

Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar

Michał Pawłowski

**Prawa
człowieka** ””
W PRACY MAGISTERSKIEJ

HR HELSINKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA

MICHAŁ PAWŁOWSKI, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.
Zdobył wyróżnienie w II edycji ogólnopolskiego Konkursu na najlepszą pracę magisterską o prawach człowieka, za pracę magisterską z dziedziny prawa pt. „*Międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar*”.

PROMOTOR PRACY
dr Piotr Kładoczny

ORGANIZATOR KONKURSU
Helsińska Fundacja Praw Człowieka

PROJEKT WSPIERANY PRZEZ

WYDAWCA
Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2014

ISBN 978-83-62245-98-7

REDAKCJA JĘZYKOWA
Anna Chyłek

OPRACOWANIE GRAFICZNE I SKŁAD
Marek Łomacz

Spis treści

Wstęp	4
Rozdział 1	9
1.1. Oblicza handlu ludźmi w prawie międzynarodowym	9
1.1.1. Handel ludźmi jako przestępstwo międzynarodowe	9
1.1.2. Handel ludźmi jako przestępstwo transnarodowe	14
1.1.3. Handel ludźmi jako naruszenie praw człowieka	16
1.1.4. Zakaz handlu ludźmi jako norma <i>ius cogens</i>	17
1.2. Sankcjonowanie handlu ludźmi na arenie międzynarodowej	19
1.2.1. Liga Narodów	19
1.2.2. Organizacja Narodów Zjednoczonych	20
1.2.3. Rada Europy	37
1.2.4. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie	42
1.2.5. Unia Europejska	45
1.3. Uwagi końcowe	48
Rozdział 2	49
2.1. Konwencyjne standardy ścigania handlu ludźmi	49
2.1.1. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu ludźmi	49
2.1.2. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu dziećmi	54
2.1.3. Delegalizacja i kryminalizacja czynów powiązanych z handlem ludźmi i handlem dziećmi	55
2.1.4. Kryminalizacja form stadialnych i zjawiskowych handlu ludźmi i handlu dziećmi	58
2.1.5. Sankcje wobec osób fizycznych	59
2.1.6. Odpowiedzialność i sankcje wobec osób prawnych	61
2.1.7. Jurysdykcja	63
2.1.8. Zajęcie i konfiskata	66
2.1.9. Specjalne techniki dochodzeniowe	69
2.2. Zestawienie i porównanie regulacji ONZ i Rady Europy	70
2.3. Uwagi końcowe	75

Rozdział 3	76
3.1. Konwencyjne standardy ochrony ofiar handlu ludźmi	76
3.1.1. Główne zasady	76
3.1.2. Identyfikacja	79
3.1.3. Niekaralność ofiar	82
3.1.4. Ochrona tożsamości i prywatności	82
3.1.5. Uprawnienia procesowe	84
3.1.6. Pomoc i wsparcie	85
3.1.7. Ochrona	88
3.1.7.1. Ochrona ofiar będących świadkami	89
3.1.7.2. Ochrona ofiar niebędących świadkami	90
3.1.8. Rekompensata	91
3.1.9. Zagwarantowanie tzw. czasu do namysłu (<i>reflection period</i>)	93
3.1.10. Legalizacja pobytu	93
3.1.11. Repatriacja	95
3.2. Zestawienie i porównanie regulacji ONZ i Rady Europy	99
3.3. Uwagi końcowe	105
ZAKOŃCZENIE	106
Bibliografia	111

Wykaz spraw

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC)

Sprawa *Siliadin przeciwko Francji*, wyrok z dnia 26 lipca 2005 roku, skarga nr 73316/01

Sprawa *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, wyrok z dnia 7 stycznia 2010 roku, skarga nr 25965/04

Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (ICTY)

Sprawa *Prokurator przeciwko Kunarac*, wyrok z dnia 22 lutego 2001 roku, ICTY-96-23-T i ICTY-96-23/1-T

Wykaz tabel

Tabela 1. Podstawowe prawa i wolności człowieka oraz zakazy naruszane w procesie handlu ludźmi, a potwierdzone i zapewniane przez akty prawa międzynarodowego17

Tabela 2. Zestawienie postanowień *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* z postanowieniami *Konwencji warszawskiej* dotyczącymi ścigania handlu ludźmi 71

Tabela 3. Zestawienie postanowień *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* z postanowieniami *Konwencji warszawskiej* dotyczącymi ochrony ofiar handlu ludźmi 99

Tabela 4. Status ratyfikacji przez Polskę umów międzynarodowych dotyczących zwalczania handlu ludźmi i handlu dziećmi 109

Wstęp

Handel ludźmi, zwany też potocznie handlem żywym towarem, jest zjawiskiem społecznym, które absorbuje przedstawicieli wielu różnych, niekiedy bardzo odległych od siebie nauk. Siłą rzeczy znajduje się on też w polu zainteresowania nauk prawnych, a zwłaszcza prawa karnego, przede wszystkim z tego powodu, że jest on postrzegany jako ciąg zachowań, które w danych okolicznościach uznawane są za bezprawne i przestępcze. Jednakże problematyka handlu ludźmi dotyka także innych gałęzi prawa, takich jak prawo konstytucyjne (np. miejsce umów międzynarodowych dotyczących handlu ludźmi w krajowym systemie prawnym), prawo cywilne (np. dochodzenie przez ofiary handlu ludźmi odszkodowania i zadośćuczynienia od swoich oprawców), materialne prawo administracyjne (np. udzielanie ofiarom handlu ludźmi świadczeń z pomocy społecznej) czy postępowanie administracyjne (np. postępowanie w sprawie repatriacji cudzoziemców ofiar handlu ludźmi).

Co najmniej z dwóch powodów handel ludźmi jest też przestępstwem o wyjątkowym charakterze. Z jednej strony zwalczanie tej formy przestępczości, która z reguły cechuje się wysokim stopniem zorganizowania i transnarodowością oraz znacząco różni się od innych form przestępczości o podobnej naturze (np. przemytu ludzi, handlu bronią, narkotykami czy kradzionymi samochodami), wymaga specjalnego podejścia ze strony służb państwowych zaangażowanych w wykrywanie i ściganie przestępstw. Z drugiej zaś strony ofiara handlu ludźmi jest ofiarą szczególnego przestępstwa, jednocześnie naruszającego liczne prawa człowieka, do których niewątpliwie zaliczymy: prawo do życia, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej, zakaz tortur oraz innego okrutnego, poniżającego lub niehumanitarnego traktowania oraz zakaz dyskryminacji. Zatem w momencie, w którym dochodzi do przestępstwa handlu ludźmi, działania państwa i jego właściwych instytucji powinny być skoncentrowane właśnie na tych dwóch zagadnieniach – wykryciu samego przestępstwa, ujęciu jego sprawców i ukaraniu ich oraz udzieleniu ochrony i wszelkiej niezbędnej pomocy jego ofiarom.

Handel ludźmi nie jest nowym zjawiskiem w naszym kręgu geograficznym. Proceder handlu kobietami do celów prostytucji sprawnie funkcjonował już w drugiej połowie XIX wieku, kiedy to polskie kobiety były podstępem zwabiane i zmuszane do uprawiania nierządu w domach publicznych w Europie Zachodniej, a także w państwach amerykańskich. Handel ludźmi nie jest też nowym przestępstwem w polskim prawie karnym. Już ustawodawstwa karne państw zaborczych przewidywały penalizację tego zjawiska na ziemiach polskich, a odrodzone państwo polskie odziedziczyło w 1918 roku ich systemy prawne¹.

W ostatnich latach zjawisku handlu ludźmi coraz więcej uwagi poświęcają instytucje państwowe, wśród których przede wszystkim należy wymienić Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji², Ministerstwo Sprawiedliwości³, Prokuraturę Generalną (wcześniej Prokuraturę Krajową)⁴, Policję⁵, Straż

1 Krempleski A., O przestępstwie handlu kobietami, [w:] Porowski M. (red.), IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa, Warszawa 1998, s. 207

2 <http://www.mswia.gov.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

3 <http://www.ms.gov.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

4 <http://www.pg.gov.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

5 <http://www.policja.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

Graniczną⁶ oraz Rzecznika Praw Obywatelskich⁷. O zwiększonym zainteresowaniu handlem ludźmi ze strony organów państwa świadczą też m.in.: zorganizowanie czterech krajowych konferencji na temat tego zjawiska⁸, przyjęcie przez Radę Ministrów czterech dokumentów programowych⁹, nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 roku¹⁰, Ustawy o cudzoziemcach z dnia 13 czerwca 2003 roku¹¹ oraz Ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku¹² o przepisy dotyczące handlu ludźmi, a także powołanie przez Prezesa Rady Ministrów w 2004 roku międzyresortowego Zespołu do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi¹³. Wysiłki państwa w walce z handlem ludźmi są dzielnie wspierane przez społeczeństwo obywatelskie. Chodzi tu przede wszystkim o działalność organizacji pozarządowych, zwłaszcza takich jak Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada¹⁴ oraz Helsińska Fundacja Praw Człowieka¹⁵. La Strada wielokrotnie wygrywała otwarte konkursy na realizację zadania publicznego pt. Program wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi organizowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, a od kwietnia 2009 roku prowadzi Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK)¹⁶. Helsińska Fundacja Praw Człowieka również wykazywała się aktywnością i realizowała pewne projekty w dziedzinie handlu ludźmi¹⁷. Warta odnotowania jest też inicjatywa pani Jolanty Kwaśniewskiej, członkini Rady Kobiet Liderok (Women Leaders' Council – WLC)¹⁸, dzięki której została założona Polska Rada w sprawie Zwalczenia Handlu Ludźmi¹⁹.

Ze względu na to, że Polska jest państwem pochodzenia, tranzytowym i przeznaczenia dla przestępców handlujących ludźmi, sytuacja w Polsce, stan polskiego prawa, jego zmiany i dostosowywanie do norm prawa międzynarodowego i prawa Unii Europejskiej są pilnie śledzone, oceniane i komentowane przez innych członków społeczności międzynarodowej. W wydawanych od 2001 roku *Trafficking in Persons*

6 <http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal> (wizyta 31 maja 2010 r.)

7 <http://www.rpo.gov.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

8 Pierwsza Krajowa Konferencja na temat Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi odbyła się dnia 13 marca 2006 roku. Kolejne konferencje odbyły się 11 czerwca 2007 roku, 22 października 2008 roku i 22 października 2009 roku (począwszy od 2008 roku przyjęto, że krajowe konferencje powinny być elementem obchodów Europejskiego Dnia Przeciwko Handlowi Ludźmi). Konferencje gromadzą ekspertów w dziedzinie handlu ludźmi z instytucji administracji publicznej, organizacji pozarządowych oraz środowisk naukowych z całego kraju. Ich rezultatem są rekomendacje wykorzystywane w pracach związanych z realizacją krajowych programów. Ponadto konferencje są jak dotąd jedynym tego rodzaju forum, pozwalającym na szeroką debatę i wymianę doświadczeń w zakresie problematyki handlu ludźmi w Polsce. Jednostką odpowiedzialną za organizowanie krajowych konferencji na temat handlu ludźmi jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Zob. Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010 przyjęty przez Radę Ministrów dnia 5 maja 2009 roku, s. 8.

9 Zob. Krajowy program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi przyjęty przez Radę Ministrów dnia 16 września 2003 roku; Krajowy program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2005-2006 przyjęty przez Radę Ministrów dnia 20 kwietnia 2005 roku; Krajowy program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2007-2008 przyjęty przez Radę Ministrów dnia 8 maja 2007 roku oraz Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010 przyjęty przez Radę Ministrów dnia 5 maja 2009 roku; Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2011-2012, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 10 czerwca 2011 roku. Zob. także sprawozdania z wykonania tych dokumentów: Sprawozdanie z wykonania Krajowego programu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi, Zespół do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2004; Sprawozdanie z wykonania Krajowego programu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2005-2006, Zespół do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2007; Sprawozdanie z wykonania Krajowego programu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2007-2008, Zespół do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2009; Sprawozdanie z wykonania Krajowego planu działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010, Zespół do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2011

10 Dz. U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555.

11 Dz. U. z 2003 r., Nr 128, poz. 1175.

12 Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593

13 Zarządzenie nr 23 Prezesa Rady Ministrów w sprawie utworzenia Zespołu do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi z dnia 5 marca 2004 roku. Zespół do spraw Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi jest organem opiniodawczo-doradczym Prezesa Rady Ministrów. Przewodniczącym zespołu jest Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, zaś funkcję jego zastępcy pełni Zastępca Komendanta Głównego Policji. W skład zespołu wchodzi też przedstawiciele: a) ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, b) Ministra Sprawiedliwości, c) ministra właściwego do spraw wewnętrznych, d) ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, e) ministra właściwego do spraw zagranicznych, f) ministra właściwego do spraw zdrowia, g) Komendanta Głównego Policji, h) Komendanta Głównego Straży Granicznej, i) Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn, j) Prezesa Urzędu do spraw Repatriacji i Cudzoziemców, k) Prokuratora Krajowego i l) Sekretarza Komitetu Integracji Europejskiej. Do zadań zespołu należą: 1) ocena realizacji Krajowego planu działań przeciwko handlowi ludźmi, 2) proponowanie oraz opiniowanie podejmowanych działań, zmierzających do skutecznego zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu, 3) współpraca z organami administracji rządowej, samorządu terytorialnego oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu i 4) sporządzanie dla Prezesa Rady Ministrów sprawozdania z prac zespołu do dnia 31 stycznia każdego roku następującego po roku, którego dotyczy sprawozdanie. Zob. http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/386/1999/Zespol_ds_Zwalczania_i_Zapobiegania_Handlowi_Ludzmi.html (wizyta 31 maja 2010 r.)

14 <http://www.strada.org.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

15 <http://www.hfhrpol.waw.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

16 <http://www.kcik.pl/> (wizyta 31 maja 2010 r.)

17 Obokata T., *Trafficking of Human Beings from a Human Rights Perspective: Towards a Holistic Approach*, Leiden 2006, s. 67-68

18 <http://www.ungift.org/ungift/en/wlc/index.html> (wizyta 31 maja 2010 r.)

19 Gremium to m.in. aktywnie lobbowało za jak najszybszą ratyfikacją przez Polskę Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku (Dz. U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107). Zob. <http://www.ungift.org/ungift/wlc/polish.html> (wizyta 31 maja 2010 r.)

Report Departament Stanu USA ocenia stan prawny, postępy legislacyjne i działania odpowiednich służb państwowych w obszarze zapobiegania handlowi ludźmi i ścigania go oraz udzielania ochrony jego ofiarom w Polsce, klasyfikuje Polskę według minimalnych standardów określonych w ustawie Trafficking Victims Protection Act of 2000²⁰ oraz przedstawia własne zalecenia polskiemu rządowi²¹. Również Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) w Global Report on Trafficking in Persons z lutego 2009 roku dokonało analizy sytuacji w Polsce pod kątem istniejących ram prawnych, reakcji organów wymiaru sprawiedliwości oraz usług świadczonych ofiarom handlu ludźmi²². Z uwagi na brak definicji handlu ludźmi w Kodeksie karnym z dnia 6 czerwca 1997 roku (zwanego dalej k.k.)²³, polskie regulacje prawne zostały uznane przez twórców raportu jedynie za częściowe (partial)²⁴. Co więcej, Polskę odwiedziły dwie Specjalne Sprawozdawczynie, żeby na miejscu zbadać zjawisko handlu ludźmi. W dniach 24 maja – 1 czerwca 1996 roku wizytę w Warszawie i Szczecinie złożyła Radhika Coomaraswamy, Specjalna Sprawozdawczyna ds. Przemocy przeciw Kobietom, jej Przyczyn i Konsekwencji²⁵. Z kolei w dniach 24-29 maja 2009 roku w Terespolu i w Warszawie gościła Joy Ngozi Ezeilo, Specjalna Sprawozdawczyna ds. Handlu Ludźmi, w szczególności Kobietami i Dziećmi²⁶.

Warto też odnotować, że członkowie społeczności międzynarodowej wspomagają realizację w Polsce różnych projektów dotyczących handlu ludźmi. W 2001 roku w ramach Globalnego Programu Przeciwko Handlowi Ludźmi (GPAT)²⁷ został podpisany program współpracy między rządami Polski i Czech a UNODC pod nazwą Reakcja prawna na handel ludźmi w Czechach i Polsce²⁸. Z kolei Departament Stanu USA za pośrednictwem Ambasady Stanów Zjednoczonych w Polsce w ramach programu Prawo i Demokracja sfinansował w latach 2003-2006 realizację przez Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego (IPSiR UW) projektu szkoleniowo-badawczego pt. Handel

- 20 Pub. L. No. 106-386, 114 Stat. 1464. Ustawa ta była następnie trzykrotnie nowelizowana przez amerykański Kongres ustawami Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2003 (Pub. L. No. 108-193, 117 Stat. 2875), Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2005 (Pub. L. No. 109-164, 119 Stat. 3558) i William Wilberforce Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2008 (Pub. L. No. 110-457, 122 Stat. 5044).
- 21 Zob. Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2001, s. 64; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2002, s. 83; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2003, s. 121; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2004, s. 163-164; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2005, s. 179-180; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2006, s. 205-206; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2007, s. 170-171; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2008, s. 210-211; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2009, s. 242-243; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2010, s. 272-274; Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2011, s. 298-300
- 22 Global Report on Trafficking in Persons, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009, s. 269-270
- 23 Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553
- 24 Global Report on Trafficking... op. cit., s. 35. Dnia 20 maja 2010 roku polski Sejm uchwalił ustawę nowelizującą Kodeks karny z 1997 roku, Ustawę o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku (Dz. U. z 1990 r., Nr 30, poz. 179), ustawę Przepisy wprowadzające Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554) oraz Kodeks postępowania karnego z 1997 roku. Ustawa ta obejmuje m.in. wprowadzenie definicji handlu ludźmi do art. 115 k.k., zawierającego słowniczek wyrazów ustawowych, przeniesienie przestępstwa handlu ludźmi z art. 253 k.k., zlokalizowanego w rozdziale XXXII zatytułowanym Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu, do nowo tworzonych art. 189a k.k., umiejscowionego w rozdziale XXIII o tytule Przestępstwa przeciwko wolności, ustanowienie karalności przygotowania do handlu ludźmi oraz skreślenie art. 204 § 4 k.k., w którym zostało stypizowane przestępstwo „zwabiania lub uprowadzania innej osoby w celu uprawiania prostytucji za granicą”. Co ciekawe, ostateczny tekst ustawy, która została przyjęta przez Sejm, nie zawiera przepisów zmieniających art. 16 ust. 1 pkt 9 Ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 28 października 2002 roku (Dz. U. z 2002 r., Nr 197, poz. 1661) (zwanej dalej u.o.p.z.), w związku z czym z chwilą jej wejścia w życie brak będzie w prawie polskim podstaw prawnych do pociągnięcia do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, które uzyskały lub mogły uzyskać korzyść (nawet niemajątkową) wynikającą z popełnienia przestępstwa handlu ludźmi przez jedną z osób określonych w art. 3 u.o.p.z. Zob. Ustawa o zmianie ustawy Kodeks karny, Ustawy o Policji, ustawy Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 roku (Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626), a także Druk sejmowy z dnia 23 września 2009 roku, nr 2387 oraz Opinia prawna o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz Ustawy o Policji (Druk sejmowy nr 2387), Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2009
- 25 Zob. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, Addendum, Report on the mission of the Special Rapporteur to Poland on the issue of trafficking and forced prostitution of women, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1996 (dalej jako Radhika Coomaraswamy report on the mission to Poland).
- 26 Zob. Report of the Special Rapporteur on Trafficking in Persons, especially Women and Children, Joy Ngozi Ezeilo, Addendum, Mission to Poland, Human Rights Council, Nowy Jork 2010 (dalej jako Joy Ngozi Ezeilo report on the mission to Poland).
- 27 GPAT jest wspólną inicjatywą UNODC i Międzyregionalnego Instytutu Narodów Zjednoczonych ds. Badań nad Przestępczością i Wymiarom Sprawiedliwości (UNICRI), zapoczątkowaną w marcu 1999 roku, której najważniejszym zadaniem było wspieranie państw w walce z handlem ludźmi i głównymi sprawcami tego przestępstwa – zorganizowanymi grupami przestępczymi. Zob. Pawłowski M. P., Międzynarodowe działania na rzecz zlikwidowania handlu ludźmi w dobie globalizacji, Warszawa 2009, s. 110-111 oraz Rumpf R.M., The New Slavery: The United Nations' Interregional Crime and Justice Research Institute's Global Program Against Trafficking in Human Beings, „New York Law School Journal of Human Rights” 2003, t. 19, nr 3, s. 882-888
- 28 Celami szczegółowymi programu były: a) przegląd i ocena obecnego ustawodawstwa w świetle *Protokołu z Palermo*, b) zgrupowanie podstawowych danych, określenie głównych tendencji związanych z handlem ludźmi oraz dokonanie oceny skuteczności dotychczas stosowanych metod i środków, c) stworzenie jednolitej bazy danych na temat handlu ludźmi w Polsce, d) wzmocnienie instytucjonalnych możliwości reakcji wymiaru sprawiedliwości celem zwiększenia efektywności ścigania poprzez poprawę ochrony ofiar i świadków, e) wzmocnienie międzynarodowej współpracy praktyków zajmujących się tym zagadnieniem. Zob. Consideration of Reports submitted by States Parties under article 40 of the Covenant, Fifth periodic report, Poland, Human Rights Committee, Nowy Jork 2004, s. 50-51 [§ 140].

ludźmi – zapobieganie i ściganie²⁹. Jednym z głównych przedsięwzięć w ramach projektu było wydanie trzech podręczników: *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*³⁰, *Handel dziećmi: wybrane problemy*³¹ i *Handel narządami ludzkimi: etyka, prawo i praktyka*³². Natomiast w 2006 roku zostały wydane dwie interesujące prace naukowe traktujące o handlu ludźmi w Polsce. Dzięki znaczącemu wsparciu i koordynacji ze strony UNICRI w ramach GPAT powstało na Uniwersytecie Zielonogórskim studium autorstwa Zbigniewa Izdebskiego i Joanny Dec pt. *Criminal Justice Responses to Trafficking in Human Beings in Poland*³³, a dzięki badaniom naukowym przeprowadzonym w czasie stypendium w Europejskim Instytucie Uniwersyteckim we Florencji Filip Jasiński opracował raport pt. *National Co-ordination of the Fight against Trafficking in Human Beings: Recommendations for Poland as a 'New' EU Member State*³⁴.

Coraz większy stopień współzależności międzynarodowych sprawia, że państwa – czy tego chcą, czy nie – powinny pogodzić się z tym, że ich prawo wewnętrzne musi być tworzone, stosowane i interpretowane w zgodzie z normami prawa międzynarodowego³⁵. Prawo międzynarodowe zawiera pewne standardy, którym wewnętrzne prawodawstwa powinny odpowiadać, a więc zobowiązuje państwa do określonego ukształtowania przepisów prawnych³⁶. W przypadku handlu ludźmi prawnomiędzynarodowe standardy powstały przede wszystkim w dwóch sferach. Po pierwsze wiele aktów prawa międzynarodowego dotyczących handlu ludźmi zmierza do umiędzynarodowienia ścigania i karanania sprawców tego przestępstwa. Po drugie w aktach tych pojawia się wiele norm ustanowionych dla ochrony praw jednostek – ofiar handlu ludźmi. Normy te dążą do uwzględnienia perspektywy praw człowieka w odniesieniu do takich osób oraz narzucają państwom określone rozwiązania ustawodawcze w tej dziedzinie³⁷. Znaczący wpływ na kształtowanie się wewnętrznych porządków prawnych, w tym także prawa polskiego, względem różnych aspektów handlu ludźmi mają standardy wyznaczane przez powszechne i regionalne międzyrządowe organizacje międzynarodowe. W przypadku Polski najistotniejsze są zobowiązania międzynarodowe wynikające z umów międzynarodowych przyjętych na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych i Rady Europy, a także prawo pierwotne i wtórne Unii Europejskiej³⁸. Pewne znaczenie mają także akty soft law³⁹ wydawane przez niektóre instytucje działające w systemie Narodów Zjednoczonych, zalecenia organów Rady Europy, decyzje organów Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, czy niewiążące akty prawne i dokumenty przyjmowane przez inne organizacje międzynarodowe, których Polska jest państwem członkowskim, a które w zakresie swoich kompetencji mają też walkę z handlem ludźmi⁴⁰.

29 Celami tego projektu były: a) poprawa standardów zapobiegania i kontroli handlu ludźmi w Polsce poprzez wdrożenie praktyk i doświadczeń Stanów Zjednoczonych i krajów Europy, b) przygotowanie zespołu polskich ekspertów i specjalistów zajmujących się problematyką handlu ludźmi, c) zmiana społecznego nastawienia (w tym stereotypów) wobec ofiar handlu ludźmi, d) wstępne projekty rozszerzenia regulacji prawnych w przedmiocie zabezpieczania i kontroli handlu ludźmi. Zob. Pomarańska-Bielecka M., Warzeszkiewicz J., Wiśniewski M., *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie. Projekt szkoleniowy, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 121-123*

30 Zob. Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006

31 Zob. Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), *Handel dziećmi: wybrane problemy*, Warszawa 2007

32 Zob. Lasocik Z., Wiśniewski M. (red.), *Handel narządami ludzkimi: etyka, prawo i praktyka*, Warszawa 2006

33 Zob. *Criminal Justice Responses to Trafficking in Human Beings in Poland*, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, Turyn 2006

34 Zob. Jasiński F., *National Co-ordination of the Fight against Trafficking in Human Beings: Recommendations for Poland as a 'New' EU Member State*, San Domenico di Fiesole 2006

35 Morawski L., *Pozytywizm „twardy”, pozytywizm „miękki” i pozytywizm martwy*, „Ius et Lex” 2003, nr 1, s. 330

36 Gardocki L., *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985, s. 117

37 Międzynarodowe standardy odnoszą się też do zapobiegania handlowi ludźmi oraz międzypaństwowej współpracy w sprawach karnych (m.in. ekstradycji, wzajemnej pomocy prawnej, współpracy organów ścigania i kontroli granicznej, współpracy dla celów konfiskaty, przekazywania/przejęcia ścigania, przekazywania/przejęcia osób skazanych, czy uznawania i wykonywania zagranicznych wyroków karnych).

38 Ze względu na wyjątkowy charakter prawa wspólnotowego nie dokonam szczegółowego przedstawienia i analizy aktów prawnych stanowiących na szczeblu ponadnarodowym w ramach Unii Europejskiej, głównie przez Radę Unii Europejskiej, ponieważ przekraczałoby to ramy niniejszego opracowania

39 Tzw. akty prawa miękkiego są to quasi-prawne instrumenty, które nie mają jakiejkolwiek mocy obowiązującej, albo których moc obowiązująca jest nieco słabsza niż moc obowiązująca tradycyjnego prawa (hard law) w prawie międzynarodowym. Zasadniczą funkcją aktów soft law jest zainspirowanie krajowych prawodawców do wprowadzania pożądanych zmian w prawie wewnętrznym, a niekiedy także przedstawienie właściwej wykładni przepisów konwencyjnych i wskazanie dobrych praktyk

40 W niniejszej pracy odnoś się jedynie do dokumentów dotyczących zwalczania handlu ludźmi przyjętych na forum najważniejszej na świecie organizacji międzynarodowej, tj. Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej wyspecjalizowanych agencji, a także dwóch istotnych z polskiego punktu widzenia organizacji regionalnych, czyli Rady Europy oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Pominę dokumenty przyjęte przez inne organizacje międzynarodowe, takie jak np. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Rada Państw Morza Bałtyckiego (RPMB), czy Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM).

Z uwagi na niewystarczającą liczbę polskojęzycznych publikacji traktujących o problematyce handlu ludźmi oraz ze względu na brak w polskim piśmiennictwie prawnym kompleksowego opracowania tematu międzynarodowych standardów ścigania handlu ludźmi i ochrony jego ofiar zdecydowałem się na napisanie niniejszej pracy. W trakcie jej pisania korzystałem z wielu różnorodnych źródeł naukowych. Przede wszystkim opierałem się na rozmaitych aktach prawa międzynarodowego. W dalszej kolejności posiłkowałem się publikacjami naukowymi, głównie anglojęzycznymi, dokumentami wytwarzanymi przez różne instytucje (m.in. raportami, wytycznymi, podręcznikami, przewodnikami), a także orzecznictwem sądów międzynarodowych. Poza tym bardzo użyteczne okazały się też informacje zaczerpnięte z oficjalnych stron internetowych organizacji międzynarodowych, ich organów i jednostek oraz instytucji państwowych.

Struktura niniejszej pracy opiera się na trzech rozdziałach. W pierwszym rozdziale przedstawię prawnokarne podejście do zjawiska handlu ludźmi w perspektywie międzynarodowej. Zaprezentuję różne oblicza handlu ludźmi w prawie międzynarodowym (jako przestępstwo międzynarodowe, przestępstwo transnarodowe, naruszenie praw człowieka) oraz podejmę próbę odpowiedzi na pytanie, czy zakazowi handlu ludźmi można przypisać status imperatywnej normy powszechnego prawa międzynarodowego. W dalszej kolejności przedstawię zagadnienie sankcjonowania handlu ludźmi na forum najważniejszych dla Polski organizacji międzynarodowych o charakterze powszechnym (Liga Narodów, ONZ) i regionalnym (Rada Europy, OBWE, Unia Europejska). W drugim rozdziale zaprezentuję zagadnienie ścigania handlu ludźmi w prawie międzynarodowym. Opiszę konwencyjne standardy ścigania tego przestępstwa na przykładzie przepisów Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z dnia 2 grudnia 1949 roku (zwaną dalej *Konwencją z Lake Success*)⁴¹, Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 roku (zwanego dalej *Protokołem w sprawie handlu dziećmi*)⁴², Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (zwaną dalej *Konwencją z Palermo*)⁴³, Protokołu I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (zwanego dalej *Protokołem z Palermo*)⁴⁴ i Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku (zwaną dalej *Konwencją warszawską*). Dokonam też zestawienia i porównania kluczowych postanowień najważniejszych umów międzynarodowych przyjętych pod auspicjami ONZ i Rady Europy, tj. *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* oraz *Konwencji warszawskiej*. Natomiast w ostatnim rozdziale przedstawię zagadnienie ochrony ofiar handlu ludźmi w prawie międzynarodowym. Zacznę od omówienia przepisów wyżej wymienionych konwencji i protokołów, które odnoszą się do ochrony ofiar tego przestępstwa, zakończę zaś – podobnie jak w przypadku drugiego rozdziału – zestawieniem i porównaniem postanowień najważniejszych umów międzynarodowych uchwalonych w ramach ONZ i Rady Europy.

41 Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278

42 Dz. U. z 2007 r., Nr 76, poz. 494.

43 Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158.

44 Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160.

Rozdział 1

Prawnokarne podejście do zjawiska handlu ludźmi w perspektywie międzynarodowej – wprowadzenie

1.1. Oblicza handlu ludźmi w prawie międzynarodowym

1.1.1. Handel ludźmi jako przestępstwo międzynarodowe

Przestępstwami międzynarodowymi (*delicta iuris gentium*) są przestępstwa naruszające prawo międzynarodowe – prawo wywodzone z umów międzynarodowych i prawa zwyczajowego⁴⁵. Znajdują się one w obszarze zainteresowania międzynarodowego prawa karnego (*international criminal law*), czyli kompleksowej gałęzi prawa zawierającej elementy prawa karnego materialnego i procedury karnej oraz prawa międzynarodowego publicznego⁴⁶. Na pojęcie ‘przestępstwa międzynarodowego’ składają się zbrodnie międzynarodowe (*core crimes*), np. zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, czy zbrodnie ludobójstwa, czyli czyny, których przestępność wynika wprost z norm prawa międzynarodowego⁴⁷, oraz przestępstwa konwencyjne (*treaty crimes*), a więc czyny, których obowiązek kryminalizacji i penalizacji wypływa z umów międzynarodowych⁴⁸. Co prawda w literaturze spotyka się poglądy zawężające zakres pojęcia ‘przestępstwa międzynarodowe’ jedynie do bezpośrednio kryminalizowanych przez normy prawa międzynarodowego zbrodni międzynarodowych (czyli tzw. przestępstw międzynarodowych *sensu stricto*)⁴⁹, jednakże moim zdaniem takie ograniczenie wydaje się zbyt daleko idące. Karalność przestępstw konwencyjnych nie wynika wprost z umów międzynarodowych, gdyż ich przepisy są zredagowane w taki sposób, że nie nakładają bezpośrednio obowiązków na jednostki i nie określają wysokości kar przewidzianych za konkretne przestępstwa, a jedynie zobowiązują państwa do właściwego transponowania norm konwencyjnych do prawa wewnętrznego i ustanowienia nowych typów przestępstw w krajowym prawie karnym. Jednakże podobnie jak w przypadku zbrodni międzynarodowych umowy takie wyrażają przekonanie członków społeczności międzynarodowej, że pewne czyny godzą w wyznawane przez nich wspólne wartości oraz stanowią zagrożenie nie tylko dla ich własnego bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz bezpieczeństwa ich obywateli, ale również dla bezpieczeństwa międzynarodowego (w ujęciu paradygmatu pozimnowojennego), międzynarodowego porządku publicznego oraz tzw. *human security*. W konsekwencji przestępstwa konwencyjne można uznać za przestępstwa międzynarodowe *sensu largo*.

Zdaniem jednego z najwybitniejszych znawców międzynarodowego prawa karnego, Cherifa Bassiouniego, przestępstwo można uznać za międzynarodowe, jeśli zostaną spełnione cztery warunki materialne: 1) przestępstwo narusza ważny interes międzynarodowy, 2) przestępstwo stanowi naruszenie wspólnych wartości społeczności międzynarodowej, 3) przestępstwo dotyka interesów więcej niż jednego państwa (tzn. ma transnarodowe implikacje), w popełnienie przestępstwa zaangażowani są obywatele

45 Reilly A.A., Slavery Legislation vs. Trafficking Legislation in Prosecuting the Crime of Female Sexual Slavery: An International Law Perspective, [w:] Anker van den C. L., Doomernik J. (red.), *Trafficking and Women’s Rights*, Nowy Jork 2006, s. 91

46 Banach-Gutiérrez J., *Europejska współpraca w zwalczaniu przestępczości*, Wrocław 2000, s. 3-4

47 Niektóre kategorie czynów (np. zbrodnie ludobójstwa) są jednocześnie zbrodniami międzynarodowymi i przestępstwami konwencyjnymi, co wynika z dwutorowości karania zbrodni międzynarodowych – są one bezpośrednio penalizowane przez prawo międzynarodowe, ale umowy międzynarodowe nakładają również na państwa-strony zobowiązanie do penalizacji takich czynów w prawie wewnętrznym. Zob. Gardocki L., *Zarys...*, op. cit., s. 119.

48 Gardocki L., *Zarys...*, op. cit., s. 118-119

49 Por. Boister N., *Treaty Crimes, International Criminal Court?*, „New Criminal Law Review” 2009, t. 12, nr 3, s. 349-351.

więcej niż jednego państwa (odnosi się to także do ofiar), zaś użyte środki i zastosowane metody wykraczają poza granice państwowe (jeśli chodzi o planowanie, przygotowanie i dokonanie przestępstwa), 4) przestępstwo odnosi się do chronionego międzynarodowo interesu, który nie osiągnął poziomu określonego w pktcie 1 lub w pktcie 2 [tzn. ani nie jest „ważnym interesem międzynarodowym”, ani nie stanowi naruszenia wspólnych wartości społeczności międzynarodowej – uwaga autora], a któremu nie można zapobiec, ani kontrolować go bez poddania międzynarodowej kryminalizacji⁵⁰. Ponadto przestępstwo aspirujące do miana przestępstwa międzynarodowego powinno też spełnić przynajmniej jedno z dwóch wymagań formalnych: 1) musi być uznane za przestępstwo międzynarodowe przez traktat międzynarodowy, zwyczajowe prawo międzynarodowe lub przedstawicieli doktryny międzynarodowego prawa karnego lub 2) musi być uznane za naruszenie prawa międzynarodowego przez ogólne zasady prawa międzynarodowego, zaś Narody Zjednoczone powinny przygotować projekt stosownej konwencji międzynarodowej potwierdzającej to naruszenie⁵¹.

Handel ludźmi może też zostać uznany za przestępstwo międzynarodowe, jeśli założymy tak jak Alison Cole⁵², Anna Gekht⁵³, Tom Obokata⁵⁴, Fausto Pocar⁵⁵, Adrienne Reilly⁵⁶, Jennifer Smith⁵⁷, czy Nina Tavakoli⁵⁸, że stanowi on zbrodnię przeciwko ludzkości. Założenie takie znajduje swoje traktatowe ujęcie w *Rzymskim statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku*⁵⁹ oraz jest potwierdzane nie tylko przez piśmiennictwo naukowe, ale również przez judykaturę.

Jest ogólnie przyjęte na forum międzynarodowym, że przestępstwa zakwalifikowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości mogą mieć miejsce zarówno w czasie konfliktu zbrojnego, jak i w czasie pokoju⁶⁰. Jednakże ze względów jurysdykcyjnych definicja zbrodni przeciwko ludzkości może być ograniczona do przestępstw popełnionych w czasie wojny⁶¹. Potwierdza to art. 5 *Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii*⁶², który ogranicza jurysdykcję trybunału do przestępstw przeciwko ludności cywilnej popełnionych w czasie konfliktu zbrojnego, zarówno o charakterze międzynarodowym, jak i wewnętrznym. Z kolei ograniczenia takiego nie przewiduje art. 3 *Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy*⁶³, który przyznaje trybunałowi jurysdykcję w odniesieniu do przestępstw popełnionych w ramach rozległego lub systematycznego ataku przeciwko ludności cywilnej ze względów narodowych, politycznych, etnicznych, rasowych lub religijnych.

Statut MTK nie wyłącza także możliwości sądzenia osób odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni przeciwko ludzkości w czasie pokoju. Według art. 7 ust. 1 Statutu MTK ‘zbrodnia przeciwko ludzkości’ oznacza „którykolwiek z następujących czynów, popełniony w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej:

50 Bassiouni M.C., *International Criminal Law. Crimes*, Nowy Jork 1999, s. 33. Cherif Bassiouni nie odniósł się do tego, czy do uznania przestępstwa za międzynarodowe konieczne jest spełnienie tylko jednego z warunków materialnych, czy też powinny być one spełnione wszystkie łącznie. Wydaje się jednak, że warunki nr 1, 2 i 3 powinny być spełnione kumulatywnie, zaś warunek nr 4 alternatywnie, zamiast warunków nr 1 i nr 2. Zob. także Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 28-30.

51 Bassiouni M.C., *International Criminal Law...*, op. cit., s. 4-8.

52 Zob. Cole A., *Reconceptualizing Female Trafficking: The Inhuman Trade in Women*, „*Cardozo Journal of Law and Gender*” 2006, t. 12, nr 3, s. 789-820

53 Zob. Gekht A., *Shared but Differentiated Responsibility: Integration of International Obligations in Fight against Trafficking in Human Beings*, „*Denver Journal of International Law and Policy*” 2008, t. 37, nr 1, s. 29-62.

54 Zob. Obokata T., *Trafficking of Human Beings as a Crime Against Humanity: Some Implications for the International Legal System*, „*International and Comparative Law Quarterly*” 2005, t. 54, nr 2, s. 445-457. Zob. także Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 133-144

55 Zob. Pocar F., *Human Trafficking: A Crime Against Humanity*, [w:] Savona E. U., Stefanizzi S. (red.), *Measuring Human Trafficking: Complexities and Pitfalls*, Nowy Jork 2007, s. 5-12

56 Zob. Reilly A.A., op. cit., s. 89-117

57 Zob. Smith J.M., *An International Hit Job: Prosecuting Organized Crime Acts as Crimes Against Humanity*, „*The Georgetown Law Journal*” 2009, t. 97, s. 1111-1154

58 Zob. Tavakoli N., *A Crime that Offends the Conscience of Humanity: A Proposal to Reclassify Trafficking in Women as an International Crime*, „*International Criminal Law Review*” 2009, t. 9, nr 1, s. 77-98

59 Dz. U. z 2003 r., Nr 78, poz. 708

60 Cole A., op. cit., s. 814; Druk sejmowy z dnia 23 września 2009 roku, nr 2387, s. 8-9; Pocar F., op. cit., s. 5; Reilly A.A., op. cit., s. 109; Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime and the International Criminal Court: Developments and Debates*, „*University of Queensland Law Journal*” 2005, t. 24, nr 1, s. 104; Smith J. M., op. cit., s. 1137.

61 Pocar F., op. cit., s. 5

62 Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 827 z dnia 25 maja 1993 roku (S/RES/827).

63 Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 955 z dnia 8 listopada 1994 roku (S/RES/955).

- a) zabójstwo;
- b) eksterminacja;
- c) niewolnictwo;
- d) deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności;
- e) uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego;
- f) tortury;
- g) zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytutka, wymuszona ciąża, przymusowa sterylizacja oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi;
- h) prześladowanie jakiegokolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci (gender) w rozumieniu ustępu 3 lub z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem, do którego odnosi się niniejszy ustęp, lub z jakąkolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją trybunału;
- i) wymuszone zaginięcia osób;
- j) zbrodnia apartheidu;
- k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego”.

Według art. 7 ust. 2 pkt c Statutu MTK ‘niewolnictwo’ oznacza „realizowanie niektórych lub wszystkich uprawnień związanych z prawem własności w stosunku do człowieka oraz obejmuje realizację tych uprawnień w zakresie handlu ludźmi, a w szczególności kobietami i dziećmi [podkreślenie autora]”. Definicja ta potwierdza, że od czasu przyjęcia *Konwencji w sprawie niewolnictwa z dnia 25 września 1926 roku*⁶⁴ pojęcie niewolnictwa w prawie międzynarodowym ewoluowało. Obecnie oprócz pracy przymusowej, służebności czy instytucji i praktyk podobnych do niewolnictwa, obejmuje ono swym zakresem również zjawisko handlu ludźmi⁶⁵. Także większość współczesnych autorów zajmujących się na co dzień problematyką handlu ludźmi uważa to zjawisko za współczesną formę niewolnictwa⁶⁶. Niektórzy z nich, np. Nina Lassen⁶⁷, Conny Rijken⁶⁸ czy Silvia Scarpa⁶⁹, nazywają handel ludźmi praktyką zbliżoną do niewolnictwa. Również najstarsza na świecie organizacja zajmująca się obroną praw człowieka, Anti-Slavery International⁷⁰, uznaje handel ludźmi za jedną z sześciu XXI-wiecznych form niewolnictwa obok niewoli za długi (*bonded labor*), pracy przymusowej, przymusowych małżeństw, najgorszych form pracy dzieci i niewolnictwa ze względu na pochodzenie (*slavery by descent*)⁷¹.

Potwierdzenie tezy, że handel ludźmi stanowi jedną z części składowych instytucji niewolnictwa, można odnaleźć w wyroku Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (ICTY) w sprawie *Prokurator przeciwko Kunarac*⁷². Trybunał dokonał następującej interpretacji definicji niewolnictwa zawartej w *Konwencji w sprawie niewolnictwa z 1926 roku*⁷³: „W świetle tej definicji oznakami zniewolenia są elementy kontroli i prawa własności; ograniczenie lub kontrola nad autonomią jednostki, jej wolnością wyboru lub wolnością przemieszczania się; oraz, często, przynoszenie jakiegoś zysku sprawcy. Brak jest zgody lub wolnej woli ofiary. Często wyrażenie zgody jest niemożliwe lub nieistotne z powodu np. groźby lub użycia siły albo innej formy przymusu; obawy przed przemocą, oszustwa lub fałszywych

64 Dz. U. z 1931 r., Nr 4, poz. 21.

65 Bales K., Robbins P.T., “No One Shall Be Held in Slavery or Servitude”: A Critical Analysis of International Slavery Agreements and Concepts of Slavery, „Human Rights Review” 2001, t. 2, nr 2, s. 26; Gekht A., op. cit., s. 37.

66 Zob. Pawłowski M.P., op. cit., s. 25-26 i cytowana tam literatura

67 Lassen N., Slavery and Slavery-Like Practices: United Nations Standards and Implementation, „Nordic Journal of International Law” 1988, t. 57, nr 2, s. 202.

68 Rijken C., Trafficking in Persons..., op. cit., s. 76-78.

69 Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 4.

70 <http://www.antislavery.org/english/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

71 Welch Jr C.E., Defining Contemporary Forms of Slavery: Updating a Venerable NGO, „Human Rights Quarterly” 2009, t. 31, nr 1, s. 111.

72 Sprawa Prokurator przeciwko Kunarac, wyrok z dnia 22 lutego 2001 roku, ICTY-96-23-T i ICTY-96-23/1-T (dalej jako Sprawa Kunarac).

73 Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 79.

obietnic; nadużycia władzy; wykorzystania słabości ofiary; zatrzymania lub ujęcia, psychologicznego udręczenia lub warunków socjoekonomicznych. Kolejnymi oznakami zniewolenia są eksploatacja; wymuszenie przymusowej lub obowiązkowej pracy lub usług, często bez wynagrodzenia i często, chociaż niekoniecznie, obejmujące przemoc fizyczną, seks, prostytutkę i handel ludźmi [podkreślenie autora]⁷⁴. W związku z powyższym handel ludźmi może kwalifikować się pod pojęcie niewolnictwa wtedy, kiedy występują elementy wskazane przez ICTY, a zwłaszcza kontrola nad ofiarą i wykorzystywanie względem niej uprawnień wynikających z prawa własności⁷⁵. Zdaniem sędziów ICTY „nabycie» lub «zbycie» kogoś za pieniądze lub inną formę rekompensaty nie jest wymagane dla zniewolenia», zaś „czas trwania wykonywania uprawnień związanych z prawem własności jest kolejnym czynnikiem, który może być brany pod uwagę przy ustalaniu, czy ktoś został zniewolony”⁷⁶. Wydaje się więc, że w sytuacji, gdy handlarze ludźmi (tj. osoby odpowiedzialne za rekrutację i transport) sami eksploatują swoje ofiary, będzie można traktować handel ludźmi jako formę niewolnictwa, natomiast gdy po dotarciu do miejsca przeznaczenia ofiary zostaną przekazane innym osobom i to przez nie poddane będą eksploatacji, to wtedy zostaje przerwany ciąg wykonywania uprawnień właścicielskich i handel ludźmi nie może być traktowany jako niewolnictwo⁷⁷.

Według Toma Obokaty nawet jeśli w konkretnym przypadku handel ludźmi nie spełnia przesłanek wymaganych do uznania go za formę niewolnictwa w rozumieniu art. 7 ust. 2 pkt c *Statutu MTK*, to może on zostać zakwalifikowany jako zbrodnia przeciwko ludzkości na podstawie innych przepisów art. 7 *Statutu MTK*⁷⁸. Po pierwsze może on być potraktowany jako „przymusowe przemieszczanie ludności” (art. 7 ust. 1 pkt d)⁷⁹, które razem z deportacją jest rozumiane jako „zmuszenie ludzi do zmiany ich zgodnego z prawem miejsca zamieszkania połączone z wydaleniem lub innymi przymusowymi działaniami, bez podstawy w prawie międzynarodowym” (art. 7 ust. 2 pkt d). *Statut MTK* nie wymaga udowodnienia faktu przekroczenia granicy międzypaństwowej, lecz jedynie stwierdzenia, że ludność cywilna została przemieszczona⁸⁰. Co więcej, w przeciwieństwie do wymuszonych zaginięć, które muszą być popełnione z upoważnienia, przy poparciu lub milczącej zgodzie państwa lub organizacji politycznej, nie ma takiego wymogu przy przymusowym przemieszczaniu ludności. Oznacza to, że może być ono dokonane przez aktorów pozapaństwowych, takich jak handlarze ludźmi⁸¹. Po drugie handel ludźmi może być też uważany za „inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego” (art. 7 ust. 1 pkt k)⁸². Nic nie stoi na przeszkodzie, aby w konkretnym przypadku kwalifikować handel ludźmi również na podstawie wymienionych w art. 7 ust. 1 pkt g *Statutu MTK* niewolnictwa seksualnego i przymusowej prostitucji, których – w przeciwieństwie do niewolnictwa – statut jednak nie zdefiniował⁸³.

Handel ludźmi może zatem być uznany za zbrodnię przeciwko ludzkości pod postacią niewolnictwa, pod postacią przymusowych przemieszczeń ludności, bądź pod postacią innych nieludzkich czynów o podobnym charakterze celowo powodujących ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego. Jednakże aby tak się stało, muszą zostać stwierdzone znamiona „rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej”. Atak uważa się za rozległy, jeżeli jest przeprowadzony na szeroką skalę i obejmuje wiele ofiar. W związku z tym nie mogą być zań uznane sporadyczne, odosobnione, nieskoordynowane i przypadkowe czyny popełnione przez sprawców⁸⁴. Jako rozległy atak mogą być potraktowane zarówno łączny rezultat ciągu

74 Sprawa Kunarac, s. 193 [§ 542].

75 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 80.

76 Sprawa Kunarac, s. 194 [§ 542].

77 Gekht A., op. cit., s. 60; Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 449.

78 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 450.

79 Ibidem

80 Ibidem

81 Ibidem

82 Ibidem, s. 451.

83 Cole A., op. cit., s. 817-819.

84 Cole A., op. cit., s. 814; Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 451-452; Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime...*, op. cit., s. 100; Smith J. M., op. cit., s. 1135.

niehumanicznych czynów, jak i jednostkowy skutek niehumanicznego czynu o niezwykle, ogromnym zasięgu⁸⁵. Z kolei na atak systematyczny składają się akty przemocy o wysokim stopniu zorganizowania, tzn. zaplanowane, nieprzypadkowe, powtarzalne, i podobne czyny przestępcze oparte na stałej podstawie⁸⁶. Aby stwierdzić zaistnienie zbrodni przeciwko ludzkości wystarczy alternatywne ustalenie, czy w konkretnym przypadku atak był rozległy, czy też systematyczny⁸⁷. O tym, że atak jest świadomy świadczy zamiar sprawcy, który musi wiedzieć, że ma miejsce atak na ludność cywilną oraz że jego działania stanowią część takiego ataku, albo przynajmniej powinien godzić się na to, że jego działania są częścią ataku⁸⁸. Nie oznacza to jednak, że sprawca powinien posiadać szczegółową wiedzę na temat samego ataku oraz mieć świadomość, że atak stanowi realizację konkretnego planu lub polityki oraz że jest niehumaniczny lub stanowi zbrodnię przeciwko ludzkości⁸⁹. Wystarczy, że będzie miał faktyczną i konstruktywną wiedzę na temat ogólnego kontekstu ataku⁹⁰. Sprawca dopuszczający się zbrodni przeciwko ludzkości powinien mieć kryminalny zamiar, natomiast motywy jego działania nie są istotne i mogą mieć charakter wyłącznie osobisty, niekoniecznie zaś dyskryminacyjny jak ma to miejsce w przypadku zbrodni ludobójstwa⁹¹. Zgodnie z art. 7 ust. 2 pktem a *Statutu MTK* za „atak skierowany przeciwko ludności cywilnej” należy uznać „sposób działania, polegający na wielokrotnym dopuszczaniu się czynów opisanych w art. 7 ust. 1 skierowanych przeciwko ludności cywilnej, podjęty stosownie do lub dla wsparcia polityki państwowej lub organizacyjnej zakładającej dokonanie takiego ataku”. Atak powinien być skierowany nie wobec przypadkowej grupy ludzi lub pojedynczych osób, ale przeciwko grupie ludzi, którą z reguły da się łatwo zidentyfikować z racji odróżniania się od sprawców na tle narodowościowym, religijnym, etnicznym czy językowym⁹². W przypadku handlu ludźmi takimi wyróżnikami grupy ludności może być także zamieszkiwanie na określonym obszarze geograficznym, znajdowanie się w określonych warunkach socjoekonomicznych czy przynależność do danej płci⁹³. Atak zakłada wielokrotne dopuszczanie się czynów określonych w art. 7 ust. 1 *Statutu MTK* i obejmuje jakiegokolwiek złe traktowanie lub znęcanie się nad ludnością cywilną. Nie musi być agresywny, gdyż nawet wywieranie presji i nacisków na ludność, aby postępowała w konkretny sposób, może zostać zakwalifikowane jako atak⁹⁴. Obecnie przyjmuje się, że za „atak podjęty stosownie do lub dla wsparcia polityki państwowej lub organizacyjnej” mogą odpowiadać także aktorzy pozapaństwowi⁹⁵. Jednostki posiadające rzeczywistą władzę lub zorganizowane grupy kryminalne zdolne są tak samo jak organy państwowe do wprowadzania w życie na szeroką skalę polityki terroru i dopuszczania się masowych aktów przemocy⁹⁶. Wątpliwości wywołuje jedynie to, czy do stwierdzenia zbrodni przeciwko ludzkości popełnianych przez aktorów pozapaństwowych konieczna jest zgoda, czy wystarczy już przyzwolenie ze strony organów państwa⁹⁷.

Konkludując, jakkolwiek dyskusyjne jest uznanie zakazu handlu ludźmi za normę zwyczajową prawa międzynarodowego⁹⁸, to z pewnych względów bez wahania można nazwać go nie tylko przestępstwem konwencyjnym, ale również i przestępstwem międzynarodowym. Po pierwsze spełnia on wymienione przez Cherifa Bassiouniego warunki konieczne do uznania przestępstwa za międzynarodowe⁹⁹. Po dru-

85 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452; Smith J.M., op. cit., s. 1135.

86 Cole A., op. cit., s. 814; Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452; Smith J.M., op. cit., s. 1135.

87 Smith J.M., op. cit., s. 1135-1136.

88 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452; Smith J.M., op. cit., s. 1138.

89 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452; Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime...*, op. cit., s. 103-104; Smith J.M., op. cit., s. 1138.

90 Smith J.M., op. cit., s. 1138.

91 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452; Smith J.M., op. cit., s. 1138.

92 Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime...*, op. cit., s. 100; Smith J.M., op. cit., s. 1138.

93 Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime...*, op. cit., s. 101.

94 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 451; Smith J.M., op. cit., s. 1137.

95 Cole A., op. cit., s. 816; Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452-453; Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime...*, op. cit., s. 101.

96 Obokata T., *Trafficking of Human Beings as...*, op. cit., s. 452.

97 Cole A., op. cit., s. 816-817; Schloenhardt A., *Transnational Organized Crime...*, op. cit., s. 102-103.

98 Szerzej na ten temat w podrozdziale 1.1.4. Zakaz handlu ludźmi jako norma ius cogens niniejszej pracy.

99 Tzn. 1) narusza ważny interes międzynarodowy, jakim jest nie tylko bezpieczeństwo międzynarodowe, ale też bezpieczeństwo narodowe poszczególnych państw oraz bezpieczeństwo jednostek (human security), 2) stanowi naruszenie licznych praw człowieka, czym uderza we wspólne wartości społeczności międzynarodowej, 3) jest przestępstwem transgranicznym popełnianym przez dobrze zorganizowane grupy kryminalne o charakterze transnarodowym, wśród których są zarówno etnicznie jednolite grupy narodowe funkcjonujące w kilku państwach, jak i międzynarodowe ugrupowania przestępcze o zróżnicowanej strukturze narodowościowej, operujące nawet w kilkunastu krajach oraz 4) został uznany za poważne przestępstwo przez *Protokół z Palermo*, który został już ratyfikowany przez 137 państw (stan na 31 maja 2010 roku).

gie pod pewnymi warunkami może zostać uznany za zbrodnię przeciwko ludzkości¹⁰⁰. Z tych powodów został poddany kryminalizacji i penalizacji w kilku powszechnych i regionalnych umowach międzynarodowych¹⁰¹.

1.1.2. Handel ludźmi jako przestępstwo transnarodowe

O ile przy przestępstwach międzynarodowych najbardziej akcentowanym elementem jest to, że godzą one we wspólne dobro lub interes państw, o tyle przestępstwa transnarodowe są charakteryzowane przede wszystkim przez sposób i okoliczności ich popełnienia, które skutkują zaangażowaniem ze strony jurysdykcji karnych przynajmniej dwóch państw. Przestępstwa transnarodowe znajdują się w obszarze zainteresowania nowej subkategorii międzynarodowego prawa karnego, jaką jest transnarodowe prawo karne (*transnational criminal law*)¹⁰².

Pojęcie 'przestępstwo transnarodowe' jest bardziej terminem kryminologicznym niż jurydycznym (tj. bardziej terminem prawniczym aniżeli prawnym)¹⁰³. Jest bardzo często używane przez kryminologów, funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości oraz polityków¹⁰⁴. Odnosi się ono do różnego rodzaju przestępstw – te najcięższe gatunkowo mają charakter zorganizowany, korporacyjny, zawodowy i polityczny¹⁰⁵. Pojęcie 'przestępstwo transnarodowe' zostało ukute przez Oddział ds. Zapobiegania Przystępczości i Wymiaru Sprawiedliwości (*Crime Prevention and Criminal Justice Branch*)¹⁰⁶, żeby zidentyfikować pewne zjawiska przestępcze wykraczające poza granice państwowe, naruszające porządki prawne kilku państw lub mające wpływ na inne państwa¹⁰⁷. W tym celu Oddział ds. Zapobiegania Przystępczości i Wymiaru Sprawiedliwości zaproponował zdefiniowanie przestępstwa transnarodowego jako „przestępstwa, którego rozpoczęcie, zapobieganie oraz bezpośrednie lub pośrednie skutki obejmują więcej niż jedno państwo”¹⁰⁸. Na bazie tej definicji wyróżnił on 18 kategorii przestępstw transnarodowych, do których zaliczył m.in. handel ludźmi czy handel ludzkimi organami¹⁰⁹. Właśnie powiązanie przestępstwa z obszarami co najmniej dwóch państw i wynikający stąd zbieg jurysdykcji karnych decydujący o jego transnarodowym charakterze. Łącznikami w takiej sytuacji są m.in. naruszenie interesów więcej niż jednego państwa, uwikłanie w przestępstwo obywateli więcej niż jednego państwa (chodzi zarówno o sprawców, jak i ofiary), wykorzystanie przez przestępców metod i środków, które przekraczają granice państwowe, dokonywanie kolejnych faz przestępstwa w różnych państwach, przestępstwo popełnione w jednym państwie wywołujące skutki także w innych państwach, zlokalizowanie struktur zorganizowanych grup kryminalnych odpowiedzialnych za działalność przestępczą w więcej niż w jednym państwie, czy transferowanie przez granice dochodów pochodzących z kryminalnej aktywności¹¹⁰.

100 Tzn. albo jako forma niewolnictwa (art. 7 ust. 2 pkt c), albo jako przymusowe przemieszczanie ludności (art. 7 ust. 2 pkt d), albo jako inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego (art. 7 ust. 2 pkt k).

101 Zob. m.in. art. 1-4 *Konwencji z Lake Success*, art. 1-3 Protokołu w sprawie handlu dziećmi, art. 3-5 *Protokołu z Palermo*, art. 4, 18, 21 i 24 *Konwencji warszawskiej*, art. 2 i 7 Międzypaństwowej konwencji o międzynarodowym handlu nieletnimi z dnia 18 marca 1994 roku (Organization of American States Treaty Series, No. 79) oraz art. 1, 3 i 4 Konwencji SAARC w sprawie zapobiegania i zwalczania handlu kobietami i dziećmi w celu prostytucji z dnia 5 stycznia 2002 roku.

102 Boister N., "Transnational Criminal Law", „European Journal of International Law” 2003, t. 14, nr 5, s. 953-954.

103 Mueller G.O.W., *Transnational Crime: Definitions and Concepts*, [w:] Williams P., Vlassis D. (red.), *Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses*, Nowy Jork 2005, s. 13.

104 Boister N., "Transnational Criminal Law", op. cit., s. 953.

105 Fijnaut C., *Transnational Crime and the Role of United Nations in its Containment through International Cooperation: A Challenge for the 21st Century*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2000, t. 8, nr 2, s. 119-120.

106 Zlokalizowany w Sekretariacie Narodów Zjednoczonych Oddział ds. Zapobiegania Przystępczości i Wymiaru Sprawiedliwości jest centralną, wyspecjalizowaną instytucją w systemie Narodów Zjednoczonych w sprawach zapobiegania przystępczości, wymiaru sprawiedliwości, reformy prawa karnego i innych ważnych z kryminologicznego punktu widzenia spraw. Zajmuje się głównie przygotowaniem opracowań i raportów dla jednostek z systemu Narodów Zjednoczonych, zbieraniem i analizowaniem danych statystycznych oraz udzielaniem pomocy technicznej państwom członkowskim ONZ i organizacjom regionalnym.

107 Mueller G.O.W., op. cit., s. 13.

108 Ibidem, s. 14.

109 Ibidem.

110 Bhattacharyya R., *Establishing a Rule-of-Law International Criminal Justice System*, „Texas International Law Journal” 1996, t. 31, nr 1, s. 66-67; Pawłowski M.P., op. cit., s. 59 i cytowana tam literatura; Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 47-48; Yarnold B.M., *Doctrinal Basis for the International Criminalization Process*, „Temple International and Comparative Law Journal” 1994, t. 8, nr 1, s. 90.

Zaangażowanie jurysdykcji karnych przynajmniej dwóch państw w ściganie przestępstw transnarodowych sprawia, że pojawiają się różnorakie problemy ze sprawnym oraz efektywnym egzekwowaniem prawa. W celu uniknięcia odpowiedzialności karnej przestępcy bardzo często wykorzystują luki wynikające z różnic pomiędzy krajowymi ustawodawstwami karnymi, brak zharmonizowania przepisów proceduralnych, czy niewystarczającą współpracę międzypaństwową w sprawach karnych w takich dziedzinach jak postępowania ekstradycyjne, wzajemna pomoc prawna, przekazywanie ścigania, przekazywanie osób skazanych i wykonywanie zagranicznych wyroków karnych¹¹¹. Skuteczne zwalczanie przestępstw transnarodowych wymaga ponadnarodowego podejścia, toteż – inaczej niż w przypadku przestępstw międzynarodowych sensu stricto – porozumienia międzynarodowe penalizujące przestępstwa transnarodowe poświęcają więcej uwagi międzynarodowej współpracy w sprawach karnych i koordynacji działań¹¹².

Conny Rijken zalicza przestępstwa transnarodowe do tzw. trzeciej grupy przestępstw (dwie pozostałe grupy to przestępstwa międzynarodowe oraz przestępstwa krajowe z elementem międzynarodowym)¹¹³. Jej zdaniem, aby dane przestępstwo zaklasyfikować do grupy przestępstw transnarodowych, powinny zostać spełnione cztery kryteria: 1) do popełnienia przestępstwa jest potrzebny pewien poziom zorganizowania, ale niekoniecznie zorganizowana grupa przestępcza, 2) przestępstwo dotyka interesów więcej niż jednego państwa, ponieważ obywatele więcej niż jednego państwa biorą w nim udział lub przestępstwo zostało popełnione na terytorium więcej niż jednego państwa, 3) fakt, że zaangażowane są jurysdykcje kilku państw, utrudnia ściganie tego przestępstwa, 4) efektywne rozwiązania powyższych problemów poszukiwane są ponad granicami państwowymi¹¹⁴.

Niewątpliwie przestępstwo handlu ludźmi spełnia kryteria przestępstwa transnarodowego zaproponowane przez Conny Rijken. W typowym przypadku handel ludźmi jest przestępstwem o charakterze transgranicznym popełnianym przez dobrze zorganizowane transnarodowe grupy przestępcze (kryterium 1.). Zazwyczaj trasa handlu ludźmi przebiega z biednych państw rozwijających się, o mało stabilnym systemie społeczno-gospodarczym do bogatych państw rozwiniętych, w których system ten funkcjonuje wyjątkowo dobrze, co w konsekwencji implikuje, że przestępstwo to jest popełniane na obszarze co najmniej dwóch państw i są w nie zaangażowani przynajmniej obywatele państwa pochodzenia i państwa przeznaczenia (kryterium 2.). Powiązanie przestępstwa z obszarami prawnymi co najmniej dwóch państw siłą rzeczy utrudnia jego efektywne ściganie (kryterium 3.). Wynika to przede wszystkim z różnic w krajowym prawie karnym materialnym i procesowym, z problemów natury organizacyjnej (chodzi głównie o problemy związane z ustaleniem właściwej władzy sądowej innego państwa, praktyczne problemy w kontaktowaniu się między kompetentnymi władzami, a także problemy językowe), problemów związanych z odnalezieniem dochodów pochodzących z przestępstwa i ich konfiskatą, a także z braku kryminalnych baz danych, braku odpowiednich środków, z wymogu obecności funkcjonariuszy jednego państwa przy czynnościach procesowych przeprowadzanych w drugim państwie, jak również z blokowania systemu wzajemnej pomocy prawnej przez przesyłanie wniosków w mało istotnych sprawach. W celu skuteczniejszego zwalczania i ścigania handlu ludźmi państwa zawierają multilateralne umowy międzynarodowe na forum ONZ i regionalnych organizacji międzynarodowych (kryterium 4.). Umowy te dotyczą zarówno prawnokarnych sposobów eliminowania samego handlu ludźmi, jak i ogólnie międzypaństwowej współpracy w sprawach karnych, w takich dziedzinach jak ekstradycja, wzajemna pomoc prawna czy przekazywanie ścigania¹¹⁵.

111 Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 48-49.

112 *Ibidem*, s. 50.

113 Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 45. Por. Boister N., 'Transnational Criminal Law?', op. cit., s. 961-974.

114 Pierwsze dwa kryteria powinny zostać spełnione kumulatywnie, natomiast trzecie i czwarte są dodatkowymi kryteriami, które nieuchronnie wynikają z pierwszego i drugiego kryterium. Zob. Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 49.

115 Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 87-89.

1.1.3. Handel ludźmi jako naruszenie praw człowieka

Jedną z funkcji międzynarodowego prawa karnego jest ochrona praw człowieka¹¹⁶. Handel ludźmi to przestępstwo, które stanowi poważne i ciężkie pogwałcenie praw człowieka, naruszające m.in. ludzką godność, prawo do życia, prawo do poszanowania życia prywatnego, prawo do decydowania o sobie samym (prawo do samostanowienia), prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do wyboru i zmiany miejsca zamieszkania (wolność przemieszczania się), czy prawo do poszanowania integralności fizycznej i psychicznej. Ponadto handel ludźmi narusza zakaz niewolnictwa, praktyk zbliżonych do niewolnictwa oraz pracy przymusowej lub obowiązkowej, a także wiąże się z okrutnym, poniżającym i nieludzkim traktowaniem. Wszystkie wymienione prawa, wolności i zakazy są podstawowymi zasadami najważniejszych uniwersalnych i regionalnych dokumentów z zakresu międzynarodowej ochrony praw człowieka¹¹⁷. Są one uznawane i gwarantowane przez wiele aktów prawa międzynarodowego, do których należą przede wszystkim: *Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku*¹¹⁸, *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku*¹¹⁹, *Konwencja o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich rodzin z dnia 18 grudnia 1990 roku*¹²⁰, *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 roku*¹²¹ oraz jej protokoły dodatkowe, a także *Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku*¹²². Z uwagi na takie czynniki jak feminizacja ubóstwa i migracji, dyskryminacja ze względu na płeć i wiek oraz brak szans edukacyjnych i zawodowych w państwach pochodzenia, ofiarami handlu ludźmi padają najczęściej młode kobiety i dzieci¹²³. Prawa oraz wolności kobiet i dzieci naruszane w procesie handlu ludźmi należą do praw człowieka uznawanych i gwarantowanych przez instrumenty z dziedziny międzynarodowego prawa praw człowieka, a przede wszystkim przez *Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku*¹²⁴ oraz *Konwencję o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku*¹²⁵ i jej protokoły fakultatywne.

Bistra Netkova podzieliła proces handlu ludźmi na trzy etapy – *the pre trafficking stage*, *the trafficking stage* oraz *the post trafficking stage*. Za kryteria podziału przyjęła prawa człowieka łamane w czasie poszczególnych faz procederu oraz podmioty dokonujące tych naruszeń¹²⁶. W pierwszym etapie (*the pre trafficking stage*) najczęściej łamany jest zakaz dyskryminacji na różnorakim tle, zarówno przez samo państwo, jak i przez podmioty prywatne. Konsekwencją tego jest skłonienie osób dyskryminowanych do migracji, przez co stają się one bardziej podatne na wiktyimizację¹²⁷. W drugim etapie (*the trafficking stage*), będącym eksploatacyjną fazą handlu ludźmi, zazwyczaj pogwałcane są prawo do życia, zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej, a także zakaz tortur oraz innego okrutnego, poniżającego lub nieludzkiego traktowania albo karania. W tym stadium prawa człowieka są naruszane przez handlarzy ludźmi, wykorzystujących ofiarę, a pośrednio też i przez samo państwo, które nie dopełniło swojego obowiązku i nie poczyniło należytych starań w celu uchwalenia właściwego prawa w obszarze zwalczania handlu ludźmi oraz ustanowienia mechanizmów zapewniających jego skuteczne stosowanie i egzekwowanie¹²⁸. W ostatnim etapie (*the post trafficking stage*) dochodzi z reguły do naruszenia prawa

116 Ibidem, s. 25.

117 Pawłowski M.P., op. cit., s. 43.

118 A/RES/3/217A. Chociaż formalnie Powszechna deklaracja praw człowieka jako rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nie ma mocy prawnie wiążącej, to znaczna część przedstawicieli doktryny uznaje, że uzyskała ona już status zwyczajowego prawa międzynarodowego wiążącego państwa.

119 Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

120 United Nations Treaty Series, vol. 2220, p. 93. Polska nie jest stroną tej konwencji (stan na 31 maja 2010 roku).

121 Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

122 Należy zauważyć, że z racji podpisania przez Polskę Protokołu w sprawie stosowania Karty praw podstawowych Unii Europejskiej do Polski i Zjednoczonego Królestwa (tzw. Protokołu brytyjskiego – Dz. Urz. UE z 2007 r. C 306/1) postanowienia Karty praw podstawowych mają zastosowanie do Polski wyłącznie w takim zakresie, w jakim prawa i zasady w niej zawarte są uznawane przez polskie ustawodawstwo i praktykę krajową (art. 2 Protokołu brytyjskiego). Jednocześnie art. 1 ust. 1 Protokołu brytyjskiego stwierdza, że Karta praw podstawowych nie rozszerza zdolności Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, ani żadnego sądu lub trybunału Polski, do uznania, że przepisy ustawowe, wykonawcze lub administracyjne, praktyki lub działania administracyjne Polski są niezgodne z podstawowymi prawami, wolnościami i zasadami, które są w niej potwierdzone.

123 Pawłowski M.P., op. cit., s. 54.

124 Dz. U. z 1982 r., Nr 10, poz. 71.

125 Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.

126 Netkova B., op. cit., s. 134.

127 Ibidem, s. 135.

128 Ibidem.

Tabela 1. Podstawowe prawa i wolności człowieka oraz zakazy naruszane w procesie handlu ludźmi, a potwierdzone i zapewniane przez akty prawa międzynarodowego

AKTY PRAWA MIĘDZYNA- RODOWEGO ^a	PRAWA CZŁOWIEKA ^b						
	Prawo do życia	Prawo do wolności i bezpieczeń- stwa osobistego	Prawo do życia prywatnego	Wolność przemieszcza- nia się	Zakaz dyskrymi- nacji	Zakaz niewolnictwa ^c	Zakaz tortur ^d
PDPC	Art. 3	Art. 3	Art. 12	Art. 13	Art. 2	Art. 4 ^e	Art. 5
EKPC	Art. 2	Art. 5	Art. 8	– ^f	Art. 14	Art. 4	Art. 3
MPPOP	Art. 6	Art. 9	Art. 17	Art. 12	Art. 2 i 26	Art. 8	Art. 7
KPD	Art. 6	Art. 37 pkt b	Art. 16	–	Art. 2	–	Art. 37 pkt a
KOPMP	Art. 9	Art. 16	Art. 14	Art. 8	Art. 1 i 7	Art. 11	Art. 10
KPPUE	Art. 2	Art. 6	Art. 7	Art. 45	Art. 21	Art. 5	Art. 4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Pawłowski M.P., Międzynarodowe działania na rzecz zlikwidowania handlu ludźmi w dobie globalizacji, Warszawa 2009, s. 52.

a Wyjaśnienie użytych skrótów:

PDPC – Powszechna deklaracja praw człowieka z 1948 roku;

EKPC – Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku;

MPPOP – Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z 1966 roku;

KPD – Konwencja o prawach dziecka z 1989 roku;

KOPMP – Konwencja o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich rodzin z 1990 roku;

KPPUE – Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z 2000 roku.

b Oprócz praw wymienionych w tabeli art. 3 KPPUE uznaje prawo do poszanowania integralności fizycznej i psychicznej.

c Obejmuje też zakaz pracy przymusowej lub obowiązkowej.

d Obejmuje też zakaz okrutnego, poniżającego lub niehumanitarnego traktowania albo karania.

e Powszechna deklaracja praw człowieka nie zawiera postanowień zakazujących pracy przymusowej lub obowiązkowej.

f Prawo to jest gwarantowane przez art. 2 Protokołu nr 4 do Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zapewniający niektóre prawa i wolności inne niż już zawarte w konwencji i Protokole nr 1 do konwencji z 1963 roku.

do prywatności, prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego i wolności przemieszczania się. Niedługo później zdarza się, że osoby oswobodzone z rąk handlarzy ludźmi same uważane są przez służby państwowe za przestępców i w związku z tym podlegają zatrzymaniu, aresztowaniu, ukaraniu, czy deportacji, tak jak nielegalni imigranci czy członkowie zorganizowanych grup przestępczych. Nawet jeśli takie osoby zostaną uznane za ofiary handlu ludźmi, to urzędnicy i funkcjonariusze państwa nie szanują ich godności i nie liczą się z ich podstawowymi prawami człowieka. Nie gwarantują im odpowiedniej opieki i pomocy, chociażby w elementarnym zakresie, nie respektują ich uprawnień procesowych jako osób pokrzywdzonych i nie zapewniają im możliwości uzyskania zadośćuczynienia oraz słusznego odszkodowania od swoich oprawców. Przez takie traktowanie doprowadzają do wtórnej wiktyimizacji ofiar handlu ludźmi¹²⁹.

1.1.4. Zakaz handlu ludźmi jako norma *ius cogens*

Za normy *ius cogens* uznaje się normy o charakterze uniwersalnym i zwyczajowym, które są nadrzędne wobec wszystkich innych norm prawa międzynarodowego. Jedyną definicję normy *ius cogens* (imperatywnej normy powszechnego prawa międzynarodowego) w prawie międzynarodowym zawiera art. 53 *Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 roku* (zwanej dalej *Konwencją wiedeńską*)¹³⁰. W jego świetle normą *ius cogens* jest „norma przyjęta i uznana przez międzynarodową

129 Ibidem.

130 Dz. U. z 1990 r., Nr 74, poz. 439.

społeczność państw jako całość za normę, od której żadne odstępstwo nie jest dozwolone i która może być zmieniona jedynie przez późniejszą normę postępowania prawa międzynarodowego o tym samym charakterze”. Definicja ta została przyjęta jedynie dla celów *Konwencji wiedeńskiej* i w zasadzie jest mało użyteczna w praktyce.

Pomimo istnienia kilku umów międzynarodowych zakazujących handlu ludźmi i czyniących go przestępstwem powszechnym dyskusyjne byłoby postawienie tezy, że zakaz handlu ludźmi zyskał już status normy bezwzględnie obowiązującej w prawie międzynarodowym. Co prawda jeszcze przed wybuchem II wojny światowej Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów uznało, iż zakaz handlu kobietami i dziewczętami stał się częścią zwyczajowego prawa międzynarodowego¹³¹, jednakże współcześnie próżno szukać podobnej deklaracji odnośnie zakazu handlu ludźmi ze strony organu uniwersalnej międzyrządowej organizacji międzynarodowej – nawet jeśli niektórzy przedstawiciele doktryny wyrażają taki pogląd¹³².

W prawie międzynarodowym brak jest chociażby jednej powszechnej umowy międzynarodowej, która literalnie, wprost i bezwarunkowo zakazywałaby handlu ludźmi. Jedynym aktem prawnomiędzynarodowym, ale o charakterze wyłącznie regionalnym, który bezpośrednio zakazuje handlu ludźmi, jest przyjęta na forum Unii Europejskiej *Karta praw podstawowych* (w art. 5 ust. 3 stanowi ona, że „handel ludźmi jest zakazany”)¹³³. Zyskała ona moc prawną wiążącej umowy międzynarodowej¹³⁴ z dniem 1 grudnia 2009 roku, kiedy wszedł w życie *Traktat lizboński*¹³⁵. *Protokół z Palermo* jedynie pośrednio nakazuje państwom kryminalizację handlu ludźmi (art. 5 ust. 1), zobowiązując je do podjęcia określonych działań ustawodawczych. W konsekwencji dopóki państwa nie dokonają transpozycji norm konwencyjnych do prawa wewnętrznego, dopóty przepisy protokołu nie mogą być bezpośrednio stosowane. *Konwencja warszawska* zawiera analogiczne postanowienia (art. 18). Również umowy międzynarodowe, które zakazują handlu kobietami i handlu dziećmi nie czynią tego bezpośrednio i bezwarunkowo¹³⁶.

Podobnie jak w przypadku zbrodni przeciwko ludzkości, dopiero dzięki uznaniu handlu ludźmi za formę niewolnictwa lub za praktykę zbliżoną do niewolnictwa możliwe jest wywiedzenie jego zakazu z zakazu niewolnictwa, który ma już swoją ugruntowaną pozycję w prawie międzynarodowym jako norma *ius cogens*¹³⁷.

Przyjęcie, że zakaz niewolnictwa odnosi się także do zakazu handlu ludźmi, pociąga za sobą następujące konsekwencje: a) każdy traktat, który jest sprzeczny z zakazem niewolnictwa, jest nieważny od samego początku, b) każda norma prawa międzynarodowego, która nie osiągnęła statusu normy *ius cogens* i która jest sprzeczna z zakazem niewolnictwa, jest nieważna od samego początku, c) zastrzeżenie do traktatu wielostronnego, które jest sprzeczne z normą *ius cogens* dotyczącą zakazu niewolnictwa jest niedopuszczalne,

131 Argibay C.M., Sexual Slavery and the “Comfort Women” of World War II, „Berkeley Journal of International Law” 2003, t. 21, nr 2, s. 382.

132 Hodgson D., A Critical Evaluation of the Effectiveness of International and National Legal Regulatory Responses to the Problems of Child Trafficking, Prostitution and Sex Tourism, „Forum on Public Policy: A Journal of the Oxford Round Table” 2008, t. 4, nr 3, s. 5; Tiefenbrun S.W., Sex Sells but Drugs Don’t Talk: Trafficking of Women Sex Workers and an Economic Solution, „Thomas Jefferson Law Review” 2002, t. 24, nr 2, s. 169-170.

133 Dz. Urz. UE z 2007 r. C 303. Karta praw podstawowych została nieznacznie zmieniona Traktatem lizbońskim z dnia 13 grudnia 2007 roku.

134 Zob. wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych z dnia 14 grudnia 2007 roku (Dz. Urz. UE z 2007 r. C 303). Co prawda nie posiadają one wartości prawnej, niemniej są cennym narzędziem wykładni przeznaczonym do wyjaśnienia postanowień Karty praw podstawowych.

135 Dz. Urz. UE z 2007 r. C 306/1.

136 Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 roku w art. 6 nakazuje państwom „podjęcie wszelkich stosownych kroków w celu położenia kresu wszelkim formom handlu kobietami oraz ciągnięciu zysków z prostytucji kobiet”. Z kolei Konwencja o prawach dziecka z 1989 roku w art. 35 zobowiązuje państwa do „przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi, dokonywanym dla jakichkolwiek celów i w jakiegokolwiek formie”, zaś według art. 1 Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 2000 roku „państwa strony niniejszego protokołu wprowadzą zakaz handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, tak jak jest to określone w niniejszym protokole”.

137 Bales K., Robbins P.T., op. cit., s. 19-20; Bassiouni M.C., Enslavement as an International Crime, „New York University Journal of International Law and Politics” 1991, t. 23, nr 2, s. 445; Cole A., op. cit., s. 813; Drew S., Human Trafficking: A Modern Form of Slavery?, „European Human Rights Law Review” 2002, t. 4, s. 481-482; Hodgson D., op. cit., s. 5; Netkova B., op. cit., s. 136; Obokata T., Trafficking of Human Beings from..., op. cit., s. 150; Rassam A.Y., Contemporary Forms of Slavery and the Evolution of the Prohibition of Slavery and the Slave Trade Under Customary International Law, „Virginia Journal of International Law” 1999, t. 39, nr 2, s. 310-311; Rassam A.Y., International Law and Contemporary Forms of Slavery: An Economic and Social Rights-Based Approach, „Penn State International Law Review” 2005, t. 23, nr 4, s. 809-810; Redman R.C., The League of Nations and the Right to Be Free from Enslavement: The First Human Right to Be Recognized as Customary International Law, „Chicago-Kent Law Review” 1994, t. 70, nr 2, s. 759-760; Rijken C., Trafficking in Persons..., op. cit., s. 74; Scarpa S., Universalism and Regionalism: The Synergy to Fight Against Trafficking in Human Beings, „Human Rights Law Review” 2004, numer specjalny, s. 9.

d) państwa powinny unikać zawierania umów międzynarodowych, których przedmiotem są sprawy naruszające jakąkolwiek normę *ius cogens*, w tym zakaz niewolnictwa, e) państwa mogą odmawiać międzynarodowego uznania ustawodawstwu i aktom administracyjnym innych państw, które przyzwalają na zachowania sprzeczne z imperatywnymi normami powszechnego prawa międzynarodowego, f) ściganie przestępstw naruszających normę *ius cogens* może podlegać uniwersalnej jurysdykcji karnej¹³⁸.

1.2. Sankcjonowanie handlu ludźmi na arenie międzynarodowej

1.2.1. Liga Narodów

Pierwsze umowy międzynarodowe nakazujące państwom sankcjonowanie handlu ludźmi (a dokładniej handlu kobietami pod postacią „handlu białymi niewolnikami” – *white slave traffic*) i ściganie jego sprawców zostały zawarte jeszcze przed I wojną światową. 18 maja 1904 roku w Paryżu trzynastie europejskich państw podpisało *Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem*¹³⁹. Głównym celem umowy było propagowanie środków administracyjnych i wyznaczenie władz odpowiedzialnych za nadzorowanie procedury handlu kobietami na poziomie krajowym¹⁴⁰. Porozumienie zobowiązywało państwa do objęcia nadzorem ruchu w kraju w celu: wykrycia transportów żywego towaru, zbierania informacji o werbowaniu kobiet i dziewcząt do zagranicznych domów publicznych oraz wymiany tych informacji z władzami innych państw, zagwarantowania kobietom, które padły ofiarą handlarzy, tymczasowej opieki oraz udzielenia im pomocy w repatriacji, a także w celu sprawowania dozoru nad biurami i agencjami pośrednictwa pracy dla kobiet i dziewcząt zagranicą¹⁴¹.

Ze względu na fakt, że ustawodawstwa karne niektórych państw nie przewidywały przestępstwa handlu kobietami, państwa postanowiły zawrzeć nową umowę międzynarodową, która zobowiązywałaby je do uwzględnienia tego typu przestępstwa w krajowym prawie karnym¹⁴². 4 maja 1910 roku w Paryżu została podpisana *Międzynarodowa konwencja dotycząca zwalczania handlu żywym towarem*¹⁴³. Konwencja stanowiła, że karze podlega każdy, kto dla zaspokojenia cudzych namiętności zwerbował, wprowadził, albo uwiódł, nawet za jej zgodą, kobietę lub dziewczynę nieletnią (za nieletnie uważano kobiety i dziewczęta poniżej dwudziestego roku życia) dla celów rozpusty, chociażby poszczególne jego czyny, stanowiące pierwiastki składowe przestępstwa, zostały dokonane w różnych państwach. Natomiast w przypadku ofiar pełnoletnich dla zaistnienia przestępstwa konwencja wymagała dokonania czynu za pomocą oszustwa, gwałtu, gróźb, użycia władzy lub jakichkolwiek innych środków przymusu¹⁴⁴. Konwencja nakazywała ekstradycję handlarzy żywego towaru, zobowiązywała państwa do wymieniać wiadomości o ich ustawodawstwie wewnętrznym odnoszącym się do handlu kobietami, przekazywania sobie odpisów orzeczeń skazujących o charakterze międzynarodowym dotyczących handlu kobietami oraz udzielania sobie wzajemnie pomocy sądowej¹⁴⁵.

Po I wojnie światowej zgodnie z art. 23 pkt c *Paktu Ligi Narodów z dnia 28 czerwca 1919 roku*¹⁴⁶ państwa członkowskie Ligi Narodów zdecydowały się powierzyć nowo powstałej organizacji ogólny nadzór nad porozumieniami w sprawie handlu kobietami i dziećmi. *Międzynarodowe porozumienie z 1904 roku* i *Międzynarodowa konwencja z 1910 roku* zostały inkorporowane do dorobku prawnego Ligi Narodów i opublikowane w Serii Traktatów Ligi Narodów (*League of Nations Treaty Series*).

138 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 80. Zob. także Bassiouni M.C., *International Crimes: Ius Cogens and Obligatio Erga Omnes*, „Law and Contemporary Problems” 1996, t. 59, nr 4, s. 63-74.

139 Dz. U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783.

140 Leppänen K., *Movement of Women: Trafficking in the Interwar Era*, „Women's Studies International Forum” 2007, t. 30, nr 6, s. 525.

141 Pawłowski M.P., op. cit., s. 44 i cytowana tam literatura.

142 Krempleski A., op. cit., s. 206.

143 Dz. U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783.

144 Krempleski A., op. cit., s. 206.

145 Pawłowski M.P., op. cit., s. 45 i cytowana tam literatura.

146 Dz. U. z 1920 r., Nr 35, poz. 200.

Pierwszą umową międzynarodową przyjętą pod auspicjami Ligi Narodów była podpisana w Genewie *Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z dnia 30 września 1921 roku*¹⁴⁷. Podniosła ona granicę wieku nieletnich do dwudziestego pierwszego roku życia; nie zawierała żadnych odniesień rasowych, dzięki czemu miała także zastosowanie do handlu kobietami kolorowymi; oddzielnie wspominała też o handlu dziećmi, których nie różnicowała ze względu na płeć; nakazywała państwom penalizację form stadialnych handlu kobietami i dziećmi (tj. przygotowania i usiłowania) oraz zobowiązywała je do ekstradycji przestępców handlujących kobietami i dziećmi¹⁴⁸.

11 października 1933 roku w Genewie państwa członkowskie Ligi Narodów podpisały kolejną umowę międzynarodową – *Konwencję dotyczącą zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi*¹⁴⁹. Art. 1 konwencji nakazywał ukaranie każdego, kto dla zaspokojenia namiętności innych osób werbuje, uprowadza lub uwodzi kobietę lub dziewczynę pełnoletnią, nawet za jej zgodą, mając przy tym na celu przeznaczenie jej do uprawiania nierządu w innym kraju, choćby nawet poszczególne działania należące do istoty przestępstwa popełnione były w różnych krajach. Penalizacji miały podlegać także czynności przygotowawcze i usiłowanie popełnienia handlu kobietami. Zastosowanie przymusu przestało być już konstytutywnym elementem międzynarodowego handlu kobietami, natomiast w odniesieniu do handlu kobietami w obrębie granic jednego państwa wciąż pozostawał to warunek decydujący o zaistnieniu przestępstwa¹⁵⁰. Konwencja z 1933 roku nakazywała państwom wzajemne informowanie się o wyrokach skazujących za międzynarodowy handel kobietami i dziećmi, łącznie z podaniem wszelkich istotnych wiadomości o sprawcy oraz o zarządzeniach co do niewpuszczenia go do kraju lub co do wydalenia go z kraju (art. 3). W 1937 roku Liga Narodów przygotowała projekt jeszcze jednej konwencji, która rozszerzała zakres wcześniejszych aktów prawa międzynarodowego, jednakże wybuch II wojny światowej udaremnił jej przyjęcie¹⁵¹.

1.2.2. Organizacja Narodów Zjednoczonych¹⁵²

Dopiero po zakończeniu II wojny światowej, już pod szyldem Organizacji Narodów Zjednoczonych, możliwe stało się przyjęcie nowej konwencji dotyczącej zwalczania handlu ludźmi. Zanim jednak to się stało Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło dwa protokoły zmieniające przedwojenne umowy międzynarodowe. Były to *Protokół z dnia 20 października 1947 roku zmieniający Konwencję o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z 1921 roku* i *Konwencję dotyczącą zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi z 1933 roku*¹⁵³ oraz *Protokół z dnia 3 grudnia 1948 roku zmieniający Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z 1904 roku* i *Międzynarodową konwencję dotyczącą zwalczania handlu żywym towarem z 1910 roku*¹⁵⁴. *Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki* została uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 2 grudnia 1949 roku, natomiast otwarto ją do podpisu 21 marca 1950 roku w Lake Success. Konsolidowała ona postanowienia wszystkich czterech poprzednich konwencji międzynarodowych (art. 28). W protokole końcowym do *Konwencji z Lake Success* została sformułowana klauzula minimalnego standardu, zgodnie z którą żaden przepis konwencji nie będzie uważany za naruszający jakiegokolwiek prawodawstwo, które dla zabezpieczenia postanowień mających na celu zapewnienie zniesienia handlu żywym towarem i eksploatacji innych

147 Dz. U. z 1925 r., Nr 125, poz. 893.

148 Pawłowski M.P., op. cit., s. 46 i cytowana tam literatura.

149 Dz. U. z 1938 r., Nr 7, poz. 27.

150 Netkova B., op. cit., s. 103-104; Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 55.

151 Projekt konwencji z 1937 roku został przygotowany w oparciu o raporty dwóch grup ekspertów – grupy powołanej w 1927 roku, która badała handel kobietami w Europie, Ameryce i na Bliskim Wschodzie oraz grupy ustanowionej w 1932 roku, która przeprowadziła dodatkowe badania nad tym zjawiskiem w Azji i na Dalekim Wschodzie. W konkluzjach swoich raportów eksperci stwierdzili, że głównymi czynnikami sprzyjającymi handlowi kobietami są komercjalizacja usług seksualnych, system regulacyjny, w którym funkcjonują licencjonowane domy publiczne oraz obowiązkowa rejestracja prostytutek. Zob. Demleitner N.V., *Forced Prostitution: Naming An International Offense*, „Fordham International Law Journal” 1994, t. 18, nr 1, s. 171-172; Lassen N., op. cit., s. 202; Reanda L., *Prostitution as a Human Rights Question: Problems and Prospects of United Nations Action*, „Human Rights Quarterly” 1991, t. 13, nr 2, s. 208-209; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 52.

152 <http://www.un.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

153 Dz. U. z 1950 r., Nr 59, poz. 405.

154 United Nations Treaty Series, vol. 30, p. 23.

osób w celach prostytucji, przewiduje warunki surowsze niż te, które są przewidziane w tej konwencji. Odnosiła się ona do zjawiska handlu ludźmi jedynie w kontekście prostytucji – już w pierwszym zdaniu preambuły zauważała, że „prostytucja i towarzyszące jej zło – handel ludźmi w celach prostytucji, są sprzeczne z godnością i wartością człowieka oraz zagrażają dobru jednostki, rodziny i społeczeństwa”. *Konwencja z Lake Success* przedstawiała zjawisko prostytucji w duchu abolicjonistycznym – nie czyniła rozróżnienia na prostytucję dobrowolną i przymusową, lecz traktowała wszystkie osoby uprawiające prostytucję jako ofiary. Sankcjom karnym miały zaś podlegać jedynie osoby trzecie zaangażowane w eksploatację prostytucji innych osób, tj. handlarze ludźmi, sutenerzy, kuplerzy, właściciele domów publicznych, osoby zarządzające domami publicznymi, a także osoby inwestujące w to przedsięwzięcie¹⁵⁵.

Z jednej strony *Konwencja z Lake Success* miała wiele minusów, do których należy zaliczyć brak precyzyjnej definicji handlu ludźmi, użycie niedokładnej terminologii, prowadzącej do różnorodnych interpretacji, brak rozróżnienia na prostytucję dobrowolną i przymusową, nieuwzględnienie innych form eksploatacji seksualnej ofiar, zlekceważenie społeczno-ekonomicznych przyczyn handlu ludźmi, pominięcie perspektywy praw człowieka w odniesieniu do ochrony ofiar handlu ludźmi, czy nieustanowienie mechanizmu monitorującego implementację i stosowanie jej postanowień¹⁵⁶. Zgodnie z dyspozycją art. 21 *Konwencji z Lake Success* państwa zostały jedynie zobowiązane do komunikowania Sekretarzowi Generalnemu ONZ wszelkich ustaw i aktów administracyjnych odnoszących się do spraw, które są przedmiotem konwencji, oraz wszystkich podjętych środków dotyczących jej stosowania. Dopiero od 1974 roku przesyłane przez państwa raporty, informujące o środkach podjętych w celu implementacji postanowień *Konwencji z Lake Success*, na polecenie Rady Społeczno-Gospodarczej były sprawdzane przez Grupę Roboczą ds. Współczesnych Form Niewolnictwa¹⁵⁷, jednakże organ ten nie miał żadnych kompetencji do zadawania pytań odnośnie raportów oraz wydawania państwom zaleceń, co skutkowało tym, że część państw przysyłała raporty nieregularnie, a niektóre nie robiły tego wcale¹⁵⁸. Co prawda w 1987 roku Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości rekomendowała zaprojektowanie protokołu dodatkowego do konwencji, obejmującego współczesne formy prostytucji i dostarczającego mechanizmu implementacyjnego wzorowanego na *Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 10 grudnia 1984 roku*¹⁵⁹, jednakże propozycja ta nie spotkała się z akceptacją Komisji Praw Człowieka¹⁶⁰.

Z drugiej zaś strony *Konwencja z Lake Success* była pierwszym aktem prawnomiędzynarodowym dotyczącym handlu ludźmi, który wzywał rządy państw do rozwoju polityki społecznej ukierunkowanej na zapobieganie handlowi ludźmi oraz do rehabilitacji i reintegracji ofiar prostytucji w społeczeństwie¹⁶¹. Konwencja ta była też pierwszym dokumentem prawa międzynarodowego, który nie różnicował ofiar handlu ludźmi ze względu na rasę, płeć czy wiek oraz podszedł do zjawiska prostytucji jako do problemu znajdującego się w polu zainteresowania prawa międzynarodowego, a nie sprawy znajdującej się

155 Farrior S., *The International Law on Trafficking in Women and Children for Prostitution: Making it Live Up to its Potential*, „Harvard Human Rights Journal” 1997, t. 10, s. 218; Locher B., *Trafficking in Women in the European Union: Norms, Advocacy-Networks and Policy-Change*, Wiesbaden 2007, s. 118.

156 Chuang J., *Redirecting the Debate over Trafficking in Women: Definitions, Paradigms, and Contexts*, „Harvard Human Rights Journal” 1998, t. 11, s. 75-77; Farrior S., *The International Law...*, op. cit., s. 219-220; Fehér L., *International Efforts Against Trafficking in Human Beings*, „Acta Juridica Hungarica” 2000, t. 41, nr 3/4, s. 185-186; Gekht A., op. cit., s. 41-42; Inglis C.S., *Expanding International and National Protections against Trafficking for Forced Labor Using a Human Rights Framework*, „Buffalo Human Rights Law Review” 2001, t. 7, s. 60-61; Krempleski A., op. cit., s. 209; Locher B., *Trafficking in Women...*, op. cit., s. 119-120; Netkova B., op. cit., s. 106-107; Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 17; Quirk J., *Trafficked into Slavery*, „Journal of Human Rights” 2007, t. 6, nr 2, s. 192; Reanda L., op. cit., s. 210-211; Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, on trafficking in women, women’s migration and violence against women, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2000, s. 11-12 [§ 21-26] (dalej jako Radhika Coomaraswamy report on trafficking in women, women’s migration and violence against women); Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 54; Trapalis V., *Extraterritorial Jurisdiction: A Step Towards Eradicating the Trafficking of Women into Greece for Forced Prostitution*, „Golden Gate University Law Review” 2002, t. 32, nr 2, s. 215-216.

157 <http://www2.ohchr.org/english/issues/slavery/group.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

158 *Abolishing Slavery and its Contemporary Forms*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Nowy Jork-Genewa 2002, s. 26 [§ 82]; Farrior S., *The International Law...*, op. cit., s. 220-221; Fehér L., op. cit., s. 185; Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 56; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 55.

159 Dz. U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378.

160 Reanda L., op. cit., s. 211.

161 Balos B., *The Wrong Way to Equality: Privileging Consent in the Trafficking of Women for Sexual Exploitation*, „Harvard Women’s Law Journal” 2004, t. 27, s. 144; Locher B., *Trafficking in Women...*, op. cit., s. 119.

w sferze kompetencji wyłącznych państw¹⁶². To właśnie głównie dlatego, że część państw regulowała prostytucję w swoich wewnętrznych systemach prawnych inaczej aniżeli zalecała to *Konwencja z Lake Success*, dokument ten nie zyskał szerokiej międzynarodowej akceptacji¹⁶³. Jak dotąd ratyfikowały go tylko 82 państwa¹⁶⁴.

Ponowny wzrost zainteresowania handlem ludźmi ze strony społeczności międzynarodowej miał miejsce w pierwszej połowie ostatniej dekady ubiegłego stulecia, kiedy to odbyły się trzy wielkie, światowe konferencje poświęcone problematyce praw człowieka, rozwoju ludzkości i praw kobiet¹⁶⁵. W dniach 14-25 czerwca 1993 roku w Wiedniu odbyła się Światowa Konferencja Praw Człowieka. W dokumencie końcowym konferencji, *Deklaracji wiedeńskiej i programie działania*, podkreślono, że przemoc ze względu na płeć i wszystkie formy molestowania seksualnego i eksploatacji seksualnej, w tym te wynikające z międzynarodowego handlu kobietami, są nie do pogodzenia z wartością i godnością istoty ludzkiej i muszą zostać wyeliminowane¹⁶⁶. Z kolei w dniach 5-13 września 1994 roku w Kairze została zorganizowana Międzynarodowa Konferencja na temat Ludności i Rozwoju. Program działań tej konferencji zawierał wiele punktów dotyczących ścigania handlu ludźmi, zapobiegania mu oraz udzielania ochrony jego ofiarom¹⁶⁷. Również *Deklaracja pekińska i platforma działań*, przyjęta na koniec Czwartej Światowej Konferencji Kobiet, która odbyła się w dniach 4-15 września 1995 roku w Pekinie, w wielu miejscach odnosi się do zwalczania handlu kobietami¹⁶⁸.

Jak do tej pory najważniejszą światową konferencją dedykowaną tylko zagadnieniu handlu ludźmi było Wiedeńskie Forum Walki z Handlem Ludźmi zorganizowane przez Globalną Inicjatywę Narodów Zjednoczonych na rzecz Walki z Handlem Ludźmi (UN.GIFT)¹⁶⁹ w dniach 13-15 lutego 2008 roku. W spotkaniu w Wiedniu wzięli udział delegaci wielu państw, osoby reprezentujące ONZ, a także przedstawiciele innych organizacji międzynarodowych, NGO, świata biznesu, środowisk akademickich i społeczeństwa obywatelskiego¹⁷⁰. Wiedeńskie forum zostało podzielone na trzy bloki tematyczne, w ramach których odbywały się poszczególne sesje:

1. podatność (*vulnerability*) – w ramach tego posiedzenia skoncentrowano się na opisanu i wyjaśnieniu czynników wpływających na zwiększanie podatności na stanie się ofiarą handlu ludźmi;
2. wpływ (*impact*) – w tym bloku tematycznym dyskutowano o wpływie, jaki przestępstwo handlu ludźmi wywiera na życie ofiar i ich rodzin oraz na społeczności lokalne, a także o oddziaływaniu na gospodarkę światową;
3. przeciwdziałanie handlowi ludźmi (*action*) – celem paneli, które odbywały się w ramach tej sesji, było zwrócenie uwagi na istniejące w prawie międzynarodowym instrumenty służące do zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu¹⁷¹.

162 Balos B., op. cit., s. 144; Chuang J., *Redirecting the Debate...*, op. cit., s. 75; Netkova B., op. cit., s. 103-104; Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 57; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 52.

163 Halley J., Kotiswaran P., Shamir H., Thomas C., *From the International to the Local in Feminist Legal Responses to Rape, Prostitution/Sex Work, and Sex Trafficking: Four Studies in Contemporary Governance Feminism*, „Harvard Journal of Law and Gender” 2006, t. 29, nr 2, s. 355; Netkova B., op. cit., s. 105.

164 Stan na 31 lipca 2011 roku.

165 Lasocik Z., *Handel ludźmi – aspekty społeczne i prawne*, „Studia Socjologiczne” 2007, nr 4, s. 48-49.

166 Vienna Declaration and Programme of Action, World Conference on Human Rights, Wiedeń 1993, s. 5 [§ 17], 16 [§ 38].

167 Zob. Report of the International Conference on Population and Development. Cairo, 5-13 September 1994, General Assembly, Nowy Jork 1995, s. 1-115.

168 Zob. Report of the Fourth World Conference on Women. Beijing, 4-15 September 1995, General Assembly, Nowy Jork 1996, s. 1-132.

169 UN.GIFT jest wspólnym projektem sześciu podmiotów: UNODC, ILO, IOM, UNICEF, UNHCHR i OBWE, zaś jej powstanie było możliwe dzięki hojnemu wsparciu finansowemu udzielonemu przez rząd Zjednoczonych Emiratów Arabskich. UN.GIFT zainaugurowała swoją działalność w marcu 2007 roku. Jej poczynania są nadzorowane i koordynowane przez Komitet Kierujący (Steering Committee), w którego skład wchodzi przedstawiciele instytucji założycielskich oraz reprezentant głównego darczyńcy – księcia emiratu Abu Zabi. W ramach swojej misji UN.GIFT m.in. a) współpracuje i wymienia doświadczenia z wieloma partnerami: organizacjami międzynarodowymi, NGO, ośrodkami akademickimi, korporacjami międzynarodowymi oraz społeczeństwem obywatelskim, b) prowadzi badania naukowe, zbiera dane i informacje na temat handlu ludźmi oraz dokonuje ich analizy, c) organizuje kampanie podnoszące świadomość społeczną oraz regionalne konferencje i warsztaty, d) wydaje różne publikacje przeznaczone dla praktyków wymiaru sprawiedliwości, służb społecznych i działaczy NGO, stykających się na co dzień z handlem ludźmi. Zob. <http://www.ungift.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.); Pawłowski M.P., op. cit., s. 118-120 i cytowana tam literatura.

170 An Introduction to Human Trafficking: Vulnerability, Impact and Action, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008, s. 3; Koss M., Wieczorek Ł., *Forum Walki z Handlem Ludźmi* (Wiedeń, 13-15 II 2008), „Państwo i Prawo” 2008, nr 11, s. 136; *The Vienna Forum Report: A Way Forward To Combat Human Trafficking*, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008, s. 3 [§ 10-12].

171 *An Introduction to Human Trafficking...*, op. cit., s. 59-128; Koss M., Wieczorek Ł., op. cit., s. 137; *The Vienna Forum Report...*, op. cit., s. 6-46 [§ 26-216].

Obecnie coraz częściej sugeruje się, żeby pod auspicjami ONZ zorganizować wielką międzynarodową konferencję dotyczącą wyłącznie tematyki handlu ludźmi. M.in. Minister Spraw Zagranicznych Białorusi, Sergei Martynov, wyszedł z inicjatywą zwołania Specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ poświęconej problematyce handlu ludźmi, która byłaby zwieńczona przyjęciem strategii Narodów Zjednoczonych lub globalnego planu działań przeciwko handlowi ludźmi oraz politycznej deklaracji na ten temat¹⁷². Do rangi takiego wydarzenia może z pewnością aspirować uchwalenie dnia 30 lipca 2010 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Globalnego planu działań w sprawie zwalczania handlu ludźmi¹⁷³.

Przeszło pół wieku trzeba było czekać na przyjęcie nowej konwencji międzynarodowej dotyczącej zwalczania handlu ludźmi. Gwałtowny rozwój transnarodowej przestępczości zorganizowanej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku spowodował, że społeczność międzynarodowa dostrzegła konieczność poradzenia sobie z tym problemem na poziomie międzynarodowym¹⁷⁴. Warto odnotować, że impuls ku temu dała inicjatywa polskiej dyplomacji¹⁷⁵. 24 września 1996 roku Polska złożyła na ręce Sekretarza Generalnego ONZ projekt *Konwencji ramowej Narodów Zjednoczonych przeciwko przestępczości zorganizowanej*¹⁷⁶, który składał się z preambuły i 24 artykułów¹⁷⁷. Następnie projektem tym zajęło się Zgromadzenie Ogólne ONZ, które zwróciło się z prośbą do państw członkowskich o składanie uwag odnośnie polskiej inicjatywy (24 państwa dostarczyły swoje komentarze, z czego większość z nich była przychylna dla pomysłu stworzenia nowej konwencji) oraz skierowało projekt konwencji do dalszych prac w ramach Komisji ds. Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości¹⁷⁸. Po rekomendacjach udzielonych przez tę komisję oraz przez Radę Społeczno-Gospodarczą Zgromadzenie Ogólne ONZ zdecydowało o utworzeniu międzyrządowej grupy ekspertów, która miała za zadanie przygotowanie wstępnego projektu międzynarodowej konwencji przeciwko transnarodowej przestępczości zorganizowanej¹⁷⁹. Rząd Polski podjął się organizacji spotkania i ugoszczenia członków grupy ekspertów¹⁸⁰. Spotkanie odbyło się w dniach 2-6 lutego 1998 roku w Warszawie, a przewodniczył mu reprezentujący Polskę w Komisji Prawa Międzynarodowego prof. Zdzisław Galicki z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego¹⁸¹. Właśnie podczas warszawskiego spotkania ekspertów narodził się pomysł, żeby przyszłą konwencję uzupełnić serią protokołów¹⁸². W grudniu 1998 roku Zgromadzenie

172 Martynov S., *Human Trafficking: Beyond the Protocol*, [w:] Couldrey M., Herson M. (red.), *Climate Change and Displacement, „Forced Migration Review”* październik 2008, nr 31, s. 69.

173 Zob. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 64/293 z dnia 30 lipca 2010 roku (A/RES/64/293).

174 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 55.

175 Nie po raz pierwszy w historii polscy dyplomaci wykazali się znaczącą i konstruktywną inicjatywą na arenie międzynarodowej. 7 lutego 1978 roku Polska przedstawiła Komisji Praw Człowieka projekt Konwencji o prawach dziecka opracowany przez zespół polskich prawników zrzeszonych głównie w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk. Polski projekt Konwencji o prawach dziecka był oparty na Deklaracji praw dziecka z dnia 20 listopada 1959 roku (A/RES/1386), ale też był krokiem naprzód w stosunku do już istniejących międzynarodowych instrumentów promocji i ochrony praw dziecka. Z jednej strony polska inicjatywa pokazywała, że Polska, państwo należące wówczas do systemu państw socjalistycznych, jest szczerze i aktywnie zaangażowana na rzecz promocji i ochrony praw człowieka i że potrafi wyjść z konstruktywną i bardzo potrzebną w tej dziedzinie propozycją. Z drugiej zaś strony przedstawiała nowe podejście do dziecka, nie tylko jako przedmiotu opieki i ochrony, ale też jako podmiotu praw. Dwa lata później, po zebraniu opinii o tym projekcie od rządów państw członkowskich ONZ, od organizacji międzynarodowych i organizacji pozarządowych zajmujących się problematyką dzieci i ochrony ich praw, Polska przekazała Komisji Praw Człowieka zmodyfikowaną wersję poprzedniego projektu, która uwzględniała już uwagi i postulaty zgłoszone przez konsultowane podmioty. Ostateczny tekst Konwencji o prawach dziecka znacznie różnił się od pierwotnego polskiego projektu – był bardziej wszechstronny, precyzyjny i doskonalszy pod względem technicznym, gdyż był dziełem wszystkich państw uczestniczących w jego wypracowaniu, a także wielu organizacji pozarządowych i Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF). Inne państwa członkowskie ONZ doceniły wkład i wielkie zaangażowanie Polski w prace nad Konwencją o prawach dziecka i zawsze wybierały Polaka na przewodniczącego-sprawozdawcę grupy roboczej, w ramach której uzgadniano tekst konwencji. Bez wątplenia uchwalenie Konwencji o prawach dziecka jest największym polskim wkładem w tworzenie uniwersalnych standardów w dziedzinie praw człowieka. Zob. Łopatka A., *Dziecko – jego prawa człowieka*, Warszawa 2000, s. 21-22; Łopatka A. (red.), *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19-20 marca 1991 r.*, Warszawa 1991, s. 4; Łopatka A., *Konwencja Praw Dziecka w Polsce*, [w:] Bińczycka J. (red.), *Prawa Dziecka: deklaracje i rzeczywistość. Materiały z Konferencji Rembertów 19-21 czerwca 1992 r.*, Warszawa 1993, s. 19-21; Wiśniewski L., *Geneza Konwencji o prawach dziecka i stosunek jej norm do innych aktów prawa międzynarodowego*, [w:] Smyczyński T. (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 13.

176 Question of the Elaboration of an International Convention against Organized Transnational Crime, Letter dated 24 September 1996 from the Minister for Foreign Affairs of the Republic of Poland addressed to the Secretary-General, General Assembly, Nowy Jork 1996 (A/C.3/51/7).

177 McClean D., *Transnational Organized Crime: A Commentary on the United Nations Convention and its Protocols*, Nowy Jork 2007, s. 6.

178 Zob. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 51/120 z dnia 12 grudnia 1996 roku (A/RES/51/120).

179 Zob. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 52/85 z dnia 12 grudnia 1997 roku (A/RES/52/85).

180 McClean D., op. cit., s. 8.

181 Zob. Report of the meeting of the inter-sessional open-ended intergovernmental group of experts on the elaboration of a preliminary draft of a possible comprehensive international convention against organized transnational crime (Warsaw, 2-6 February 1998), Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Wiedeń 1998 (E/CN.15/1998/5).

182 Gallagher A.T., *Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis*, „Human Rights Quarterly” 2002, t. 23, nr 4, s. 981-982; McClean D., op. cit., s. 18.

Ogólne ONZ powołało międzyrządowy komitet *ad hoc*, którego zadaniem było opracowanie projektu konwencji międzynarodowej przeciwko transnarodowej przestępczości zorganizowanej oraz protokołów dotyczących handlu kobietami i dziećmi, nielegalnego wytwarzania i handlu bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją, a także nielegalnego handlu i transportowania migrantów¹⁸³. Jednakże za pomysłodawcę prac nad protokołem dotyczącym handlu ludźmi należy uznać Argentynę, która jako pierwsza zaproponowała zaprojektowanie nowej konwencji przeciwko handlowi nieletnimi. Inicjatywa ta była podyktowana przeciągającymi się negocjacjami nad protokołem fakultatywnym do *Konwencji o prawach dziecka* dotyczącym dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, a także obawami, iż przyjęcie wyłącznie perspektywy praw człowieka w odniesieniu do tego problemu będzie niewystarczające – za odpowiedniejsze uznano zbudowanie szerokiej międzynarodowej koalicji przeciwko transnarodowej przestępczości zorganizowanej, najbardziej zaangażowanej w popełnianie tego przestępstwa¹⁸⁴. Z czasem inicjatywa argentyńska została rozszerzona na handel wszystkimi ludźmi, zgodnie z propozycją Stanów Zjednoczonych¹⁸⁵.

Negocjacje nad konwencją i jej protokołami opcjonalnymi miały miejsce w Wiedniu między styczniem 1999 roku a październikiem 2000 roku i trwały przez jedenaście sesji. Uczestniczyli w nich delegaci ponad 120 państw, przedstawiciele agencji ONZ oraz liczni działacze organizacji pozarządowych, którzy odegrali niezwykle ważną i twórczą rolę w czasie prac i konsultacji nad protokołem dotyczącym handlu ludźmi¹⁸⁶. Pierwowzorem dla wielu artykułów konwencji były przepisy *Konwencji Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi z dnia 20 grudnia 1988 roku*¹⁸⁷, które podlegały jedynie odpowiedniemu dostosowaniu¹⁸⁸. W procesie negocjacji bardzo wiele uwagi poświęcono takim kwestiom jak definicja handlu ludźmi, powiązanie handlu ludźmi z eksploatacją seksualną i prostytucją, rozróżnienie między prostytucją przymusową a dobrowolną, czy zagadnienie wpływu wyrażenia zgody na wykorzystanie przez osobę będącą przedmiotem handlu na byt przestępstwa handlu ludźmi¹⁸⁹. Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UNHCHR) dwukrotnie interweniował w czasie negocjacji, wysyłając do komitetu *ad hoc* noty, które wzywały do wzmocnienia i rozszerzenia zapisów dotyczących ochrony ofiar handlu ludźmi – raz uczynił to samodzielnie¹⁹⁰, a następnym razem wspólnie z Funduszem Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF) i Międzynarodową Organizacją ds. Migracji (IOM)¹⁹¹. Warto też odnotować,

183 Zob. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 53/111 z dnia 9 grudnia 1998 roku (A/RES/53/111).

184 Defeis E.F., Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons – A New Approach, „ILSA Journal of International and Comparative Law” 2004, t. 10, nr 2, s. 487; Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 982; McClean D., op. cit., s. 18.

185 Defeis E.F., op. cit., 487; McClean D., op. cit., s. 18-19.

186 Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 975; Locher B., Trafficking in Women..., op. cit., s. 313-314; Potts Jr L.G., Global Trafficking in Human Beings: Assessing the Success of the United Nations Protocol to Prevent Trafficking in Persons, „The George Washington International Law Review” 2003, t. 35, nr 1, s. 237-239; Raymond J.G., The New UN Trafficking Protocol, „Women’s Studies International Forum” 2002, t. 25, nr 5, s. 491-492; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 56; Wijers M., Ditmore M., The Negotiations on the UN Protocol on Trafficking in Persons, „Nemesis” 2003, nr 4, s. 79.

187 Dz. U. z 1995 r., Nr 15, poz. 69.

188 McClean D., op. cit., s. 11.

189 Zob. m.in. Abramson K., Beyond Consent, Toward Safeguarding Human Rights: Implementing United Nations Trafficking Protocol, „Harvard International Law Journal” 2003, t. 44, nr 2, s. 474-475, 485-486; Agustín L., The Disappearing of a Migration Category: Migrants Who Sell Sex, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2006, t. 32, nr 1, s. 42; Anderson B., Andrijasevic R., Sex, Slaves and Citizens: The Politics of Anti-Trafficking, „Soundings” 2008, nr 40, s. 139-140; Chuang J., The United States as Global Sheriff: Using Unilateral Sanctions to Combat Human Trafficking, „Michigan Journal of International Law” 2006, t. 27, nr 2, s. 443-444; Desyllas M.C., A Critique of the Global Trafficking Discourse and U.S. Policy, „Journal of Sociology and Social Welfare” 2007, t. 34, nr 4, s. 62-63; Doezenia J., Who Gets to Choose? Coercion, Consent, and the UN Trafficking Protocol, „Gender and Development” 2002, t. 10, nr 1, s. 20-21; Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 983-986, 1001-1003; Iñiguez de Heredia M., People Trafficking: Conceptual Issues with the United Nations Trafficking Protocol 2000, „Human Rights Review” 2008, t. 9, nr 3, s. 310; Locher B., Trafficking in Women..., op. cit., s. 314-318; McSherry B., Kneebone S., Trafficking in Women and Forced Migration: Moving Victims Across the Border of Crime into the Domain of Human Rights, „The International Journal of Human Rights” 2008, t. 12, nr 1, s. 71; Outshoorn J., The Political Debates on Prostitution and Trafficking of Women, „Social Politics” 2005, t. 12, nr 1, s. 148-150; Popova D., Trafficking in Women, Female Migration, and Identity, „Social Development Issues” 2006, t. 28, nr 3, s. 73-74; Potts Jr L.G., op. cit., s. 237-238; Quirk J., op. cit., s. 198-201; Raymond J.G., The New UN Trafficking Protocol..., op. cit., s. 493-498; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 59-60; Schloenhardt A., Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children – Commentary, Brisbane 2009, s. 4-5; Simm G., Negotiating the United Nations Trafficking Protocol: Feminist Debates, „Australian Year Book of International Law” 2004, t. 23, s. 135-160; Sullivan B., Trafficking in Women: Feminism and New International Law, „International Feminist Journal of Politics” 2003, t. 5, nr 1, s. 81-82; Wijers M., Ditmore M., op. cit., s. 79-88.

190 Zob. Informal Note by the United Nations High Commissioner for Human Rights, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 1999 (dalej jako UNHCHR Note).

191 Zob. Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, the United Nations Children’s Fund and the International Organization for Migration on the draft protocols concerning migrant smuggling and trafficking in persons, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2000 (dalej jako UNHCHR, UNICEF and IOM Note).

że przedstawiciele Polski brali aktywny udział w pracach nad tekstem konwencji oraz uzupełniających ją protokołów¹⁹². Np. podczas piątej sesji komitetu *ad hoc* Polska, wspólnie z Belgią i USA, przedstawiła zmiany do zrewidowanego projektu protokołu dotyczącego handlu ludźmi, który został przyjęty w czasie czwartej sesji¹⁹³. Na początku listopada 2000 roku komitet *ad hoc* przedstawił Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ raport ze swoich jedenastu sesji wraz z uzgodnionymi projektami rezolucji zawierającymi tekst konwencji i jej dwóch protokołów¹⁹⁴ oraz raport dodatkowy obejmujący noty interpretacyjne¹⁹⁵.

Dzięki zainicjowanym przez Polskę pracom Zgromadzenie Ogólne ONZ 15 listopada 2000 roku uchwaliło Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz dwa uzupełniające ją protokoły: *Protokół I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi* oraz *Protokół II przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną*¹⁹⁶. Wszystkie trzy akty prawa międzynarodowego zostały otwarte do podpisu podczas konferencji międzynarodowej na najwyższym szczeblu politycznym, która odbyła się w Palermo w dniach 12-15 grudnia 2000 roku¹⁹⁷. *Protokół III przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i obrotowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją*¹⁹⁸ został przyjęty dopiero 31 maja 2001 roku, po dwunastej sesji komitetu *ad hoc*.

Celem *Konwencji z Palermo* jest promowanie współpracy, służącej skuteczniejszemu zapobieganiu i zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (art. 1). Konwencja ta – zgodnie z art. 3 ust. 1 – ma zastosowanie do zapobiegania oraz ścigania udziału w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 5), prania dochodów z przestępstwa (art. 6), korupcji (art. 8), czynów skierowanych przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 23) oraz innych poważnych przestępstw, tj. takich, które podlegają maksymalnej karze pozbawienia wolności w wysokości co najmniej czterech lat lub karze surowszej, jeżeli przestępstwo ma charakter międzynarodowy oraz jest w nie zaangażowana zorganizowana grupa przestępcza. Jednakże wymienione przestępstwa powinny zostać ustanowione w prawie wewnętrznym państw niezależnie od ich międzynarodowego charakteru bądź zaangażowania w nie zorganizowanej grupy przestępczej (art. 34 ust. 2)¹⁹⁹. W rozumieniu art. 3 ust. 2 konwencji „przestępstwo posiada charakter międzynarodowy, jeżeli: a) zostało popełnione w więcej niż jednym państwie, b) zostało popełnione w jednym państwie, lecz istotna część przygotowań do niego, planowania, kierowania lub kontroli nad nim odbywała się w innym państwie, c) zostało popełnione w jednym państwie, lecz była w nie zaangażowana zorganizowana grupa przestępcza prowadząca działalność przestępczą w więcej niż jednym państwie lub d) zostało popełnione w jednym państwie, lecz powoduje istotne skutki w innym państwie”²⁰⁰. Z kolei ‘zorganizowana grupa przestępcza’ oznacza „posiadającą strukturę grupę składającą się z trzech lub więcej osób, istniejącą przez pewien czas oraz działającą w porozumieniu w celu popełnienia jednego lub więcej poważnych przestępstw określonych na podstawie konwencji, dla uzyskania, w sposób bezpośredni lub pośredni, korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej” (art. 2 pkt a). ‘Grupą posiadającą strukturę’ jest „grupa, która została utworzona nie w sposób przypadko-

192 Zob. m.in. Travaux Préparatoires of the Negotiations for the Elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2006, s. 37, 132, 150, 238, 297, 324 (dalej jako Travaux Préparatoires).

193 Zob. Proposals and contributions received from Governments, Addendum, Belgium, Poland and United States of America: proposed changes to the revised draft Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (A/AC.254/4/Add.3/Rev.2), Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 1999 (A/AC.254/5/Add.13).

194 Zob. Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh session, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Nowy Jork 2000 (A/55/383).

195 Zob. Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh sessions, Addendum, Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Nowy Jork 2000 (A/55/383/Add.1) (dalej jako Interpretative Notes).

196 Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 162.

197 Locher B., Trafficking in Women..., op. cit., s. 318; Netkova B., op. cit., s. 115; Raymond J.G., The New UN Trafficking Protocol..., op. cit., s. 492; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 56; Wijers M., Dittmore M., op. cit., s. 79.

198 Dz. U. z 2005 r., Nr 252, poz. 2120.

199 Nie dotyczy to rzecz jasna art. 5 *Konwencji z Palermo*, który wymaga zaangażowania zorganizowanej grupy przestępczej.

200 Użyte w art. 3 ust. 2 pkt d *Konwencji z Palermo* sformułowanie „istotne skutki” ma na celu objęcie sytuacji, w których przestępstwo wywiera istotny, następczy i niekorzystny wpływ na inne państwo, np. kiedy waluta jednego państwa jest fałszowana w innym państwie, a zorganizowana grupa przestępcza wprowadza sfałszowane pieniądze do obiegu na rynku międzynarodowym. Zob. Interpretative Notes, s. 3 [§ 8].

wy w celu bezpośredniego popełnienia przestępstwa i która nie musi posiadać formalnie określonych ról dla swoich członków, ciągłości członkostwa czy rozwiniętej struktury” (art. 2 pkt c). Pojęcie ‘grupy posiadającej strukturę’ powinno być używane w szerokim rozumieniu, tak żeby obejmowało zarówno grupy zhierarchizowane lub o innej wykształconej strukturze oraz grupy niezhierarchizowane, w których role członków nie muszą być formalnie określone²⁰¹. Również wyrażenie „dla uzyskania, w sposób bezpośredni lub pośredni, korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej” powinno być interpretowane szeroko, tak żeby dotyczyło np. przestępstw, w których dominującym motywem działań sprawców może być korzyść seksualna, taka jak otrzymywanie materiałów z dziecięcą pornografią lub handel nimi, czy handel dziećmi przez członków szajek pedofilskich²⁰². Jednocześnie odniesienie się do „korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej” miało na celu wykluczenie z zakresu definicji zorganizowanej grupy przestępczej niektórych ugrupowań terrorystycznych lub powstańczych, które w swoich działaniach kierują się wyłącznie motywacją polityczną lub społeczną²⁰³. W art. 4 *Konwencji z Palermo* została wyrażona zasada ochrony suwerenności, w myśl której „państwa-strony będą wypełniać zobowiązania wynikające z konwencji w sposób zgodny z zasadami suwerennej równości oraz terytorialnej integralności państw i z zasadą nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw” (ust. 1), zaś „żadne z postanowień konwencji nie upoważnia państwa-strony do wykonywania jurysdykcji oraz wykonywania czynności, które na mocy prawa wewnętrznego drugiego państwa są zastrzeżone wyłącznie dla organów tego państwa” (ust. 2). Ratyfikując, przyjmując lub zatwierdzając *Konwencję z Palermo*, albo przystępując do niej państwa zobowiązały się do przyjęcia koniecznych środków, w tym o charakterze ustawodawczym oraz administracyjnym, zgodnie z fundamentalnymi zasadami własnego prawa wewnętrznego, w celu zapewnienia wykonania zobowiązań z niej wynikających (art. 34 ust. 1). Ponadto w art. 34 ust. 3 tej konwencji została sformułowana klauzula minimalnego standardu, zgodnie z którą każde państwo może przyjąć bardziej rygorystyczne lub bardziej surowe środki niż te, które zostały przewidziane w konwencji, w celu zapobiegania oraz zwalczania międzynarodowej przestępczości zorganizowanej.

W odniesieniu do pozostałych postanowień *Konwencji z Palermo* wymaga przyjęcia środków dla ochrony ofiar i świadków przestępstw, nakłada na państwa obowiązek ustanowienia szerokiego zasięgu jurysdykcji karnej, domaga się ustanowienia odpowiedzialności osób prawnych oraz konfiskaty dochodów z przestępstwa, promuje międzynarodową współpracę w sprawach karnych (współpraca międzynarodowa dla celów konfiskaty, ekstradycja, przekazywanie osób skazanych, wzajemna pomoc prawna, wspólne dochodzenia, przekazywanie ścigania w sprawach karnych, współpraca organów ścigania, pomoc techniczna), nakłania do stosowania specjalnych technik dochodzeniowych, obliguje państwa do prowadzenia szkoleń i badań naukowych oraz wymiany informacji, a także zachęca je do przyjmowania polityki i środków prewencyjnych oraz implementacji konwencji poprzez rozwój gospodarczy i pomoc techniczną²⁰⁴. Obecnie już 163 państwa związały się postanowieniami *Konwencji z Palermo*²⁰⁵.

W celu zwiększenia kompetencji państw-stron w zakresie zwalczania międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz promowania i monitorowania implementacji *Konwencji z Palermo* została ustanowiona Konferencja Stron Konwencji (art. 32 ust. 1)²⁰⁶. Na podstawie art. 33 ust. 1 *Konwencji z Palermo* Sekretarz Generalny ONZ wyznaczył Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczo-

201 Interpretative Notes, s. 2 [§ 4].

202 Ibidem, s. 2 [§ 3].

203 Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocol Thereto, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2004, s. 13 [§ 26] (dalej jako Legislative Guides).

204 Szerzej na temat *Konwencji z Palermo* m.in. w: Betti S., New Prospects for Inter-state Co-operation in Criminal Matters: The Palermo Convention, „International Criminal Law Review” 2003, t. 3, nr 2, s. 151-167; Clark R. S., The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, „Wayne Law Review” 2004, t. 50, nr 1, s. 161-184; Kemp G., The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime: A Milestone in International Criminal Law, „South African Journal of Criminal Justice” 2001, t. 14, nr 2, s. 152-167; Legislative Guides, s. 1-241; McClean D., op. cit., s. 35-306; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 56-58; Travaux Préparatoires, s. 1-315.

205 Stan na 31 lipca 2011 roku.

206 Mechanizmami służącymi realizacji celów określonych w art. 32 ust. 1 *Konwencji z Palermo* są: a) ułatwianie działań podejmowanych przez państwa-strony na podstawie art. 29, 30 i 31 konwencji, w tym poprzez zachęcanie do składania dobrowolnych składek, b) ułatwianie państwom wymiany informacji dotyczących schematów oraz tendencji występujących w międzynarodowej przestępczości zorganizowanej oraz informacji dotyczących skutecznych praktyk ich zwalczania, c) współpraca z odpowiednimi organizacjami międzynarodowymi, regionalnymi oraz pozarządowymi, d) okresowe badanie implementacji konwencji, e) przedstawianie zaleceń dla udoskonalenia konwencji oraz jej implementacji (art. 32 ust. 3).

ści (UNODC) jako Sekretariat dla Konferencji Stron Konwencji²⁰⁷. Każde państwo-strona *Konwencji z Palermo* ma obowiązek dostarczenia Konferencji Stron Konwencji informacji dotyczących programów, planów i praktyk, jak również środków ustawodawczych i administracyjnych podejmowanych w celu implementacji konwencji, stosownie do wymagań Konferencji Stron (art. 32 ust. 5). Z kolei dla celów okresowego badania implementacji *Konwencji z Palermo* oraz jej udoskonalenia państwa mają dostarczać Konferencji Stron Konwencji informacje o środkach przyjmowanych w ramach implementacji konwencji oraz o napotykanym w związku z tym trudnościach. Konferencja może zaś ustanowić uzupełniający mechanizm przeglądu (art. 32 ust. 4).

Do tej pory odbyło się pięć sesji Konferencji Stron Konwencji: pierwsza w dniach 28 czerwca – 9 lipca 2004 roku²⁰⁸, druga w dniach 10-21 października 2005 roku²⁰⁹, trzecia w dniach 9-18 października 2006 roku²¹⁰, czwarta w dniach 8-17 października 2008 roku²¹¹, piąta zaś w dniach 18-22 października 2010 roku²¹². Podczas pierwszej sesji w nawiązaniu do art. 32 ust. 2 *Konwencji z Palermo* konferencja uchwaliła własne reguły proceduralne²¹³, a także opracowała kwestionariusze, których celem było zebranie od państw informacji na temat implementacji *Konwencji z Palermo*²¹⁴ i *Protokołu z Palermo*²¹⁵. Na drugiej sesji konferencji zdecydowano o przedstawieniu państwom do wypełnienia kolejnych kwestionariuszy dotyczących wdrażania postanowień *Konwencji z Palermo*²¹⁶ i *Protokołu z Palermo*²¹⁷ do wewnętrznych porządków prawnych. Polska odpowiedziała na pierwszy cykl kwestionariuszy w 2005 roku, na drugi zaś rok później, a w 2008 roku dokonała uaktualnienia informacji w nich zaprezentowanych²¹⁸. Podczas drugiej sesji konferencji postanowiono również o utworzeniu Grupy Roboczej ds. Współpracy Międzynarodowej²¹⁹ i Grupy Roboczej ds. Pomocy Technicznej²²⁰. Z kolei w czasie czwartej sesji konferencji podjęto decyzję o utworzeniu Grupy Roboczej ds. Handlu Ludźmi, której zlecono doradzenie i pomaganie konferencji w wypełnianiu jej mandatu w odniesieniu do *Protokołu z Palermo*²²¹. Grupie roboczej powierzone zostały też następujące funkcje: a) ułatwianie implementacji *Protokołu z Palermo* poprzez wymianę doświadczeń między ekspertami i praktykami w tej dziedzinie, w tym poprzez przyczynianie się do identyfikowania słabości, luk i wyzwań, b) udzielanie Konferencji Stron Konwencji zaleceń odnośnie lepszej implementacji przez państwa postanowień *Protokołu z Palermo*, c) pomaganie konferencji w dostarczaniu sekretariatowi informacji na temat działań związanych z implementacją *Protokołu z*

207 Zgodnie z art. 33 ust. 2 *Konwencji z Palermo* do zadań Sekretariatu należą: a) udzielanie pomocy Konferencji Stron Konwencji w wykonywaniu działań opisanych w art. 32 konwencji, czynienie przygotowań do sesji konferencji oraz zapewnianie ich niezbędnej obsługi, b) udzielanie na wniosek pomocy państwom-stronom w dostarczaniu konferencji informacji, zgodnie z postanowieniem art. 32 ust. 5 konwencji oraz c) zapewnianie niezbędnej koordynacji z sekretariatami innych właściwych organizacji międzynarodowych i regionalnych

208 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session1.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

209 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session2.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

210 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session3.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

211 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session4.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

212 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session5.html> (wizyta 31 lipca 2011 r.).

213 Zob. Draft Rules of Procedure for the Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2004.

214 Zob. Questionnaire on the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2004.

215 Informacje dostarczane przez państwa w pierwszym cyklu sprawozdawczym dotyczyły następujących zagadnień: 1) podstawowe zmiany dostosowawcze prawa krajowego do postanowień *Protokołu z Palermo*, 2) ustawodawstwo karne i trudności napotkane w procesie implementacji art. 5 *Protokołu z Palermo*, 3) współpraca międzynarodowa i rozwijanie pomocy technicznej, 4) ochrona ofiar handlu ludźmi (art. 6 *Protokołu z Palermo*) i środki zapobiegawcze, w tym podnoszenie świadomości (art. 9 *Protokołu z Palermo*). Zob. Questionnaire on Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2004.

216 Zob. Questionnaire on the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2005.

217 Informacje dostarczane przez państwa w drugim cyklu sprawozdawczym dotyczyły następujących zagadnień: 1) sprawy związane z pomocą dla ofiar handlu ludźmi, ich ochroną oraz ich statusem w państwie przyjmującym, 2) sprawy związane z repatriacją ofiar handlu ludźmi, 3) sprawy związane z działaniami podejmowanymi na granicy, bezpieczeństwem i kontrolą dokumentów oraz ich legalnością i ważnością. Zob. Questionnaire on the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2005.

218 Status of Responses of States to the Checklist/Questionnaires on the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto: First and Second Reporting Cycles (updated as of 20 August 2009), Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2009, s. 4, 9.

219 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session2-decisions.html#decision22> (wizyta 31 maja 2010 r.).

220 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP-session2-decisions.html#decision26> (wizyta 31 maja 2010 r.).

221 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/ctoc-cop-session4-decisions.html#Decision4/4> (wizyta 31 maja 2010 r.).

Palermo, d) udzielanie Konferencji Stron Konwencji zaleceń w sprawie koordynacji działań z różnymi międzynarodowymi instytucjami zajmującymi się walką z handlem ludźmi, a także zaleceń odnośnie implementacji, wspierania i promowania *Protokołu z Palermo*. Pierwsze spotkanie grupy roboczej odbyło się w dniach 14-15 kwietnia 2009 roku²²², drugie zaś w dniach 27-29 stycznia 2010 roku²²³. Podczas czwartej sesji konferencji zdecydowano też o zorganizowaniu otwartego międzyrządowego spotkania ekspertów na temat możliwości wzmocnienia monitorowania implementacji *Konwencji z Palermo* i protokołów do niej oraz stworzenia uzupełniającego mechanizmu przeglądownego²²⁴. Eksperci spotkali się do tej pory dwukrotnie: 30 września 2009 roku²²⁵ i w dniach 25-26 stycznia 2010 roku²²⁶.

Jak wynika z preambuły, *Protokół z Palermo* jest międzynarodowym instrumentem prawnym, który jako uzupełnienie *Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej* ma pomagać w zapobieganiu handlowi ludźmi, jego zwalczaniu i karaniu. Ponadto w preambule zostało zawarte kluczowe dla wykładni tego aktu prawa międzynarodowego stwierdzenie, a mianowicie: „skuteczne działania mające na celu zapobieganie i zwalczanie handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, wymagają podjęcia wszechstronnych wysiłków międzynarodowych w krajach pochodzenia, tranzytu i przeznaczenia, które obejmowałyby działania zapobiegające takiemu handlowi, mające na celu karanie sprawców oraz ochronę ofiar takiego handlu, także poprzez ochronę uznawanych na arenie międzynarodowej ich praw człowieka”. *Protokół z Palermo* zaadoptował wszechstronne podejście do handlu ludźmi, zwane potocznie „the three P” (*prevention, prosecution and protection* – czyli zapobieganie, ściganie i ochrona)²²⁷.

Twórcy *Protokołu z Palermo* podzielili go na cztery rozdziały. W pierwszym rozdziale zostały zawarte postanowienia ogólne, które traktują o stosunku *Protokołu z Palermo* do *Konwencji z Palermo*²²⁸, celach protokołu, definicji handlu ludźmi²²⁹, zakresie zastosowania protokołu oraz obowiązku penalizacji handlu ludźmi oraz jego form stadialnych i zjawiskowych²³⁰. Według art. 2 *Protokołu z Palermo* celami tego dokumentu są: a) zapobieganie handlowi ludźmi i jego zwalczanie, ze szczególnym uwzględnieniem handlu kobietami i dziećmi, b) ochrona ofiar takiego handlu i pomoc im, przy pełnym poszanowaniu przysługujących im praw człowieka oraz c) rozwijanie współpracy pomiędzy państwami-stronami dla osiągnięcia tych celów. *Protokół z Palermo* stosuje się zarówno do zapobiegania, jak i postępowań przygotowawczych i postępowań sądowych w sprawach czynów uznanych za przestępstwa zgodnie z art. 5 protokołu, jeżeli mają one charakter międzynarodowy i zostały popełnione z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej, jak również w odniesieniu do ochrony ofiar takich przestępstw (art. 4). Drugi rozdział protokołu mówi o ochronie ofiar handlu ludźmi²³¹. Z kolei przepisy trzeciego rozdziału, zatytułowanego „Zapobieganie, współpraca i inne działania”, obejmują zapobieganie handlowi ludźmi, wymianę informacji, szkolenia, a także działania podejmowane na granicy, kwestie związane z bezpieczeństwem i kontrolą dokumentów oraz ich legalnością i ważnością. Natomiast czwarty rozdział zawiera postanowienia końcowe, pośród których szczególnie ważny jest art. 14 ust. 1 dotyczący stosunku *Protokołu z Palermo* do innych aktów prawa międzynarodowego. Zgodnie z nim „żadne z jego postanowień nie narusza innych praw, zobowiązań ani obowiązków państw i osób wynikających z prawa międzyna-

222 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/working-group-on-trafficking-in-persons-protocol.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

223 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/working-group-on-trafficking-jan-2010.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

224 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/ctoc-cop-session4-decisions.html#Decision4/1> (wizyta 31 maja 2010 r.).

225 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/working-group-on-possible-mechanisms-to-review.html> (wizyta 31 maja 2010 r.). Zob. Report on the meeting of experts on possible mechanisms to review implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime held in Vienna on 30 September 2009, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2009.

226 <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/second-open-ended-intergovernmental-meeting-of-experts-on-possible-mechanisms-to-review-implementation-of-the-untoc-convention-2010.html> (wizyta 31 maja 2010 r.). Zob. Report on the meeting of experts on possible mechanisms to review implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, held in Vienna on 25 and 26 January 2010, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2010.

227 Fredette K., Revisiting the UN Protocol on Human Trafficking: Striking Balances for More Effective Legislation, „Cardozo Journal of International and Comparative Law” 2009, t. 17, nr 1, s. 120; Potts Jr L.G., op. cit., s. 239.

228 Szerzej na ten temat w następnym akapicie.

229 Szerzej na ten temat w podrozdziale 2.1.1. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu ludźmi niniejszej pracy

230 Szerzej na ten temat w podrozdziałach 2.1.1. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu ludźmi oraz 2.1.4. Kryminalizacja form stadialnych i zjawiskowych handlu ludźmi i handlu dziećmi niniejszej pracy.

231 Szerzej na ten temat w podrozdziale 3.1. Konwencyjne standardy ochrony ofiar handlu ludźmi niniejszej pracy.

wego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka, a w szczególności, tam gdzie ma to zastosowanie, Konwencji z 1951 roku oraz Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców oraz zawartej w nich zasady niewydalania”. Prawa, zobowiązania i obowiązki wynikające z innych instrumentów prawnomiędzynarodowych są określane przez ich postanowienia i zależą od tego, czy dane państwo jest stroną takich umów, dlatego też jakiegokolwiek państwo, które zostanie stroną *Protokołu z Palermo*, a nie jest stroną innej umowy międzynarodowej, do której protokół się odnosi, nie będzie podlegało żadnym prawom, zobowiązaniom lub obowiązkom wynikającym z takiego instrumentu²³². Jak dotąd 146 państw zostało stronami *Protokołu z Palermo*²³³.

Na podstawie analizy art. 37 *Konwencji z Palermo* i art. 1 *Protokołu z Palermo* można wyróżnić pięć podstawowych zasad określających relacje między obydwoma instrumentami²³⁴. Po pierwsze żadne państwo nie może zostać stroną *Protokołu z Palermo* dopóki nie stanie się stroną *Konwencji z Palermo* (art. 37 ust. 2 *Konwencji z Palermo*). Dozwolona jednak jest równoczesna ratyfikacja lub przystąpienie do konwencji i protokołu²³⁵. Po drugie *Konwencja z Palermo* i *Protokół z Palermo* powinny być interpretowane łącznie (art. 37 ust. 4 konwencji i art. 1 ust. 1 protokołu). Podczas interpretacji *Protokołu z Palermo* postanowieniom, które używają języka zbliżonego do tekstu *Konwencji z Palermo*, powinno być nadane podobne znaczenie²³⁶. Jednocześnie należy też uwzględnić cel *Protokołu z Palermo*, w niektórych przypadkach modyfikującego znaczenia stosowane w *Konwencji z Palermo*²³⁷. Po trzecie postanowienia *Konwencji z Palermo* stosuje się *mutatis mutandis* do *Protokołu z Palermo* (art. 1 ust. 2 *Protokołu z Palermo*). Zwrot *mutatis mutandis* oznacza „z takimi zmianami, jakich wymagają okoliczności” lub „z koniecznymi zmianami”²³⁸. A zatem przy stosowaniu przepisów *Konwencji z Palermo* do *Protokołu z Palermo* mogą być dokonane niewielkie zmiany wykładni lub stosowania, tak aby wziąć pod uwagę okoliczności powstałe podczas obowiązywania protokołu – o ile takie zmiany są w ogóle konieczne i tylko w takim zakresie, w jakim są niezbędne (ta ogólna reguła nie znajduje zastosowania, jeśli twórcy konwencji i protokołu ją wyraźnie wyłączyli)²³⁹. Postanowienia *Konwencji z Palermo* stosowane do *Protokołu z Palermo* powinny być zatem zmienione lub interpretowane w taki sposób, żeby przepisy w obu dokumentach miały to samo podstawowe znaczenie lub skutek²⁴⁰. Po czwarte czyny uznane za przestępstwa zgodnie z art. 5 *Protokołu z Palermo* będą jednocześnie uważane za przestępstwa zgodnie z *Konwencją z Palermo* (art. 1 ust. 3 *Protokołu z Palermo*). Zasada ta – analogiczna do wymogu stosowania *mutatis mutandis* postanowień *Konwencji z Palermo* do *Protokołu z Palermo* – zapewnia, że jakiegokolwiek przestępstwa ustanowione przez państwo w celu kryminalizacji handlu ludźmi zgodnie z art. 5 protokołu będą automatycznie wchodziły w zakres zastosowania podstawowych przepisów konwencji dotyczących międzynarodowej współpracy w sprawach karnych (np. ekstradycji (art. 16), wzajemnej pomocy prawnej (art. 18) czy wspólnych dochodzeń (art. 19)), a także w zakres jej innych obowiązkowych postanowień, zwłaszcza tych odnoszących się do kryminalizacji tzw. prania brudnych pieniędzy (art. 6), kryminalizacji korupcji (art. 8), odpowiedzialności osób prawnych (art. 10), ścigania, orzekania oraz sankcji (art. 11), konfiskaty (art. 12), jurysdykcji (art. 15), specjalnych technik dochodzeniowych (art. 20), ochrony świadków (art. 24), czy ochrony i pomocy dla ofiar (art. 25)²⁴¹. I wreszcie po piąte wymagania *Protokołu z Palermo* stanowią minimalny standard, co oznacza, że środki krajowe mogą mieć szerszy zakres i być bardziej rygorystyczne lub surowsze niż środki przewidziane w protokole (art. 34 ust. 3 *Konwencji z Palermo*).

W tym miejscu trzeba wspomnieć, że w ramach pomocy technicznej udzielanej państwom członkowskim ONZ eksperci UNODC opracowali kilka publikacji, które mają pomóc państwom-stronom *Kon-*

232 Interpretative Notes, s. 15 [§ 85].

233 Stan na 31 lipca 2011 roku.

234 Legislative Guides, s. 253-255 [§ 17].

235 Ibidem, s. 254 [§ 17].

236 Ibidem.

237 Ibidem.

238 Interpretative Notes, s. 12 [§ 62].

239 Legislative Guides, s. 254 [§ 17].

240 Interpretative Notes, s. 12 [§ 62].

241 Legislative Guides, s. 254-255 [§ 17].

wencji z *Palermo* i *Protokołu z Palermo* we właściwej i efektywnej implementacji obydwu umów międzynarodowych. Narzędzia te mają przyczynić się również do odpowiedniego stosowania prawa przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości, zgodnego nie tylko z literą, ale i z duchem ww. traktatów. Na największą uwagę zasługują zwłaszcza *Przewodnik legislacyjny do implementacji Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i Protokołów do niej* (zwany dalej *Przewodnikiem legislacyjnym do Konwencji z Palermo i Protokołu z Palermo*)²⁴², *Travaux Préparatoires z negocjacji nad opracowaniem Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i Protokołów do niej*²⁴³ (zwane dalej *Travaux Préparatoires*), *Instrukcja przeciwko handlowi ludźmi dla praktyków wymiaru sprawiedliwości*²⁴⁴, *Prawo modelowe przeciwko handlowi ludźmi*²⁴⁵ (zwane dalej *Prawem modelowym*) oraz dwie edycje *Skrzynki z narzędziami dotyczącej zwalczania handlu ludźmi*²⁴⁶.

Zanim jednak Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło *Konwencję i Protokół z Palermo* przedmiotem jego uchwały stał się *Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii*. Burzliwe i długotrwałe prace nad nim zostały zainaugurowane przez Komisję Praw Człowieka w 1994 roku²⁴⁷, a zwieńczone 25 maja 2000 roku przyjęciem przez Zgromadzenie Ogólne ONZ stosownej rezolucji. Równocześnie został także uchwalony *Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne*²⁴⁸. Państwa zdecydowały się na przyjęcie *Protokołu w sprawie handlu dziećmi*, gdyż dla dalszego osiągnięcia celów *Konwencji o prawach dziecka* i dalszej realizacji jej kluczowych postanowień (tj. art. 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 i 36) konieczne okazało się poszerzenie zakresu środków gwarantujących ochronę przed handlem dziećmi, a także dziecięcą prostytucją i dziecięcą pornografią. Jak wynika z treści art. 13 *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* mogą podpisać i ratyfikować lub do niego przystąpić nie tylko te państwa, które są stronami *Konwencji o prawach dziecka*, ale także te, które ją jedynie podpisały, a później nie ratyfikowały jej²⁴⁹. W art. 11 *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* została zamieszczona klauzula minimalnego standardu, zgodnie z którą żaden z jego elementów nie będzie miał wpływu na jakiegokolwiek postanowienia mające na celu pełniejszą realizację praw dziecka, zawarte w prawie państwa-strony i w prawie międzynarodowym obowiązującym to państwo. Twórcy *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* nie zdecydowali się na usystematyzowanie jego postanowień i podzielenie ich na rozdziały. Protokół zawiera definicje ‘handlu dziećmi’, ‘dziecięcej prostytucji’ i ‘dziecięcej pornografii’ oraz nakłada na państwa obowiązek poddania kryminalizacji w prawie wewnętrznym czynów i działań związanych z tymi pojęciami, ustanawia szeroki zasięg jurysdykcji karnej, a także obliuguje państwa do ekstradycji przestępców oraz do intensyfikacji współpracy międzynarodowej nie tylko z innymi państwami, ale również z organizacjami międzynarodowymi i NGO. Ponadto zobowiązuje państwa do zapobiegania przestępstwom, które zostały w nim określone, oraz do wzmocnienia ochrony dzieci ofiar i udzielania pomocy im i członkom ich rodzin²⁵⁰.

W świetle art. 12 ust. 1 państwa, które zdecydują się na związanie *Protokołem w sprawie handlu dziećmi*, mają obowiązek w ciągu dwóch lat od jego wejścia w życie w danym państwie złożyć Komitetowi Praw Dziecka raport początkowy, zawierający wyczerpujące informacje na temat środków, jakie państwo to podjęło w celu wdrożenia postanowień protokołu. Kolejne raporty powinny być składane co

242 Zob. Legislative Guides.

243 Zob. Travaux Préparatoires.

244 Zob. Anti-Human Trafficking Manual for Criminal Justice Practitioners, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.

245 Zob. Model Law against Trafficking in Persons, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.

246 Zob. Toolkit to Combat Trafficking in Persons. Global Programme against Trafficking in Human Beings, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2006 (dalej jako Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2006) oraz Toolkit to Combat Trafficking in Persons. Global Programme against Trafficking in Human Beings, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2008 (dalej jako Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008).

247 Bergman L.T., Proposals for Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child, „International Journal of Children's Rights” 1994, t. 2, s. 426; Dennis M.J., Newly Adopted Protocols to the Convention on the Rights of the Child, „American Journal of International Law” 2000, t. 94, s. 790.

248 Dz. U. z 2007 r., Nr 91, poz. 608.

249 Dennis M.J., op. cit., s. 789-790; Revaz C.R., The Optional Protocols to the UN Convention on the Rights of the Child on Sex Trafficking and Child Soldiers, „Human Rights Brief” 2001, t. 9, nr 1, s. 14-15.

250 Dennis M.J., op. cit., s. 789; Mathews S., International Trafficking in Children: Will New U.S. Legislation Provide An Ending To The Story?, „Houston Journal of International Law” 2005, t. 27, nr 3, s. 668-670; Revaz C.R., op. cit., s. 14; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 108.

pięć lat, a Komitet Praw Dziecka może zażądać od państw dalszych informacji odnośnie wdrażania protokołu (art. 12 ust. 2 i 3). Jednakże mechanizm ten nie ma mocy zagwarantowania przestrzegania postanowień protokołu i właściwego ich transponowania do wewnętrznych porządków prawnych²⁵¹. W ramach procesu sprawdzania raportów okresowych Komitet Praw Dziecka może dawać państwom wyłącznie niewiążące zalecenia w postaci tzw. uwag końcowych (*Concluding Observations*)²⁵². *Protokół w sprawie handlu dziećmi* jak do tej pory nie cieszy się tak wielką popularnością jak *Konwencja o prawach dziecka*, gdyż został ratyfikowany tylko przez 146 państw, podczas gdy stronami konwencji są 193 państwa²⁵³.

Obecnie w ramach systemu Narodów Zjednoczonych funkcjonuje co najmniej kilkanaście agencji wyspecjalizowanych, które w mniejszym bądź w większym stopniu interesują się różnymi aspektami handlu ludźmi, a w szczególności realizują programy i projekty o charakterze prewencyjnym wśród grup ludności najbardziej podatnych na wiktymizację oraz udzielają wsparcia i ochrony ofiarom handlu ludźmi. Należą do nich m.in.: Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO)²⁵⁴, Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO)²⁵⁵, Światowa Organizacja Zdrowia (WHO)²⁵⁶, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP)²⁵⁷, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF)²⁵⁸, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet (UNIFEM)²⁵⁹, Fundusz Ludnościowy Narodów Zjednoczonych (UNFPA)²⁶⁰, Instytut Narodów Zjednoczonych ds. Szkolenia i Badań (UNITAR)²⁶¹, Międzyregionalny Instytut Narodów Zjednoczonych ds. Badań nad Przestępczością i Wymiarem Sprawiedliwości (UNICRI)²⁶², Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC)²⁶³, Departament ds. Operacji Pokojowych (DPKO)²⁶⁴, Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych (DESA)²⁶⁵, Uniwersytet Narodów Zjednoczonych (UNU)²⁶⁶, a także kilka innych agencji²⁶⁷. Poza systemem Narodów Zjednoczonych znajdują się jeszcze dwie bardzo ważne powszechne organizacje międzynarodowe, które zajmują się zwalczaniem handlu ludźmi – są nimi Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnych (Interpol)²⁶⁸ oraz Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji

251 Mathews S., op. cit., s. 670.

252 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 109-110.

253 Stan na 31 lipca 2011 roku.

254 <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.). Warto odnotować, że ILO jako organizacja wyspecjalizowana w systemie Narodów Zjednoczonych, która promuje zasady sprawiedliwości społecznej i godziwej pracy oraz międzynarodowe standardy prawa pracy, podejmuje różnorodne działania na płaszczyźnie międzynarodowej walki z handlem ludźmi. Jej liczne inicjatywy mają na celu zwłaszcza propagowanie i ochronę praw człowieka ofiar handlu ludźmi w odniesieniu do pracy. Aktywność ILO skupia się wokół trzech zagadnień: 1) uchwalania konwencji międzynarodowych z zakresu prawa pracy, które w kontekście handlu ludźmi dotyczą delegalizacji pracy przymusowej i obowiązkowej [Konwencja ILO nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej z dnia 28 czerwca 1930 roku (Dz. U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122) i Konwencja ILO nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej z dnia 25 czerwca 1957 roku (Dz. U. z 1959 r., Nr 39, poz. 240)], praw migrantów pracowników [Konwencja ILO nr 97 dotycząca pracowników migrujących z dnia 1 lipca 1949 roku (United Nations Treaty Series, vol. 120, p. 70) i Konwencja ILO nr 143 dotycząca migracji w niewłaściwych warunkach oraz popierania równości szans i traktowania pracowników migrujących z dnia 24 czerwca 1975 roku (United Nations Treaty Series, vol. 1120, p. 323)] oraz pracy dzieci [Konwencja ILO nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia z dnia 26 czerwca 1973 roku (Dz. U. z 1978 r., Nr 12, poz. 53) i Konwencja ILO nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 139, poz. 1474)], 2) realizowania badań, projektów i programów w terenie (np. Specjalnego Programu Działań w sprawie Zwalczania Pracy Przymusowej (SAP-FL), Programu Międzynarodowych Migracji (MIGRANT) czy Międzynarodowego Programu na rzecz Eliminowania Pracy Dzieci (IPEC)) i 3) opracowywania specjalistycznych raportów tematycznych. Zob. Pawłowski M.P., op. cit., s. 95-97 i cytowana tam literatura oraz Bakirci K., *Human Trafficking and Forced Labour. A Criticism of the International Labour Organisation*, „Journal of Financial Crime” 2009, t. 16, nr 2, s. 160-165; Bruch E.M., *Models Wanted: The Search for an Effective Response to Human Trafficking*, „Stanford Journal of International Law” 2004, t. 40, nr 1, s. 23-26; Edwards A., *Traffic in Human Beings: At the Intersection of Criminal Justice, Human Rights, Asylum/Migration and Labor*, „Denver Journal of International Law and Policy” 2007, t. 36, nr 1, s. 40-43; ILO *Action against Trafficking in Human Beings*, International Labour Office, Genewa 2008; Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 111-119; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 128-134.

255 http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=29008&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (wizyta 31 maja 2010 r.).

256 <http://www.who.int/en/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

257 <http://www.undp.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

258 <http://www.unicef.org/index.php> (wizyta 31 maja 2010 r.).

259 <http://www.unifem.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

260 <http://www.unfpa.org/public/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

261 <http://www.unitar.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

262 <http://www.unicri.it/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

263 <http://www.unodc.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

264 <http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

265 <http://www.un.org/esa/desa/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

266 <http://www.unu.edu/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

267 Zob. Pawłowski M.P., op. cit., s. 95-104, 107-122.

268 <http://www.interpol.int/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

(IOM)²⁶⁹. O ile działania Interpolu ukierunkowane są na rozwijanie i wzmacnianie międzynarodowej współpracy w sprawach karnych w oparciu o postanowienia *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo*, o tyle IOM zajmuje się handlem ludźmi w szerokim kontekście zarządzania migracjami.

Handel ludźmi zajmuje też szczególną pozycję w ONZ-owskim systemie ochrony praw człowieka, który dzieli się na system oparty na *Karcie Narodów Zjednoczonych*²⁷⁰ oraz na tzw. traktatowe systemy ochrony praw człowieka²⁷¹. Na system oparty na *Karcie Narodów Zjednoczonych* składają się przede wszystkim mechanizmy ochrony praw człowieka Rady Praw Człowieka²⁷², których znaczną część przejęła ona po swojej poprzedniczce – Komisji Praw Człowieka²⁷³ – a także utworzony w 1993 roku urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UNHCHR)²⁷⁴ i powstały w 1949 roku urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR)²⁷⁵.

W obszarze handlu ludźmi najistotniejszymi mechanizmami ochrony praw człowieka Rady Praw Człowieka są powszechny przegląd sytuacji w zakresie praw człowieka (UPR)²⁷⁶ oraz mandaty tematyczne²⁷⁷. UPR jest mechanizmem, który uzupełnia system raportów do organów traktatowych²⁷⁸. Zobowiązuje on państwa do przedkładania w swoich sprawozdaniach informacji m.in. na temat krajowych systemów ochrony i pomocy dla ofiar przestępstw, w tym także handlu ludźmi²⁷⁹. Z kolei mandaty tematyczne są procedurą specjalną, której wykonywanie powierza się tzw. Specjalnym Sprawozdawcom. Są oni ekspertami w dziedzinie praw człowieka, a ich zadaniem jest zbieranie i analizowanie informacji na temat naruszeń praw człowieka na całym świecie w zakresie objętym ich mandatem (dzięki wiadomościom otrzymanym od osób prywatnych i organizacji pozarządowych oraz odbytym misjom i wizytom terenowym) oraz reagowanie na takie sytuacje (poprzez formułowanie konkretnych rekomendacji pod adresem rządów oraz kierowanie do nich tzw. pilnych apeli w wymagających tego sytuacjach)²⁸⁰. Mandatami tematycznymi, które swym zakresem obejmują problematykę handlu ludźmi, są: mandat Specjalnego Sprawozdawcy ds. Handlu Ludźmi, w szczególności Kobietami i Dziećmi²⁸¹, mandat Specjalnego Sprawozdawcy ds. Handlu Dziećmi, Dziecięcej Prostytyucji i Dziecięcej Pornografii²⁸², mandat Specjalnego Sprawozdawcy ds. Przemocy przeciw Kobietom, jej Przyczyn i Konsekwencji²⁸³, mandat Specjalnego Sprawozdawcy ds. Praw Człowieka Migrantów²⁸⁴ oraz mandat Specjalnego Sprawozdawcy ds. Współczesnych Form Niewolnictwa, ich Przyczyn i Konsekwencji²⁸⁵. W czasie pełnienia swoich funkcji osoby piastujące mandaty Specjalnych Sprawozdawców wielokrotnie opisywały i analizowały

269 <http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp> (wizyta 31 maja 2010 r.).

270 Dz. U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90. Już w preambule Karty Narodów Zjednoczonych Ludy Narodów Zjednoczonych wyrażają gotowość do „przywrócenia wiary w podstawowe prawa człowieka, w dostojność i wartość jego osoby, w równouprawnienie mężczyzn i kobiet oraz w równość praw narodów wielkich i małych”. Także w samej Karcie Narodów Zjednoczonych odnajdujemy kilka postanowień odnoszących się do ochrony praw człowieka. Popieranie i zachęcanie do poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód dla wszystkich bez różnicy rasy, płci, języka lub religii jest jednym z celów Narodów Zjednoczonych (art. 1 ust. 3 Karty Narodów Zjednoczonych). Zgodnie z art. 13 ust. 1 pkt b Karty Narodów Zjednoczonych Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych ma zapoczątkować badania i udzielać zaleceń w celu pomocy przy urzeczywistnianiu praw człowieka i podstawowych swobód dla wszystkich, bez różnicy rasy, płci, języka lub religii. Z kolei Rada Społeczno-Gospodarcza władna jest udzielać zaleceń w celu przyczyniania się do poszanowania i zachowywania praw człowieka i podstawowych wolności w stosunku do wszystkich (art. 62 ust. 2 Karty Narodów Zjednoczonych), a ponadto może tworzyć komisje funkcyjne dla popierania praw człowieka (art. 68 Karty Narodów Zjednoczonych). Zgodnie z art. 76 pkt m Carty Narodów Zjednoczonych zachęcanie do poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód dla wszystkich, bez różnicy rasy, płci, języka lub religii, oraz do uznawania współzależności ludów świata było jednym z podstawowych zadań niefunkcjonującego już systemu powierniczego.

271 Wieruszewski R., ONZ-owski system ochrony praw człowieka – bilans dokonań, [w:] Symonides J. (red.), Organizacja Narodów Zjednoczonych – Bilans i Perspektywy, Warszawa 2006, s. 294.

272 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

273 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

274 <http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx> (wizyta 31 maja 2010 r.).

275 <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home> (wizyta 31 maja 2010 r.).

276 <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/UPRMain.aspx> (wizyta 31 maja 2010 r.).

277 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/special/themes.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

278 Wieruszewski R., ONZ-owski system ochrony praw człowieka – bilans dokonań..., op. cit., s. 299.

279 Tego rodzaju informacje zostały zawarte m.in. w pierwszym polskim raporcie w ramach UPR, przygotowanym wspólnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości i Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Zob. National Report submitted in accordance with paragraph 15(a) of the annex to Human Rights Council Resolution 5/1, Poland, Human Rights Council, Nowy Jork 2008, s. 9 [§ 46].

280 Wieruszewski R., ONZ-owski system ochrony praw człowieka, [w:] Banaszak B. i inni, System ochrony praw człowieka, Kraków 2005, s. 73.

281 <http://www2.ohchr.org/english/issues/trafficking/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

282 <http://www2.ohchr.org/english/issues/children/rapporteur/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

283 <http://www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

284 <http://www2.ohchr.org/english/issues/migration/rapporteur/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

285 <http://www2.ohchr.org/english/issues/slavery/rapporteur/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.).

różne interesujące aspekty handlu ludźmi, np. popyt na komercyjną eksploatację seksualną i handel ludźmi²⁸⁶, małżeństwa przymusowe w kontekście handlu ludźmi²⁸⁷, regionalna i subregionalna współpraca w obszarze promowania prawoczuwczego podejścia do zwalczania handlu ludźmi²⁸⁸, handel dziecięcymi organami²⁸⁹, programy pomocy i rehabilitacji dzieci ofiar handlu i komercyjnej eksploatacji seksualnej²⁹⁰, związek handlu kobietami z przymusową prostytutką²⁹¹, konsekwencje handlu ludźmi dla zdrowia reprodukcyjnego kobiet²⁹², handel kobietami w czasie konfliktów zbrojnych²⁹³, powiązanie handlu ludźmi z nielegalnym werbowaniem, poddaństwem i pracą przymusową²⁹⁴, czyli relacje między handlem ludźmi a pracą przymusową i pracą za długi²⁹⁵.

Warto odnotować, że wizytę w Polsce złożyły dwie Specjalne Sprawozdawczynie. Radhika Coomaraswamy, Specjalna Sprawozdawczyni ds. Przemocy przeciw Kobietom, jej Przyczyn i Konsekwencji, która odbyła misję do Polski na przełomie maja i czerwca 1996 roku, zajmowała się w naszym kraju zbieraniem informacji na temat handlu kobietami i przymusowej prostitucji kobiet²⁹⁶. Na koniec dała wiele rekomendacji odnośnie skutecznego zwalczania handlu kobietami i eksploatacji prostitucji kobiet zarówno na szczeblu międzynarodowym²⁹⁷, jak i krajowym²⁹⁸. Rekomendowała także zwiększenie roli i aktywności organizacji pozarządowych²⁹⁹. Z kolei Joy Ngozi Ezeillo pod koniec maja 2009 roku złożyła u nas wizytę, w czasie której badała prawoczuwcze aspekty handlu ludźmi w Polsce³⁰⁰. Na zakończenie swojego pobytu udzieliła polskiemu rządowi wielu zaleceń w takich obszarach jak prawodawstwo³⁰¹, zapobieganie³⁰², identyfikacja³⁰³, ochrona³⁰⁴, pomoc³⁰⁵, ściganie³⁰⁶ oraz zbieranie danych i koordynacja³⁰⁷.

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka³⁰⁸ jest funkcjonariuszem ONZ, do zadań którego, zgodnie z rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ ustanawiającą jego urząd³⁰⁹, należą:

-
- 286 Report of the Special Rapporteur on the Human Rights Aspects of the Victims of Trafficking in Persons, especially Women and Children, Sigma Huda, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2006, s. 6-15 [§ 15-78].
- 287 Report of the Special Rapporteur on the Human Rights Aspects of the Victims of Trafficking in Persons, especially Women and Children, Sigma Huda, Human Rights Council, Nowy Jork 2007, s. 7-19 [§ 13-60].
- 288 Report submitted by the Special Rapporteur on Trafficking in Persons, especially Women and Children, Joy Ngozi Ezeilo, Human Rights Council, Nowy Jork 2010, s. 4-20 [§ 13-105].
- 289 Report submitted by the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Juan Miguel Petit, Human Rights Council, Nowy Jork 2006, s. 7-17 [§ 18-66].
- 290 Report submitted by the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Juan Miguel Petit, Human Rights Council, Nowy Jork 2008, s. 9-20 [§ 27-69].
- 291 Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1997, s. 19-29 [§ 71-120].
- 292 Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44, Addendum, Policies and practices that impact women's reproductive rights and contribute to, cause or constitute violence against women, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1999, s. 8-9 [§ 25-27].
- 293 Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2000/45, Violence against women perpetrated and/or condoned by the State during times of armed conflict (1997-2000), Commission on Human Rights, Nowy Jork 2001, s. 17 [§ 53].
- 294 Report of the Special Rapporteur, Ms. Gabriela Rodríguez Pizarro, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 2003/46, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2004, s. 12-14 [§ 41-50].
- 295 Report of the Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, including its Causes and Consequences, Gulnara Shahinian, Human Rights Council, Nowy Jork 2009, s. 14-15 [§ 62-69].
- 296 Radhika Coomaraswamy odniosła się do handlu kobietami w Polsce także w raporcie zawierającym dokładny przegląd międzynarodowych, regionalnych i krajowych zmian prawnych oraz dobrych praktyk zwalczania przemocy względem kobiet w latach 1994-2003. Zob. Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2002/52, Addendum 1, International, regional and national developments in the area of violence against women 1994-2003, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2003, s. 370-373 [§ 2039-2040, 2043-2045].
- 297 Radhika Coomaraswamy report on the mission to Poland, s. 33-34 [§ 134-140].
- 298 Ibidem, s. 34-35 [§ 141-151].
- 299 Ibidem, s. 36 [§ 152].
- 300 Report of the Special Rapporteur on Trafficking in Persons, especially Women and Children, General Assembly, Nowy Jork 2009, s. 6-7 [§ 21-22].
- 301 Joy Ngozi Ezeilo report on the mission to Poland, s. 30 [§ 85-86].
- 302 Ibidem, s. 31 [§ 87-88].
- 303 Ibidem, s. 31-32 [§ 89-92].
- 304 Ibidem, s. 32 [§ 93].
- 305 Ibidem, s. 32 [§ 94-96].
- 306 Ibidem, s. 32-33 [§ 97-100].
- 307 Ibidem, s. 33 [§ 101-102].
- 308 Szerzej na temat działalności UNHCHR w obszarze zwalczania handlu ludźmi w: Pawłowski M.P., op. cit., s. 105-106 i cytowana tam literatura.
- 309 Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 48/141 z dnia 20 grudnia 1993 roku (A/RES/48/141).

a) promocja i ochrona wszystkich praw człowieka, b) międzynarodowa współpraca dla ochrony i promocji praw człowieka, c) promocja i ochrona realizacji prawa do rozwoju, d) odgrywanie aktywnej roli w usuwaniu aktualnych przeszkód i w podejmowaniu wyzwań w celu pełnej realizacji wszystkich praw człowieka i w zapobieganiu naruszeniom praw człowieka istniejącym na świecie, e) podejmowanie dialogów z rządami, f) adaptacja ONZ-owskich mechanizmów praw człowieka do zmieniających się potrzeb³¹⁰. Ogólnym celem działań UNHCHR w obszarze handlu ludźmi jest włączanie prawoczościowego podejścia do wszelkich aspektów światowej walki z tym zjawiskiem³¹¹. Realizacja tego zadania odbywa się głównie poprzez prowadzenie w terenie różnych badań, projektów i programów, samodzielnie lub we współpracy z innymi agencjami ONZ-owskimi oraz organizacjami międzynarodowymi i ich jednostkami, rządami państw, organizacjami pozarządowymi czy społecznościami lokalnymi³¹². UNHCHR udziela też od czasu do czasu uwag i komentarzy co do treści aktów prawnych dotyczących zwalczania handlu ludźmi, projektowanych i negocjowanych zarówno na poziomie globalnym, jak i regionalnym (np. przez Unię Europejską, Wspólnotę Ekonomiczną Państw Afryki Zachodniej, czy Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Regionalnej Współpracy)³¹³. Za największe osiągnięcie UNHCHR w dziedzinie likwidowania handlu ludźmi na płaszczyźnie międzynarodowej należy uznać opublikowanie w 2002 roku *Zalecanych zasad i wytycznych w sprawie praw człowieka i handlu ludźmi*³¹⁴, które są dokumentem składającym się z 17 zasad i 11 wytycznych, nakazujących uwzględnienie perspektywy praw człowieka we wszelkich działaniach adresowanych przeciwko handlowi ludźmi³¹⁵. Komentarz do tego aktu soft law, który dostarcza różnym zainteresowanym podmiotom wszechstronnej analizy polityczno-prawnych aspektów zasad i wytycznych zawartych w dokumencie, został wydany na jesieni 2010 roku³¹⁶.

Natomiast Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców³¹⁷ jest funkcjonariuszem ONZ odpowiedzialnym za koordynację międzynarodowych działań na rzecz ochrony uchodźców i za rozwiązywanie problemu uchodźstwa na świecie, a także za zapobieganie i eliminowanie zjawiska bezpaństwowości, zapewnianie ochrony apatrydom oraz udzielanie pomocy humanitarnej i ochrony tzw. uchodźcom wewnętrznym (*internally displaced persons*)³¹⁸. W dziedzinie zwalczania handlu ludźmi działania UNHCR mają charakter dwutorowy – z jednej strony stara się on zagwarantować, że każda osoba mogącą znaleźć się w sferze zainteresowania jego biura nie zostanie ofiarą handlu ludźmi, z drugiej zaś strony stara się zapewnić, że każda ofiara handlu ludźmi lub potencjalna ofiara handlu ludźmi, która obawia się prześladowania po swoim powrocie do państwa pochodzenia, uzyska dostęp do procedur azytowych w państwie pobytu³¹⁹. Dla urzeczywistnienia tych celów UNHCR przede wszystkim nadzoruje właściwą implementację przez państwa postanowień *Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z dnia 28 lipca 1951 roku*³²⁰ oraz *Protokołu dotyczącego statusu uchodźców z dnia 31 stycznia 1967 roku*³²¹ oraz czuwa, żeby państwa umiejętnie stosowały regulacje wynikające z tych umów międzyna-

310 Multi-Agency Synopsis of Mandates and Research Activities Related to Combating Human Trafficking, Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008, s. 44; Wieruszewski R., ONZ-owski system ochrony praw człowieka, op. cit., s. 112-113.

311 Multi-Agency Synopsis..., op. cit., s. 45; Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the latest developments in the United Nations relating to combating trafficking in persons as well as on the activities of the Office on this issue, Human Rights Council, Nowy Jork 2009, s. 13 [§ 51] (dalej jako UNHCHR Report).

312 Multi-Agency Synopsis..., op. cit., s. 44-45; UNHCHR Report, s. 13-14 [§ 52-62].

313 Multi-Agency Synopsis..., op. cit., s. 45. Zob. m.in. Observations by the United Nations High Commissioner for Human Rights and the United Nations High Commissioner for Refugees on the Proposal for an EU Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings, United Nations High Commissioner for Human Rights and United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2001 (dalej jako UNHCHR and UNHCR Observations); UNHCHR Note; UNHCHR, UNICEF and IOM Note.

314 Zob. Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social Council, Addendum, Economic and Social Council, Nowy Jork 2002.

315 Szerzej na temat tego instrumentu w: Fitzpatrick J., Trafficking as a Human Rights Violation: The Complex Intersection of Legal Frameworks for Conceptualizing and Combating Trafficking, „Michigan Journal of International Law” 2003, t. 24, nr 4, s. 1154-1159; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 73-75; UNHCHR Report, s. 18-19 [§ 77-82].

316 Zob. Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. Commentary, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Genewa 2010.

317 Szerzej na temat działalności UNHCR w obszarze zwalczania handlu ludźmi w: Pawłowski M.P., op. cit., s. 106-107 i cytowana tam literatura.

318 Multi-Agency Synopsis..., op. cit., s. 19.

319 Ibidem, s. 19-20.

320 Dz. U. z 1991 r., Nr 119, poz. 515.

321 Dz. U. z 1991 r., Nr 119, poz. 517.

rodowych do ochrony ofiar handlu ludźmi³²². Zaangażowanie UNHCR na rzecz ochrony ofiar handlu ludźmi przejawia się również w tym, że w 2006 roku opublikował dokument zatytułowany *Wytyczne w sprawie międzynarodowej ochrony: Zastosowanie art. 1A(2) Konwencji z 1951 roku i Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców do ofiar handlu ludźmi i osób narażonych na niebezpieczeństwo handlu*³²³ (zwanego dalej Wytycznymi dotyczącymi ofiar handlu ludźmi), w którym wskazuje wykładnię prawniczą art. 1 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 roku rządów państw, decydentom politycznym, prawnikom i sędziom, jak również pracownikom UNHCR pracującym w terenie³²⁴. *Wytyczne dotyczące ofiar handlu ludźmi* uzupełniają *Podręcznik UNHCR w sprawie procedur i kryteriów ustalania statusu uchodźcy w świetle Konwencji z 1951 roku i Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców*³²⁵ oraz powinny być interpretowane razem z dokumentami: *Wytyczne w sprawie międzynarodowej ochrony: Prześladowanie ze względu na płeć w kontekście art. 1A(2) Konwencji z 1951 roku i Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców*³²⁶ i *Wytyczne w sprawie międzynarodowej ochrony: Przynależność do określonej grupy społecznej w kontekście art. 1A(2) Konwencji z 1951 roku i Protokołu z 1967 roku dotyczących statusu uchodźców*³²⁷.

Z kolei tzw. traktatowe systemy ochrony praw człowieka opierają się na działalności traktatowych organów ochrony praw człowieka, czyli komitetów monitorujących implementację i przestrzeganie niektórych powszechnych umów międzynarodowych z zakresu międzynarodowej ochrony praw człowieka. Takimi ciałami są w szczególności: Komitet Praw Człowieka³²⁸ (funkcjonujący w oparciu o art. 28 i następne *Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych* z 1966 roku), Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet³²⁹ (funkcjonujący w oparciu o art. 17 i następne Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1979 roku), Komitet Praw Dziecka³³⁰ (funkcjonujący w oparciu o art. 43 i następne *Konwencji o prawach dziecka* z 1989 roku) i Komitet Pracowników Migrujących³³¹ (funkcjonujący w oparciu o art. 72 i następne Konwencji o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich rodzin z 1990 roku). W kontekście handlu ludźmi komitety te przede wszystkim wskazują kluczowe problemy i dokonują wykładni poszczególnych norm przedmiotowych konwencji w postaci tzw. uwag ogólnych (*General Comments / General Recommendations*)³³², w oparciu o

-
- 322 Szerzej na temat zastosowania przepisów konwencji i protokołu dotyczących statusu uchodźców do ofiar handlu ludźmi m.in. w: Di Chio R., *The International Protection of Victims of Trafficking in Human Beings and the Geneva Convention Relating to the Status of Refugees*, „Pakistan Journal of Women's Studies” 2009, t. 16, nr 1/2, s. 99-119; Edwards A., op. cit., s. 36-38; Gallagher A.M., *Triply Exploited: Female Victims of Trafficking Networks – Strategies for Pursuing Protection and Legal Status in Countries of Destination*, „Georgetown Immigration Law Journal” 2004, t. 19, nr 1, s. 104-117 (został on opublikowany również w: Anker van den C.L., Doornik J. (red.), *Trafficking and Women's Rights*, Nowy Jork 2006, s. 152-181); Gekht A., op. cit., s. 57-59; Morrison J., Crosland B., *The Trafficking and Smuggling of Refugees: The End Game in European Asylum Policy?*, Genewa 2001; Obokata T., *Trafficking and Smuggling of Refugees from a Human Rights Perspective*, Oxford 2006; Piotrowicz R., *The Legal Nature of Trafficking in Human Beings*, „Intercultural Human Rights Law Review” 2009, t. 4, s. 197-200; Piotrowicz R., *Victims of People Trafficking and Entitlement to International Protection*, „Australian Year Book of International Law” 2005, t. 24, s. 159-179; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 114-115; Shearer Demir J., *The Trafficking of Women for Sexual Exploitation: A Gender-Based and Well-Founded Fear of Persecution?*, Genewa 2003; Young M.A., *The Smuggling and Trafficking of Refugees and Asylum Seekers: Is the International Community Neglecting the Duty to Protect the Persecuted in the Pursuit of Combating Transnational Organized Crime?*, „Suffolk Transnational Law Review” 2003-2004, t. 27, nr 1, s. 117-124.
- 323 Zob. *Guidelines on International Protection: The Application of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees to Victims of Trafficking and Persons at Risk of Being Trafficked*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2006 (zostały one opublikowane również na łamach „International Journal of Refugee Law” 2007, t. 19, nr 2 s. 372-390). Szerzej na temat Wytycznych dotyczących ofiar handlu ludźmi w: Piotrowicz R., *The UNHCR's Guidelines on Human Trafficking*, „International Journal of Refugee Law” 2008, t. 20, nr 2, s. 242-252.
- 324 *Refugee Protection and Human Trafficking: Selected Legal Reference Materials*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2008, s. 149.
- 325 Zob. *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 1992.
- 326 Zob. *Guidelines on International Protection: Gender-Related Persecution within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2002.
- 327 Zob. *Guidelines on International Protection: "Membership of a particular social group" within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees*, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2002.
- 328 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.). Szerzej na temat Komitetu Praw Człowieka m.in. w: Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, op. cit., s. 83-87.
- 329 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.). Szerzej na temat Komitetu ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet m.in. w: Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, op. cit., s. 94-95.
- 330 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.). Szerzej na temat Komitetu Praw Dziecka m.in. w: Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, op. cit., s. 94.
- 331 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/index.htm> (wizyta 31 maja 2010 r.). Szerzej na temat Komitetu Pracowników Migrujących m.in. w: Wieruszewski R., *ONZ-owski system ochrony praw człowieka*, op. cit., s. 94-95.
- 332 General Comments są przyjmowane przez Komitet Praw Człowieka, Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Komitet Przeciwno Torturom i Komitet Praw Dziecka, natomiast General Recommendations – przez Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet.

dotychczasową praktykę wynikającą z rozpatrywania zarówno sprawozdań państw, jak i skarg indywidualnych, o ile dana konwencja dopuszcza możliwość składania takich skarg³³³. Dokonując interpretacji właściwych instrumentów, do handlu ludźmi odniosły się m.in.: Komitet Praw Człowieka w *Uwadze ogólnej nr 17 z 1989 roku*³³⁴ i *Uwadze ogólnej nr 28 z 2000 roku*³³⁵, Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet w *Uwadze ogólnej nr 19 z 1992 roku*³³⁶ i *Uwadze ogólnej nr 24 z 1999 roku*³³⁷, Komitet Przeciwko Torturom w *Uwadze ogólnej nr 2 z 2007 roku*³³⁸ oraz Komitet Praw Dziecka w *Uwadze ogólnej nr 2 z 2002 roku*³³⁹, *Uwadze ogólnej nr 3 z 2003 roku*³⁴⁰, *Uwadze ogólnej nr 4 z 2003 roku*³⁴¹, *Uwadze ogólnej nr 6 z 2005 roku*³⁴² oraz *Uwadze ogólnej nr 7 z 2006 roku*³⁴³. W 1996 roku Komitet Praw Dziecka przyjął też ogólne wytyczne dotyczące formy i treści okresowych raportów, przedkładanych przez państwa w celu wyjaśnienia ich sprawozdawczych obowiązków wynikających z *Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku* (zostały one potem zrewidowane w 2005 roku)³⁴⁴. W dokumencie tym komitet zawarł m.in. sugestie na temat środków, jakie państwa powinny przyjąć w celu implementacji art. 35 konwencji dotyczącego przeciwdziałaniu sprzedaży i handlowi dziećmi, i zasygnalizował, jakiego rodzaju informacje z tym związane powinny być włączone do raportów³⁴⁵.

Komitety pomagają także państwom-stronom danych konwencji w identyfikacji naruszeń praw człowieka oraz w odnajdywaniu metod poprawy tej sytuacji poprzez formułowanie tzw. uwag końcowych (*Concluding Observations / Concluding Comments / Conclusions*)³⁴⁶. Wielokrotnie w ramach tego mechanizmu różne komitety wzywały Polskę do ratyfikacji stosownych instrumentów dotyczących zwalczania handlu ludźmi³⁴⁷. Zalecały jej także włączenie definicji handlu ludźmi z *Protokołu z Palermo do Kodeksu karnego*³⁴⁸, prowadzenie badań naukowych oraz zbieranie danych statystycznych na temat skali zjawiska handlu ludźmi i różnych jego aspektów³⁴⁹, zapewnienie ofiarom handlu ludźmi dostępu do

333 Możliwość rozpatrywania skarg indywidualnych mają Komitet Praw Człowieka (w oparciu o postanowienia Protokołu I fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1966 roku), Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet (w oparciu o postanowienia Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 1999 roku) oraz Komitet Pracowników Migrujących (na podstawie art. 77 Konwencji o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich rodzin z 1990 roku). Jedynie Konwencja o prawach dziecka z 1989 roku nie przewiduje możliwości składania skarg indywidualnych.

334 Zob. International Human Rights Instruments, Volume I. Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, United Nations, Nowy Jork 2008, s. 195 [§ 7] (dalej jako *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume I)*).

335 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume I)*, s. 230 [§ 12].

336 Zob. International Human Rights Instruments, Volume II. Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, United Nations, Nowy Jork 2008, s. 333 [§ 13-16], s. 335 [§ 24g-24i] (dalej jako *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*).

337 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 362 [§ 18].

338 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 380 [§ 18].

339 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 397 [§ 29].

340 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 399 [§ 4], s. 407 [§ 33].

341 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 418-419 [§ 33].

342 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 444 [§ 2], s. 448 [§ 23-24], s. 450-451 [§ 31(iii)], s. 455 [§ 50-53], s. 457 [§ 62], s. 459 [§ 74], s. 465-466 [§ 100].

343 Zob. *Compilation of General Comments and General Recommendations (Volume II)*, s. 482 [§ 36(h)].

344 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 101. Zob. General Guidelines Regarding the Form and Content of Periodic Reports to be submitted by States Parties under Article 44, Paragraph 1 (b), of the Convention, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2005 oraz Annex to the General Guidelines Regarding the Form and Content of Periodic Reports to be submitted by States Parties under Article 44, Paragraph 1 (b), of the Convention, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2005.

345 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 101.

346 Concluding Observations są przyjmowane przez Komitet Praw Człowieka, Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Komitet Praw Dziecka, *Concluding Comments* przez Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet, a *Conclusions* – przez Komitet przeciwko Torturom. Szerzej na ten temat m.in. w: O'Flaherty M., *The Concluding Observations of United Nations Human Rights Treaty Bodies*, „Human Rights Law Review” 2006, t. 6, nr 1, s. 27-52.

347 Consideration of Reports submitted by States Parties under articles 16 and 17 of the Covenant, *Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Poland*, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Genewa 2002, s. 6 [§ 46] (dalej jako *CESCR Concluding Observations 2002*); Consideration of Reports submitted by States Parties under article 44 of the Convention, *Concluding Observations: Poland*, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2002, s. 10 [§ 49(a)] (dalej jako *CRC Concluding Observations*).

348 *Concluding Comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Poland*, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Nowy Jork 2007, s. 4 [§ 21] (dalej jako *CEDAW Concluding Comments*); Consideration of Reports submitted by States Parties under article 19 of the Convention, *Conclusions and Recommendations of the Committee against Torture, Poland*, Committee Against Torture, Genewa 2007, s. 6 [§ 18] (dalej jako *CAT Conclusions and Recommendations*).

349 *CAT Conclusions and Recommendations*, s. 6 [§ 18]; *CEDAW Concluding Comments*, s. 4-5 [§ 21]; Consideration of Reports submitted by States Parties under articles 16 and 17 of the Covenant, *Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Poland*, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Genewa 2009, s. 5 [§ 23] (dalej jako *CESCR Concluding Observations 2009*); *CRC Concluding Observations*, s. 4 [§ 20(a)].

programów oraz usług rehabilitacyjnych i reintegracyjnych³⁵⁰, a także przyjęcie efektywnych środków i strategii oraz krajowych programów działań służących zwalczaniu handlu ludźmi wraz z mechanizmami ich monitorowania³⁵¹. Szczególnie wiele rekomendacji dotyczących odpowiedniej implementacji *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* zawarł Komitet Praw Dziecka w uwagach końcowych do raportu początkowego przedłożonego przez Polskę po wejściu w życie tego instrumentu w naszym kraju³⁵².

1.2.3. Rada Europy³⁵³

Walkę z handlem ludźmi Rada Europy rozpoczęła pod koniec lat 80. XX wieku³⁵⁴. Zgromadzenie Parlamentarne było pierwszym organem Rady Europy, który zwrócił uwagę na problem handlu ludźmi, wydając w 1987 roku *Zalecenie 1065 (1987) w sprawie handlu dziećmi i innych form wykorzystywania dzieci*³⁵⁵. W późniejszym okresie organ ten uchwalił kilka kolejnych rekomendacji odnoszących się do zjawiska handlu ludźmi. Były to: *Zalecenie 1325 (1997) w sprawie handlu kobietami i przymusowej prostytucji w Państwach Członkowskich Rady Europy*³⁵⁶, *Zalecenie 1523 (2001) w sprawie niewolnictwa domowego*³⁵⁷, *Zalecenie 1545 (2002) w sprawie kampanii przeciwko handlowi kobietami*³⁵⁸, *Zalecenie 1610 (2003) w sprawie migracji związanej z handlem kobietami i prostytutką*³⁵⁹, *Zalecenie 1611 (2003) w sprawie handlu organami w Europie*³⁶⁰ oraz *Zalecenie 1663 (2004) w sprawie niewolnictwa domowego: zniewolenie, au pairs i korespondencyjne żony*³⁶¹. Z kolei inny organ Rady Europy, Komitet Ministrów, przyjął następujące akty prawa miękkiego zachęcające państwa członkowskie tej organizacji do wzmożenia wysiłków w zwalczaniu handlu ludźmi: *Zalecenie Nr R (91) 11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie wykorzystywania seksualnego, pornografii i prostytucji oraz handlu w odniesieniu do dzieci i młodych osób dorosłych*³⁶², *Zalecenie Nr R (2000) 11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie przeciwdziałania handlowi ludźmi w celu wykorzystania seksualnego*³⁶³, *Zalecenie Nr Rec (2001) 16 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym*³⁶⁴, *Zalecenie Nr Rec (2002) 5 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie ochrony kobiet przed przemocą*³⁶⁵ oraz *Zalecenie Nr Rec (2004) 7 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie handlu organami*³⁶⁶. Również Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych przyjął własne zalecenie dotyczące zjawiska handlu ludźmi – *Zalecenie 165 (2005) w sprawie walki przeciwko handlowi ludźmi i ich eksploatacji seksualnej: rola miast i regionów*³⁶⁷.

Komitet Ministrów Rady Europy przyjął też pięć zaleceń dotyczących praw i ochrony ofiar/świadków przestępstw oraz ich sytuacji w postępowaniu karnym. Dokumenty te odnoszą się także do ofiar/świadków handlu ludźmi. Należą do nich: *Zalecenie Nr R (85) 11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich*

350 CRC Concluding Observations, s. 10 [§ 49(d)].

351 CESCR Concluding Observations 2002, s. 6 [§ 46]; CESCR Concluding Observations 2009, s. 5 [§ 23].

352 Zob. Consideration of Reports submitted by States Parties under article 12(1) of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Initial Reports of States Parties due in 2007, Poland, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2009 oraz Consideration of Reports submitted by States Parties under article 12, paragraph 1 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Poland, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2009.

353 <http://www.coe.int/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

354 http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Convntn/FSAction_en.asp (wizyta 31 maja 2010 r.).

355 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 6 października 1987 roku na 15. posiedzeniu.

356 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 23 kwietnia 1997 roku na 13. posiedzeniu.

357 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 26 czerwca 2001 roku na 18. posiedzeniu.

358 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 21 stycznia 2002 roku na 1. posiedzeniu.

359 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 25 czerwca 2003 roku na 21. posiedzeniu.

360 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 25 czerwca 2003 roku na 21. posiedzeniu.

361 Przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 22 czerwca 2004 roku na 19. posiedzeniu.

362 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 9 września 1991 roku na 461. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

363 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 maja 2000 roku na 710. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

364 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 31 października 2001 roku na 771. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

365 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 30 kwietnia 2002 roku na 794. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

366 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 maja 2004 roku na 884. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

367 Przyjęte przez Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych w dniu 2 czerwca 2005 roku na 3. posiedzeniu.

w sprawie sytuacji ofiar w postępowaniu karnym³⁶⁸, Zalecenie Nr R (87) 21 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw³⁶⁹, Zalecenie Nr R (97) 13 Komitetu Ministrów do państw członkowskich dotyczące zastraszania świadków i praw pozwanych³⁷⁰, Zalecenie Nr Rec (2005) 9 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie ochrony świadków i współpracowników wymiaru sprawiedliwości³⁷¹ oraz Zalecenie Nr Rec (2006) 8 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw³⁷².

Jednakże najważniejszym instrumentem prawnym Rady Europy w dziedzinie walki z handlem ludźmi jest przyjęta 5 lat temu podczas warszawskiego III Szczytu Szełów Państw i Rządów Państw Członkowskich Rady Europy *Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi*. Opracowaniem projektu konwencji zajął się Komitet Ad Hoc w sprawie Działania Przeciwko Handlowi Ludźmi (CAHTEH), który został powołany przez Komitet Ministrów Rady Europy 30 kwietnia 2003 roku³⁷³. Od września 2003 roku w negocjacje nad tekstem konwencji w ramach CAHTEH zaangażowani byli też polscy eksperci³⁷⁴. CAHTEH sfinalizował swoje prace w grudniu 2004 roku, a następnie przesłał projekt Zgromadzeniu Parlamentarnemu Rady Europy celem zaopiniowania³⁷⁵. W udzielonej *Opinii nr 253*³⁷⁶ Zgromadzenie Parlamentarne wyraziło żal, że projekt konwencji nie gwarantuje efektywnej ochrony ofiar handlu ludźmi i rekomendowało wprowadzenie ponad 50 poprawek, jednakże CAHTEH odrzucił aż dwie trzecie z nich³⁷⁷. W *Zaleceniu 1695 (2005)*³⁷⁸ Zgromadzenie Parlamentarne skrytykowało nie tylko ten krok, ale przede wszystkim przedstawiciela Komisji Europejskiej, który dzięki posiadaniu większości głosów w ramach CAHTEH systematycznie blokował wprowadzanie zmian przyznających ofiarom handlu ludźmi szerszą ochronę, przyczyniając się tym samym do obniżenia standardu konwencji³⁷⁹.

Warto odnotować, że proces opracowywania tekstu konwencji znacząco różnił się od wiedeńskich negocjacji nad *Protokołem z Palermo*³⁸⁰. Początkowo spotkania CAHTEH były zamknięte dla podmiotów zewnętrznych i choć później przedstawiciele kilku organizacji pozarządowych zostali dopuszczeni do udziału w jego zebraniach, to nie mieli prawa do wystąpień publicznych. Raporty z posiedzeń były zastrzeżone, a we wstępnej fazie prac w ogóle niedostępne³⁸¹. Pomimo wielu przeciwności Amnesty International i Anti-Slavery International udało się zgłosić swoje uwagi odnośnie projektu konwencji³⁸². Ostatecznie tekst *Konwencji w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi* został zatwierdzony przez Komitet Ministrów 3 maja 2005 roku i została ona otwarta do podpisu podczas szczytu w Warszawie w dniach 16-17 maja 2005 roku³⁸³. Konwencja weszła w życie 1 lutego 2008 roku, po złożeniu przez Cypr dziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego³⁸⁴. Po przyjęciu przez Andorę *Konwencji warszawskiej* dnia 23 marca 2011 roku, stronami tego dokumentu są już 34 państwa³⁸⁵.

368 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 28 czerwca 1985 roku na 378. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

369 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 17 września 1987 roku na 410. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

370 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 10 września 1997 roku na 600. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

371 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 20 kwietnia 2005 roku na 924. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

372 Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 14 czerwca 2006 roku na 967. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

373 Gallagher A.T., *Recent Legal Developments in the Field of Human Trafficking: A Critical Review of the 2005 European Convention and Related Instruments*, „European Journal of Migration and Law” 2006, t. 8, nr 2, s. 172; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 144; Sembacher A., *The Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings*, „Tulane Journal of International and Comparative Law” 2006, t. 14, nr 2, s. 437.

374 Consideration of Reports submitted by States Parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Sixth Periodic Report of States Parties, Poland, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Nowy Jork 2004, s. 17 [§ 76].

375 Gallagher A.T., *Recent Legal Developments...*, op. cit., s. 172-173; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 144-145; Sembacher A., op. cit., s. 437.

376 Zob. *Opinia Nr 253 (2005)* w sprawie projektu Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, przyjęta przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 26 stycznia 2005 roku na 5. posiedzeniu [dalej jako *Opinia Nr 253 (2005)*].

377 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 145.

378 Zob. *Zalecenie 1695 (2005)* w sprawie projektu Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, przyjęte przez Stały Komitet działający w imieniu Zgromadzenia Parlamentarnego w dniu 18 marca 2005 roku.

379 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 146.

380 Gallagher A. T., *Recent Legal Developments...*, op. cit., s. 173.

381 Ibidem.

382 Zob. Council of Europe: *Recommendations to Strengthen the December 2004 Draft European Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, Amnesty International and Anti-Slavery International, Londyn 2005 (dalej jako *Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations*).

383 Sembacher A., op. cit., s. 437.

384 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 146.

385 Stan na 31 lipca 2011 roku.

Konwencja warszawska została podzielona aż na dziesięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale wyróżnione zostały jej cele, zakres zastosowania, zasada niedyskryminacji³⁸⁶ oraz definicje³⁸⁷. W świetle art. 1 *Konwencji warszawskiej* jej celami są: a) zapobieganie handlowi ludźmi i zwalczanie go, przy zagwarantowaniu równości płci, b) ochrona praw człowieka ofiar handlu, stworzenie całościowego ramowego planu, mającego na celu ochronę i pomoc dla ofiar oraz świadków, przy zagwarantowaniu równości płci, jak również zapewnienie skutecznego śledztwa i oskarżenia oraz c) promowanie współpracy międzynarodowej w działaniu przeciwko handlowi ludźmi. Stosuje się ją do wszystkich form handlu ludźmi, zarówno krajowego, jak i międzynarodowego, związanego albo niezwiązanego z przestępczością zorganizowaną (art. 2). Drugi rozdział został zatytułowany „Zapobieganie, współpraca i inne środki” i, podobnie jak w przypadku rozdziału trzeciego *Protokołu z Palermo*, zostały w nim umieszczone przepisy dotyczące zapobiegania handlowi ludźmi, działań podejmowanych na granicy i spraw związanych z bezpieczeństwem i kontrolą dokumentów oraz ich legalnością i ważnością, a także dodatkowo art. 6, który został poświęcony środkom zmniejszającym zapotrzebowanie. Dalsze rozdziały *Konwencji warszawskiej* odnoszą się do takich zagadnień jak środki ochrony i promowania praw ofiar, gwarantujące równość płci (rozdział trzeci)³⁸⁸, prawo karne materialne (rozdział czwarty)³⁸⁹, ściganie, oskarżanie oraz procedura karna (rozdział piąty)³⁹⁰, współpraca międzynarodowa i współpraca ze społeczeństwem obywatelskim (rozdział szósty), mechanizm monitoringu (rozdział siódmy), stosunek do innych międzynarodowych instrumentów (rozdział ósmy), zmiany konwencji (rozdział dziewiąty) oraz postanowienia końcowe (rozdział dziesiąty). Bliższego przedstawienia w tym miejscu wymagają zwłaszcza postanowienia rozdziałów siódmego i ósmego.

W celu zapewnienia skutecznej implementacji postanowień *Konwencji warszawskiej* przez jej strony został ustanowiony specjalny mechanizm monitoringu (art. 1 ust. 2). Za stworzeniem mocnego i skutecznego mechanizmu monitorującego w fazie opracowywania tekstu konwencji opowiedziały się m.in. unijna Grupa Ekspertów w dziedzinie Handlu Ludźmi³⁹¹, Amnesty International i Anti-Slavery International³⁹² oraz Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy³⁹³. Mechanizm monitorowania *Konwencji warszawskiej* opiera się na dwóch filarach – ciele technicznym w postaci Grupy Ekspertów ds. Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi (zwanej GRETA) oraz ciele politycznym w postaci Komitetu Stron³⁹⁴. GRETA ma składać się z minimum 10 a maksimum 15 członków³⁹⁵, z uwzględnieniem równego udziału płci oraz czynnika geograficznego, jak również wszechstronnej, specjalistycznej wiedzy. Członkowie są wybierani przez Komitet Stron spośród obywateli państw-stron *Konwencji warszawskiej* na okres czterech lat, z zastrzeżeniem możliwości jednokrotnego ponownego wyboru (art. 36 ust. 2). Zgodnie z delegacją art. 36 ust. 4 *Konwencji warszawskiej* Komitet Ministrów określił procedurę wyboru członków³⁹⁶, GRETA

386 Szerzej na ten temat w podrozdziale 3.1.1. Główne zasady niniejszej pracy.

387 Szerzej na ten temat w podrozdziale 2.1.1. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu ludźmi niniejszej pracy.

388 Szerzej na ten temat w podrozdziale 3.1. Konwencyjne standardy ochrony ofiar handlu ludźmi niniejszej pracy.

389 Szerzej na ten temat w podrozdziale 2.1. Konwencyjne standardy ścigania handlu ludźmi niniejszej pracy.

390 Szerzej na ten temat w podrozdziale 2.1. Konwencyjne standardy ścigania handlu ludźmi niniejszej pracy.

391 Zob. Opinion of the Expert Group on Trafficking in Human Beings of the European Commission on Measures in the Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings to Establish a Monitoring Mechanism, Experts Group on Trafficking in Human Beings, Bruksela 2004.

392 Zob. Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 19-20.

393 Zob. Opinia Nr 253 (2005), [§ 13, 14 pkt xxiii].

394 Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report, Council of Europe, Warszawa 2005, s. 76 [§ 354] (dalej jako Council of Europe Convention Explanatory Report); Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 186; Handbook for Parliamentarians: The Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg 2007, s. 46 (dalej jako Council of Europe Handbook for Parliamentarians); Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 158.

395 Obecnie GRETA liczy 13 członków. Przewodniczącą jest Hanne Sophie Greve z Norwegii, funkcję jej pierwszego zastępcy sprawuje Nicolas Le Coz z Francji, a drugim zastępcą jest Gulnara Shahinian z Armenii, która jednocześnie sprawuje mandat Specjalnego Sprawozdawcy ds. Współczesnych Form Niewolnictwa. Do tej pory odbyło się dziesięć spotkań ekspertów w dniach 24-27 lutego 2009 roku, 16-19 czerwca 2009 roku, 22-25 września 2009 roku, 8-11 grudnia 2009 roku, 16-19 marca 2010 roku, 1-4 czerwca 2010 roku, 14-17 września 2010 roku, 7-10 grudnia 2010 roku, 15-18 marca 2011 roku oraz 21-24 czerwca 2011 roku. Zob. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Monitoring/GRETA_en.asp (wizyta 31 lipca 2011 r.).

396 Zob. Rezolucja (2008) 7 Komitetu Ministrów w sprawie zasad procedury wyboru członków Grupy ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi, przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 czerwca 2008 roku na 1029. posiedzeniu Zastępców Ministrów. W art. 36 ust. 3 *Konwencji warszawskiej* zostały określone zasady, na jakich powinien opierać się wybór członków GRETA: a) eksperci będą wybierani spośród osób o wysokiej moralności, znanych z ich kompetencji w dziedzinie praw człowieka, udzielania pomocy i ochrony ofiarom oraz działań przeciwko handlowi ludźmi, bądź też posiadających doświadczenie zawodowe w obszarach objętych regulacją konwencji, b) eksperci będą sprawować swoje funkcje osobiście, będą niezależni i bezstronni w wykonywaniu swoich funkcji oraz zdolni do skutecznego wykonywania swoich obowiązków, c) dwóch obywateli tego samego państwa nie może być członkami GRETA, d) eksperci powinni reprezentować główne systemy prawne.

zaś uchwaliła własny regulamin³⁹⁷. Z kolei Komitet Stron składa się z przedstawicieli państw-stron *Konwencji warszawskiej* wchodzących w skład Komitetu Ministrów Rady Europy oraz z przedstawicieli stron konwencji niebędących członkami Rady Europy (art. 37 ust. 1). Sekretarz Generalny Rady Europy zwołuje Komitet Stron z własnej inicjatywy, na wniosek jednej trzeciej państw-stron lub Przewodniczącego GRETA (art. 37 ust. 2). Dotychczas miały miejsce trzy spotkania Komitetu Stron w dniach 5-8 grudnia 2008 roku, 15 czerwca 2009 roku oraz 21 września 2009 roku³⁹⁸. Stosownie do dyspozycji art. 37 ust. 3 *Konwencji warszawskiej* Komitet Stron przyjął własny regulamin³⁹⁹.

Procedura monitorowania *Konwencji warszawskiej* przez GRETA, dokładnie unormowana w art. 38 konwencji, stanowi niewątpliwie jedną z najmocniejszych stron dokumentu⁴⁰⁰. 17 czerwca 2009 roku GRETA przyjęła *Reguły proceduralne oceniania implementacji Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi przez strony*⁴⁰¹, w których podzieliła proces ewaluacji *Konwencji warszawskiej* na rundy. W ramach pierwszego cyklu trwającego od 2010 do 2013 roku każde państwo musi szczegółowo odpowiedzieć na specjalnie opracowany kwestionariusz⁴⁰², w którym powinno dokonać ogólnego przeglądu implementacji *Konwencji warszawskiej*⁴⁰³. Strony *Konwencji warszawskiej* są również zobowiązane do odpowiedzi na każdy inny wniosek o udzielenie informacji ze strony GRETA (art. 38 ust. 2). GRETA może też zwrócić się z prośbą o udzielenie informacji do społeczeństwa obywatelskiego (art. 38 ust. 3) oraz, we współpracy z władzami krajowymi i ustanowioną przez te władze osobą kontaktową, a także w razie potrzeby, może organizować wizyty w poszczególnych krajach, podczas których członkom GRETA mogą towarzyszyć specjaliści z poszczególnych dziedzin i niezależni eksperci krajowi (art. 38 ust. 4). Wizyty krajowe są jedynie środkiem pomocniczym w procesie monitorowania konwencji i powinny być przeprowadzane tylko wtedy, gdy są niezbędne⁴⁰⁴. Po zebraniu informacji ze wszystkich możliwych źródeł GRETA przygotowuje projekt raportu, zawierający analizę dotyczącą implementacji poszczególnych przepisów, na których opiera się ocena, a także sugestie co do sposobu, w jaki dane państwo może rozwiązać problemy zidentyfikowane w wyniku przeprowadzonej oceny. Następnie raport zostaje przekazany państwu poddawanemu ocenie w celu przedstawienia uwag, które mogą być potem uwzględnione przez GRETA przy opracowywaniu raportu końcowego (art. 38 ust. 5). GRETA powinna zatem prowadzić dialog z zainteresowaną stroną w czasie przygotowywania raportu i wniosków końcowych, tak aby przyczynić się do należytego transponowania przepisów konwencji⁴⁰⁵. Po opracowaniu raportu oraz wniosków dotyczących działań podejmowanych przez oceniane państwo w celu implementacji postanowień konwencji GRETA przesyła je do zainteresowanego państwa i do Komitetu Stron. Raport i wnioski końcowe GRETA wraz z ewentualnymi uwagami zainteresowanej strony powinny być podane do publicznej wiadomości z chwilą ich przyjęcia (art. 38 ust. 6). Po opublikowaniu raportu nie może być już zmodyfikowany przez Komitet Stron⁴⁰⁶. Na podstawie raportu i wniosków GRETA Komitet Stron może przyjąć rekomendacje adresowane do strony, dotyczące działań, które powinny zostać podjęte w celu implementacji wniosków GRETA. W razie konieczności komitet ustala datę przedłożenia informacji na temat ich implementacji i zalecenia mające na celu wspieranie współpracy ze stroną dla właściwej implementacji konwencji (art. 38 ust. 7). Mechanizm ten zapewnia poszanowanie niezależności GRETA w

397 Zob. Internal Rules of Procedure of the Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA), Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2009.

398 http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Monitoring/COP_en.asp (wizyta 31 maja 2010 r.).

399 Zob. Rules of Procedure of the Committee of the Parties, Committee of the Parties of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2008.

400 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 76 [§ 354].

401 Zob. Rules of Procedure for Evaluating Implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties, Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2009.

402 Zob. Questionnaire for the Evaluation of the Implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties. First Evaluation Round, Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2010.

403 Proces oceny rozpoczął się w lutym 2010 roku od przesłania kwestionariusza grupie dziesięciu państw, które jako pierwsze ratyfikowały *Konwencję warszawską*. Polska znalazła się w drugiej grupie monitorowanych państw i otrzymała ten kwestionariusz w lutym 2011 roku. Zob. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/News/1stRoundWeb_en.asp (wizyta 31 lipca 2011 r.).

404 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 77 [§ 367].

405 Ibidem, s. 77 [§ 368].

406 Ibidem.

wykonywaniu jej funkcji monitorującej, przy jednoczesnym wprowadzeniu wymiaru politycznego do dialogu między stronami konwencji⁴⁰⁷.

Kluczowe postanowienie zawarte jest w art. 39 *Konwencji warszawskiej* dotyczącym stosunku tego dokumentu do *Protokołu z Palermo*. Artykuł ten stanowi, że „konwencja nie narusza praw i obowiązków wynikających z postanowień *Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi*, uzupełniającego *Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej* i dąży do wzmocnienia zapewnionej przez niego ochrony oraz rozwoju zawartych w nim standardów”. Natomiast art. 40 traktuje o stosunku *Konwencji warszawskiej* do innych instrumentów prawa międzynarodowego i zezwala jej państwom-stronom na rozszerzenie własnych zobowiązań w obszarach będących przedmiotem regulacji konwencji. Zgodnie z art. 40 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* nie narusza ona praw i obowiązków wynikających z innych instrumentów międzynarodowych, których strony konwencji są lub staną się stronami i które zawierają postanowienia w kwestiach uregulowanych konwencją oraz które zapewniają większą ochronę i pomoc ofiarom handlu ludźmi. Strony *Konwencji warszawskiej* mogą zawierać też ze sobą umowy dwustronne lub wielostronne w sprawach będących przedmiotem regulacji konwencji, w celu uzupełnienia lub wzmocnienia jej postanowień, albo w celu ułatwienia realizacji zasad w niej zawartych (art. 40 ust. 2). Z kolei strony będące członkami Unii Europejskiej powinny w swoich wzajemnych stosunkach przestrzegać wspólnotowych i unijnych zasad, w zakresie istniejącym dla danego zagadnienia, dających się zastosować w konkretnej sprawie, bez uszczerbku dla przedmiotu i celu konwencji i nie naruszając jej pełnego zastosowania w stosunku do innych stron (art. 40 ust. 3). Przepis art. 40 ust. 4 *Konwencji warszawskiej* jest identyczny w brzmieniu z przepisem art. 14 ust. 1 *Protokołu z Palermo*. Stanowi on, że „żadne z postanowień konwencji nie narusza praw, zobowiązań oraz obowiązków państw oraz osób wynikających z prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego oraz międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka oraz w szczególności, tam gdzie ma to zastosowanie, *Konwencji z 1951 roku* oraz *Protokołu z 1967 roku* dotyczących statusu uchodźców wraz ze sformułowaną w nich zasadą niewydalania”.

Walka z handlem ludźmi znajduje się też w obszarze zainteresowań systemu ochrony praw człowieka Rady Europy, który opiera się przede wszystkim na *Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* z 1950 roku (zwanej dalej *Europejską konwencją praw człowieka*) oraz jej protokołach dodatkowych⁴⁰⁸. W doktrynie uważa się, że najbardziej właściwymi przepisami Europejskiej konwencji praw człowieka dotyczącymi ochrony ofiar handlu ludźmi są art. 3 (zakaz tortur), art. 4 (zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej) i art. 14 (zakaz dyskryminacji)⁴⁰⁹. Już w latach 70. XX wieku Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że masowe gwałty jako forma handlu kobietami dla celów seksualnych są nieludzkie i poniżające, w związku z czym wchodzą w zakres zastosowania art. 3 *Europejskiej konwencji praw człowieka*⁴¹⁰. Z kolei zastosowanie art. 4 *Europejskiej konwencji praw człowieka* do handlu kobietami wydaje się uzależnione od stwierdzenia stopnia, w jakim prostytutka będzie uchodziła za przymusową⁴¹¹. Co więcej, sądy niektórych państw-stron Europejskiej konwencji praw człowieka wprost powołują się na art. 4 w sprawach dotyczących ochrony kobiet ofiar handlu, stwierdzając np., że niezwłoczna deportacja ofiar handlu ludźmi do ich państw pochodzenia stwarza bezpośrednie zagrożenie naruszenia art. 4 *Europejskiej konwencji praw człowieka* ze względu na ry-

407 Ibidem, s. 77 [§ 369].

408 Szerzej na temat systemu ochrony praw człowieka Rady Europy w: Bisztyga A., *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy*, [w:] Banaszak B. i inni, *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005, s. 117-165.

409 Corrigan K., *Putting the Breaks on the Global Trafficking of Women for the Sex Trade: An Analysis of Existing Regulatory Schemes to Stop the Flow of Traffic*, „*Fordham International Law Journal*” 2001, t. 25, nr 1, s. 176; Toepfer S.J., Wells B.S., *The Worldwide Market for Sex: A Review of International and Regional Legal Prohibitions Regarding Trafficking in Women*, „*Michigan Journal of Gender and Law*” 1994, t. 2, s. 118-119; Twitty C.Y., *Pretty Pennies for Pretty Faces: Trafficking of Women for the International Sex Trade*, „*Regent Journal of International Law*” 2003-2004, t. 2, s. 131-132.

410 Corrigan K., op. cit., s. 176-177; Toepfer S.J., Wells B.S., op. cit., s. 119. Szerzej na temat możliwości zastosowania art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka jako środka ochrony ofiar handlu ludźmi w: Seaman A.L., *Permanent Residency for Human Trafficking Victims in Europe: The Potential Use of Article 3 of the European Convention as a Means of Protection*, „*Columbia Journal of Transnational Law*” 2009-2010, t. 48, nr 2, s. 287-320.

411 Toepfer S.J., Wells B.S., op. cit., s. 121.

zyko ich rewiktylizacji bądź ukarania za współpracę z organami ścigania innego państwa⁴¹². Już w wyroku w sprawie *Siliadin przeciwko Francji*⁴¹³ Europejski Trybunał Praw Człowieka mógł przyznać, że zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej z art. 4 *Europejskiej konwencji praw człowieka* obejmuje swym zakresem również zakaz handlu ludźmi. Sędziowie jednak nawet nie odnieśli się do twierdzenia skarżącej, że została zmuszona do służby domowej w następstwie handlu ludźmi, któremu została poddana przez swoją wyzyskiwaczkę za zgodą rodziców uzyskaną dzięki fałszywym obietnicom co do warunków jej pobytu i pracy we Francji⁴¹⁴. Dopiero w najnowszym wyroku w sprawie *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*⁴¹⁵ z dnia 7 stycznia 2010 roku Europejski Trybunał Praw Człowieka przyznał, że handel ludźmi narusza zakaz niewolnictwa sformułowany w art. 4 *Europejskiej konwencji praw człowieka* oraz że z przepisu tego wynikają dla jej państw-stron pozytywne obowiązki odnośnie zwalczania tego przestępstwa⁴¹⁶.

1.2.4. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie⁴¹⁷

Ze względu na powiązania z prawami człowieka oraz potencjalnie długookresowy wpływ ubóstwa na bezpieczeństwo i stabilność handel ludźmi znalazł się też w polu zainteresowania największej regionalnej organizacji bezpieczeństwa na świecie – Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie⁴¹⁸. Już w dokumencie z moskiewskiego spotkania Konferencji Ludzkiego Wymiaru KBWE z dnia 3 października 1991 roku dostrzeżono potrzebę eliminowania wszystkich form przemocy wobec kobiet, wszystkich form handlu kobietami i eksploatacji prostytucji kobiet poprzez zapewnienie właściwych zakazów prawnych i innych odpowiednich środków przeciwko takim czynom⁴¹⁹. Osiem lat później, podczas stambulskiego szczytu państw członkowskich OBWE, dnia 19 listopada 1999 roku została przyjęta *Karta bezpieczeństwa europejskiego*, w której potwierdzono konieczność eliminowania wszelkich form dyskryminacji kobiet, przemocy wobec kobiet i dzieci, a także eksploatacji seksualnej i wszystkich form handlu ludźmi poprzez promowanie tworzenia i umacniania prawa. Dzięki temu osoby dopuszczające się tych przestępstw ponoszą odpowiedzialność, a poziom ochrony ofiar zostanie wzmocniony⁴²⁰.

OBWE w swojej polityce promuje wieloaspektowe podejście do handlu ludźmi bazujące na strategii „the three P”⁴²¹. Działania OBWE koncentrują się na podnoszeniu świadomości wśród rządów państw członkowskich, udzielaniu schronienia ofiarom handlu ludźmi we współpracy z organizacjami pozarządowymi, wspieraniu szkoleń służących rozpoznawaniu problemu dla funkcjonariuszy policji i strażników granicznych, a także na dostarczaniu modeli ochrony świadków i pomaganiu w przygotowywaniu projektów aktów prawnych⁴²². Skuteczna walka z handlem ludźmi wymaga także współpracy i koordynacji działań z różnymi podmiotami. W związku z tym w celu usprawnienia podejścia do wszystkich form handlu ludźmi (nie tylko handlu ludźmi w celu

412 Netkova B., op. cit., s. 194.

413 Sprawa *Siliadin przeciwko Francji*, wyrok z dnia 26 lipca 2005 roku, skarga nr 73316/01 (dalej jako Sprawa *Siliadin*). Opis stanu faktycznego tej sprawy można znaleźć w: Sprawa *Siliadin*, s. 2-9 [§ 9-45], a także w: Cullen H., *Siliadin v France: Positive Obligations under Article 4 of the European Convention on Human Rights*, „Human Rights Law Review” 2006, t. 6, nr 3, s. 586-587; Markiewicz J., Zakaz niewolnictwa, poddaństwa i pracy przymusowej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Studia Lubuskie” 2007, nr 3, s. 104-105; Nowicki M.A., Pierwszy wyrok Trybunału w Strasburgu dotyczący problemu współczesnej niewoli domowej i poddaństwa w Europie, [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 109-110; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 139.

414 Sprawa *Siliadin*, s. 30 [§ 92].

415 Sprawa *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, wyrok z dnia 7 stycznia 2010 roku, skarga nr 25965/04 (dalej jako Sprawa *Rantsev*).

416 Sprawa *Rantsev*, s. 66-76 [§ 272-309]. Szerzej na temat tego wyroku w: Allain J., *Rantsev v Cyprus and Russia: The European Court of Human Rights and Trafficking as Slavery*, „Human Rights Law Review” 2010, t. 10, nr 3, s. 546-557; Farris S., *Human Trafficking Violates Anti-Slavery Provision: Introductory Note to Rantsev v. Cyprus and Russia* European Court of Human Rights Judgment of 7 January 2010, „International Legal Materials” 2010, t. 49, nr 2, s. 415-473; Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej: komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2010, s. 333-335; Pati R., *States' Positive Obligations with Respect to Human Trafficking: The European Court of Human Rights Breaks New Ground in Rantsev v. Cyprus and Russia*, „Boston University International Law Journal” 2011, t. 29, nr 1, s. 83-98, 131-137.

417 <http://www.osce.org/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

418 Everts D., *Human Trafficking: The Ruthless Trade in Human Misery*, „Brown Journal of World Affairs” 2003, t. 10, nr 1, s. 151.

419 OSCE Human Dimension Commitments. A Reference Guide, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2001, s. 254 [§ 40.7].

420 *Ibidem*, s. 296 [§ 24].

421 Everts D., op. cit., s. 152.

422 *Ibidem*.

eksploatacji seksualnej czy przymusowych małżeństw, ale również w celu poddaństwa domowego i innych form pracy przymusowej) OBWE rozpoczęło „Sojusz przeciwko handlowi ludźmi” (*Alliance against Trafficking in Persons*)⁴²³. Zaprosiło do niego rządy państw, organy ścigania, organy sądownicze, organizacje pozarządowe oraz główne instytucje świadczące pomoc i usługi ofiarom handlu ludźmi⁴²⁴.

Najmocniej zaangażowanymi w zwalczanie handlu ludźmi jednostkami OBWE są warszawskie Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR)⁴²⁵ oraz Specjalny Przedstawiciel i Koordynator OBWE ds. Zwalczania Handlu Ludźmi⁴²⁶, którego biuro mieści się w Sekretariacie OBWE w Wiedniu. ODIHR jest wyspecjalizowaną instytucją OBWE zajmującą się wolnymi wyborami, prawami człowieka i demokratyzacją⁴²⁷. ODIHR pomaga państwom członkowskim OBWE w ochronie praw ofiar handlu ludźmi i grup podatnych na stanie się ofiarami handlu ludźmi poprzez trypunktową strategię, która zmierza do: 1) rozwijania i wspierania implementacji prawoczułowieczego podejścia do handlu ludźmi, w tym tworzenia Narodowych Mechanizmów Odniesienia (*National Referral Mechanisms*), 2) polepszenia identyfikacji ofiar handlu ludźmi i udzielania im pomocy w dostępie do wymiaru sprawiedliwości i w dochodzeniu ich praw, 3) wspierania ofiar handlu ludźmi w ich powrocie do państw pochodzenia przy jednoczesnym zabezpieczeniu ich praw człowieka⁴²⁸. ODIHR wydaje także różnego rodzaju publikacje poświęcone problematyce handlu ludźmi (m.in. raporty, podręczniki, przewodniki)⁴²⁹. Urząd Specjalnego Przedstawiciela i Koordynatora OBWE ds. Zwalczania Handlu Ludźmi został utworzony na mocy *Decyzji Rady Ministerialnej OBWE Nr 2/03: Zwalczanie handlu ludźmi*⁴³⁰. Od stycznia 2010 roku funkcję Specjalnego Przedstawiciela i Koordynatora OBWE ds. Zwalczania Handlu Ludźmi sprawuje Maria Grazia Giammarinaro⁴³¹. Do jej zadań należą: a) pomoc państwom członkowskim OBWE w implementacji zobowiązań i pełnym wykorzystaniu zaleceń zaproponowanych przez *Plan działań OBWE*, b) zapewnienie koordynacji wysiłków OBWE w zwalczaniu handlu ludźmi we wszystkich trzech wymiarach OBWE, c) wzmocnienie koordynacji działań pomiędzy władzami państw członkowskich OBWE oraz pomiędzy OBWE a innymi istotnymi organizacjami międzynarodowymi, d) podnoszenie publicznej i politycznej świadomości na temat walki z handlem ludźmi, e) działanie na całym obszarze OBWE i tam gdzie to właściwe pomaganie państwom członkowskim OBWE, w duchu współpracy i konsultacji z poszczególnymi władzami państw członkowskich OBWE w celu implementacji ich zobowiązań dotyczących zwalczania handlu ludźmi, f) dostarczanie porad i pomocy technicznej w obszarze prawodawstwa i polityki, w razie konieczności razem z innymi strukturami OBWE zaangażowanymi na tym polu, g) udzielanie porad najwyższym przedstawicielom władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej z państw członkowskich OBWE i omawianie z nimi implementacji Planu działań OBWE oraz zobowiązań w obszarze zwalczania handlu ludźmi, h) współpraca z Krajowymi Sprawozdawcami lub innymi krajowymi mechanizmami ustanowionymi przez państwa członkowskie OBWE w celu koordynacji i monitorowania działań instytucji państwowych skierowanych przeciwko handlowi ludźmi, a także współpraca z istotnymi organizacjami pozarządowymi, i) bliska współpraca i koordynacja działań z ODIHR, Sekretariatem Generalnym, innymi instytucjami OBWE oraz misjami terenowymi, j)

423 <http://www.osce.org/cthb/13413.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

424 Konrad H., *Combating Trafficking in Human Beings*, „Refugee Survey Quarterly” 2006, t. 25, nr 4, s. 51; Konrad H., *The OSCE and the Struggle against Human Trafficking: The Argument for a Comprehensive, Multi-Pronged Approach*, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 80-81.

425 <http://www.osce.org/odihr/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

426 <https://www.osce.org/cthb> (wizyta 31 maja 2010 r.).

427 <http://www.osce.org/odihr/13421.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

428 <http://www.osce.org/odihr/13475.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

429 Zob. m.in. *Trafficking in Human Beings: Implications for the OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights*, Warszawa 1999; *Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe*, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2001; *National Referral Mechanisms. Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons: A Practical Handbook*, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2004; *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe*, United Nations Children's Fund, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights and Office for Democratic Institutions and Human Rights, Nowy Jork 2005; *Compensation for Trafficked and Exploited Persons in the OSCE Region*, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2008; *ODIHR Anti-Trafficking Programme. Identification, Assistance and Protection of Victims of Trafficking in the Russian Federation (focusing on the Moscow region)*, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2008.

430 Przyjętej przez Radę Ministerialną OBWE 2 grudnia 2003 roku w Maastricht (MC.DEC/2/03).

431 <http://www.osce.org/cthb/13000.html> (wizyta 31 maja 2010 r.). Wcześniej funkcję tę pełniły Helga Konrad (2004-2006) i Eva Biaudet (2006-2009).

uczestniczenie, gdy to właściwe, w pracach Nieformalnej Grupy Roboczej ds. Równości Płci i Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, k) współpraca i koordynacja działań z innymi znaczącymi aktorami międzynarodowymi⁴³².

Najważniejszym instrumentem mającym przyczynić się do eliminowania handlu ludźmi na obszarze od Vancouver do Władystoku jest *Plan działań OBWE w sprawie zwalczania handlu ludźmi*, stanowiący aneks do *Decyzji Stałej Rady OBWE Nr 557*⁴³³ (zwany dalej *Planem działań OBWE*), który został przyjęty, żeby wprowadzić w życie dobre praktyki oraz zaawansowane i wszechstronne podejście w działaniach i polityce OBWE, ułatwić współpracę między państwami członkowskimi oraz wyznaczyć zadania do wykonania wszystkim instytucjom OBWE w celu wzmocnienia ich udziału w wysiłkach społeczności międzynarodowej skierowanych przeciwko handlowi ludźmi. Bezpośrednimi przesłankami powstania *Planu działań OBWE* były ogromny wzrost liczby ofiar handlu ludźmi, wzrost znaczenia sieci kryminalnych uwikłanych w handel ludźmi i uzyskanie przez nie dostępu do wyrafinowanych technik i środków oraz konieczność reakcji na pierwotne przyczyny handlu ludźmi⁴³⁴. Celem *Planu działań OBWE* jest dostarczenie państwom członkowskim wszechstronnego narzędzia, które pomoże im we właściwym wypełnieniu zobowiązań zaciągniętych w obszarze zwalczania handlu ludźmi. Zawiera on zalecenia odnoszące się do tego, jak państwa członkowskie OBWE, instytucje i ciała OBWE oraz misje terenowe mogą najlepiej radzić sobie z politycznymi, ekonomicznymi, prawnymi, operacyjnymi, edukacyjnymi i innymi aspektami tego problemu. Podstawą *Planu działań OBWE* jest definicja handlu ludźmi zaczerpnięta z art. 3 *Protokołu z Palermo*. W *Planie działań OBWE* zostały też zamieszczone rekomendacje dotyczące: a) wykrywania, wymuszania prawa i ścigania handlu ludźmi, b) zapobiegania handlowi ludźmi, c) ochrony i pomocy dla ofiar oraz d) mechanizmów monitorujących i koordynujących. Dwa lata po przyjęciu *Planu działań OBWE* Stała Rada OBWE zdecydowała się na rozszerzenie go o postanowienia dotyczące ochrony i pomocy dla dzieci ofiar handlu i wydała *Decyzję Nr 685: Uzupelnienie Planu działań OBWE w sprawie zwalczania handlu ludźmi: kierowanie się specjalnymi potrzebami dzieci ofiar handlu w zakresie ochrony i pomocy*⁴³⁵.

Ponadto Rada Ministerialna OBWE przyjęła szereg decyzji o charakterze *soft law*, których postanowienia również powinny być brane pod uwagę przez różne podmioty. Do takich niewiążących aktów prawnych należą: *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 1: Wzmocnienie wysiłków OBWE w walce z handlem ludźmi*⁴³⁶, *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 13/04: Specjalne potrzeby dzieci ofiar handlu w zakresie ochrony i pomocy*⁴³⁷, *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 13/05: Zwalczanie handlu ludźmi*⁴³⁸, *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 3/06: Zwalczanie handlu ludźmi*⁴³⁹, *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 14/06: Wzmocnienie wysiłków w walce z handlem ludźmi, zwłaszcza w celu eksploatacji pracy, poprzez wszechstronne i operatywne podejście*⁴⁴⁰, *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 8/07: Zwalczanie handlu ludźmi w celu eksploatacji pracy*⁴⁴¹ oraz *Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 5/08: Wzmocnienie reakcji wymiaru sprawiedliwości na handel ludźmi poprzez wszechstronne podejście*⁴⁴².

432 <http://www.osce.org/cthb/13286.html> (wizyta 31 maja 2010 r.).

433 Przyjętej przez Stałą Radę OBWE 24 lipca 2003 roku podczas 462. plenarnego spotkania w Wiedniu (PC.DEC/557).

434 Braspenning C., Human Trafficking in the Netherlands: The Protection of and Assistance to Victims in Light of Domestic and International Law and Policy, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 355-356.

435 Przyjętą przez Stałą Radę OBWE dnia 7 lipca 2005 roku podczas 562. plenarnego spotkania w Wiedniu (PC.DEC/685).

436 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 28 listopada 2000 roku w Wiedniu (MC(8).DEC/1).

437 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 7 grudnia 2004 roku w Sofii (MC.DEC/13/04).

438 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 6 grudnia 2005 roku w Ljubljanie (MC.DEC/13/05).

439 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 21 czerwca 2006 roku w Brukseli (MC.DEC/3/06).

440 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 5 grudnia 2006 roku w Brukseli (MC.DEC/14/06).

441 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 30 listopada 2007 roku w Madrycie (MC.DEC/8/07).

442 Przyjętą przez Radę Ministerialną OBWE dnia 5 grudnia 2008 roku w Helsinkach (MC.DEC/5/08).

1.2.5. Unia Europejska⁴⁴³

Warto w tym miejscu zasygnalizować, że bardzo aktywnym i twórczym podmiotem prawa międzynarodowego w walce z handlem ludźmi jest Unia Europejska⁴⁴⁴. Po zmianach, które wprowadził *Traktat Lizboński*, do handlu ludźmi odnoszą się dwa artykuły *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku*⁴⁴⁵, znajdujące się w jego części trzeciej „Polityki i działania wewnętrzne Unii” tytule piątym „Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości”. Chodzi o art. 79 traktatu⁴⁴⁶ umiejscowiony w rozdziale drugim „Polityki dotyczące kontroli granicznej, azylu i imigracji” i art. 83 traktatu⁴⁴⁷ umiejscowiony w rozdziale czwartym „Współpraca sądowa w sprawach karnych”. W celu poprawy skuteczności i współpracy między właściwymi władzami państw członkowskich w zapobieganiu i zwalczaniu różnych poważnych form przestępczości międzynarodowej, w tym handlu ludźmi, dnia 26 lipca 1995 roku została uchwalona na forum Unii Europejskiej *Konwencja w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Policji* (zwana powszechnie

443 <http://europa.eu/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

444 Więcej na temat działalności Unii Europejskiej w obszarze zwalczania handlu ludźmi zobacz m.in. w: Amiel A., Integrating a Human Rights Perspective into the European Approach to Combating the Trafficking of Women for Sexual Exploitation, „Buffalo Human Rights Law Review” 2006, t. 12, s. 7-34; Askola H., Legal Responses to Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the European Union, Portland 2007; Askola H., Violence Against Women, Trafficking, and Migration in the European Union, „European Law Journal” 2007, t. 13, nr 2, s. 204-217; Berman J., Friesendorf C., EU Foreign Policy and the Fight against Human Trafficking: Coercive Governance as Crime Control, „European Foreign Affairs Review” 2008, t. 13, nr 2, s. 189-210; Brown D., Defending the Fortress? Assessing the European Union’s Response to Trafficking, „European Security” 2004, t. 13, nr 1/2, s. 95-116; Buchowska S., Jasiński F., Problematyka walki z handlem ludźmi w świetle rozwiązań instytucjonalno-prawnych Unii Europejskiej, [w:] Wojciechowski S. (red.), Europejskie dylematy i wyzwania, Poznań 2004, s. 77-94; Czaplinski W., Wróbel A. (red.), Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i karnych, Warszawa 2007, s. 393-401; Ferola L., The Fight Against Organized Crime in Europe. Building an Area of Freedom, Security and Justice in the E.U., „International Journal of Legal Information” 2001, t. 30, nr 1, s. 69-70; Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 166-170; Goodey J., Migration, Crime and Victimhood: Responses to Sex Trafficking in the EU, „Punishment and Society” 2003, t. 5, s. 415-431; Hauber L., The Trafficking of Women for Prostitution: A Growing Problem Within the European Union, „Boston College International and Comparative Law Review” 1998, t. 21, nr 1, s. 183-199; Ionescu M., A Human Security Approach to Anti-Trafficking Policies in the EU: Tackling the Structural Sources of Vulnerability, „European Studies” 2007, t. 6, s. 211-230; Jasiński F., National Co-ordination..., op. cit., s. 9-22; Jasiński F., Praktyczne znaczenie przepisów Unii Europejskiej dotyczących walki z handlem ludźmi, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 127-143; Jasiński F., Unia Europejska wobec handlu ludźmi, [w:] Górski A., Sakowicz A. (red.), Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych, Warszawa 2006, s. 202-247; Jasiński F., Karsznicki K., Walka z handlem ludźmi z perspektywy Unii Europejskiej, „Państwo i Prawo” 2003, nr 8, s. 84-96; Kaufmann P., Hemingway S., Legal Responses to Women as Victims of Trafficking: A European Perspective, „Pakistan Journal of Women’s Studies” 2009, t. 16, nr 1/2, s. 79-82; Krieg S. H., Trafficking in Human Beings: The EU Approach between Border Control, Law Enforcement and Human Rights, „European Law Journal” 2009, t. 15, nr 6, s. 775-790; Kukołowicz M., Polityka Unii Europejskiej wobec problemu handlu dziećmi, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 60-68; Locher B., International Norms and European Policy Making: Trafficking in Women in the EU, „WeltTrends” 2002, t. 36, nr 6, s. 59-80; Locher B., Trafficking in Women..., op. cit., s. 120-124; Obokata T., EU Action against Trafficking of Human Beings: Past, Present and the Future, [w:] Guild E., Minderhoud P. (red.), Immigration and Criminal Law in the European Union: The Legal Measures and Social Consequences of Criminal Law in Member States on Trafficking and Smuggling in Human Beings, Leiden 2006, s. 387-406; Obokata T., Trafficking of Human Beings..., op. cit., s. 86-104; Rijken C., Challenges to Criminal Justice Co-operation in Combating Trafficking in Human Beings in the European Union, „ERA Forum” 2005, t. 6, nr 2, s. 267-281; Rijken C., Volder de E., The European Union’s Struggle to Realize a Human Rights-Based Approach to Trafficking in Human Beings, „Connecticut Journal of International Law” 2009, t. 25, s. 49-79; Rijken C., Trafficking in Persons..., op. cit., s. 92-100, 107-138; Scarpa S., EU Enlargement and Trafficking in Women in Europe, [w:] Iontsev V.A. (red.), International Migration Trends, Moskwa 2006, s. 202-219; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 171-205; Turnbull P., The Fusion of Immigration and Crime in the European Union: Problems and Cooperation and the Fight against Trafficking in Women, [w:] Williams P. (red.), Illegal Immigration and Commercial Sex: The New Slave Trade, Portland 1999, s. 189-213; Winding J., Dmitruk D., U.S. and E.U. Responses to Human Trafficking, Waszyngton 2006, s. 4-7.

445 Tekst jednolity z dnia 9 maja 2008 roku (Dz. Urz. UE z 2008 r. C 115).

446 Zgodnie z art. 79 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej: „1. Unia rozwija wspólną politykę imigracyjną mającą na celu zapewnienie, na każdym etapie, skutecznego zarządzania przepływami migracyjnymi, sprawiedliwego traktowania obywateli państw trzecich przebywających legalnie w Państwach Członkowskich, a także zapobieganie nielegalnej imigracji i handlowi ludźmi oraz wzmocnienie ich zwalczanie. 2. Do celów ustępu 1 Parlament Europejski i Rada, stanowiąc zgodnie ze zwykłą procedurą prawodawczą, przyjmują środki w następujących dziedzinach: (...) d) zwalczanie handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi(...)”.

447 Zgodnie z art. 83 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej:

- „1. Parlament Europejski i Rada, stanowiąc w drodze dyrektyw zgodnie ze zwykłą procedurą prawodawczą, mogą ustanowić normy minimalne odnoszące się do określania przestępstw oraz kar w dziedzinach szczególnie poważnej przestępczości o wymiarze transgranicznym, wynikające z rodzaju lub skutków tych przestępstw lub ze szczególnej potrzeby wspólnego ich zwalczania. Powyższe dziedziny przestępczości są następujące: (...) handel ludźmi oraz seksualne wykorzystywanie kobiet i dzieci (...)”.
2. Jeżeli zbliżanie przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich w sprawach karnych okaże się niezbędne w celu zapewnienia skutecznego wprowadzania w życie polityki Unii w dziedzinie, która stała się przedmiotem środków harmonizujących, dyrektywy mogą ustanowić normy minimalne odnoszące się do określania przestępstw oraz kar w danej dziedzinie. Dyrektywy te przyjmują się zgodnie ze zwykłą lub specjalną procedurą prawodawczą, taką samą jak procedura stosowana do przyjmowania stosownych środków harmonizujących, bez uszczerbku dla artykułu 76.
3. Jeżeli członek Rady uzna, że projekt dyrektywy, o której mowa w ustępie 1 lub 2, mógłby naruszać podstawowe aspekty systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, może zażądać przedłożenia tej kwestii Radzie Europejskiej. W takim przypadku zwykła procedura prawodawcza zostaje zawieszona. Po przeprowadzeniu dyskusji i w przypadku konsensusu Rada Europejska, w terminie czterech miesięcy od takiego zawieszenia, odsyła projekt do Rady, co oznacza zakończenie zawieszenia zwykłej procedury prawodawczej. W takim samym terminie, w przypadku braku porozumienia i w sytuacji gdy co najmniej dziewięć Państw Członkowskich pragnie ustanowić wzmocnioną współpracę na podstawie danego projektu dyrektywy, informują one o tym Parlament Europejski, Radę i Komisję. W takim przypadku uznaje się, że upoważnienie do podjęcia wzmocnionej współpracy, o którym mowa w artykule 20 ustęp 2 Traktatu o Unii Europejskiej i w artykule 329 ustęp 1 niniejszego Traktatu, zostało udzielone i stosuje się postanowienia dotyczące wzmocnionej współpracy”.

Konwencją o Europolu)⁴⁴⁸. Handel ludźmi został zdefiniowany w załączniku do tej konwencji⁴⁴⁹. Oprócz Europejskiego Urzędu Policji (Europol)⁴⁵⁰ zwalczanie handlu ludźmi w Unii Europejskiej leży też w sferze kompetencji Europejskiego Urzędu na rzecz Poszerzenia Współpracy Sądowniczej (Eurojust)⁴⁵¹, Europejskiego Kolegium Policyjnego (CEPOL)⁴⁵², a także Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA)⁴⁵³. Trzeba też zauważyć, że 12 grudnia 2000 roku Wspólnota Europejska, jako regionalna organizacja integracji gospodarczej, podpisała *Konwencję z Palermo i Protokół z Palermo*⁴⁵⁴. Dopiero 24 lipca 2006 roku Rada Unii Europejskiej w imieniu Wspólnoty Europejskiej wydała dwie decyzje zatwierdzające *Protokół z Palermo*⁴⁵⁵.

Pierwszym aktem prawa wtórnego Unii Europejskiej służącym eliminowaniu handlu ludźmi było *Wspólne działanie 1997/154/WSiSW* z dnia 24 lutego 1997 roku przyjęte przez Radę Unii Europejskiej, dotyczące działań mających na celu zwalczanie handlu ludźmi oraz seksualnego wykorzystywania dzieci⁴⁵⁶. W części dotyczącej handlu ludźmi zostało ono zastąpione przez *Decyzję ramową Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 roku w sprawie zwalczania handlu ludźmi*⁴⁵⁷. W dniach 18-20 września 2002 roku Unia Europejska wspólnie z Międzynarodową Organizacją ds. Migracji zorganizowała w Brukseli Europejską Konferencję w sprawie Zapobiegania i Zwalczania Handlu Ludźmi – Globalne Wyzwanie dla XXI wieku⁴⁵⁸. Na zakończenie konferencji przyjęta została *Deklaracja brukselska w sprawie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi* – dokument o charakterze politycznym, zawierający listę zaleceń, standardów i dobrych praktyk, które zostały podzielone na cztery wyspecjalizowane rozdziały: 1) mechanizmy współpracy i koordynacji, 2) zapobieganie handlowi ludźmi, 3) ochrona i pomoc ofiarom oraz 4) współpraca policyjna i sądowa⁴⁵⁹.

W 2003 roku Komisja Europejska utworzyła pierwszą Grupę Ekspertów w Dziedzinie Handlu Ludźmi, której zleciła wydawanie opinii i sporządzanie sprawozdań na temat handlu ludźmi (art. 2 *Decyzji 2003/209/WE*)⁴⁶⁰. W gronie 20 ekspertów Komisji Europejskiej znalazł się m.in. prokurator Krzysztof Karsznicki z Prokuratury Krajowej⁴⁶¹. 22 grudnia 2004 roku Grupa Ekspertów przedstawiła Komisji Europejskiej swój raport dotyczący handlu ludźmi, będący wprowadzeniem w życie postanowień *Deklaracji*

448 Dz. U. z 2005 r., Nr 29, poz. 243. Dnia 1 stycznia 2010 roku Konwencja o Europolu została zastąpiona przez Decyzję Rady Unii Europejskiej 2009/371/WSiSW z dnia 6 kwietnia 2009 roku ustanawiającą Europejski Urząd Policji (Europol) (Dz. Urz. UE z 2009 r. L 121).

449 W 1998 roku Rada Unii Europejskiej zmieniła tę definicję. Zob. Decyzja Rady Unii Europejskiej z dnia 3 grudnia 1998 roku uzupełniająca definicję kategorii przestępstw „handel ludźmi” w Załączniku do Konwencji o Europolu (Dz. Urz. WE z 1999 r. C 26).

450 <http://www.europol.europa.eu/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

451 <http://www.eurojust.europa.eu/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

452 <http://www.cepola.europa.eu/> (wizyta 31 maja 2010 r.).

453 http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/home/home_en.htm (wizyta 31 maja 2010 r.).

454 Zob. Decyzja Rady Unii Europejskiej 2001/87/WE z dnia 8 grudnia 2000 roku w sprawie podpisania – w imieniu Wspólnoty Europejskiej – Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i jej protokołów uzupełniających o zwalczaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, oraz przemyśle migrantów drogą lądową, powietrzną i morską (Dz. Urz. WE z 2001 r. L 30).

455 Zob. Decyzja Rady Unii Europejskiej 2006/618/WE z dnia 24 lipca 2006 roku w sprawie zawarcia w imieniu Wspólnoty Europejskiej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, dotycząca tych postanowień protokołu, które są objęte zakresem zastosowania art. 179 i 181a Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE z 2006 r. L 262) oraz Decyzja Rady Unii Europejskiej 2006/619/WE z dnia 24 lipca 2006 roku w sprawie zawarcia w imieniu Wspólnoty Europejskiej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, dotycząca tych postanowień protokołu, które są objęte zakresem zastosowania tytułu IV część III Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE z 2006 r. L 262).

456 Dz. Urz. WE z 1997 r. L 63/1.

457 Dz. Urz. WE z 2002 r. L 203/1. Szerzej na temat Decyzji ramowej 2002/629/WSiSW i okoliczności jej przyjęcia m.in. w: Jasiński F., Praktyczne znaczenie..., op. cit., s. 133-136; Jasiński F., Unia Europejska..., op. cit., s. 222-229; Jasiński F., Zielińska E., Decyzja ramowa Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (2002/629/WSiSW) – komentarz, [w:] Zielińska E. (red.), Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne. Część II. Tom 6, Warszawa 2005, s. 531-568; Kaufmann P., Hemingway S., op. cit., s. 79-80; Locher B., Trafficking in Women..., op. cit., s. 320-326; Obokata T., EU Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings: A Critical Appraisal, „Common Market Law Review” 2003, t. 40, nr 4, s. 917-936; Rijken C., Volder de E., op. cit., s. 55-58; Rijken C., Trafficking in Persons..., op. cit., s. 123-124; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 178-183; UNHCHR and UNHCR Observations.

458 Jasiński F., Unia Europejska..., op. cit., s. 239; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 194-195.

459 Jasiński F., Unia Europejska..., op. cit., s. 239-241; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 195-196. Zob. Deklaracja brukselska w sprawie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi z dnia 20 września 2002 roku (Dz. Urz. UE z 2003 r. C 137).

460 Decyzja Komisji Europejskiej 2003/209/WE z dnia 25 marca 2003 roku ustanawiająca grupę konsultacyjną określoną jako „Grupa Ekspertów w dziedzinie handlu ludźmi” (Dz. Urz. UE z 2003 r. L 79). Więcej na temat działań Grupy Ekspertów w: Jasiński F., Unia Europejska..., op. cit., s. 241-242; Karsznicki K., Grupa Niezależnych Ekspertów Komisji Europejskiej do spraw zwalczania handlu ludźmi, [w:] Lasosik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 145-149; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 196-198.

461 Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 27 sierpnia 2003 roku „Nowy skład Grupy Ekspertów w dziedzinie handlu ludźmi” (Dz. Urz. UE z 2003 r. C 205).

*brukselskiej*⁴⁶². W 2007 roku Komisja Europejska podjęła decyzję o ustanowieniu drugiej Grupy Ekspertów ds. Handlu Ludźmi⁴⁶³, której zakres zadań został poszerzony w stosunku do kompetencji Grupy Ekspertów mianowanej w 2003 roku⁴⁶⁴. Do nowej grupy zostali powołani m.in. znana polska obrończyni praw człowieka, Stana Buchowska, oraz pochodzący z Polski profesor prawa międzynarodowego na Uniwersytecie w Aberystwyth, Ryszard Piotrowicz⁴⁶⁵. Wcześniej, 1 grudnia 2005 roku Rada Unii Europejskiej przyjęła *Plan Unii Europejskiej dotyczący najlepszych praktyk, standardów i procedur zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu*⁴⁶⁶, który proponuje tabelę praktycznych działań, koniecznych do zaadoptowania w celu jego implementacji⁴⁶⁷. Realizacja założeń tego planu była monitorowana przez Komisję Europejską oraz została poddana jej ocenie⁴⁶⁸. Ponadto 29 kwietnia 2004 roku Rada Unii Europejskiej przyjęła *Dyrektywę 2004/81/WE* w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, współpracujących z właściwymi organami, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację⁴⁶⁹. Co ciekawe, Polska jest jedynym państwem członkowskim Unii Europejskiej, które nie zapewnia ofiarom handlu ludźmi dostępu do własnego rynku pracy w czasie obowiązywania zezwolenia na pobyt wydane zgodnie z postanowieniami *Dyrektywy 2004/81/WE*⁴⁷⁰. Po kilku latach prac legislacyjnych, dnia 11 kwietnia 2011 roku Parlament Europejski wspólnie z Radą Unii Europejskiej przyjęły *Dyrektywę 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar*, która zastąpiła *Decyzję ramową 2002/629/WSiSW*⁴⁷¹. W Komisji Europejskiej trwają obecnie prace nad nowelizacją *Dyrektywy 2004/81/WE*, a 16 czerwca 2009 roku swoją opinię w tej kwestii wyraziła już Grupa Ekspertów ds. Handlu Ludźmi⁴⁷². Ważnymi instrumentami prawa wspólnotowego służącymi wzmocnieniu praw ofiar i zakresu ich ochrony, które odnoszą się także do ofiar handlu ludźmi, są *Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 roku w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym*⁴⁷³ oraz *Dyrektywa Rady Unii Europejskiej 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 roku odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw*⁴⁷⁴.

462 Zob. Report of the Experts Group on Trafficking in Human Beings, European Commission, Bruksela 2004.

463 Decyzja Komisji Europejskiej 2007/675/WE z dnia 17 października 2007 roku ustanawiająca Grupę Ekspertów ds. Handlu Ludźmi (Dz. Urz. UE z 2007 r. L 277).

464 W świetle art. 2 Decyzji 2007/675/WE do zadań nowej Grupy Ekspertów należą: a) udzielanie konsultacji Komisji Europejskiej w każdej sprawie odnoszącej się do handlu ludźmi; b) ustanowienie współpracy pomiędzy państwami członkowskimi, organizacjami międzyrządowymi, międzynarodowymi i pozarządowymi działającymi na poziomie europejskim i Komisją Europejską w zakresie kwestii związanych z handlem ludźmi; c) wspieranie Komisji Europejskiej poprzez wydawanie opinii związanych z handlem ludźmi i zapewnienie spójnego podejścia w tej dziedzinie; d) wspieranie Komisji Europejskiej w ocenie rozwoju polityki w dziedzinie handlu ludźmi na poziomie krajowym, europejskim i międzynarodowym; e) wspieranie Komisji Europejskiej w wysiłkach na rzecz identyfikowania i definiowania możliwych istotnych środków i działań na poziomie europejskim i krajowym w ramach polityki dotyczącej zwalczania handlu ludźmi; f) przekazywanie Komisji Europejskiej na jej wniosek lub z własnej inicjatywy opinii lub sprawozdań, które biorą pod uwagę wprowadzanie w życie i dalszy rozwój na poziomie unijnym planu Unii Europejskiej dotyczącego najlepszych wzorców, standardów i procedur zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu, a także pokrewnym formom wyzysku, oraz które uwzględniają aspekt płci.

465 Decyzja Komisji Europejskiej 2008/604/WE z dnia 22 lipca 2008 roku w sprawie powołania członków Grupy Ekspertów ds. Handlu Ludźmi (Dz. Urz. UE z 2008 r. L 194).

466 Dz. Urz. UE z 2005 r. C 311.

467 Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 201.

468 Zob. Dokument roboczy Komisji Europejskiej z dnia 17 października 2008 roku. Ocena i monitorowanie implementacji Planu Unii Europejskiej dotyczącego najlepszych praktyk, standardów i procedur zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu [KOM (2008) 657] (dalej jako Ocena i monitorowanie implementacji Planu UE).

469 Dz. Urz. UE z 2004 r. L 261/19. Szerzej na temat Dyrektywy 2004/81/WE i okoliczności jej przyjęcia m.in. w: Jasiński F., Praktyczne znaczenie..., op. cit., s. 140-142; Jasiński F., Unia Europejska..., op. cit., s. 230-233; Jasiński F., Prus M., Dyrektywa Rady nr 2004/81/WE z 29 kwietnia 2004 r. w sprawie krótkoterminowego zezwolenia na pobyt wydawanego obywatelom krajów trzecich, będących ofiarami handlu ludźmi lub przestępstw polegających na nielegalnej imigracji, które współpracują z właściwymi organami – komentarz, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2004, nr 3, s. 165-200; Kaufmann P., Hemingway S., op. cit., s. 81-82; Piotrowicz R., European Initiatives in the Protection of Victims who Give Evidence Against Their Traffickers, „International Journal of Refugee Law” 2002, t. 14, nr 2/3, s. 263-278; Rijcken C., Trafficking in Persons..., op. cit., s. 135-136; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 183-194.

470 Ocena i monitorowanie implementacji Planu UE, s. 4 [§ 1.4.]. Co prawda w Krajowym planie działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010 zapowiedziano nowelizację Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z dnia 20 kwietnia 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 99, poz. 1001) o przepisy umożliwiające ofiarom handlu ludźmi uzyskanie dostępu do rynku pracy, obarczając odpowiedzialnością za wprowadzenie tych zmian Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, jednak ministerstwo nie zrealizowało tego zadania, gdyż uznało obecny stan prawny za zadowalający. Zob. Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2009-2010, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 5 maja 2009 roku, s. 15-16 [§ 1] oraz Sprawozdanie z wykonania Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2009-2010 (stan na 31.12.2009), Zespół do Spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2010, s. 19-20 [§ 1].

471 Dz. Urz. UE z 2011 r. L 101.

472 Zob. Opinion No. 4/2009 of the Group of Experts on Trafficking in Human Beings set up by the European Commission On a possible revision of Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities, 16 June 2009, Group of Experts on Trafficking in Human Beings, Bruksela 2009.

473 Dz. Urz. WE z 2001 r. L 82/1.

474 Dz. Urz. UE z 2004 r. L 261.

1.3. Uwagi końcowe

Jak zostało dowiedzione w tym rozdziale, handel ludźmi może być różnie postrzegany przez prawo karne – zarówno jako przestępstwo międzynarodowe lub transnarodowe, jak i jako naruszenie praw człowieka. O zaliczeniu handlu ludźmi do grona przestępstw międzynarodowych i transnarodowych decydują nie tylko spełnienie wymagań stawianych przez doktrynę międzynarodowego prawa karnego, ale przede wszystkim sama natura i istota tego przestępstwa, znajdująca odzwierciedlenie w powszechnie przyjętych definicjach. Handel ludźmi można uznać za pojęcie wchodzące w zakres definicji niewolnictwa (jako jedna z form niewolnictwa bądź jako praktyka do niego zbliżona) lub ewentualnie kwalifikować go jako przymusowe przemieszczanie ludności bądź inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze, celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego. W obu przypadkach możliwe staje się stwierdzenie, że jest on zbrodnią przeciwko ludzkości, a tym samym i przestępstwem międzynarodowym *sensu stricto*. Zakazowi handlu ludźmi można zaś przyznać status normy *ius cogens* w prawie międzynarodowym, tak samo jak zakazowi niewolnictwa i handlu niewolnikami.

Handel ludźmi stał się też obiektem zainteresowania różnych organizacji międzynarodowych. Jeszcze przed I wojną światową państwa europejskie zawarły dwie umowy międzynarodowe dotyczące zwalczania handlu żywym towarem, które następnie zostały włączone do dorobku prawnego pierwszej w historii uniwersalnej organizacji międzynarodowej – Ligi Narodów. Walka z handlem kobietami i dziećmi stała się statutowym celem Ligi Narodów, któremu poświęcono uwagę w konwencjach przyjętych w 1921 i 1933 roku. Kolejną umową międzynarodową wzywającą państwa do nasilenia walki z handlem ludźmi była zawarta już na forum ONZ *Konwencja z Lake Success*, która unifikowała postanowienia konwencji przedwojennych. Handel ludźmi ponownie znalazł się w polu zainteresowania społeczności międzynarodowej w ostatniej dekadzie XX wieku, co było związane głównie z gwałtownym rozwojem transnarodowej przestępczości zorganizowanej. Międzynarodową reakcją na różne problemy, w tym na wzrost skali zjawiska handlu ludźmi, były trzy wielkie ogólnosiwiatowe konferencje w Wiedniu, Kairze i Pekinie. W 2000 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło *Konwencję z Palermo* i *Protokół z Palermo* – jak dotąd dwa najważniejsze powszechne instrumenty międzynarodowe służące eliminowaniu handlu ludźmi z rzeczywistości międzynarodowej. Wyłącznie tematyce zwalczania handlu ludźmi dedykowane było Wiedeńskie Forum Walki z Handlem Ludźmi, które odbyło się w lutym 2008 roku. Od przełomu lat 80. i 90. XX wieku również regionalne organizacje międzynarodowe, takie jak Rada Europy, Unia Europejska i OBWE, zaczęły postrzegać handel ludźmi jako jedno z najpoważniejszych i największych zagrożeń dla ich państw członkowskich i ich obywateli oraz zdecydowały się na tworzenie instrumentów prawnych ukierunkowanych na jego likwidację. Na szczególną uwagę zasługuje przyjęta pod auspicjami Rady Europy *Konwencja warszawska*.

Rozdział 2

Ściganie handlu ludźmi w prawie międzynarodowym

2.1. Konwencyjne standardy ścigania handlu ludźmi

2.1.1. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu ludźmi

Konwencja z Lake Success odnosiła się do przestępstwa handlu ludźmi jedynie w kontekście eksploatacji prostytucji. Pozostałe formy eksploatacji seksualnej, nie wspominając o innych formach wykorzystania, znajdowały się poza zasięgiem jej regulacji. Ani nie zdefiniowała ona zjawiska handlu ludźmi, ani nie wyjaśniła pojęcia prostytucji (pozostawiając to zadanie krajowym prawodawcom), niemniej nałożyła na państwa obowiązek penalizacji zachowań związanych z rekrutacją prostytutek, sutenerstwem oraz kulerstwem⁴⁷⁵. W myśl art. 12 *Konwencji z Lake Success* przestępstwa te powinny być w każdym państwie określone, ścigane i karane zgodnie z jego prawem krajowym.

Do 2000 roku nie było więc w prawie międzynarodowym wiążącej i powszechnie uznawanej na arenie międzynarodowej definicji handlu ludźmi. Jedynie niektóre organizacje międzynarodowe i ich organy, rządy państw i podległe im jednostki, organizacje pozarządowe, czy konferencje międzynarodowe na użytek własnej działalności tworzyły swoje definicje tego zjawiska⁴⁷⁶. Natomiast ani żadna z konwencji przedwojennych, ani *Konwencja z Lake Success* nie zawierały w swoich przepisach sformułowań, które precyzyjnie określałyby, jaka treść kryje się pod pojęciami ‘handel żywym towarem’, ‘handel kobietami’ czy ‘handel ludźmi’⁴⁷⁷. Dopiero *Protokół z Palermo* zaproponował pierwszą kompleksową definicję normatywną tego przestępstwa, aby wyeliminować różnice pomiędzy krajowymi systemami prawnymi oraz ustanowić wiążące standardy dla wewnątrzpaństwowych porządków prawnych, służące zwalczaniu przestępczości zorganizowanej⁴⁷⁸. Zgodnie z art. 3 *Protokołu z Palermo*:

- a) ‘handel ludźmi’ oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów;
- b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod literą (a), nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której mowa pod literą (a);
- c) werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za ‘handel ludźmi’ nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą (a);
- d) ‘dziecko’ oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia”.

475 Zgodnie z art. 1. strony *Konwencji z Lake Success* zgodziły się ukarać każdego, kto dla zaspokojenia namiętności innej osoby:

1) dostarcza, zwabia lub uprowadza w celach prostytucji inną osobę, nawet za jej zgodą; 2) eksploatuje prostytucję innej osoby, nawet za jej zgodą. Ponadto w myśl art. 2. strony *Konwencji z Lake Success* zgodziły się również ukarać każdego, kto:

1) utrzymuje lub prowadzi bądź świadomie finansuje dom publiczny albo bierze udział w jego finansowaniu; 2) świadomie wynajmuje komuś lub odnajmuje od kogoś budynek bądź inne pomieszczenie lub jakąkolwiek ich część dla celów prostytucji innych osób.

476 Zob. m.in. Abramson K., op. cit., s. 480-481; Report of the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Ms. Ofelia Calceas-Santos, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1999, s. 9-10 [§ 36-44]; Rijken C., Trafficking in Persons..., op. cit., s. 59-60, 67-71; Scarpa S., Universalism and Regionalism..., op. cit., s. 6-7.

477 Hyland K.E., The Impact of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, „Human Rights Brief” 2001, t. 8, nr 2, s. 30-31.

478 Getu M., Human Trafficking and Development: The Role of Microfinance, „Transformation” 2006, t. 23, nr 3, s. 142.

Identyczna definicja handlu ludźmi została zaadoptowana przez art. 4 *Konwencji warszawskiej*, która ponadto w pktcie e definiuje 'ofiarę' jako „każdą osobę fizyczną będącą podmiotem handlu ludźmi”. Ze względu na konieczność zagwarantowania poprawnego stosowania przepisów konwencji oraz z uwagi na to, że w wielu miejscach odnosi się ona do ofiar handlu ludźmi, jej twórcy uznali za niezbędne zdefiniowanie tego pojęcia⁴⁷⁹. O ile jednak w przypadku *Protokołu z Palermo* definicja handlu ludźmi znajduje zastosowanie tylko wtedy, gdy przestępstwo to ma międzynarodowy charakter i zostało popełnione z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej (art. 4)⁴⁸⁰, o tyle *Konwencję warszawską* stosuje się do wszystkich form handlu ludźmi, zarówno krajowego, jak i międzynarodowego, związanego albo niezwiązanego z przestępczością zorganizowaną (art. 2). Ograniczenie w *Protokole z Palermo* definicji handlu ludźmi jedynie do handlu w kontekście działalności zorganizowanych grup przestępczych stanowi węższe ujęcie problemu w porównaniu z później przyjętymi regionalnymi traktatami i międzynarodowym prawem praw człowieka⁴⁸¹.

W świetle definicji handel ludźmi jest przestępstwem składającym się z trzech elementów: czynności wykonawczych (werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie), zastosowanych metod (groźba, użycie siły, wykorzystanie innej formy przymusu, uprowadzenie, oszustwo, wprowadzenie w błąd, nadużycie władzy, wykorzystanie słabości, wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą) i celu w postaci wykorzystania (wykorzystanie prostytutki innych osób, inne formy wykorzystania seksualnego, praca lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo, praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, usunięcie organów) [*podkreślenie autora*]⁴⁸². Należy rozumieć go raczej jako proces, składający się z kilku powiązanych ze sobą czynności, niż jako jeden akt dokonany w określonym punkcie czasowym⁴⁸³.

Z jednej strony definicja handlu ludźmi za bardzo skupia się na transportowaniu i przekazywaniu kontroli czy władzy nad ludźmi, nie zaś na ich kupowaniu i sprzedawaniu, co jest przecież niezwykle charakterystyczną cechą tego przestępstwa, która decyduje o jego opłacalności, a tym samym i bycie⁴⁸⁴. Natomiast z drugiej strony w procesie handlu ludźmi bardziej istotny jest element eksploatacji niż sam fakt przemieszczania osób przez granice⁴⁸⁵. Handel ludźmi ma miejsce także wtedy, kiedy przekroczenie granicy nastąpiło zgodnie z przepisami prawa, a i sam pobyt na obszarze państwa przeznaczenia jest usankcjonowany prawnie⁴⁸⁶. Takie podejście ma na celu odróżnienie handlu ludźmi od nielegalnych migracji i przemytu migrantów⁴⁸⁷. Handel ludźmi jest zatem przestępstwem kierunkowym o charakterze formalnym, w którym występują dwie fazy – rekrutacja i transport oraz eksploatacja. Mimo że ta ostatnia faza wcale nie musi mieć miejsca, aby można było mówić o dokonaniu przestępstwa, to jednak ze względu na trudności w udowodnieniu przestępcom zamiaru wykorzystania wymagane jest przynajmniej jej rozpoczęcie⁴⁸⁸. Dla zaistnienia handlu ludźmi wystarczające będzie, że jednocześnie wystąpi przynajmniej po jednym znamieniu z każdego z trzech elementów definicji, natomiast niewystąpienie którego-

479 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 40 [§ 99]; Gallagher A.T., *Recent Legal Developments...*, op. cit., s. 176.

480 Fredette K., op. cit., s. 116-118; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 61-62; Scarpa S., *Universalism and Regionalism...*, op. cit., s. 7.

481 Edwards A., op. cit., s. 15.

482 *Abolishing Slavery...*, op. cit., s. 22 [§ 73]; Aronowitz A.A., *Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade in Human Beings*, Westport 2009, s. 1; Aronowitz A.A., *Trafficking in Human Beings: An International Perspective*, [w:] Siegel D., Bunt van de H., Zaitch D. (red.), *Global Organized Crime: Trends and Developments*, Dordrecht 2003, s. 86; *Combating Trafficking in Persons: A Handbook for Parliamentarians*, Inter-Parliamentary Union and United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009, s. 13-14 (dalej jako IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians); Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 37-38 [§ 74]; Council of Europe Handbook for Parliamentarians, s. 18; Gallagher A.M., op. cit., s. 102; Gallagher A.T., *Human Rights and the New UN Protocols...*, op. cit., s. 986-987; Gekht A., op. cit., s. 35; *Legislative Guides*, s. 268 [§ 32]; Liempt van I., *Trafficking in Human Beings: Conceptual Dilemmas*, [w:] Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), *Trafficking and Women's Rights*, Nowy Jork 2006, s. 30-31; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 60; Schloenhardt A., *Protocol to Prevent...*, op. cit., s. 3; Sigmon J.N., *Combating Modern-Day Slavery: Issues in Identifying and Assisting Victims of Human Trafficking Worldwide*, „Victims and Offenders” 2008, t. 3, nr 2/3, s. 251-252; Tavakoli N., op. cit., s. 80; *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 2-3; Vlachová M., *Trafficking in Humans: The Slavery of Our Age*, „PFP Consortium Quarterly Journal” 2005, t. 4, nr 4, s. 14.

483 O'Connell Davidson J., Anderson B., *The Trouble with "Trafficking"*, [w:] Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), *Trafficking and Women's Rights*, Nowy Jork 2006, s. 13; *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 107.

484 Iñiguez de Heredia M., op. cit., s. 305, 308-310.

485 Locher B., op. cit., s. 317; Raymond J.G., *The New UN Trafficking Protocol...*, op. cit., s. 495.

486 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 38 [§ 80].

487 Locher B., op. cit., s. 317. Szerzej na temat zasadniczych różnic między handlem ludźmi a przemytem ludzi w: Pawłowski M.P., op. cit., s. 22-25 i cytowana tam literatura.

488 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 39 [§ 87]; Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 20; Rijken C., Koster D., *A Human Rights Based Approach to Trafficking in Human Beings in Theory and Practice*, Tilburg 2008, s. 3; Rijken C., *Trafficking in Persons...*, op. cit., s. 88; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 5.

kolwiek z nich będzie świadczyło o braku przestępstwa⁴⁸⁹. Wymienione w trzeciej części definicji formy wykorzystania mają jedynie przykładowy charakter, co sprawia, że pozostaje ona otwarta na nowe formy eksploatacji ofiar, które mogą pojawić się w przyszłości⁴⁹⁰. Kryminalizacji powinien zostać poddany cały proces handlu ludźmi, a nie tylko jego pojedyncze elementy, aczkolwiek w niektórych sytuacjach ich równoległa kryminalizacja może sprzyjać realizacji celów *Protokołu z Palermo*. Państwa mają więc wolną rękę w przyjęciu bądź utrzymaniu takich regulacji karnych⁴⁹¹. Pełna nazwa *Protokołu z Palermo*, analiza jego preambuły, czy cel określony w art. 2 pkt a świadczą o ogólnym duchu tego dokumentu, który uwzględnia, że zdecydowaną większość ofiar handlu ludźmi stanowią kobiety i dzieci⁴⁹². Jednak pomimo tego uwypuklenia definicja handlu ludźmi wciąż pozostaje neutralna płciowo i wiekowo⁴⁹³.

Poszczególne pojęcia występujące w definicji pozostały niewyjaśnione, w związku z czym to same państwa powinny je zdefiniować zgodnie z własnym prawem wewnętrznym i wiążącym je prawem międzynarodowym⁴⁹⁴. Zwłaszcza czynności wykonawcze i stosowane metody powinny być interpretowane w zgodzie z prawem krajowym, gdyż w twardym prawie międzynarodowym treść tych terminów nie została sprecyzowana. Jedynie Noty interpretacyjne do *Protokołu z Palermo* oraz Raport wyjaśniający do *Konwencji warszawskiej* sugerują, że pojęcie 'wykorzystanie słabości' rozumieć jako odnoszące się do jakiegokolwiek sytuacji, w której wykorzystywana osoba nie ma realnego i akceptowalnego wyboru i musi poddać się eksploatacji⁴⁹⁵. Słabość może być różnego rodzaju – fizyczna, psychologiczna, emocjonalna, wynikająca z relacji rodzinnych, społeczna lub ekonomiczna⁴⁹⁶. Za to przykładowe formy wykorzystania da się dookreślić zarówno dzięki Notom interpretacyjnym, Raportowi wyjaśniającemu, jak i pisanemu prawu międzynarodowemu⁴⁹⁷. W Notach interpretacyjnych i Raporcie wyjaśniającym wskazuje się, że *Protokół z Palermo* i *Konwencja warszawska* odnoszą się do pojęć 'wykorzystanie prostytutki innych osób' i 'inne formy wykorzystania seksualnego' jedynie w kontekście handlu ludźmi oraz że pojęcia te nie zostały w nich zdefiniowane, gdyż to państwa same decydują o tym, jak regulują prostytucję we własnych porządkach prawnych⁴⁹⁸. Natomiast takie formy wykorzystania, jak praca przymusowa⁴⁹⁹, niewolnictwo⁵⁰⁰, czy praktyki podobne do niewolnictwa⁵⁰¹ zostały już wyjaśnione w konwencjach

489 Aronowitz A.A., Human Trafficking, Human Misery..., op. cit., s. 2; Aronowitz A.A., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 86; Coonan T., Thompson R., Ancient Evil, Modern Face: The Fight Against Human Trafficking, „Georgetown Journal of International Affairs” 2005, t. 6, nr 1, s. 45; Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 38 [§ 76]; Council of Europe Handbook for Parliamentarians, s. 18; Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 987; Quirk J., op. cit., s. 193; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 60.

490 Fredette K., op. cit., s. 114; Legislative Guides, s. 269 [§ 33]; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 5.

491 Legislative Guides, s. 268-269 [§ 33].

492 Iniguez de Heredia M., op. cit., s. 306.

493 Fredette K., op. cit., s. 114.

494 Rijken C., Koster D., op. cit., s. 2; Zalewski A., Migrants for Sale: The International Failure to Address Contemporary Human Trafficking, „Suffolk Transnational Law Review” 2005, t. 29, nr 1, s. 131.

495 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 38 [§ 83]; Interpretative Notes, s. 12 [§ 63].

496 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 38 [§ 83].

497 Zob. m.in. Analysis of Key Concepts of the Trafficking in Persons Protocol. Background paper prepared by the Secretariat, Working Group on Trafficking in Persons, Wiedeń 2009.

498 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 39 [§ 88]; Interpretative Notes, s. 12 [§ 64].

499 W świetle art. 2 ust. 1 Konwencji ILO nr 29 dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej z 1930 roku 'praca przymusowa lub obowiązkowa' została zdefiniowana jako „wszelka praca lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie”.

500 W świetle art. 1 Konwencji w sprawie niewolnictwa z 1926 roku 'niewolnictwo' jest „stanem czy położeniem jednostki, względem której stosowane jest postępowanie w całości lub części wynikające z prawa własności”.

501 W świetle art. 1 Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa z dnia 7 września 1956 roku (Dz. U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185) 'instytucjami i praktykami zbliżonymi do niewolnictwa' są:

„a) niewola za długi, to jest stan lub sytuacja wynikająca z zobowiązania dłużnika oddania pod zastaw długu swoich osobistych usług lub usług osoby pozostającej w stosunku zależności wobec dłużnika, jeżeli wartość tych usług, oszacowanych w granicach rozsądku, nie jest zaliczana na pokrycie długu lub też jeśli czas trwania i charakter tych usług nie są odpowiednio ograniczone i określone;

b) pańszczyzna, to jest stan lub sytuacja dzierżawcy, który na mocy prawa, zwyczaju lub porozumienia jest zobowiązany mieszkać i pracować na ziemi stanowiącej własność innej osoby oraz wykonywać pewne określone usługi na rzecz danej osoby, niezależnie od tego, czy czynności takie byłyby odpłatne, czy też nie, oraz jest pozbawiony wolności przeprowadzenia zmiany swego stanu;

c) wszelkie instytucje lub praktyki, przez które:

i) kobieta, pozbawiona prawa sprzeciwu, zostaje przyrzeczona na żonę lub wydana za mąż za wynagrodzeniem płatnym bądź to w gotówce, bądź też w naturze na rzecz jej rodziców, opiekuna, rodziny lub jakiegokolwiek innej osoby lub grupy albo

ii) mąż kobiety, jego rodzina lub jego klan ma prawo przekazać ją innej osobie w zamian za otrzymane wynagrodzenie lub w inny sposób, albo

iii) kobieta z chwilą śmierci swego męża może być przekazana w spadku innej osobie;

d) wszelkie instytucje lub praktyki, na mocy których dziecko lub osoba poniżej lat 18 jest oddawana przez którekolwiek lub oboje rodziców lub przez swego opiekuna innej osobie za wynagrodzeniem bądź bezpłatnie w celu wyzyskiwania takiego dziecka lub osoby poniżej 18 lat albo ich pracy”.

międzynarodowych⁵⁰². Z kolei usunięcie organów stanowi najbardziej uprzedmiotawiającą człowieka formę handlu ludźmi⁵⁰³, której jednakże jak do tej pory poświęcono stosunkowo niewiele uwagi na arenie międzynarodowej. Wyjątkiem jest Rada Europy, w ramach której przyjęto Protokół dodatkowy do Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie dotyczący transplantacji organów i tkanek ludzkich z dnia 24 stycznia 2002 roku⁵⁰⁴, który wyznacza europejskie standardy transplantacji⁵⁰⁵ organów i tkanek ludzkich oraz w art. 22 zobowiązuje państwa do ustanowienia zakazu handlu organami i tkankami⁵⁰⁶. Poważną luką definicyjną jest nieuwzględnienie wśród form eksploatacji usunięcia tkanek⁵⁰⁷. W świetle *Protokołu z Palermo* handel ludzkimi organami ma miejsce jedynie wtedy, kiedy osoba jest transportowana (werbowana, przekazywana, przechowywana lub przyjmowana) w celu usunięcia organów, nie zaś wtedy, gdy transportowane są wyłącznie same organy⁵⁰⁸.

Aby stwierdzić, czy w danym przypadku handel ludźmi miał w ogóle miejsce, istotne jest ustalenie, czy konkretna osoba zgodziła się na określone działania w stosunku do siebie, a jeśli tak, to czy posłużono się którąkolwiek z metod uznawanych za nielegalne⁵⁰⁹. Według definicji zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się groźbą, użyciem siły lub też wykorzystano inną formę przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy czy wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą. Wnioskując *a contrario*, jeśli konkretna dorosła osoba wyraziła zgodę na określone działania w stosunku do siebie, a nie posłużono się którąkolwiek z wymienionych wyżej metod, to w takim wypadku nie będziemy mieli do czynienia z handlem ludźmi w rozumieniu *Protokołu z Palermo*⁵¹⁰. Wyrażenie przez ofiarę handlu ludźmi zgody we wstępnej rekrutacji nie oznacza automatycznie udzielenia zgody na wszelkie działania w dalszych fazach procesu⁵¹¹. Pojawienie się zaś chociażby jednej z nielegalnych metod wyróżnionych w drugim elemencie definicji w toku którejkolwiek z faz procesu całkowicie wyklucza możliwość dobrowolnego udzielenia przez ofiarę zgody na jakiegokolwiek czynności⁵¹². Jeśli pojawia się wątpliwość, czy udzielona zgoda była oczywista, wyraźna i niesugerowana oraz czy podjęcie decyzji nie zostało zakłócone przez zastosowanie oszustwa, przymusu lub innej formy przemocy, sprawa zgody ofiary staje się przedmiotem dowodu, a nie tylko definicji⁵¹³. W związku z tym art. 3 pkt b *Protokołu z Palermo* nie powinien być interpretowany jako nakładający na ofiarę ciężar dowodu, gdyż ciężar dowodu spoczywa na państwie lub oskarżycielu publicznym, zgodnie z prawem krajowym⁵¹⁴. Zgoda ofiary nie powinna być też wykorzystywana jako środek obrony pozwalający na uniknięcie odpowiedzialności karnej⁵¹⁵, jednakże art. 3 pkt b *Protokołu z Palermo* nie ogranicza prawa oskarżonego do pełnej obrony i do domniemania niewinności⁵¹⁶. Przepis ten nie powinien być także interpretowany jako ograniczający zastosowanie wzajemnej pomocy prawnej w zgodzie z art. 18

502 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 39 [§ 89-90, 92-93]; Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 987; IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 15-16; Jordan A.D., The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol, Waszyngton 2002, s. 9-10; Rijken C., Koster D., op. cit., s. 3; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 5.

503 Pawłowski M.P., op. cit., s. 72.

504 European Treaty Series No. 186. Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie została przyjęta dnia 4 kwietnia 1997 roku (European Treaty Series No. 164).

505 Według art. 2 ust. 4 Protokołu dodatkowego do Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie dotyczącego transplantacji organów i tkanek ludzkich z 2002 roku termin 'transplantacja' obejmuje „proces całkowitego usunięcia organu lub tkanki jednej osobie i wszczęcia tego organu lub tkanki innej osobie, włączając w to wszystkie procedury związane z przygotowaniem, zachowaniem i przechowaniem”.

506 W 2009 roku Organizacja Narodów Zjednoczonych i Rada Europy wydały wspólne studium na temat handlu ludzkimi organami, tkankami i komórkami oraz handlu ludźmi w celu usunięcia organów. Zob. Trafficking in Organs, Tissues and Cells and Trafficking in Human Beings for the Purpose of the Removal of Organs, Council of Europe and United Nations, Strasbourg 2009.

507 Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 7.

508 Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 988; Jordan A.D., The Annotated Guide..., op. cit., s. 10.

509 Pawłowski M.P., op. cit., s. 19.

510 Ibidem.

511 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 40 [§ 97]; Defeis E.F., op. cit., s. 488; Fredette K., op. cit., s. 116; Mattar M.Y., Incorporating the Five Basic Elements of a Model Antitrafficking in Persons Legislation in Domestic Laws: From the United Nations Protocol to the European Convention, „Tulane Journal of International and Comparative Law” 2006, t. 14, nr 2, s. 371; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 6.

512 Fredette K., op. cit., s. 116.

513 Gekht A., op. cit., s. 35.

514 Interpretative Notes, s. 13 [§ 68]; McClean D., op. cit., s. 329; Raymond J.G., The New UN Trafficking Protocol..., op. cit., s. 495; Reilly A.A., op. cit., s. 108.

515 Abolishing Slavery..., op. cit., s. 23 [§ 76]; IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 14; Legislative Guides, s. 270 [§ 37].

516 Interpretative Notes, s. 13 [§ 68].

*Konwencji z Palermo*⁵¹⁷. Może to mieć znaczenie w sytuacjach, kiedy dowód na to, czy ofiara wyraziła zgodę na wykorzystanie, jest potrzebny dla celów orzeczniczych⁵¹⁸.

Uchwalenie przez państwa członkowskie ONZ wszechstronnej definicji handlu ludźmi jest znaczącym krokiem naprzód w efektywnej kryminalizacji międzynarodowego handlu ludźmi⁵¹⁹. Z jednej strony inkorporowanie wspólnej definicji do krajowych porządków prawnych ułatwia międzypaństwową współpracę organów ścigania w obszarze postępowań ekstradycyjnych i wzajemnej pomocy prawnej – która przecież bardzo często opiera się na wymogu podwójnej karalności danego przestępstwa – a także umożliwia porównywanie i wszechstronną analizę danych statystycznych na temat tego kryminalnego zjawiska oraz wymianę przydatnych informacji i doświadczeń⁵²⁰. Z drugiej zaś strony prowadzi do usunięcia definicyjnych luk prawnych w krajowych porządkach prawnych oraz uniemożliwia wąską interpretację prawną samego handlu ludźmi oraz przestępstw z nim powiązanych⁵²¹.

Zarówno *Protokół z Palermo* w art. 5, jak i *Konwencja warszawska* w art. 18, obligują państwa do kryminalizacji handlu ludźmi tylko wtedy, gdy został popełniony umyślnie⁵²². Krajowi prawodawcy powinni zauważyć, że element umyślności odnosi się jedynie do zachowań lub działań, które konstytuują przestępstwo, natomiast jego brak nie powinien być brany pod uwagę jako okoliczność wyłączająca odpowiedzialność karną (np. jako nieświadomość bezprawności czynu)⁵²³. Handel ludźmi powinien zostać uznany za przestępstwo niezależnie od swojego transnarodowego charakteru oraz zaangażowania w jego popełnienie zorganizowanej grupy przestępczej⁵²⁴. Państwa powinny ustanowić przestępstwo handlu ludźmi zgodnie z podstawowymi zasadami własnego porządku prawnego oraz ścigać i karać je zgodnie z tym prawem (art. 11 ust. 6 *Konwencji z Palermo*), dokonując właściwej transpozycji norm *Protokołu z Palermo* – a nie jedynie dosłownego przetłumaczenia zawartych w nim sformułowań – poprzez podjęcie działań ustawodawczych lub innych koniecznych⁵²⁵. Inne działania są dodatkowe w stosunku do działań ustawodawczych i zakładają istnienie jakiegoś prawa regulującego te kwestie⁵²⁶.

Ponadto *Konwencja warszawska* nakazuje uznanie handlu ludźmi za przestępstwo publicznoskargowe. Wszczęcie postępowania przygotowawczego lub sądowego w sprawie handlu ludźmi nie powinno być uzależnione od wniesienia przez ofiarę skargi lub oskarżenia, przynajmniej w sytuacji, gdy przestępstwo zostało dokonane w całości lub w części na terytorium konkretnego państwa (art. 27 ust. 1). Regulacja ta ma na celu umożliwienie władzom ścigania handlu ludźmi bez konieczności oczekiwania na stosowny wniosek ofiary oraz uniknięcie sytuacji, w której ofiary są powstrzymywane za pomocą gróźb i nacisków ze strony handlarzy ludźmi przed złożeniem doniesienia o popełnieniu przestępstwa⁵²⁷. Każde państwo-strona *Konwencji warszawskiej* zostało zobowiązane do zapewnienia, aby ofiary handlu ludźmi popełnionego na terytorium innego państwa niż to, gdzie przebywają, mogły wnieść skargę do właściwych władz państwa ich pobytu, a właściwy organ, do którego wniesiono skargę – o ile sam nie ma kompetencji w tym względzie – powinien przekazać ją bezzwłocznie do właściwego organu państwa, na terytorium którego przestępstwo to zostało popełnione. Skarga powinna zostać rozpatrzona zgodnie z prawem wewnętrznym państwa, na terytorium którego miał miejsce handel ludźmi (art. 27 ust. 2). Przepis ten ma ułatwić ofiarom handlu ludźmi dochodzenie swoich praw poprzez wniesienie skargi do kompetentnego organu państwa ich pobytu, nie nakłada zaś na ten organ obowiązku przeprowadzenia

517 Ibidem, s. 13 [§ 67].

518 McClean D., op. cit., s. 328.

519 Fredette K., op. cit., s. 113.

520 Council of Europe Handbook for Parliamentarians, s. 36; Fredette K., op. cit., s. 113; Gallagher A.T., Trafficking, Smuggling and Human Rights: Tricks and Treaties, [w:] Couldrey M., Morris T. (red.), Dilemmas of Development-Induced Displacement, „Forced Migration Review” styczeń 2002, nr 12, s. 26-27; Legislative Guides, s. 269 [§ 35]; Schloenhardt A., Protocol to Prevent..., op. cit., s. 4.

521 Fredette K., op. cit., s. 113-114.

522 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 58 [§ 228]; Legislative Guides, s. 276 [§ 45(d)].

523 Legislative Guides, s. 276 [§ 45(d)].

524 Legislative Guides, s. 275-276 [§ 45(a), (b)]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 95.

525 Legislative Guides, s. 276-277 [§ 45(c), (e)].

526 Interpretative Notes, s. 13 [§ 69].

527 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 64 [§ 277]; Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 184.

śledztwa i całego postępowania, lecz jedynie zobowiązuje go do niezwłocznego przekazania skargi dalej właściwemu organowi państwa obcego⁵²⁸.

2.1.2. Zdefiniowanie i kryminalizacja handlu dziećmi

Pierwszym instrumentem prawnomiędzynarodowym, który podał definicję normatywną handlu dziećmi był *Protokół w sprawie handlu dziećmi*⁵²⁹. Według art. 2 pkt a tego protokołu „handel dziećmi oznacza jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”. Państwa mają nie tylko obowiązek, aby zakazać handlu dziećmi w swoim ustawodawstwie wewnętrznym (art. 1), ale również powinny objąć swoim prawem karnym następujące czynności i działania: oferowanie, dostarczenie lub przyjęcie dziecka w jakikolwiek sposób w celu seksualnego wykorzystywania dziecka, przekazanie organów dziecka dla zysku lub angażowanie dziecka do pracy przymusowej (art. 3 ust. 1 pkt a ppkt i) oraz nakłanianie w niewłaściwy sposób, jako pośrednik, do udzielenia zgody na adopcję dziecka, z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji (art. 3 ust. 1 pkt a ppkt ii)⁵³⁰.

Natomiast w świetle definicji z art. 3 pkt c *Protokołu z Palermo* i art. 4 pkt c *Konwencji warszawskiej* za handel dziećmi należy uznać „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania”. Nie jest przy tym istotne, czy posłużono się groźbą lub użyciem siły, bądź inną formą przymusu, uprowadzeniem, oszustwem, podstępem, nadużyciem władzy lub wykorzystaniem słabości, wręczeniem lub przyjęciem płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad dzieckiem. W związku z tym ustalenie zastosowania którejkolwiek z tych metod w ogóle nie będzie przedmiotem dochodzenia ze strony organów ścigania. Wydaje się, że brak wymogu stwierdzenia, że sprawca, dokonując obrotu dzieckiem w celu jego wykorzystania, zastosował co najmniej jedną z bezprawnych metod, może powodować trudności w udowodnieniu popełnienia przestępstwa⁵³¹. Zgoda dziecka na eksploatację nie ma w ogóle żadnego znaczenia⁵³². Wykorzystanie dziecka obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie jego prostytucji lub inne formy wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów (art. 3 pkt a *Protokołu z Palermo* i art. 4 pkt a *Konwencji warszawskiej*). Szczególnie zaskakująca jest nieobecność wśród przykładowych form wykorzystania dzieci, niezwykle charakterystycznych dla tego przestępstwa, przymusowego zebrania, nielegalnych adopcji, rekrutacji dzieci do sił zbrojnych czy przymusowych małżeństw – co należy potraktować jako krok wstecz w stosunku do wcześniejszych antyniewolniczych traktatów oraz niektórych prawocłowieczych instrumentów⁵³³. Co prawda w definicji handlu dziećmi brak jest wzmianki o nielegalnych adopcjach, niemniej jeśli nielegalną adopcję da się sprowadzić do praktyki zbliżonej do niewolnictwa, zdefiniowanej w art. 1 pkt d Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa z 1956 roku, to wtedy wchodzi ona w zakres *Protokołu z Palermo* i *Konwencji warszawskiej*⁵³⁴. Z kolei jeśli chodzi o usunięcie organów w Notach interpretacyjnych stwierdza się tylko, że usunięcie organów dziecka za zgodą rodziców lub opiekuna prawnego dla uzasadnionych celów medycznych lub leczniczych nie będzie uważane za wykorzystanie⁵³⁵.

528 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 64 [§ 278].

529 Dennis M.J., op. cit., s. 789; Mathews S., op. cit., s. 668-669.

530 Zgodnie z art. 3 ust. 5. Protokołu w sprawie handlu dziećmi „państwa-strony podejmą wszelkie stosowne środki prawne i administracyjne, by zapewnić, że wszystkie osoby zaangażowane w adopcję dziecka działają w zgodzie z odpowiednimi międzynarodowymi instrumentami prawnymi”. Chodzi tu przede wszystkim o Konwencję o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z dnia 29 maja 1993 roku (Dz. U. z 2000 r., Nr 39, poz. 448). Natomiast dla państw członkowskich Rady Europy znaczenie może mieć Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 roku (Dz. U. z 1999 r., Nr 99, poz. 1157).

531 Zielińska E., O zgodności polskiego ustawodawstwa karnego z Protokołem dodatkowym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 50.

532 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 40 [§ 98]; McClean D., op. cit., s. 329.

533 Edwards A., op. cit., s. 14.

534 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 40 [§ 94]; Interpretative Notes, s. 12 [§ 66].

535 Interpretative Notes, s. 12 [§ 65].

Definicje handlu dziećmi zaadoptowane przez Protokół w sprawie handlu dziećmi oraz *Protokół z Palermo* i *Konwencję warszawską* wykazują kilka zasadniczych odmienności. Po pierwsze umowy te nie określają jednakowej granicy pełnoletności. Protokół w sprawie handlu dziećmi w ogóle nie zawiera przepisu definiującego pojęcie ‘dziecka’, jednak z racji tego, że jest on rozszerzeniem regulacji Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku, należy do niego odnieść art. 1 tejże konwencji, zgodnie z którym „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”. Wynika stąd, że np. jeśli jakieś państwo przewiduje w swoim prawie krajowym uzyskanie pełnoletności w wieku szesnastu lat, to jednocześnie nie będzie ono uważało siedemnastoletnich osób za ofiary handlu dziećmi. Natomiast *Protokół z Palermo* i *Konwencja warszawska*, żeby uniknąć różnego definiowania dzieciństwa w różnych systemach prawnych, a czasem też dla różnych celów w obrębie tego samego systemu⁵³⁶, ustaliły sztywne rozgraniczenie między dzieciństwem a pełnoletnością, stanowiąc że „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia” (art. 3 pkt d *Protokołu z Palermo* i art. 4 pkt d *Konwencji warszawskiej*). Po drugie, w przypadku *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* znamieniem, które trzeba udowodnić, jest to, że sprawca, podejmując działanie lub zawierając transakcję, na drodze której dziecko zostało przekazane innej osobie lub grupie osób, otrzymał za to wynagrodzenie lub inną formę rekompensaty⁵³⁷. W związku z tym ustaleniu i udowodnieniu musi podlegać treść zobowiązania, którego przedmiotem jest dziecko, a nie tylko – jak w przypadku *Protokołu z Palermo* i *Konwencji warszawskiej* – sam fakt przekazywania władztwa nad dzieckiem innej osobie lub grupie osób, w tej czy innej formie⁵³⁸. Po trzecie Protokół w sprawie handlu dziećmi dotyczy tylko handlu dziećmi w celu wykorzystania seksualnego, usunięcia organów, pracy przymusowej i nielegalnych adopcji, natomiast *Protokół z Palermo* i *Konwencja warszawska* przewidują szerszy katalog sposobów eksploatacji dzieci⁵³⁹. Po czwarte definicja handlu dziećmi z *Protokołu z Palermo* znajduje zastosowanie jedynie w odniesieniu do handlu dziećmi o charakterze międzynarodowym popełnianego przez zorganizowane grupy przestępcze, natomiast definicję handlu dziećmi z *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* i *Konwencji warszawskiej* stosuje się niezależnie od tego, czy handel dziećmi ma charakter krajowy czy międzynarodowy, czy został popełniony przez pojedyncze, niezorganizowane osoby, czy przez zorganizowane grupy przestępcze⁵⁴⁰.

2.1.3. Delegalizacja i kryminalizacja czynów powiązanych z handlem ludźmi i handlem dziećmi

Obok handlu ludźmi i handlu dziećmi państwa powinny zakazać oraz poddać kryminalizacji szereg innych przestępczych czynów. Obowiązek taki wynika zarówno z umów międzynarodowych, które nakazują jednoczesną penalizację handlu ludźmi i handlu dziećmi wraz z innymi przestępstwami, jak i z rzeczywistego bliskiego powiązania innych bezprawnych czynów z obydwojema rodzajami handlu.

Państwa powinny poddać penalizacji przestępstwa powiązane z handlem ludźmi, które zostały określone w *Konwencji z Palermo*⁵⁴¹. Są nimi: udział w zorganizowanej grupie przestępczej⁵⁴², pranie dochodów

536 McClean D., op. cit., s. 329.

537 Zielińska E., O zgodności polskiego ustawodawstwa karnego..., op. cit., s. 49-50.

538 Ibidem, s. 50.

539 Scarpa S., Child Trafficking: The Worst Face of the World, Genewa 2005, s. 18.

540 Scarpa S., Child Trafficking: The Worst Face..., op. cit., s. 18; Zielińska E., O zgodności polskiego ustawodawstwa karnego..., op. cit., s. 50.

541 International Framework for Action. To Implement the Trafficking in Persons Protocol, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009, s. 10.

542 Zgodnie z art. 5 ust. 1 *Konwencji z Palermo* „każde państwo-strona przyjmie środki ustawodawcze i inne, jakie okażą się konieczne dla uznania za przestępstwa, jeżeli zostały popełnione umyślnie:

(a) któregośkolwiek lub obu z następujących zachowań – jako przestępstw odmiennych od usiłowania lub dokonania czynu przestępczego:

(i) wejście w porozumienie z jedną lub większą liczbą osób co do popełnienia poważnego przestępstwa w celu związanym bezpośrednio lub pośrednio z uzyskaniem korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej, a tam gdzie jest to wymagane przez prawo wewnętrzne obejmującego czyn podjęty przez jednego z uczestników dla realizacji porozumienia lub zaangażowanie zorganizowanej grupy przestępczej;

(ii) zachowanie osoby, która, mając świadomość celu i ogólnej przestępczej działalności zorganizowanej grupy przestępczej albo jej zamiaru popełnienia danych przestępstw, bierze udział w:

a. przestępczej działalności zorganizowanej grupy przestępczej;

b. innej działalności zorganizowanej grupy przestępczej, mając świadomość tego, że jej udział przyczyni się do osiągnięcia określonego powyżej celu przestępczego;

(b) organizowania, kierowania, pomagania, podlegania, ułatwiania lub doradzania przy popełnieniu poważnego przestępstwa, w które zaangażowana jest zorganizowana grupa przestępcza”.

z przestępstwa⁵⁴³, korupcja⁵⁴⁴ i czyny skierowane przeciwko wymiarowi sprawiedliwości⁵⁴⁵.

Szczególnie bliski związek istnieje między handlem ludźmi a tzw. praniem brudnych pieniędzy, czyli sposobem legalizowania przez zorganizowane grupy kryminalne dochodów pochodzących z przestępczej aktywności⁵⁴⁶. Działalnością tą zajmują się bardzo dobrze wyspecjalizowani członkowie ugrupowań przestępczych, którzy zazwyczaj dokonują legalizacji bezprawnie osiągniętego zysku za pomocą serii drobnych i złożonych operacji finansowych lub inwestując kapitał w działające zgodnie z prawem podmioty gospodarcze⁵⁴⁷. Obowiązek kryminalizacji prania dochodów z przestępstwa wynika także z dwóch konwencji Rady Europy: art. 6 Konwencji o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa z dnia 8 listopada 1990 roku⁵⁴⁸ i art. 9 Konwencji Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu z dnia 16 maja 2005 roku⁵⁴⁹.

Równie bliskie relacje jak z praniem brudnych pieniędzy łączą handel ludźmi z korupcją⁵⁵⁰. Powiązania te były przedmiotem dyskusji w czasie Wiedeńskiego Forum Walki z Handlem Ludźmi w lutym 2008 roku⁵⁵¹ i Trzeciej Sesji Konferencji Państw-Stron Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji w listopadzie 2009 roku w Doha⁵⁵². Obowiązek kryminalizacji różnych form korupcji wynika też z

543 Zgodnie z art. 6 ust. 1 *Konwencji z Palermo* „każde państwo-strona przyjmie, zgodnie ze swoimi fundamentalnymi zasadami prawa wewnętrznego, środki ustawodawcze i inne, jakie okażą się konieczne dla uznania za przestępstwa następujących czynów popełnionych umyślnie:

(a)

(i) konwersji lub transferu mienia ze świadomością, że stanowi ono dochód z przestępstwa, w celu zatajenia lub ukrycia nielegalnego pochodzenia tego mienia lub udzielenia pomocy osobie, która uczestniczy w popełnieniu przestępstwa źródłowego, dla umożliwienia jej uniknięcia prawnych konsekwencji swego czynu;

(ii) zatajenia lub ukrycia prawdziwej natury mienia, źródła jego pochodzenia, miejsca położenia, rozporządzania nim, przemieszczania, własności lub praw do takiego mienia ze świadomością, że mienie to stanowi dochód z przestępstwa;

(b) zgodnie z podstawowymi pojęciami swojego systemu prawnego:

(i) nabycia, posiadania lub korzystania z mienia, ze świadomością w chwili jego otrzymania, że mienie to stanowi dochód z przestępstwa;

(ii) udziału w popełnieniu któregośkolwiek z przestępstw określonych na podstawie niniejszego artykułu, udziału w związku lub zмовie w celu jego popełnienia, usiłowania, pomocnictwa, podżegania, ułatwiania oraz doradzania przy jego popełnieniu”.

544 Zgodnie z art. 8 ust. 1 *Konwencji z Palermo* „każde państwo-strona przyjmie środki ustawodawcze oraz inne, jakie okażą się konieczne dla uznania za przestępstwa następujących czynów popełnionych umyślnie:

(a) obiecywanie, oferowanie lub przekazanie funkcjonariuszowi publicznemu, bezpośrednio lub pośrednio, nienależnej korzyści dla takiego funkcjonariusza albo dla innej osoby lub jednostki – w celu podjęcia przez niego działania lub powstrzymania się od działania w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych;

(b) zabieganie lub przyjęcie przez funkcjonariusza publicznego, bezpośrednio lub pośrednio, nienależnej korzyści dla takiego funkcjonariusza albo innej osoby lub jednostki – w celu podjęcia przez niego działania lub powstrzymania się od działania w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych.

Każde państwo-strona rozważy przyjęcie środków ustawodawczych lub innych, jakie okażą się konieczne dla uznania za przestępstwa zachowań określonych w art. 8 ust. 1 *Konwencji z Palermo* z udziałem zagranicznego funkcjonariusza publicznego lub międzynarodowego urzędnika służby cywilnej, a także innych form korupcji (art. 8 ust. 2). Każde państwo-strona przyjmie również środki, jakie okażą się konieczne dla uznania za przestępstwo udziału w charakterze współnika w przestępstwie korupcji (art. 8 ust. 3). Dla celów art. 8 ust. 1 *Konwencji z Palermo* (a także art. 9) pojęcie ‘funkcjonariusz publiczny’ oznacza funkcjonariusza publicznego lub osobę, która wykonuje służbę publiczną w rozumieniu prawa wewnętrznego oraz zgodnie ze stosowaniem tego terminu w prawie karnym państwa-strony, w którym dana osoba sprawuje tę funkcję (art. 8 ust. 4)”.

545 Zgodnie z art. 23 *Konwencji z Palermo* „każde państwo-strona przyjmie środki ustawodawcze oraz inne, jakie okażą się konieczne dla uznania za przestępstwa następujących czynów, jeżeli zostały popełnione umyślnie:

(a) użycie siły fizycznej, gróźb lub zastraszania, obietnica, oferowanie lub przekazanie nienależnej korzyści w celu nakłonienia do złożenia fałszywych zeznań lub wpłynięcia na składanie zeznań lub dostarczanie dowodów w postępowaniu dotyczącym popełnienia przestępstw objętych zakresem niniejszej konwencji;

(b) użycie siły fizycznej, gróźb lub zastraszania w celu wpłynięcia na wykonywanie przez sędziego lub funkcjonariusza organów ścigania obowiązków służbowych w odniesieniu do popełnienia przestępstw objętych zakresem niniejszej konwencji. Żadne z postanowień niniejszego ustępu nie narusza prawa państw-stron do posiadania ustawodawstwa chroniącego inne kategorie funkcjonariuszy publicznych”.

546 Szerzej na ten temat m.in. w: Bravo K.E., Follow the Money? Does the International Fight against Money Laundering Provide a Model for International Anti-Human Trafficking Efforts?, „University of St. Thomas Law Journal” 2008, t. 6, s. 138-203.

547 Aronowitz A.A., Smuggling and Trafficking in Human Beings: The Phenomenon, The Markets that Drive It and the Organizations that Promote It, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2001, t. 9, nr 2, s. 173; Schloenhardt A., Organized Crime and the Business of Migrant Trafficking: An Economic Analysis, „Crime, Law and Social Change” 1999, t. 32, nr 3, s. 226-228; Williams P., Trafficking in Women: The Role of Transnational Organized Crime, [w:] Cameron S., Newman E. (red.), Trafficking in Humans: Social, Cultural and Political Dimensions, Nowy Jork 2008, s. 134-135.

548 Dz. U. z 2003 r., Nr 46, poz. 394.

549 Dz. U. z 2008 r., Nr 165, poz. 1028.

550 Szerzej na ten temat m.in. w: Holmes L., Human Trafficking and Corruption: Triple Victimization?, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 83-114.

551 Zob. Corruption: The Grease that Turns the Wheel of Human Trafficking. Background Paper, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008.

552 Zob. The Role of Corruption in Trafficking in Persons. Background Paper for the Side Event “The Role of Corruption in Trafficking in Persons” at the Third Session of the Conference of State Parties to the United Nations Convention against Corruption (09-13 November 2009), Anti-Slavery International, Transparency International and United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń-Londyn-Berlin 2009.

art. 15-25 Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z dnia 31 października 2003 roku⁵⁵³ oraz art. 2-14 Prawnokarnej konwencji o korupcji z dnia 27 stycznia 1999 roku⁵⁵⁴ i art. 2-6 Protokołu dodatkowego do Prawnokarnej konwencji o korupcji z dnia 15 maja 2003 roku⁵⁵⁵. W celu zapewnienia obrony praw oraz interesów, w tym możliwości uzyskania odszkodowania, osobom, które na skutek aktów korupcji poniosły szkodę, państwa członkowskie Rady Europy zawarły dnia 4 listopada 1999 roku Cywilnoprawną konwencję o korupcji⁵⁵⁶.

Z racji bardzo ścisłego związku z handlem ludźmi państwa powinny też uznać za przestępstwo przemyt migrantów⁵⁵⁷, tak jak to nakazuje art. 6 Protokołu II przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną z dnia 15 listopada 2000 roku.

W procesie handlu ludźmi ofiary tego przestępstwa bardzo często doświadczają czynów, które można określić mianem tortur⁵⁵⁸ czy okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania⁵⁵⁹. Państwa mają obowiązek zakazania oraz poddania kryminalizacji takich czynów w swoich ustawodawstwach wewnętrznych⁵⁶⁰. Powinność ta wynika przede wszystkim z Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 10 grudnia 1984 roku, Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 26 listopada 1987 roku⁵⁶¹, a także z innych instrumentów z zakresu międzynarodowej ochrony praw człowieka⁵⁶². Zakaz tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania rozciąga się także na czyny dokonywane przez podmioty pozapaństwowe⁵⁶³. Co więcej, jest już powszechnie przyjęte, że zakaz tortur ma charakter niederogowalny, uzyskał status normy *ius cogens* i stał się częścią zwyczajowego prawa międzynarodowego⁵⁶⁴.

Na państwach ciąży też obowiązek zakazania niewolnictwa (w tym instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa) oraz pracy przymusowej lub obowiązkowej, który wynika przede wszystkim z Konwencji w sprawie niewolnictwa z dnia 25 września 1926 roku, Konwencji ILO nr 29 dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej z dnia 28 czerwca 1930 roku, art. 4 Powszechnej deklaracji praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku, art. 4 Europejskiej konwencji praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 roku, Uzupełniającej konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa z dnia 7 września 1956 roku, Konwencji ILO nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej z dnia 25 czerwca 1957 roku, art. 8 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku, art. 10 ust. 3 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966 roku⁵⁶⁵, czy art. 11 Konwencji o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich

553 Dz. U. z 2007 r., Nr 84, poz. 563.

554 Dz. U. z 2005 r., Nr 29, poz. 249.

555 European Treaty Series No. 191.

556 Dz. U. z 2004 r., Nr 244, poz. 2443.

557 W świetle art. 3 pkt a Protokołu II przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną z dnia 15 listopada 2000 roku 'przemyt migrantów' oznacza „organizowanie, w celu uzyskania, bezpośrednio lub pośrednio, korzyści finansowej lub innej korzyści o charakterze materialnym, nielegalnego wjazdu osoby na terytorium państwa-strony, którego taka osoba nie jest obywatelem lub w którym nie posiada stałego miejsca zamieszkania”.

558 W świetle art. 1 ust. 1 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania z 1984 roku pojęcie 'tortury' oznacza „każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą. Określenie to nie obejmuje bólu lub cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo”.

559 Gekht A., op. cit., s. 37-38; Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 148-149.

560 Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 149.

561 Dz. U. z 1995 r., Nr 46, poz. 238. Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z 1987 roku została zmieniona przez dwa protokoły: Protokół Nr 1 oraz Protokół Nr 2 do Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 4 listopada 1993 roku (Dz. U. z 2000 r., Nr 21, poz. 261).

562 Zob. art. 5 Powszechnej deklaracji praw człowieka z 1948 roku, art. 3 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku, art. 7 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1966 roku, art. 37a Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku, art. 11 Konwencji o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich rodzin z 1990 roku.

563 Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 149.

564 Netkova B., op. cit., s. 136; Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 149.

565 Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169.

rodzin z dnia 18 grudnia 1990 roku⁵⁶⁶. Podobnie jak zakaz tortur, zakaz niewolnictwa ma również swoją utrwaloną pozycję w zwyczajowym prawie międzynarodowym jako norma *ius cogens* ciesząca się przymiotem absolutności.

Także *Konwencja warszawska*, przyjęta przez państwa członkowskie Rady Europy, zobowiązuje państwa do uznania za przestępstwa pewnych czynów blisko powiązanych z handlem ludźmi, tj. korzystania z usług ofiary handlu ludźmi (fakultatywnie)⁵⁶⁷ oraz czynów związanych z dokumentami podróży lub tożsamości (obligatoryjnie)⁵⁶⁸. Państwa powinny też poddać penalizacji pomocnictwo i podżeganie do popełnienia wszelkich czynów związanych z dokumentami tożsamości i podróży (stosownie do art. 21 ust. 1 *Konwencji warszawskiej*) oraz usiłowanie fałszowania dokumentów podróży lub tożsamości (art. 21 ust. 2). Należy zauważyć, że szczególnie penalizacja świadomego korzystania z usług będących formami wykorzystania ofiary handlu ludźmi zmierza do zwiększenia stopnia ochrony ofiar handlu ludźmi⁵⁶⁹.

Z kolei czynami bardzo blisko związanymi z handlem dziećmi są dziecięca prostytutka⁵⁷⁰ i dziecięca pornografia⁵⁷¹. Zgodnie z art. 1 *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* państwa mają obowiązek wprowadzenia zakazu dziecięcej prostytutki⁵⁷² i dziecięcej pornografii⁵⁷³. Nakaz penalizacji dziecięcej prostytutki wypływa także z art. 19 *Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z dnia 12 lipca 2007 roku*⁵⁷⁴, a czynów związanych z dziecięcą pornografią – z art. 20-21 tejże konwencji. Natomiast na podstawie art. 9 ust. 5 *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* państwa-strony zobowiązały się do podjęcia odpowiednich środków, mających na celu efektywny zakaz produkcji i rozpowszechniania materiałów reklamujących dziecięcą prostytutkę i dziecięcą pornografią.

2.1.4. Kryminalizacja form stadialnych i zjawiskowych handlu ludźmi i handlu dziećmi

Konwencja z Lake Success zobowiązywała państwa nie tylko do ścigania sprawców przestępstw określonych w jej art. 1 i 2. Krajowe prawodawstwa miały też karać czynności przygotowawcze i próby popełnienia tych przestępstw (art. 3), a także rozmyślny udział w tych przestępstwach (art. 4).

Natomiast *Protokół w sprawie handlu dziećmi* nie nakłada na państwa obowiązku kryminalizacji przygotowania do handlu dziećmi. Zgodnie z art. 3 ust. 2 *protokołu* państwa mają poddać penalizacji jedynie próby popełnienia handlu dziećmi, a także współudział lub udział w tym przestępstwie.

566 Obokata T., *Trafficking of Human Beings from...*, op. cit., s. 149-150.

567 Zgodnie z art. 19 *Konwencji warszawskiej* „każda strona rozważy podjęcie takich działań ustawodawczych lub innych, jakie mogą okazać się konieczne dla uznania za przestępstwa, zgodnie z jej prawem wewnętrznym, korzystania z usług będących formami wykorzystywania osoby określonymi w art. 4 pkt a *Konwencji warszawskiej*, ze świadomością, że osoba ta jest ofiarą handlu ludźmi”.

568 Zgodnie z art. 20 *Konwencji warszawskiej* „każda strona podejmie takie działania ustawodawcze lub inne, jakie mogą okazać się konieczne dla uznania za przestępstwa następujących czynów, jeżeli zostały popełnione umyślnie i w celu umożliwienia handlu ludźmi:

a) fałszowanie dokumentów podróży lub tożsamości;

b) podrabianie lub dostarczanie takich dokumentów;

c) zatrzymywanie, usuwanie, ukrywanie, uszkodzanie lub niszczenie dokumentów podróży lub tożsamości należących do innej osoby”.

569 Kozłowska U., *Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę*, [w:] *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007, s. 21.

570 W świetle art. 2 pkt b *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* ‘dziecięca prostytutka’ oznacza „wykorzystywanie dzieci do czynności seksualnych za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek rekompensatą w innej formie”.

571 W świetle art. 2 pkt c *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* ‘dziecięca pornografia’ oznacza „jakikolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków, dziecka uczestniczącego w rzeczywistych lub symulowanych ewidentnie czynnościach seksualnych lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych”.

572 Każde z państw-stron *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* zapewni, jako minimum, pełne objęcie swoim prawem kryminalnym lub karnym oferowania, dystrybucji, rozpowszechniania, importu, eksportu, oferowania, handlu lub posiadania dziecięcej pornografii, bez względu na to, czy przestępstwa takie popełnione zostały w tym kraju, czy też za granicą, przez pojedyncze osoby lub w sposób zorganizowany (art. 3 ust. 1 pkt b). Sankcji karnej ma podlegać usiłowanie popełnienia tego przestępstwa, a także współudział lub udział w jego popełnieniu (art. 3 ust. 2).

573 Każde z państw-stron *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* zapewni, jako minimum, pełne objęcie swoim prawem kryminalnym lub karnym produkcji, dystrybucji, rozpowszechniania, importu, eksportu, oferowania, handlu lub posiadania dziecięcej pornografii, bez względu na to, czy przestępstwa takie popełnione zostały w tym kraju, czy też za granicą, przez pojedyncze osoby lub w sposób zorganizowany (art. 3 ust. 1 pkt c). Sankcji karnej ma podlegać usiłowanie popełnienia tego przestępstwa, a także współudział lub udział w jego popełnieniu (art. 3 ust. 2).

574 Council of Europe Treaty Series No. 201.

Protokół z Palermo zobowiązuje państwa do podjęcia działań ustawodawczych i innych koniecznych do uznania za przestępstwa: usiłowanie popełnienia handlu ludźmi (art. 5 ust. 2 pkt a), uczestnictwo w charakterze współsprawcy w popełnieniu handlu ludźmi (art. 5 ust. 2 pkt b) oraz organizowanie innych osób lub kierowanie innymi osobami w celu popełnienia handlu ludźmi (art. 5 ust. 2 pkt c). Kryminalizacja usiłowania powinna uwzględniać podstawowe pojęcia systemu prawnego danego państwa. Należy zauważyć, że w niektórych państwach pojęcie ‘usiłowania’ obejmuje zarówno czynności przygotowawcze do przestępstwa, jak i nieudane usiłowanie jego popełnienia, a obie te formy są tak samo zawinione i karane przez krajowe porządki prawne⁵⁷⁵.

Również *Konwencja warszawska* nie nakłada na państwa obowiązku kryminalizacji przygotowania do handlu ludźmi. W przeciwieństwie do *Protokołu z Palermo* inaczej ujmując też ona krąg osób odpowiedzialnych za popełnienie różnych form zjawiskowych tego przestępstwa. W myśl jej postanowień państwa zostały zobligowane do podjęcia działań ustawodawczych lub innych koniecznych do uznania za przestępstwo pomocnictwa w lub podżegania do dokonania handlu ludźmi (art. 21 ust. 1) oraz usiłowania popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 21 ust. 2). Pomocnictwo, podżeganie i usiłowanie powinny być popełnione umyślnie⁵⁷⁶.

2.1.5. Sankcje wobec osób fizycznych

Konwencja z Lake Success nie zawiera żadnych przepisów mówiących o wysokości kar grożących za popełnienie przestępstw w niej wymienionych. W art. 7 stwierdza jedynie, że poprzednie wyroki skazujące za przestępstwa wymienione w konwencji, wydane w obcych państwach, powinny być wzięte pod uwagę w zakresie wskazanym przez prawo krajowe, celem ustalenia recydywy i orzeczenia środka karnego w postaci dyskwalifikacji przestępcy w zakresie używania praw obywatelskich.

Z kolei *Protokół w sprawie handlu dziećmi* w art. 5 ust. 3 zobowiązuje państwa do wprowadzenia karalności handlu dziećmi odpowiednimi sankcjami, uwzględniającymi niezwykle poważny charakter tego przestępstwa.

Konwencja z Palermo stanowi, że handel ludźmi powinien podlegać sankcjom uwzględniającym wagę tego przestępstwa (art. 11 ust. 1). Wydaje się, że skoro *Konwencja z Palermo* znajduje zastosowanie do poważnych przestępstw, które są zagrożone maksymalną karą pozbawienia wolności w wysokości co najmniej czterech lat lub karą surowszą, to przynajmniej taka powinna być też górna granica zagrożenia karą pozbawienia wolności w przypadku handlu ludźmi. *Konwencja z Palermo* zawiera też wiele postanowień, które w konkretnym przypadku mogą wpłynąć na wymiar kary dla osoby, dopuszczającej się handlu ludźmi. Kara dla przestępcy może zostać ostrzona, jeśli sąd wyrokując weźmie pod uwagę wszelkie wcześniejsze skazania domniemanego sprawcy w innym państwie (art. 22)⁵⁷⁷. Zwrot ‘skazania’ odnosi się do wyroków karnych niepodlegających zaskarżeniu⁵⁷⁸. W wyjątkowych przypadkach osoby, które popełniły przestępstwo handlu ludźmi, mogą ponieść łagodniejszą karę lub w ogóle zostać zwolnione z odpowiedzialności karnej, jeśli zdecydowały się na podjęcie współpracy z organami ścigania⁵⁷⁹. Art. 26 ust. 2

575 Interpretative Notes, s. 13 [§ 70].

576 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 60 [§ 246].

577 McClean D., op. cit., s. 253-254. Art. 22 *Konwencji z Palermo* został zatytułowany „Zakładanie rejestrów karnych” i stanowi, że każde państwo-strona może przyjąć środki ustawodawcze i inne, jakie okażą się konieczne dla uwzględnienia – na warunkach oraz z powodów, jakie uzna za stosowne – wszelkich wcześniejszych skazań domniemanego sprawcy w innym państwie, w celu wykorzystania takich informacji w postępowaniu karnym, dotyczącym przestępstwa objętego zakresem konwencji.

578 Interpretative Notes, s. 9 [§ 45].

579 Zgodnie z art. 26 ust. 1 *Konwencji z Palermo* państwa-strony przyjmą odpowiednie środki w celu zachęcenia osób, które biorą lub brały udział w zorganizowanych grupach przestępczych, do:

- 1) dostarczenia informacji użytecznych dla właściwych organów dla celów dochodzeniowych oraz dowodowych w kwestiach takich jak:
 - a) tożsamość, charakter, skład, struktura, lokalizacja lub działalność zorganizowanych grup przestępczych,
 - b) powiązania, w tym powiązania międzynarodowe, z innymi zorganizowanymi grupami przestępczymi,
 - c) przestępstwa, które zorganizowane grupy przestępcze popełniły lub mogą popełnić oraz
- 2) zapewniania właściwym organom faktycznej, konkretnej pomocy, która może przyczynić się do pozbawienia zorganizowanych grup przestępczych ich zasobów lub dochodów z przestępstw.

Konwencji z Palermo stanowi, że każde państwo powinno rozważyć dopuszczenie w odpowiednich przypadkach możliwości złagodzenia kary dla osoby oskarżonej, która zapewnia istotną współpracę w prowadzeniu postępowania karnego dotyczącego handlu ludźmi. Złagodzenie kary oznacza nie tylko przedawnienie karania, ale również rzeczywiste złagodzenie kary, polegające na wymierzeniu kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego w sankcji za dane przestępstwo albo kary łagodniejszej rodzajowo⁵⁸⁰. Z kolei według art. 26 ust. 3 *Konwencji z Palermo* każde państwo-strona rozważy dopuszczenie, zgodnie ze swoimi fundamentalnymi zasadami prawnymi, możliwości przyznania zwolnienia od odpowiedzialności karnej osób, które podejmą znaczącą współpracę w postępowaniu karnym dotyczącym handlu ludźmi⁵⁸¹. Osobom, które zapewnią istotną lub znaczącą współpracę w postępowaniu karnym dotyczącym handlu ludźmi, przyznana zostanie taka ochrona, jaka przysługuje świadkom według art. 24 *Konwencji z Palermo*⁵⁸².

W wielu systemach prawnych ciężar przestępstwa oraz wysokość grożących za jego popełnienie sankcji karnych są czynnikami wpływającymi na takie kwestie jak przedawnienie karalności i wykonania kary, stosowanie środków zapobiegawczych, czy wcześniejsze lub warunkowe zwolnienie osób skazanych. Zgodnie z art. 11 ust. 5 *Konwencji z Palermo* każde państwo, tam gdzie jest to właściwe, ma ustanowić w prawie wewnętrznym długi okres przedawnienia odnoszący się do rozpoczęcia postępowania w sprawie przestępstwa handlu ludźmi i jeszcze dłuższy okres w sytuacji, gdy domniemany sprawca uchyła się od wymiaru sprawiedliwości. Przepis ten nie oznacza, że państwa muszą stworzyć instytucję przedawnienia, jeśli wcale nie przewidują jej w swoim prawie karnym⁵⁸³. Wydaje się, że wymagane są pewne pozytywne działania ze strony domniemanego sprawcy, żeby można było mówić o uchyleniu się od wymiaru sprawiedliwości, natomiast zwykle unikanie ścigania nie będzie uzasadniało ustanowienia dłuższego okresu przedawnienia⁵⁸⁴.

Nielegalne operacje przynoszą transnarodowym grupom kryminalnym wielkie zyski, dzięki którym ich członkowie po opłaceniu kaucji mogą uniknąć pobytu w areszcie do czasu procesu sądowego lub postępowania apelacyjnego⁵⁸⁵. W związku z tym w przypadku przestępstwa handlu ludźmi każde państwo musi podjąć – zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym oraz przy należnym poszanowaniu prawa do obrony – odpowiednie środki, dążąc do zapewnienia, aby warunki ustanowione w związku z decyzjami o zwolnieniu oskarżonego przed rozpoczęciem rozprawy głównej lub postępowania odwoławczego uwzględniały potrzebę zagwarantowania obecności oskarżonego w dalszym toku postępowania karnego (art. 11 ust. 3 *Konwencji z Palermo*). Ponadto każde państwo powinno zapewnić, aby jego sądy i inne właściwe organy przy rozważaniu możliwości wcześniejszego lub warunkowego zwolnienia osób skazanych za przestępstwo handlu ludźmi miały na względzie poważny charakter tego przestępstwa (art. 11 ust. 4 *Konwencji z Palermo*). Państwa nie są zobligowane na mocy tego przepisu do ustanowienia ram prawnych zezwalających na wcześniejsze lub warunkowe zwolnienie osób skazanych, jeśli ich systemy prawne nie przewidują takich instytucji w prawie karnym materialnym i wykonawczym⁵⁸⁶.

Jeśli chodzi o sankcje karne *Konwencja warszawska* jest zdecydowanie bardziej precyzyjna od *Protokołu z Palermo*⁵⁸⁷. W art. 23 ust. 1 stanowi ona, że każde państwo powinno podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne do zapewnienia, że handel ludźmi będzie karalny za pomocą skutecznych, proporcjonalnych i odstraszających sankcji. Co więcej, sankcje względem osób fizycznych obejmą kary

580 Interpretative Notes, s. 9 [§ 49].

581 Ponadto, jeżeli osoba wymieniona w art. 26 ust. 1 *Konwencji z Palermo*, znajdująca się w jednym z państw-stron konwencji może zapewnić istotną współpracę właściwym organom innego państwa-strony, wówczas zainteresowane państwa mogą rozważyć zawarcie, zgodnie z ich prawem wewnętrznym, porozumień lub uzgodnień dotyczących potencjalnego zapewnienia przez to inne państwo, że osoba ta poniesie łagodniejszą karę lub zostanie zwolniona z odpowiedzialności karnej (art. 26 ust. 5).

582 Szerzej na temat ochrony świadków w podrozdziale 3.1.7.1. Ochrona ofiar będących świadkami niniejszej pracy.

583 McClean D., op. cit., s. 134.

584 Ibidem, s. 135.

585 Legislative Guides, s. 144 [§ 277].

586 Interpretative Notes, s. 5 [§ 20].

587 Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 182.

pozbawienia wolności, które mogą dać podstawę do ekstradycji. Art. 24 *Konwencji warszawskiej* wymienia cztery okoliczności, które będą uważane za obciążające przy określaniu wysokości kary za popełnienie handlu ludźmi: a) przestępstwo w sposób umyślny lub przez rażące niedbalstwo naraziło na niebezpieczeństwo życie ofiary, b) przestępstwo zostało popełnione przeciwko dziecku, c) przestępstwo zostało popełnione przez urzędnika państwowego przy wykonywaniu obowiązków oraz d) przestępstwo zostało popełnione w ramach działania w zorganizowanej grupie przestępczej. Państwa mogą też uregulować w swoim prawie, że wcześniejsze wyroki karne sądów zagranicznych będą skutkowały zaostreniem kary⁵⁸⁸. W myśl art. 25 *Konwencji warszawskiej* każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne dla umożliwienia uwzględnienia przy określaniu wysokości kary ostatecznych wyroków wydanych przez inne państwo w związku z popełnieniem przestępstwa handlu ludźmi.

2.1.6. Odpowiedzialność i sankcje wobec osób prawnych

Złożone struktury korporacyjne bardzo często pomagają skutecznie ukrywać prawdziwego właściciela osoby prawnej, jej klientów oraz poszczególne czynności i transakcje związane z handlem ludźmi, począwszy od przemytu ludzi, poprzez praktyki korupcyjne, a skończywszy na tzw. praniu brudnych pieniędzy⁵⁸⁹. Co prawda osoby prawne, działające w różnych formach organizacyjno-prawnych jako biura pośrednictwa pracy, agencje reklamowe, ośrodki adopcyjne, agencje matrymonialne, organizacje charytatywne, przedsiębiorstwa handlowe, stowarzyszenia, biura podróży, kluby ze striptizem, salony masażu czy agencje towarzyskie, same nie mogą popełnić przestępstwa (*societas delinquere non potest*), niemniej one również powinny ponosić odpowiedzialność za uwikłanie w handel ludźmi⁵⁹⁰.

Konwencja z Lake Success nie nakłada na państwa obowiązku ustanowienia odpowiedzialności osób prawnych za ich zaangażowanie w handel ludźmi i eksploatację prostytutki innych osób.

Dopiero Protokół w sprawie handlu dziećmi przewiduje odpowiedzialność osób prawnych, stwierdzając w art. 3 ust. 4, że zgodnie z postanowieniami prawa krajowego każde z państw wprowadzi, tam gdzie to właściwe, środki dla ustanowienia odpowiedzialności osób prawnych za przestępstwo handlu dziećmi. Zgodnie z zasadami prawa tego państwa, taka odpowiedzialność osób prawnych może mieć charakter karny, cywilny lub administracyjny. Ponadto państwa, zgodnie z postanowieniami swojego prawa krajowego, podejmą kroki, mające na celu zamknięcie, czasowe lub definitywne, obiektów wykorzystywanych do handlu dziećmi (art. 7 pkt c).

Zgodnie z art. 10 ust. 1 *Konwencji z Palermo* każde państwo ma przyjąć, zgodnie z jego zasadami prawnymi, środki, jakie okażą się konieczne do ustanowienia odpowiedzialności osób prawnych za udział w handlu ludźmi. Na warunkach określonych zasadami prawnymi danego państwa odpowiedzialność osób prawnych może mieć charakter karny, cywilny lub administracyjny (art. 10 ust. 2). Państwo nie ma obowiązku ustanowienia odpowiedzialności karnej osób prawnych, jeśli byłoby to niezgodne z jego zasadami porządku prawnego. W takich przypadkach wystarczające będzie zagwarantowanie ponoszenia przez osoby prawne odpowiedzialności cywilnej lub administracyjnej⁵⁹¹. Art. 10 ust. 3 *Konwencji z Palermo* stanowi, że odpowiedzialność osób prawnych nie przesądza o odpowiedzialności karnej osób fizycznych, które popełniły handel ludźmi. Oznacza to, że odpowiedzialność karna osoby, która dopuściła się handlu ludźmi, ma charakter samoistny i nie może być uzależniona od odpowiedzialności osoby prawnej, natomiast w sytuacji, kiedy jednostka popełni przestępstwo z korzyścią dla osoby prawnej, powinno być możliwe jednoczesne ściganie i

588 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 63 [§ 269].

589 Legislative Guides, s. 116 [§ 240]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 111.

590 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 60 [§ 247]; Legislative Guides, s. 116 [§ 240]; Mattar M.Y., *Incorporating the Five Basic Elements...*, op. cit., s. 412; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 111.

591 Legislative Guides, s. 120 [§ 253]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 112.

ukaranie obydwu podmiotów⁵⁹². Każde państwo powinno zapewnić, aby osoby prawne pociągnięte do odpowiedzialności podlegały skutecznym, proporcjonalnym oraz odstręczającym sankcjom karnym lub pozakarnym, w tym sankcjom finansowym. Sankcje te powinny uwzględniać wagę przestępstwa handlu ludźmi (art. 11 ust. 1), państwo zaś musi zapewnić w prawie wewnętrznym długi okres przedawnienia odnoszący się do rozpoczęcia postępowania w sprawie handlu ludźmi (art. 11 ust. 5)⁵⁹³. Najczęściej stosowaną sankcją jest grzywna, która może mieć charakter karny, czasem pozakarny, a innym razem hybrydowy, inne sankcje mogą zaś obejmować przepadek, konfiskatę, restytucję lub likwidację osoby prawnej⁵⁹⁴. Państwa mogą też rozważyć ustanowienie sankcji niefinansowych, np. pozbawienie pewnych przywilejów, zawieszenie pewnych praw, zakaz prowadzenia określonej działalności, podanie wyroku do publicznej wiadomości, czy powołanie zarządcy przymusowego⁵⁹⁵. Obowiązek zapewnienia odpowiednich sankcji, którym mają podlegać osoby prawne, musi mieć swoje ustawowe umocowanie i nie powinien ograniczać bądź naruszać niezależności sędziego i jego władzy dyskrecjonalnej w zakresie orzekania⁵⁹⁶.

W świetle art. 22 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* każda strona ma podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne do zapewnienia, że osoba prawna może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za przestępstwo handlu ludźmi, popełnione dla jej korzyści przez jakąkolwiek osobę fizyczną, działającą bądź samodzielnie, bądź wchodzącą w skład organu osoby prawnej, zajmującą pozycję wiodącą w obrębie danej osoby prawnej z uwagi na: a) uprawnienie do reprezentowania osoby prawnej, b) kompetencję do podejmowania decyzji w imieniu osoby prawnej lub c) kompetencję do sprawowania kontroli w obrębie osoby prawnej. Według tego przepisu aby osoba prawna poniosła odpowiedzialność muszą zostać spełnione cztery warunki: 1) powinno zostać popełnione przestępstwo handlu ludźmi, 2) przestępstwo to powinno zostać popełnione z korzyścią dla osoby prawnej, 3) osoba zajmująca wiodącą pozycję w osobie prawnej powinna popełnić to przestępstwo (chodzi o osobę organizacyjnie nadrzędną, np. dyrektora), 4) osoba zajmująca wiodącą pozycję powinna działać na podstawie swoich uprawnień, wykazując, że działa w ramach swoich kompetencji w celu zaciągnięcia zobowiązania w imieniu i na rachunek osoby prawnej⁵⁹⁷.

Poza przypadkami przewidzianymi w art. 22 ust. 1 każde państwo powinno podjąć działania niezbędne do zapewnienia, że osoba prawna będzie mogła zostać pociągnięta do odpowiedzialności wtedy, gdy brak nadzoru lub kontroli ze strony osoby fizycznej zajmującej pozycję wiodącą w obrębie danej osoby prawnej umożliwił popełnienie przestępstwa handlu ludźmi z korzyścią dla tejże osoby prawnej przez osobę fizyczną działającą w ramach przysługujących jej uprawnień (art. 22 ust. 2). Z kolei według tego przepisu aby pociągnąć osobę prawną do odpowiedzialności niezbędne jest wykazanie, że: 1) przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione przez pracownika lub agenta osoby prawnej, 2) przestępstwo to zostało popełnione z korzyścią dla osoby prawnej, 3) popełnienie przestępstwa było możliwe ze względu na brak nadzoru lub kontroli nad pracownikiem lub agentem ze strony osoby zajmującej pozycję wiodącą w osobie prawnej⁵⁹⁸. W tym kontekście brak nadzoru lub kontroli powinien być interpretowany jako niepodjęcie odpowiednich i rozsądnych kroków w celu powstrzymania pracowników lub agentów przed angażowaniem się w kryminalne działania na korzyść osoby prawnej⁵⁹⁹. Takie odpowiednie i rozsądne kroki mogą być określane na podstawie różnych czynników, np. rodzaju prowadzonej działalności, jej rozmiaru, czy zasad postępowania i dobrych praktyk w biznesie⁶⁰⁰.

592 Legislative Guides, s. 120 [§ 254]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 112.

593 Legislative Guides, s. 120 [§ 256]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 112.

594 Legislative Guides, s. 120 [§ 257]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 112.

595 Legislative Guides, s. 120-121 [§ 257]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 112.

596 Legislative Guides, s. 121 [§ 258].

597 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 60-61 [§ 248].

598 Ibidem, s. 61 [§ 249].

599 Ibidem.

600 Ibidem.

Z zastrzeżeniem zasad prawnych danego państwa, odpowiedzialność osób prawnych może mieć charakter karny, cywilny lub administracyjny (art. 22 ust. 3). Mają one podlegać skutecznym, proporcjonalnym i odstraszającym sankcjom lub środkom karnym, w tym karom pieniężnym (art. 23 ust. 2). Podobnie jak w przypadku art. 10 ust. 3 *Protokołu z Palermo* odpowiedzialność osoby prawnej nie wyklucza odpowiedzialności karnej osób fizycznych, które dopuściły się popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 22 ust. 4). Zatem w indywidualnym przypadku równocześnie mogą mieć miejsce odpowiedzialność jednego z organów osoby prawnej, osoby prawnej jako całości i osobista odpowiedzialność konkretnej osoby w związku z odpowiedzialnością organu bądź całej osoby prawnej⁶⁰¹. Ponadto art. 23 ust. 4 *Konwencji warszawskiej* stanowi, że każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne do umożliwienia czasowego lub trwałego zamknięcia przedsiębiorstwa, które było używane do prowadzenia handlu ludźmi, nie naruszając przy tym praw osób trzecich, działających w dobrej wierze lub dla umożliwienia odmówienia sprawy, czasowo, bądź trwale, wydania zezwolenia na prowadzenie działalności, przy wykonywaniu której doszło do popełnienia tego przestępstwa. Celem tego przepisu jest podejmowanie działań przeciwko przedsiębiorstwom, takim jak biura pośrednictwa pracy, agencje matrymonialne, biura podróży, agencje towarzyskie czy hotele, które służą jako przykrywki dla handlu ludźmi⁶⁰². Celem przyjmowanych środków jest także zmniejszenie ryzyka dla potencjalnych ofiar poprzez zamykanie miejsc, w których ofiary handlu ludźmi są zazwyczaj werbowane i wykorzystywane (np. barów, klubów, dyskotek czy zakładów włókienniczych), oraz zakazanie osobom, które zaangażowały się w handel ludźmi, dalszego prowadzenia działalności gospodarczej⁶⁰³. *Konwencja warszawska* nie wymaga, aby zamknięcie przedsiębiorstwa było sankcją karną – państwa równie dobrze mogą zastosować tę sankcję jako karę administracyjną⁶⁰⁴. Nie jest też istotne, kto posiada tytuł prawny do przedsiębiorstwa, gdyż art. 23 ust. 4 stosuje się zarówno do osób prawnych, jak i fizycznych⁶⁰⁵. Aby uniknąć karania osób nieuwikłanych w handel ludźmi (np. właściciela przedsiębiorstwa, które było używane do prowadzenia handlu ludźmi bez jego wiedzy), decyzja o zamknięciu przedsiębiorstwa nie może naruszać praw osób trzecich działających w dobrej wierze⁶⁰⁶.

2.1.7. Jurysdykcja

W dobie globalizacji przestępcy bardzo często próbują uniknąć odpowiedzialności karnej dzięki przemieszczaniu się przez granice państwowe i angażowaniu się w kryminalną działalność na terytorium więcej niż jednego państwa⁶⁰⁷. W związku z tym zasadniczym wyzwaniem dla państw staje się zapobieżenie bezkarności sprawców poważnych przestępstw i zapewnienie, że wszystkie fazy przestępstwa będą karane niezależnie od miejsca ich popełnienia, a także ograniczenie bądź zlikwidowanie luk jurysdykcyjnych między krajowymi porządkami prawnymi oraz usprawnienie i skoordynowanie wysiłków państwowych w sytuacji, gdy grupy przestępcze zlokalizowały swoją kryminalną aktywność na obszarach kilku państw⁶⁰⁸. Jurysdykcja w sprawach karnych może opierać się na zasadzie terytorialności, zasadzie terytorialności przedmiotowej, zasadzie narodowościowej podmiotowej, zasadzie narodowościowej biernej czy zasadzie ochronnej, lub też może przybrać postać jurysdykcji uniwersalnej⁶⁰⁹.

Zgodnie z art. 11 *Konwencji z Lake Success* żadne postanowienie konwencji nie może być interpretowane jako przesądzające stanowisko państwa wobec ogólnego problemu zakresu jurysdykcji

601 Ibidem, s. 61 [§ 251].

602 Ibidem, s. 62 [§ 257].

603 Ibidem.

604 Ibidem, s. 62 [§ 258].

605 Ibidem.

606 Ibidem, s. 62 [§ 259].

607 Legislative Guides, s. 104 [§ 210].

608 Ibidem.

609 McClean D., op. cit., s. 164-165.

karnej przewidzianej prawem międzynarodowym. *Konwencja z Lake Success* pozostawiła zatem państwom wybór, na której teorii jurysdykcyjnej będą się opierać, tzn. czy standardowo przyjmą jedynie zasadę terytorialności, czy też zdecydują się na jej rozszerzenie i wykonywanie jurysdykcji uniwersalnej⁶¹⁰.

Protokół w sprawie handlu dziećmi w art. 4 ustanawia szeroki zasięg jurysdykcji⁶¹¹. W myśl art. 4 ust. 1 państwa, zgodnie z zasadą terytorialności, mają obowiązek objęcia swoją jurysdykcją handlu dziećmi w przypadku, gdy miał on miejsce na terytorium danego państwa lub na pokładzie statku lub samolotu zarejestrowanego w tym państwie. Obligatoryjnie państwo powinno objąć swoją jurysdykcją handel dziećmi w sytuacji, gdy domniemany przestępca znajduje się na jego terytorium, a państwo to nie dokonuje jego ekstradycji do innego państwa z racji faktu, że przestępstwo zostało popełnione przez jednego z jego obywateli (art. 4 ust. 3). Przepis ten jest przejawem zastosowania zasady „wydaj albo ścigaj” (*aut dedere aut judicare*). Zgodnie z nią państwo, w którego władaniu znajduje się sprawca, powinno go osądzić albo dokonać jego ekstradycji do innego państwa, mającego powiązanie z nim lub popełnionym przestępstwem⁶¹². Państwo, w którego rękach znajduje się przestępca, to państwo jego wykrycia, niekoniecznie zaś państwo, w którym został aresztowany⁶¹³. Fakultatywne ustanowienie jurysdykcji zostało oparte na zasadzie narodowościowej podmiotowej i narodowościowej biernej. Zgodnie z art. 4 ust. 2 każde państwo może podjąć środki konieczne do objęcia swoją jurysdykcją handlu dziećmi w przypadku, gdy a) domniemany przestępca jest obywatelem tego państwa lub osobą stale zamieszkującą na jego terytorium lub gdy b) ofiara jest obywatelem tego państwa. Należy zauważyć, że Protokół w sprawie handlu dziećmi nie wyklucza jakiegokolwiek jurysdykcji karnej wykonywanej zgodnie z prawem wewnętrznym (art. 4 ust. 4), co oznacza, że państwa mogą uregulować kwestię jurysdykcji karnej jeszcze szerzej, aniżeli wymaga tego protokół.

Na podobnych podstawach została oparta jurysdykcja w odniesieniu do handlu ludźmi w art. 15 *Konwencji z Palermo*. Państwa mają obowiązek przyjęcia środków koniecznych do ustanowienia swojej jurysdykcji: 1) jeżeli przestępstwo to zostało popełnione na terytorium tego państwa (art. 15 ust. 1 pkt a), 2) jeżeli przestępstwo to zostało popełnione na pokładzie statku pływającego pod banderą tego państwa lub samolotu zarejestrowanego na mocy prawa tego państwa w chwili popełnienia przestępstwa (art. 15 ust. 1 pkt b) oraz 3) dla celów art. 16 ust. 10 *Konwencji z Palermo*⁶¹⁴, jeżeli domniemany sprawca handlu ludźmi jest obecny na terytorium tego państwa, a państwo to nie wydaje go wyłącznie na tej podstawie, że jest on obywatelem tego państwa (art. 15 ust. 3). Żeby możliwe było ustanowienie jurysdykcji w sprawach dotyczących handlu ludźmi na podstawie art. 15 ust. 3 *Konwencji z Palermo*, wcześniej muszą zostać spełnione dwa warunki. Po pierwsze prawo karne konkretnego państwa powinno już przewidywać jurysdykcję opartą na zasadzie terytorialności oraz jurysdykcję nad własnymi obywatelami, którzy dokonali przestępstwa zagranicą⁶¹⁵. Po drugie zaś ustawa zasadnicza danego państwa powinna zakazywać ekstradycji własnych obywateli⁶¹⁶. Państwo może ustanowić swoją jurysdykcję w odniesieniu do przestępstwa handlu ludźmi: 1) jeżeli przestępstwo to zostało popełnione przeciwko obywatelowi tego państwa (art. 15 ust. 2 pkt a), 2) jeżeli przestępstwo to zostało popełnione przez obywatela tego państwa lub przez bezpaństwowca, który ma na jego obszarze miejsce stałego pobytu (art. 15 ust. 2 pkt b) lub 3) jeżeli domniemany sprawca przebywa na terytorium tego państwa, a państwo to nie wydaje go (art. 15 ust. 4). Jurysdykcja oparta na zasadzie narodowościowej biernej powinna się również rozciągać na przy-

610 Bassiouni M.C., *Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice*, „Virginia Journal of International Law” 2001, t. 42, nr 1, s. 113.

611 Dennis M.J., op. cit., s. 789; Mathews S., op. cit., s. 669.

612 Abass A., *The International Criminal Court and Universal Jurisdiction*, „International Criminal Law Review” 2006, t. 6, nr 3, s. 353.

613 Ibidem.

614 Przepis ten stanowi, że „państwo, na terytorium którego znajduje się domniemany sprawca, jeżeli nie wydaje go w związku z przestępstwem, do którego odnosi się niniejszy artykuł, jedynie na tej podstawie, że osoba ta jest obywatelem tego państwa, będzie zobowiązane, na wniosek państwa występującego o wydanie, do przedłożenia sprawy bez niepotrzebnej zwłoki swoim właściwym organom w celu objęcia ściganiem. Organy te podejmą decyzję i przeprowadzą postępowanie jak w sprawach o każde inne przestępstwo mające, zgodnie z prawem wewnętrznym tego państwa, poważny charakter. Zainteresowane państwa podejmą współpracę, w szczególności w kwestiach proceduralnych i dowodowych, aby zapewnić skuteczność ścigania”.

615 Legislative Guides, s. 107-108 [§ 225-226].

616 Ibidem, s. 108 [§ 227].

padki popełnienia przestępstwa przeciwko bezpaństwowcom mającym miejsce zwykłego lub stałego pobytu na terytorium konkretnego państwa⁶¹⁷. Ustanowienie przez państwo jurysdykcji na podstawie art. 15 ust. 2 pkt a i b powinno uwzględniać unormowania art. 4 *Konwencji z Palermo*, tzn. w oparciu o te przepisy państwo nie może wykonywać jurysdykcji, która na mocy prawa wewnętrznego drugiego państwa jest zastrzeżona wyłącznie dla organów tego państwa oraz nie może ingerować w sprawy wewnętrzne innych państw. W myśl art. 15 ust. 5 *Konwencji z Palermo*, jeżeli państwo wykonujące jurysdykcję na podstawie art. 15 ust. 1 lub 2 zostało poinformowane lub w inny sposób dowiedziało się, że jedno lub więcej państw prowadzi postępowanie karne dotyczące tego samego zachowania, wówczas właściwe organy tych państw mają skonsultować się ze sobą, jeżeli jest to właściwe, w celu skoordynowania swoich działań. Taka koordynacja powinna przede wszystkim zapobiec utracie środków dowodowych ze względu na upływający czas⁶¹⁸. Bez uszczerbku dla ogólnych norm prawa międzynarodowego *Konwencja z Palermo* nie wyłącza wykonywania jurysdykcji w sprawach karnych, ustanowionej przez państwo zgodnie z jego prawem wewnętrznym (art. 15 ust. 6). Istotą tej regulacji nie jest naruszanie ogólnych zasad jurysdykcyjnych państw, lecz rozszerzenie ich jurysdykcji tak, aby zapewnić, że groźni przestępcy nie unikną ścigania w rezultacie luk jurysdykcyjnych⁶¹⁹.

Identyczne podejście do kwestii jurysdykcyjnych prezentuje art. 31 *Konwencji warszawskiej*. Każde państwo ma obowiązek podjęcia działań ustawodawczych lub innych koniecznych do ustanowienia swej jurysdykcji wobec każdego czynu uznanego za handel ludźmi, gdy przestępstwo to zostało popełnione: 1) na terytorium państwa (art. 31 ust. 1 pkt a), 2) na pokładzie okrętu pływającego pod banderą tego państwa (art. 31 ust. 1 pkt b), 3) na pokładzie samolotu zarejestrowanego na podstawie prawa tego państwa (art. 31 ust. 1 pkt c) lub 4) gdy domniemany sprawca znajduje się na terytorium tego państwa i po otrzymaniu wniosku o ekstradycję nie jest poddawany ekstradycji do innego państwa wyłącznie ze względu na swoje obywatelstwo (art. 31 ust. 3). Każde państwo powinno też ustanowić swoją jurysdykcję, gdy przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione 1) przez jednego z jego obywateli lub przez bezpaństwowca, który posiada miejsce stałego zamieszkania na jego terytorium, jeżeli przestępstwo to jest karalne według prawa karnego miejsca jego popełnienia lub jeżeli zostało popełnione poza obszarem jurysdykcji terytorialnej jakiegokolwiek państwa (art. 31 ust. 1 pkt d) lub 2) przeciwko obywatelowi tego państwa (art. 31 ust. 1 pkt e). Ten ostatni wymóg jest jednakże tylko wymogiem opcjonalnym, ponieważ w myśl art. 31 ust. 2 każde państwo może, podczas podpisywania lub składania dokumentu ratyfikacyjnego, akceptacji, aprobaty bądź przystąpienia, poprzez deklarację adresowaną do Sekretarza Generalnego Rady Europy, zastrzec prawo do niestosowania, bądź stosowania tylko w szczególnych przypadkach lub warunkach, zasad jurysdykcji ustanowionych w art. 31 ust. 1 pkt d i e lub jakiegokolwiek jego części⁶²⁰. W sytuacji, gdy więcej niż jedno państwo uznaje swoją jurysdykcję w odniesieniu do handlu ludźmi, zainteresowane państwa, stosownie do okoliczności, podejmują konsultacje celem określenia, czyja jurysdykcja jest najwłaściwsza dla wniesienia oskarżenia (art. 31 ust. 4). Taka koordynacja działań ma na celu uniknięcie dublowania się czynności procesowych, zbędnego dyskomfortu dla świadków, czy rywalizacji między funkcjonariuszami organów ścigania zainteresowanych państw, a także zmierza do podniesienia sprawności, efektywności i sprawiedliwości postępowania⁶²¹. Bez uszczerbku dla ogólnych norm prawa międzynarodowego *Konwencja warszawska* nie wyłącza jurysdykcji w sprawach karnych wykonywanej przez państwo zgodnie z jego prawem wewnętrznym (art. 31 ust. 5). W związku z tym państwa mogą wykonywać swoją jurysdykcję karną niezależnie od miejsca popełnienia przestępstwa lub obywatelstwa sprawców i ofiar⁶²².

617 Interpretative Notes, s. 5 [§ 26].

618 Ibidem, s. 6 [§ 27].

619 Legislative Guides, s. 110 [§ 238].

620 Takie zastrzeżenie złożyła Polska, oświadczając, że w odniesieniu do art. 31 ust. 1 pkt d zakres jurysdykcji wobec każdego czynu uznanego za przestępstwo zgodnie z *Konwencją warszawską*, gdy przestępstwo zostało popełnione przez bezpaństwowca, który posiada swoje miejsce zwykłego zamieszkania na terytorium Polski, ustanowiony będzie wobec czynów zagrożonych karą przekraczającą dwa lata pozbawienia wolności według polskiego Kodeksu karnego (chodzi o art. 110 § 2 k.k.), jeśli sprawca przebywa na terytorium Polski i nie postanowiono go wydać. Zob. Druk sejmowy z dnia 27 marca 2008 roku, nr 374, s. 50.

621 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 72 [§ 333].

622 Ibidem, s. 72 [§ 334].

2.1.8. Zajęcie i konfiskata

Sama kryminalizacja czynów, które przynoszą znaczące nielegalne dochody, nie jest wystarczająca do ukarania zorganizowanych grup przestępczych i przeciwdziałania im, gdyż nawet w przypadku aresztowania i skazania ich członkowie mogą korzystać z bezprawnie osiągniętych zysków, zarówno na własny użytek, jak i w celu utrzymania funkcjonowania kryminalnego przedsięwzięcia⁶²³. Dlatego też państwa wprowadzają w życie praktyczne środki powodujące nieopłacalność przestępstwa, do których zaliczymy identyfikację, zamrażanie, zajęcie i konfiskatę nielegalnie zdobytych pieniędzy i nabytego mienia, oraz rozwijają mechanizmy współpracy międzynarodowej⁶²⁴. Należy zauważyć, że między porządkami prawnymi różnych państw występują znaczące różnice w metodach i podejściu do konfiskaty⁶²⁵. Niektóre z nich opowiadają się za systemem konfiskaty mienia (*property-based system*), inne za systemem konfiskaty równowartości mienia (*value-based system*), podczas gdy jeszcze inne systemy stanowią pewną kombinację dwóch wcześniejszych⁶²⁶. Pierwszy system pozwala na konfiskatę mienia, które stanowi dochód z przestępstwa lub było użyte jako narzędzie do jego popełnienia⁶²⁷. Z kolei drugi system zezwala na oszacowanie wartości dochodów z przestępstwa oraz narzędzi służących do jego popełnienia i na konfiskatę ich równowartości (niektóre państwa uzależniają konfiskatę równowartości mienia od spełnienia pewnych warunków, np. jego zużycia, zniszczenia lub ukrycia przez przestępców)⁶²⁸. Kombinacyjne systemy konfiskaty odnoszą się do rodzaju i wagi przestępstw, względem których możliwe jest zastosowanie konfiskaty, do wymogu uprzedniego skazania przestępcy, wymaganej wartości dowodu, ustalającej pod jakimi warunkami i czy w ogóle mienie osoby trzeciej może podlegać konfiskacie, oraz do ogólnej kompetencji do konfiskowania owoców pochodzących z przestępstwa i narzędzi użytych do jego popełnienia⁶²⁹.

Konwencja z Lake Success w swoich postanowieniach ani nie przewiduje przypadku narzędzi wykorzystanych do popełnienia przestępstw określonych w art. 1 i 2, ani nie tworzy zobowiązania do konfiskaty mienia i dochodów pochodzących z tych przestępstw.

Według art. 7 pkt a *Protokołu w sprawie handlu dziećmi* państwa zgodnie z postanowieniami swojego prawa krajowego wprowadzają środki przewidujące odpowiednio zajęcie i konfiskatę dóbr takich jak materiały, aktywa i inne środki pomocnicze wykorzystane do popełnienia lub do ułatwienia handlu dziećmi oraz przychodów osiągniętych z tego przestępstwa. Ponadto państwa zostały zobowiązane do wykonania wniosków innego państwa o zajęcie lub konfiskatę takich dóbr lub przychodów (art. 7 pkt b).

Art. 12-14 *Konwencji z Palermo* zawierają rozbudowane unormowania dotyczące identyfikacji, zamrożenia, zajęcia i konfiskaty mienia i dochodów pochodzących z przestępstwa, jak również między państwowej współpracy dla celów konfiskaty, a także rozporządzania skonfiskowanym mieniem i dochodami z przestępstwa. W art. 2 *Konwencji z Palermo* zostały zdefiniowane kluczowe dla tych artykułów pojęcia, tj. mienie, dochody z przestępstwa, zajęcie i konfiskata. ‘Mieniem’ są „wszelkiego rodzaju dobra, zarówno materialne, jak i niematerialne, ruchome i nieruchome, a także dokumenty oraz instrumenty prawne stanowiące o istnieniu tytułu własności lub uprawnień do tych dóbr” (art. 2 pkt d). ‘Dochody z przestępstwa’ oznaczają „każde mienie pochodzące lub uzyskane, w sposób bezpośredni lub pośredni, z popełnienia przestępstwa” (art. 2 pkt e). ‘Zajęcie’ (lub ‘zakaz obrotu’) to „czasowy zakaz transferu, zamiany, rozporządzania mieniem oraz przemieszczania go lub czasowe objęcie nadzoru lub kontroli nad mieniem na podstawie nakazu wydanego przez sąd lub inny właściwy organ” (art. 2 pkt f). Natomiast ‘konfiskata’ oznacza „trwałe pozbawienie mienia na mocy nakazu sądu lub innego właściwego organu” i „obejmuje również przepadek mienia w sytuacji, gdzie ma to zastosowanie” (art. 2 pkt g).

623 Legislative Guides, s. 140-141 [§ 287].

624 Ibidem, s. 141 [§ 288].

625 Legislative Guides, s. 141 [§ 289]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 188.

626 Legislative Guides, s. 141 [§ 289]; McClean D., op. cit., s. 141-142; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 188.

627 Legislative Guides, s. 141 [§ 289]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 188.

628 Legislative Guides, s. 141 [§ 289]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 188.

629 Legislative Guides, s. 141 [§ 290]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 188.

Zgodnie z dyspozycją art. 12 ust. 1 *Konwencji z Palermo* państwa w najszerszym możliwym zakresie mają przyjąć w prawie wewnętrznym środki, jakie okażą się konieczne dla umożliwienia konfiskaty: a) dochodów uzyskanych z przestępstwa handlu ludźmi lub mienia, którego wartość odpowiada wartości takich dochodów oraz b) mienia, sprzętu lub innych narzędzi wykorzystanych lub przewidzianych do wykorzystania w popełnieniu handlu ludźmi. Wyrażenie „wykorzystanych lub przewidzianych do wykorzystania” zostało użyte, aby zaznaczyć zamiar, który może być postrzegany jako równoznaczny z usiłowaniem popełnienia przestępstwa⁶³⁰. Państwa mają też przyjąć środki konieczne do umożliwienia identyfikacji, odszukania, zakazania obrotu, bądź zajęcia jakiegokolwiek wymienionego w art. 12 ust. 1 przedmiotu w celu jego ewentualnej konfiskaty (art. 12 ust. 2). Jeżeli dochody z przestępstwa zostały przekształcone lub zamienione w części bądź w całości na inne mienie, wówczas takie mienie w miejsce dochodów będzie podlegało identyfikacji, odszukaniu, wyłączeniu z obrotu, zajęciu lub konfiskacie (art. 12 ust. 3). Jeżeli zaś dochody z przestępstwa zostały przemieszane z mieniem nabytym z legalnych źródeł, wówczas takie mienie, bez uszczerbku dla jakichkolwiek uprawnień odnoszących się do zakazania obrotu lub zajęcia, będzie podlegało konfiskacie do wysokości szacowanej wartości przemieszanych dochodów (art. 12 ust. 4). Z kolei wpływy oraz inne korzyści pochodzące z dochodów z przestępstwa, z mienia, na jakie dochody z przestępstwa zostały przekształcone lub zamienione, lub z mienia, z którym dochody z przestępstwa zostały przemieszane, będą również podlegały identyfikacji, odszukaniu, wyłączeniu z obrotu, zajęciu lub konfiskacie, w ten sam sposób oraz w takim samym zakresie, co dochody z przestępstwa (art. 12 ust. 5). Sformułowanie „inne korzyści” obejmuje zarówno korzyści materialne, jak i prawa zbywalne, które mogą być przedmiotem konfiskaty⁶³¹.

Dla celów art. 12 i 13 *Konwencji z Palermo* każde państwo powinno upoważnić swoje sądy lub inne właściwe organy do nakazania udostępnienia lub zajęcia dokumentacji bankowej, finansowej lub handlowej, zaś powoływanie się przez państwa na tajemnicę bankową nie może uzasadniać odmowy podjęcia odpowiednich działań (art. 12 ust. 6). Dokumentacja finansowa może zawierać szczegóły dotyczące posiadanych akcji i udziałów w spółkach, informacje o kredytach i płatnościach, itp., natomiast dokumentacja handlowa może obejmować np. dane o kupnie lub sprzedaży dóbr i usług, czy dokumentację linii lotniczych lub żeglugowych⁶³². Kontrowersyjny przepis zawarty jest w art. 12 ust. 7 *Konwencji z Palermo*. Zgodnie z nim państwa mogą rozważyć możliwość stosowania wymogu, aby sprawca wykazał legalne pochodzenie domniemyanych dochodów z przestępstwa lub innego mienia podlegającego konfiskacie, w zakresie, w jakim taki wymóg jest zgodny z zasadami ich prawa wewnętrznego oraz z charakterem postępowań sądowych i innych postępowań. System konfiskaty siłą rzeczy koliduje z interesami ekonomicznymi jednostek i dlatego państwa powinny zwrócić szczególną uwagę na to, żeby system ten zapewniał respektowanie praw osób trzecich działających w dobrej wierze, które mogą mieć roszczenia względem konfiskowanego mienia⁶³³. Zatem postanowienia art. 12 nie powinny być interpretowane z naruszeniem praw osób trzecich działających w dobrej wierze (art. 12 ust. 8). Ponadto żadne z postanowień art. 12 nie narusza zasady, że omawiane w nim środki będą definiowane oraz implementowane zgodnie z postanowieniami prawa wewnętrznego danego państwa oraz na warunkach w nim zawartych (art. 12 ust. 9). Dokonując interpretacji art. 12 trzeba mieć na względzie ogólną zasadę prawa międzynarodowego, zgodnie z którą mienie należące do państwa obcego i wykorzystywane do celów niekomercyjnych nie może być skonfiskowane bez zgody tego państwa⁶³⁴. Co więcej, nie jest intencją *Konwencji z Palermo* ograniczanie zasad odnoszących się do immunitetu dyplomatycznego i państwowego, w tym do immunitetu organizacji międzynarodowych⁶³⁵.

630 Interpretative Notes, s. 5 [§ 22].

631 Ibidem, s. 5 [§ 23].

632 Legislative Guides, s. 147 [§ 312]; McClean D., op. cit., s. 147.

633 Legislative Guides, s. 148 [§ 315].

634 Interpretative Notes, s. 5 [§ 21].

635 Ibidem.

Art. 13 *Konwencji z Palermo* obejmuje postanowienia dotyczące współpracy międzynarodowej dla celów konfiskaty⁶³⁶. W *Notach interpretacyjnych* stwierdzono, że znajdujące się w tym artykule odesłania do art. 12 ust. 1 *Konwencji z Palermo* powinny być rozumiane jako odnoszące się także do art. 12 ust. 3-5⁶³⁷. Natomiast art. 14 *Konwencji z Palermo* normuje rozporządzanie skonfiskowanymi dochodami z przestępstwa oraz skonfiskowanym mieniem. Art. 14 ust. 1 *Konwencji z Palermo* wprowadza ogólną zasadę, zgodnie z którą dochodami z przestępstwa lub mieniem skonfiskowanymi przez państwo na podstawie art. 12 lub art. 13 ust. 1 tejże konwencji rozporządza to państwo zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym oraz procedurami administracyjnymi. Jeśli byłoby to wykonalne, stosowne i zgodne z gwarancjami osobistymi mającymi swoje źródło w prawie krajowym, państwa powinny rozważyć możliwość wykorzystania skonfiskowanego mienia na pokrycie kosztów ochrony świadków przewidzianej w art. 24 ust. 2⁶³⁸. Dalsze postanowienia art. 14 *Konwencji z Palermo* odnoszą się do rozpatrywania wniosków innego państwa w sprawie zwrotu skonfiskowanych dochodów z przestępstwa lub mienia⁶³⁹ oraz zawierania porozumień i uzgodnień dotyczących rozporządzania takim mieniem i dochodami⁶⁴⁰.

Konwencja warszawska jest bardziej lakoniczna od *Konwencji z Palermo* i w art. 23 ust. 3 wymaga od państw jedynie, aby podjęły działania ustawodawcze lub inne konieczne do umożliwienia im skonfiskowania lub pozbawienia w inny sposób narzędzi i korzyści pochodzących z popełnienia handlu ludźmi, bądź też mienia, którego wartość odpowiada tymże korzyściom.

636 Zgodnie z tym artykułem:

1. Państwo-strona, które otrzymało od innego państwa-strony, posiadającego jurysdykcję w odniesieniu do przestępstwa objętego zakresem niniejszej konwencji, wniosek o konfiskatę znajdujących się na jego terytorium dochodów z przestępstwa, mienia, sprzętu lub innych narzędzi wymienionych w ustępie 1 artykułu 12 niniejszej konwencji, podejmie w najszerszym możliwym zakresie w ramach prawa wewnętrznego następujące działania:
 - (a) przedstawia wniosek swoim właściwym organom w celu uzyskania nakazu konfiskaty oraz, gdy taki nakaz został wydany, wykonuje go; albo
 - (b) przedstawia właściwym organom, w celu wykonania we wnioskowanym zakresie nakazu konfiskaty wydanego przez sąd na terytorium wzywającego państwa-strony zgodnie z ustępem 1 artykułu 12 niniejszej konwencji, w zakresie w jakim odnosi się on do dochodów z przestępstwa, mienia, sprzętu lub innych narzędzi wymienionych w ustępie 1 artykułu 12 niniejszej konwencji znajdujących się na terytorium wezwanego państwa-strony.
2. Na wniosek przedstawiony przez inne państwo-stronę posiadające jurysdykcję w odniesieniu do przestępstwa objętego zakresem niniejszej konwencji, wezwane państwo-strona przyjmie środki dla identyfikacji, odszukania oraz dla zakazu obrotu lub zajęcia dochodów z przestępstwa, mienia, sprzętu lub innych narzędzi wymienionych w ustępie 1 artykułu 12 niniejszej konwencji, w celu ewentualnej ich konfiskaty na podstawie nakazu wydanego bądź przez wzywające państwo-stronę, bądź zgodnie z wnioskiem, o którym mowa w ustępie 1 niniejszego artykułu, przez wezwane państwo-stronę.
3. Postanowienia artykułu 18 niniejszej konwencji mają zastosowanie *mutatis mutandis* do niniejszego artykułu. Oprócz informacji określonych w ustępie 15 artykułu 18, wnioski złożone zgodnie z niniejszym artykułem będą zawierały:
 - (a) w przypadku wniosku dotyczącego ustępu 1 (a) niniejszego artykułu – opis mienia, które ma być przedmiotem konfiskaty, oraz przedstawienie faktów, na których opiera się wzywające państwo-strona, wystarczających dla umożliwienia wezwanemu państwu-stronie uzyskania nakazu na podstawie prawa wewnętrznego;
 - (b) w przypadku wniosku dotyczącego ustępu 1 (b) niniejszego artykułu – dopuszczalny z punktu widzenia prawnego odpis nakazu o konfiskacie wydanego przez wzywające państwo-stronę, który stanowi podstawę wniosku, jak również przedstawienie faktów oraz informacji, w jakim zakresie wnioskowane jest wykonanie nakazu;
 - (c) w przypadku wniosku dotyczącego ustępu 2 niniejszego artykułu – określenie faktów, na których opiera się wzywające państwo-strona, oraz opis wnioskowanych czynności.
4. Decyzje oraz działania przewidziane w ustępach 1 oraz 2 niniejszego artykułu zostaną podjęte przez wezwane państwo-stronę zgodnie z postanowieniami jego prawa wewnętrznego oraz na warunkach tego prawa i przepisów proceduralnych lub na podstawie każdej dwustronnej lub wielostronnej umowy, porozumienia lub uzgodnienia, jakimi może ono być związane z wzywającym państwem-stroną.
5. Każde państwo-strona dostarczy Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych teksty ustaw i rozporządzeń, stosowanych dla wykonania niniejszego artykułu, oraz teksty wszelkich kolejnych zmian tych ustaw i rozporządzeń lub ich opis.
6. Jeżeli państwo-strona postanowi uzależnić przyjęcie środków wymienionych w ustępach 1 oraz 2 niniejszego artykułu od istnienia odpowiedniej umowy, wówczas to państwo-strona uzna niniejszą konwencję za niezbędną i wystarczającą podstawę prawną.
7. Państwo-strona może odmówić współpracy na mocy niniejszego artykułu, jeżeli przestępstwo, do którego wniosek się odnosi, nie stanowi przestępstwa objętego zakresem niniejszej konwencji.
8. Postanowienia niniejszego artykułu nie będą interpretowane z naruszeniem praw osób trzecich działających w dobrej wierze.
9. Państwa-strony rozważą zawarcie dwustronnych oraz wielostronnych umów, porozumień oraz uzgodnień w celu wzmocnienia skuteczności współpracy międzynarodowej na podstawie niniejszego artykułu⁷.

637 Interpretative Notes, s. 5 [§ 24].

638 Interpretative Notes, s. 5 [§ 25].

639 W myśl art. 14 ust. 2 *Konwencji z Palermo* „Państwo-strona, działając na wniosek złożony przez inne państwo-stronę zgodnie z artykułem 13 niniejszej konwencji, w zakresie dozwolonym przez prawo wewnętrzne oraz jeżeli było to wnioskowane, w pierwszej kolejności rozważy zwrot skonfiskowanych dochodów z przestępstwa lub mienia wzywającemu państwu-stronie, tak aby mogło ono przyznać odszkodowanie ofiarom przestępstwa lub zwrócić takie dochody z przestępstwa lub mienia ich prawowitym właścicielom”.

640 Zgodnie z art. 14 ust. 3 *Konwencji z Palermo* „Państwo-strona, działając na wniosek złożony przez inne państwo-stronę na podstawie artykułów 12 oraz 13 niniejszej konwencji, może szczególnie rozważyć zawarcie porozumień i uzgodnień dotyczących:

- (a) przekazania równowartości takich dochodów z przestępstwa i mienia lub funduszy pochodzących ze sprzedaży takich dochodów i mienia lub ich części, na rachunek utworzony na podstawie ustępu 2 (c) artykułu 30 niniejszej konwencji oraz na rzecz międzyrządowych organów specjalizujących się w walce z przestępczością zorganizowaną;
- (b) dzielenia się z innymi państwami-stronami, na zasadzie regularnej lub w każdym indywidualnym przypadku, takimi dochodami z przestępstwa i mieniem lub funduszami uzyskanymi ze sprzedaży takich dochodów i mienia, zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym oraz procedurami administracyjnymi”.

2.1.9. Specjalne techniki dochodzeniowe

Proaktywne strategie wymuszania prawa⁶⁴¹ oraz prowadzenie kompleksowych śledztw w sprawach obejmujących handel ludźmi bardzo często wymagają wykorzystywania specjalnych technik dochodzeniowych⁶⁴². Są one szczególnie przydatne w zwalczaniu wyspecjalizowanych zorganizowanych grup przestępczych o wysokiej jakości struktury i zamaskowania, z uwagi na niebezpieczeństwo i trudności, jakie wiążą się z uzyskaniem dostępu do ich działań oraz zgromadzeniem informacji i dowodów potrzebnych w prowadzeniu krajowych śledztw. Umożliwiają również wzajemną pomoc prawną między państwami⁶⁴³. Zgodnie z art. 20 ust. 1 *Konwencji z Palermo*, jeżeli pozwalają na to podstawowe zasady wewnętrznego systemu prawnego, każde państwo, w ramach swoich możliwości oraz na warunkach określonych w jego prawie wewnętrznym, ma podjąć środki konieczne dla umożliwienia jego właściwym organom odpowiedniego wykorzystania na swoim terytorium dostawy niejawnie nadzorowanej i tam, gdzie uzna to za właściwe, innych specjalnych technik dochodzeniowych, takich jak inwigilacja elektroniczna lub inne formy inwigilacji, oraz operacji pod przykryciem, w celu skutecznego zwalczania przestępczości zorganizowanej. Zastosowanie art. 20 ust. 1 *Konwencji z Palermo* zostało ograniczone do działań podejmowanych przez państwa jedynie na płaszczyźnie krajowej⁶⁴⁴. Dopiero dalsze ustępy art. 20 odnoszą się do współpracy na szczeblu międzynarodowym⁶⁴⁵. Art. 20 ust. 1 *Konwencji z Palermo* nie nakłada jednakże na państwa obowiązku stworzenia regulacji prawnych umożliwiających wykorzystanie wszystkich form specjalnych technik dochodzeniowych⁶⁴⁶. Decyzja o użyciu konkretnej techniki dochodzeniowej w określonych okolicznościach zależy od przepisów prawa, uznania państwa oraz posiadanych przez nie środków⁶⁴⁷. Sformułowanie „w ramach swoich możliwości” zostało zaprojektowane, żeby chronić państwa, które nie mogą podejmować działań operacyjnych obejmujących poszczególne techniki dochodzeniowe, ze względu na niedysponowanie odpowiednimi technicznymi i innymi koniecznymi środkami⁶⁴⁸.

‘Dostawa niejawnie nadzorowana’ została zdefiniowana w art. 2 pktie i *Konwencji z Palermo* jako „postępowanie, w którym pozwala się, aby nielegalne bądź podejrzane przesyłki były wywożone, przewożone lub przywożone na obszar jednego lub więcej państw za wiedzą i pod nadzorem właściwych organów, w celu przeprowadzenia dochodzenia oraz ustalenia tożsamości osób zaangażowanych w popełnienie przestępstwa będącego przedmiotem tego dochodzenia”. Ustanowienie dostawy niejawnie nadzorowanej jako specjalnej techniki dochodzeniowej jest obowiązkowe, o ile nie sprzeciwiają się temu podstawowe zasady wewnętrznego systemu prawnego konkretnego państwa⁶⁴⁹. Należy jednak zauważyć, że ze względów etycznych, a zwłaszcza z uwagi na konieczność zagwa-

641 Proaktywne śledztwa (proactive investigations) są prowadzone w odpowiedzi na informacje na temat funkcjonowania kryminalnej działalności uzyskane dzięki pracy operacyjno-rozpoznawczej oraz doniesieniom od świadków. W takich sytuacjach z reguły nie ma bezpośredniego zagrożenia dla świadków, dzięki czemu organy ścigania nie muszą niezwłocznie reagować, tylko mogą skoncentrować swoje działania na zbieraniu dowodów, w zależności od istniejących planów operacyjnych i posiadanych środków. Ponadto w praktyce organów ścigania wyróżnia się reaktywne śledztwa (reactive investigations), które są stosowane wtedy, gdy organy ścigania otrzymają informacje na temat przestępczej działalności i zachodzi nagła potrzeba interwencji, ponieważ zbyt długie zwleknięcie z reakcją mogłoby skutkować poważnymi konsekwencjami dla ofiar, oraz rozproszone śledztwa (disruptive investigations), które są użyteczne w sytuacjach, kiedy ani proaktywne, ani reaktywne podejście nie jest możliwe do zastosowania. Organy wymuszania prawa mogą wtedy uciec się do wykorzystania różnych taktyk zakłócających działania przestępców i zmusić ich w ten sposób do popełnienia błędów i odsłonięcia się. Zob. Arsovska J., Janssens S., *Human Trafficking & Policing: Good & Bad Practices*, [w:] Friesendorf C. (red.), *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*, Wiedeń-Genewa 2009, s. 171; *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 177-186.

642 *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 190.

643 *Legislative Guides*, s. 183 [§ 384]; *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 190.

644 *Legislative Guides*, s. 184 [§ 386]; McClean D., op. cit., s. 243.

645 Zgodnie z art. 20 ust. 2 *Konwencji z Palermo* dla celów prowadzenia dochodzeń w sprawie przestępstw objętych zakresem konwencji, zachęca się państwa do zawierania, tam gdzie jest to konieczne, odpowiednich dwustronnych lub wielostronnych porozumień lub uzgodnień, mających na celu wykorzystywanie takich specjalnych technik dochodzeniowych w kontekście współpracy na szczeblu międzynarodowym. Takie porozumienia i uzgodnienia są zawierane i implementowane w pełnej zgodności z zasadą suwerennej równości państw oraz wykonywane ściśle według ustalonych warunków takich porozumień i uzgodnień. W przypadku braku porozumienia lub uzgodnienia opisanych w art. 20 ust. 2, decyzje dotyczące wykorzystania specjalnych technik dochodzeniowych na szczeblu międzynarodowym są podejmowane w każdym poszczególnym przypadku i mogą, tam gdzie jest to konieczne, uwzględniać uzgodnienia i porozumienia finansowe dotyczące wykonywania jurysdykcji przez zainteresowane państwa (art. 20 ust. 3). Z kolei decyzje dotyczące zastosowania dostawy niejawnie nadzorowanej na szczeblu międzynarodowym mogą, za zgodą zainteresowanych państw, obejmować metody, takie jak przejęcie towarów i dopuszczenie do ich dalszego przewozu w stanie nienaruszonym, usunięcie lub ich zastąpienie w całości lub w części (art. 20 ust. 4).

646 *Interpretative Notes*, s. 9 [§ 44].

647 *Legislative Guides*, s. 184 [§ 388].

648 McClean D., op. cit., s. 244.

649 *Legislative Guides*, s. 184 [§ 388].

rantowania bezpieczeństwa aktualnym i potencjalnym ofiarom handlu ludźmi, dostawa niejawnie nadzorowana nie jest właściwą metodą śledczą w sprawach dotyczących handlu ludźmi⁶⁵⁰. Natomiast państwa zostały jedynie zachęcone do zaadoptowania do własnych porządków prawnych takich technik dochodzeniowych jak inwigilacja elektroniczna i operacje pod przykryciem⁶⁵¹. Pojęcia te pozostały niezdefiniowane, pomimo sugestii w początkowej fazie opracowywania tekstu konwencji, że zostaną one wyjaśnione w *Notach interpretacyjnych*⁶⁵². W praktyce przyjmuje się, że operacje pod przykryciem są użyteczne w sytuacjach, kiedy funkcjonariusz aparatu ścigania lub inna osoba ma możliwość przedostania się do grupy przestępczej, jej infiltracji oraz zebrania wiadomości na temat natury i zasięgu działalności kryminalnej i osób w nią zaangażowanych, a także zdobycia dowodów niezbędnych do oskarżenia i skazania takich osób⁶⁵³. Bezpieczeństwo agentów pod przykryciem jest najważniejszą zasadą planowania i prowadzenia operacji pod przykryciem, a ocena niebezpieczeństwa grożącego agentom, ofiarom i członkom ich rodzin musi być brana pod uwagę podczas planowania takich operacji i przez cały czas ich wykonywania⁶⁵⁴. Z kolei inwigilacja elektroniczna jako forma podsłuchiwanie urządzeń lub przechwytywanie komunikatów jest preferowana wtedy, gdy grupa kryminalna ma charakter zamknięty, przez co niemożliwe jest przeniknięcie do niej osoby z zewnątrz, bądź gdy fizyczna infiltracja lub inwigilacja mogą stanowić zbyt wielkie zagrożenie dla powodzenia śledztwa lub bezpieczeństwa agentów⁶⁵⁵. Ze względu na swój wyjątkowy charakter inwigilacja elektroniczna przeważnie jest poddana ścisłej kontroli sądowej i licznym zabezpieczeniom ustawowym w celu zapobiegania nadużyciom⁶⁵⁶. Osoby prowadzące dochodzenie powinny zawsze pamiętać o tym, że handlarze ludźmi są często świadomi stosowania względem nich różnych form inwigilacji, w związku z czym inwigilacja zawsze powinna być prowadzona ostrożnie i kreatywnie. Jeśli zaś dzięki zastosowaniu tej techniki śledczy uzyskają wiedzę, że ofiary handlu ludźmi są krzywdzone, to są zobowiązani do podjęcia interwencji⁶⁵⁷.

2.2. Zestawienie i porównanie regulacji ONZ i Rady Europy

Na wstępie należy odnotować, że to *Konwencja z Palermo* wraz z *Protokołem z Palermo* są najważniejszymi instrumentami międzynarodowymi służącymi walce z działającymi w przestrzeni międzynarodowej grupami kryminalnymi handlującymi ludźmi. Określają one najbardziej szczegółowe i najdalej idące międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi, co nie jest zaskakujące, zważywszy na cele obydwu umów, czyli promowanie współpracy służącej skuteczniejszemu zwalczaniu międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (art. 1 *Konwencji z Palermo*) oraz zwalczanie handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem handlu kobietami i dziećmi (art. 2 pkt a *Protokołu z Palermo*). Dokumenty te powinny być interpretowane łącznie – postanowienia *Konwencji z Palermo* stosuje się mutatis mutandis do przepisów *Protokołu z Palermo* oraz przyjmuje się, że handel ludźmi kryminalizowany przez art. 5 *Protokołu z Palermo* jest czynem uznanym za przestępstwo zgodnie z *Konwencją z Palermo*. Dlatego też przy ściganiu handlu ludźmi znajdują zastosowanie liczne i bogate w treść przepisy *Konwencji z Palermo*, które m.in. nakazują kryminalizację tzw. prania brudnych pieniędzy i korupcji, przewidują odpowiedzialność osób prawnych zaangażowanych w handel ludźmi, ustanawiają szeroki zasięg jurysdykcji karnej, szczegółowo określają warunki zajmowania i konfiskaty mienia i dochodów pochodzących z przestępstwa i zasady rozporządzania nimi oraz ramy prawne międzypaństwowej współpracy w tym zakresie, a także umożliwiają wykorzystywanie nowatorskich metod i technik w walce z handlarzami ludźmi w postaci inwigilacji elektronicznej i operacji pod przykryciem.

650 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 190.

651 Legislative Guides, s. 185 [§ 391].

652 McClean D., op. cit., s. 243.

653 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 201-202; Legislative Guides, s. 183 [§ 385]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 192.

654 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 202; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 192.

655 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 200; Legislative Guides, s. 183-184 [§ 385]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 191.

656 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 200; Legislative Guides, s. 184 [§ 385]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 191.

657 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 200; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 191.

Z kolei *Konwencja warszawska*, jak głosi jej art. 39, nie narusza praw i obowiązków wynikających z postanowień *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* oraz dąży do wzmocnienia zapewnionej przez nie ochrony oraz rozwoju zawartych w nich standardów [podkreślenie autora]. Prawnokarnymi celami tej konwencji są zwalczanie handlu ludźmi przy zagwarantowaniu równości płci (art. 1 pkt a) oraz promowanie współpracy międzynarodowej w działaniu przeciwko handlowi ludźmi (art. 1 pkt c). Także w doktrynie istnieje ogólne przekonanie, że *Konwencja warszawska* stanowi swoistą wartość dodaną w stosunku do *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo*⁶⁵⁸. Przejawia się ona w takich sferach jak zaadoptowanie tej samej definicji handlu ludźmi co *Protokół z Palermo*, precyzyjne określenie zakresu zastosowania konwencji (w związku z czym nie ma wątpliwości, że odnosi się ona do wszystkich form handlu ludźmi – zarówno o charakterze międzynarodowym, jak i wyłącznie wewnątrzpaństwowym, popełnianego przez zorganizowane grupy przestępcze oraz indywidualne osoby), czy przyjęcie całego rozdziału poświęconego prawu karnemu materialnemu, w którym m.in. zobowiązano państwa do penalizacji świadomego korzystania z usług ofiary handlu ludźmi i czynów związanych z dokumentami podróży i tożsamości oraz stypizowano kwalifikowane przypadki handlu ludźmi⁶⁵⁹.

Tabela 2. Zestawienie postanowień *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* z postanowieniami *Konwencji warszawskiej* dotyczącymi ścigania handlu ludźmi

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
definicja 'handlu ludźmi' i 'handlu dziećmi'	<p>tożsama (art. 3 Protokołu z Palermo i art. 4 <i>Konwencji warszawskiej</i>)</p> <p>a. 'handel ludźmi' oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem groźby lub użyciem siły, bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów</p> <p>b. zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie określone w punkcie a) niniejszego artykułu nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod wymienionych w punkcie a)</p> <p>c. werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania jest uznawane za handel ludźmi nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych w punkcie a) niniejszego artykułu</p> <p>d. 'dziecko' oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia</p> <p>* <i>Konwencja Rady Europy</i> dodatkowo definiuje w pktce e 'ofiary' jako każdą osobę fizyczną będącą podmiotem handlu ludźmi zdefiniowanego w art. 4.</p>	
zakres zastosowania	zapobieganie, postępowania przygotowawcze i postępowania sądowe w sprawach czynów uznanych za przestępstwa zgodnie z art. 5 Protokołu z Palermo, jeżeli mają one charakter międzynarodowy i zostały popełnione z udziałem zorganizowanej grupy przestępczej, a także ochrona ofiar tego przestępstwa (art. 4 Protokołu z Palermo)	wszystkie formy handlu ludźmi, zarówno krajowego, jak i międzynarodowego, związanego albo niezwiązanego z przestępczością zorganizowaną (art. 2)
kryminalizacja handlu ludźmi	zobowiązanie do uznania za przestępstwa czynów zawartych w definicji handlu ludźmi, jeżeli zostały popełnione umyślnie (art. 5 ust. 1 Protokołu z Palermo i art. 18 <i>Konwencji warszawskiej</i>)	
delegalizacja i kryminalizacja czynów powiązanych z handlem ludźmi	<ol style="list-style-type: none"> 1. udział w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 5 <i>Konwencji z Palermo</i>) 2. pranie dochodów z przestępstwa (art. 6 <i>Konwencji z Palermo</i>) 3. korupcja (art. 8 <i>Konwencji z Palermo</i>) 4. czyny skierowane przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 23 <i>Konwencji z Palermo</i>) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. świadome korzystanie z usług ofiary handlu ludźmi (art. 19) 2. czyny związane z dokumentami podróży lub tożsamości (art. 20)

658 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 163.

659 Gallagher A.T., *Recent Legal Developments...*, op. cit., s. 187-188; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 163-164.

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
kryminalizacja form stadialnych i zjawiskowych handlu ludźmi	zobowiązanie do uznania za przestępstwa: a. usiłowania popełnienia handlu ludźmi b. uczestnictwa w charakterze współsprawcy w popełnieniu handlu ludźmi c. organizowania innych osób lub kierowania innymi osobami w celu popełnienia handlu ludźmi (art. 5 ust. 2 Protokołu z Palermo)	zobowiązanie do uznania za przestępstwa: a. umyślnego pomocnictwa w dokonaniu handlu ludźmi b. umyślnego podżegania do dokonania handlu ludźmi (art. 21 ust. 1) c. umyślnego usiłowania popełnienia handlu ludźmi (art. 21 ust. 2)
sankcje wobec osób fizycznych	popełnienie handlu ludźmi powinno podlegać sankcjom uwzględniającym wagę tego przestępstwa (art. 11 ust. 1 <i>Konwencji z Palermo</i>) fakultatywne obostrzenie kary – uwzględnienie wszelkich wcześniejszych skazań domniemanego sprawcy w innym państwie (art. 22 <i>Konwencji z Palermo</i>) fakultatywne złagodzenie kary – dla osoby oskarżonej, która zapewnia istotną współpracę w prowadzeniu postępowania karnego dotyczącego handlu ludźmi (art. 26 ust. 2 <i>Konwencji z Palermo</i>) fakultatywne zwolnienie z odpowiedzialności karnej – dla osób, które podejmą znaczącą współpracę w postępowaniu karnym dotyczącym handlu ludźmi (art. 26 ust. 3 <i>Konwencji z Palermo</i>)	popełnienie przestępstwa handlu ludźmi powinno być karane za pomocą skutecznych, proporcjonalnych i odstraszcających sankcji oraz powinno obejmować kary pozbawienia wolności, które mogą dać podstawę do ekstradycji (art. 23 ust. 1) okoliczności obciążające, decydujące o typie kwalifikowanym handlu ludźmi: a. przestępstwo w sposób umyślny lub przez rażące niedbalstwo naraziło na niebezpieczeństwo życie ofiary b. przestępstwo zostało popełnione przeciwko dziecku c. przestępstwo zostało popełnione przez urzędnika państwowego przy wykonywaniu obowiązków d. przestępstwo zostało popełnione w ramach działania w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 24) fakultatywne obostrzenie kary – uwzględnienie ostatecznych wyroków wydanych przez inną stronę konwencji w związku z popełnieniem przestępstwa handlu ludźmi lub czynów z nim powiązanych (art. 25)
odpowiedzialność i sankcje wobec osób prawnych	ustanowienie odpowiedzialności osób prawnych za udział w handlu ludźmi (art. 10 ust. 1 <i>Konwencji z Palermo</i>) charakter odpowiedzialności osoby prawnej – karna, cywilna lub administracyjna (art. 10 ust. 2 <i>Konwencji z Palermo</i>) odpowiedzialność osób prawnych nie przesądza o odpowiedzialności karnej osób fizycznych, które popełniły przestępstwo handlu ludźmi (art. 10 ust. 3 <i>Konwencji z Palermo</i>) zapewnienie, aby osoby prawne pociągnięte do odpowiedzialności podlegały skutecznym, proporcjonalnym oraz odstraszcającym sankcjom karnym lub pozakarnym, w tym sankcjom finansowym (art. 10 ust. 4 <i>Konwencji z Palermo</i>), które uwzględniają wagę przestępstwa handlu ludźmi (art. 11 ust. 1 <i>Konwencji z Palermo</i>)	zapewnienie, że osoba prawna może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za czyn uznany za handel ludźmi, popełniony dla jej korzyści przez jakąkolwiek osobę fizyczną, działającą bądź samodzielnie, bądź wchodzącą w skład organu osoby prawnej, zajmującą pozycję wiodącą w obrębie danej osoby prawnej z uwagi na: a. uprawnienie do reprezentowania osoby prawnej b. kompetencję do podejmowania decyzji w imieniu osoby prawnej c. kompetencję do sprawowania kontroli w obrębie osoby prawnej (art. 22 ust. 1) ponadto zapewnienie, iż osoba prawna będzie mogła zostać pociągnięta do odpowiedzialności także wtedy, gdy brak nadzoru lub kontroli ze strony ww. osoby fizycznej umożliwił popełnienie handlu ludźmi z korzyścią dla tejże osoby prawnej przez osobę fizyczną działającą w ramach przysługujących jej uprawnień (art. 22 ust. 2) charakter odpowiedzialności osoby prawnej – karny, cywilny lub administracyjny (art. 22 ust. 3) odpowiedzialność osób prawnych nie wyklucza odpowiedzialności karnej osób fizycznych, które dopuściły się popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 22 ust. 4) zapewnienie, że osoby prawne pociągnięte do odpowiedzialności będą podlegały skutecznym, proporcjonalnym i odstraszcającym sankcjom lub środkom karnym, w tym karom pieniężnym (art. 23 ust. 2) umożliwienie czasowego lub trwałego zamknięcia przedsiębiorstwa, które było używane do prowadzenia handlu ludźmi, bez naruszania przy tym praw osób trzecich działających w dobrej wierze lub umożliwienie odmówienia sprawcy, czasowo bądź trwale, wydania zezwolenia na prowadzenie działalności, przy wykonywaniu której doszło do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 23 ust. 4)

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
jurysdykcja	<p>obligatoryjne ustanowienie jurysdykcji w sytuacji, gdy:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione na terytorium danego państwa b. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione na pokładzie statku pływającego pod banderą danego państwa lub samolotu zarejestrowanego na mocy prawa tego państwa w chwili popełnienia przestępstwa (art. 15 ust. 1 <i>Konwencji z Palermo</i>) c. domniemany sprawca przestępstwa handlu ludźmi jest obecny na terytorium danego państwa, a państwo to nie wydaje go wyłącznie na tej podstawie, że jest on obywatelem tego państwa (art. 15 ust. 3 <i>Konwencji z Palermo</i>) <p>fakultatywne ustanowienie jurysdykcji w sytuacji, gdy:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione przeciwko obywatelowi danego państwa lub b. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione przez obywatela danego państwa lub bezpaństwowca, który ma na jego obszarze miejsce stałego pobytu (art. 15 ust. 2 <i>Konwencji z Palermo</i>) c. domniemany sprawca przestępstwa handlu ludźmi przebywa na terytorium danego państwa, a państwo to nie wydaje go (art. 15 ust. 4 <i>Konwencji z Palermo</i>) <p>obowiązkowa konsultacja właściwych organów państw w celu skoordynowania działań w sytuacji, gdy jedno lub więcej państw prowadzi postępowanie karne dotyczące tego samego przestępstwa handlu ludźmi (art. 15 ust. 5 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>każde państwo może wykonywać jurysdykcję w sprawach karnych zgodnie z własnym prawem wewnętrznym (art. 15 ust. 6 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p>	<p>obligatoryjne ustanowienie jurysdykcji w sytuacji, gdy:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione na terytorium danego państwa (art. 31 ust. 1 pkt a) b. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione na pokładzie okrętu pływającego pod banderą danego państwa (art. 31 ust. 1 pkt b) c. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione na pokładzie samolotu zarejestrowanego na podstawie prawa danego państwa (art. 31 ust. 1 pkt c) d. domniemany sprawca znajduje się na terytorium danego państwa i po otrzymaniu wniosku o ekstradycję nie jest poddawany ekstradycji do innego państwa wyłącznie ze względu na swoje obywatelstwo (art. 31 ust. 3) <p>fakultatywne* ustanowienie jurysdykcji w sytuacji, gdy:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione przez jednego z obywateli lub przez bezpaństwowca, który posiada miejsce stałego zamieszkania na terytorium danego państwa, jeżeli przestępstwo to jest karalne według prawa karnego miejsca jego popełnienia lub jeżeli zostało popełnione poza obszarem jurysdykcji terytorialnej jakiegokolwiek państwa (art. 31 ust. 1 pkt d) b. przestępstwo handlu ludźmi zostało popełnione przeciwko obywatelowi danego państwa (art. 31 ust. 1 pkt e) <p>* każde państwo może zastrzec prawo do niestosowania, bądź stosowania tylko w szczególnych przypadkach lub warunkach, zasad jurysdykcji ustanowionych w art. 31 ust. 1 pktach d i e, bądź jakiegokolwiek jego części (art. 31 ust. 2)</p> <p>obowiązkowa konsultacja państw w celu określenia, czyja jurysdykcja jest najwłaściwsza dla wniesienia oskarżenia w sytuacji, gdy więcej niż jedno państwo uznaje swoją jurysdykcję w odniesieniu do domniemanego czynu uznanego za przestępstwo handlu ludźmi (art. 31 ust. 4)</p> <p>każde państwo może wykonywać jurysdykcję w sprawach karnych zgodnie z własnym prawem wewnętrznym (art. 31 ust. 5)</p>

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
zajęcie i konfiskata	<p>zobowiązanie do przyjęcia w prawie wewnętrznym środków dla umożliwienia konfiskaty:</p> <p>a. dochodów uzyskanych z handlu ludźmi lub mienia, którego wartość odpowiada wartości takich dochodów</p> <p>b. mienia, sprzętu lub innych narzędzi wykorzystanych lub przewidzianych do wykorzystania w popełnieniu handlu ludźmi (art. 12 ust. 1 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>zobowiązanie do przyjęcia środków dla umożliwienia identyfikacji, odszukania, zakazania obrotu, bądź zajęcia mienia, sprzętu lub innych narzędzi w celu ich ewentualnej konfiskaty (art. 12 ust. 2 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>mienie, na które w całości lub w części zostały przekształcone lub zamienione dochody z przestępstwa również podlega identyfikacji, odszukaniu, wyłączeniu z obrotu, zajęciu lub konfiskacie (art. 12 ust. 3 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>mienie nabyte z legalnych źródeł przemieszane z dochodami z przestępstwa, bez uszczerbku dla jakichkolwiek uprawnień odnoszących się do zakazania obrotu lub zajęcia, podlega konfiskacie do wysokości szacowanej wartości przemieszanych dochodów (art. 12 ust. 4 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>wpływy oraz inne korzyści pochodzące z dochodów z przestępstwa, z mienia, na jakie dochody z przestępstwa zostały przekształcone lub zamienione, lub z mienia, z którym dochody z przestępstwa zostały przemieszane, podlegają identyfikacji, odszukaniu, wyłączeniu z obrotu, zajęciu lub konfiskacie w ten sam sposób oraz w takim samym zakresie, co dochody z przestępstwa (art. 12 ust. 5 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>zobowiązanie do upoważnienia własnych sądów lub innych właściwych organów do nakazania udostępnienia lub zajęcia dokumentacji bankowej, finansowej lub handlowej; wykluczenie możliwości powoływania się na tajemnicę bankową (art. 12 ust. 6 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>fakultatywne wprowadzenie wymogu, aby sprawca wykazał legalne pochodzenie domniemanych dochodów z przestępstwa lub innego mienia podlegającego konfiskacie (art. 12 ust. 7 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p> <p>ochrona praw osób trzecich działających w dobrej wierze (art. 12 ust. 8 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p>	<p>zobowiązanie do podjęcia działań umożliwiających skonfiskowanie lub pozbawienie w inny sposób narzędzi i korzyści pochodzących z popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, bądź też mienia, którego wartość odpowiada tymże korzyściom (art. 23 ust. 3)</p>
specjalne techniki dochodzeniowe	<p>zobowiązanie do podjęcia, w ramach swoich możliwości oraz na warunkach określonych w prawie wewnętrznym, środków koniecznych dla umożliwienia właściwym organom odpowiedniego wykorzystania na terytorium własnego państwa dostawy niejawnie nadzorowanej i tam, gdzie to właściwe, innych specjalnych technik dochodzeniowych, takich jak inwigilacja elektroniczna lub inne formy inwigilacji, oraz operacji pod przykryciem, w celu skutecznego zwalczania przestępczości zorganizowanej, o ile jest to zgodne z podstawowymi zasadami wewnętrznego systemu prawnego (art. 20 ust. 1 <i>Konwencji z Palermo</i>)</p>	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158)*, *Protokołu I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi z dnia 15 listopada 2000 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160)* oraz *Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku (Dz. U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107)*.

2.3. Uwagi końcowe

Jak zostało przedstawione w tym rozdziale, *Konwencja z Lake Success*, *Protokół w sprawie handlu dziećmi*, *Konwencja z Palermo* wraz z *Protokołem z Palermo* oraz *Konwencja warszawska* wyznaczają twarde prawnomiędzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi w odniesieniu do wielu różnych materialnokarnych (a także po części karnoprocesowych) aspektów tego przestępstwa. Postanowienia *Konwencji z Lake Success* odnoszą się tylko do handlu ludźmi w kontekście eksploatacji prostytucji, pomijają natomiast inne formy wykorzystania ofiar, co powoduje, że mają nieco archaiczny charakter, nieprzystający do współczesności. Z kolei *Protokół w sprawie handlu dziećmi* ma ograniczone zastosowanie ze względu na przedmiot swojej regulacji. W związku z tym najistotniejsze międzynarodowe standardy ścigania handlu ludźmi wynikają z *Konwencji z Palermo* i uzupełniającego ją *Protokołu z Palermo* oraz z *Konwencji warszawskiej*. Obejmują one takie zagadnienia jak zdefiniowanie i kryminalizacja handlu ludźmi i handlu dziećmi, delegalizacja i kryminalizacja czynów powiązanych z handlem ludźmi i handlem dziećmi, kryminalizacja form stadialnych i zjawiskowych handlu ludźmi i handlu dziećmi, sankcje wobec osób fizycznych, odpowiedzialność i sankcje wobec osób prawnych, jurysdykcja, konfiskata oraz specjalne techniki dochodzeniowe. Implementacja zdecydowanej większości spośród nich ma charakter obligatoryjny, a państwa, dokonując transpozycji norm konwencyjnych, powinny kierować się przede wszystkim podstawowymi zasadami i pojęciami swoich wewnętrznych porządków prawnych. Jedynie ustanowienie jurysdykcji karnej w oparciu o zasadę narodowościową podmiotową i narodowościową bierną oraz stworzenie ram prawnych umożliwiających wykorzystywanie takich specjalnych technik dochodzeniowych jak inwigilacja elektroniczna czy operacje pod przykryciem zostały pozostawione uznaniu państw i ich dobrej woli.

Rozdział 3

Ochrona ofiar handlu ludźmi w prawie międzynarodowym

3.1. Konwencyjne standardy ochrony ofiar handlu ludźmi

3.1.1. Główne zasady

Na podstawie analizy tekstów przedmiotowych konwencji i protokołów możliwe jest zidentyfikowanie i wskazanie pewnych naczelnych zasad, które wyrażają przewodnie idee i ducha tych umów międzynarodowych, wskazują pożądane kierunki interpretacyjne oraz dookreślają treść poszczególnych postanowień traktatów. Takimi zasadami, które da się wyodrębnić, są niewątpliwie zasada niedyskryminacji, zasada równości płci, zasada kierowania się interesem i dobrem dziecka oraz zasada respektowania praw oskarżonego.

Na pierwszy plan wśród głównych konwencyjnych zasad wysuwa się zasada niedyskryminacji. Już *Konwencja z Lake Success* nakazywała państwom cofnięcie lub uchylenie jakiegokolwiek istniejącego prawa, zarządzenia lub przepisu administracyjnego, w myśl którego osoby zajmujące się lub podejrzane o zajmowanie się prostytutką podlegają specjalnej rejestracji, są obowiązane posiadać specjalny dokument lub też powinny podporządkować się wyjątkowym wymaganiom co do nadzoru lub zgłaszania (art. 6). Uwzględnienie takiego postanowienia w konwencji można uznać za wyraz prawnoczułowego podejścia do ofiar handlu ludźmi zmuszanych do prostytucji, które ma zapobiegać ich szykanowaniu, stygmatyzacji i marginalizacji społecznej. Klasyczną klauzulę niedyskryminacyjną zawiera art. 14 ust. 2 *Protokołu z Palermo*, który stwierdza, że działania określone w protokole będą interpretowane oraz stosowane w sposób niepowodujący dyskryminacji osób z tytułu bycia tych osób ofiarami handlu ludźmi, zaś interpretacja i podejmowanie takich działań powinno być zgodne z zasadami niedyskryminacji uznanymi na arenie międzynarodowej. Zasada niedyskryminacji oznacza więc, że kobiety i mężczyźni powinni mieć równy dostęp do wymiaru sprawiedliwości, ochrony i pomocy w państwach pochodzenia i państwach przeznaczenia⁶⁶⁰. Bardziej precyzyjnie odnosi się do zasady niedyskryminacji art. 3 *Konwencji warszawskiej*, który podaje przykładowe przyczyny dyskryminacji. Stanowi on, że implementacja postanowień konwencji przez jej strony, w szczególności korzystanie ze środków ochrony i promowania praw ofiar, będzie zapewniona bez dyskryminacji wynikającej z jakichkolwiek powodów, takich jak: płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie lub z jakichkolwiek innych przyczyn. Lista przyczyn dyskryminacji z *Konwencji warszawskiej* jest identyczna z katalogiem zawartym w art. 14 Europejskiej konwencji praw człowieka⁶⁶¹.

Zasada równości płci oznacza, że wszelkie strategie i polityki przeciwdziałania handlowi ludźmi i udzielania ochrony jego ofiarom uwzględniają podobieństwa i różnice w doświadczeniach kobiet i mężczyzn będących ofiarami handlu ludźmi, są ukierunkowane na zwalczanie dyskryminacji ze względu na płeć i przemocy wobec kobiet, biorą pod uwagę zróżnicowany wpływ polityk na kobiety i mężczyzn, a także promują pełną realizację praw człowieka zarówno w odniesieniu do kobiet, jak i mężczyzn⁶⁶². Co prawda art. 6 ust. 4 *Protokołu z Palermo* nakazuje przy stosowaniu postanowień art. 6 dotyczącego ochrony ofiar handlu ludźmi uwzględnianie płci, jednak bliższa analiza całego protokołu niekoniecz-

660 Jordan A.D., Human Rights or Wrongs? The Struggle for a Right-Based Response to Trafficking in Human Beings, „Gender and Development” 2002, t. 10, nr 1, s. 33.

661 Council of Europe Handbook for Parliamentarians, s. 18.

662 International Framework for Action..., op. cit., s. 8.

nie prowadzi do wniosku, że instrument ten wyraża zasadę równości płci⁶⁶³. Niezwykle stanowczo i wyraźnie zasada równości płci została sformułowana w *Konwencji warszawskiej*. Art. 17 konwencji stanowi, że każde państwo, stosując działania odnoszące się do ochrony ofiar oraz promowania ich praw, będzie dążyć do promowania zasady równości płci oraz stosowania strategii równouprawnienia płci w rozwoju, implementacji i ocenie tych działań. Głównym celem tego przepisu jest zwrócenie uwagi na fakt, że to kobiety są podstawową grupą docelową handlarzy ludźmi oraz że są one bardziej podatne na wiktyimizację niż mężczyźni, ze względu na marginalizację społeczną wynikającą z feminizacji ubóstwa i bezrobocia⁶⁶⁴. Dlatego też środki ochrony i promowania praw kobiet ofiar handlu ludźmi powinny uwzględniać tę podwójną marginalizację (jako kobiet i jako ofiar), w tym sensie, że powinny brać pod uwagę rzeczywistość społeczną, do której się odnoszą, a zwłaszcza to, że społeczeństwa składają się i z kobiet i z mężczyzn i że nie zawsze potrzeby obu tych grup są jednakowe⁶⁶⁵. Potwierdza to art. 10 ust. 1 *Konwencji warszawskiej*, który akcentuje wyjątkowe położenie kobiet ofiar handlu ludźmi w procesie identyfikacji. Stanowi on, iż w celu zapewnienia, że proces identyfikacji ofiar będzie następował z należytym poszanowaniem szczególnej sytuacji kobiet będących ofiarami, państwa zobowiązały się zagwarantować obecność w składzie właściwych organów osób wykwalifikowanych i wyspecjalizowanych w zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, w identyfikowaniu i pomaganiu ofiarom, oraz zapewnić, że różne organy nawiążą współpracę między sobą, jak również z odpowiednimi instytucjami wspierającymi.

Jak trafnie zauważa Radhika Coomaraswamy w jednym ze swoich sprawozdań rocznych, podejście do zjawiska handlu dziećmi wymaga zastosowania specyficznych, właściwych tylko dla dzieci, środków zaradczych⁶⁶⁶. W związku z tym we wszystkich działaniach podejmowanych w odniesieniu do ofiar handlu dziećmi i dzieci narażonych na niebezpieczeństwo handlu należy się kierować standardami i zasadami ochrony praw człowieka wynikającymi z Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku i jej *Protokołów fakultatywnych*⁶⁶⁷. Dzieci ofiary handlu mają prawo do szczególnych środków ochrony, zgodnych z ich specjalnymi prawami i potrzebami, a najlepszy interes dziecka powinien być brany pod uwagę w pierwszej kolejności⁶⁶⁸. Zasada kierowania się interesem i dobrem dziecka została po raz pierwszy wyrażona w art. 8 ust. 3 Protokołu w sprawie handlu dziećmi, zgodnie z którym państwa zobowiązały się zapewnić, że w traktowaniu przez system prawa karnego dzieci ofiar przestępstw określonych w tym protokole podstawowym celem będzie najlepiej pojęty interes dziecka.

Z kolei *Protokół z Palermo* jest krytykowany za pominięcie specjalnych potrzeb dzieci będących ofiarami handlu ludźmi, które przecież pod wieloma względami różnią się od potrzeb pełnoletnich ofiar⁶⁶⁹. Trzeba zauważyć, że w czasie wiedeńskich negocjacji nad protokołem dotyczącym handlu ludźmi zainteresowane agencje ONZ lobbowały za umieszczeniem w tym dokumencie osobnego rozdziału dedykowanego definicji handlu dziećmi, specjalnym prawom dzieci uznawanym na arenie międzynarodowej oraz specjalnym potrzebom dzieci ofiar handlu⁶⁷⁰. Ostatecznie jedynie w art. 6 ust. 4 *Protokołu z Palermo* zostało zapisane, że państwa, stosując postanowienia art. 6 dotyczącego ochrony ofiar handlu ludźmi, powinny uwzględnić wiek oraz szczególne potrzeby ofiar handlu ludźmi, zwłaszcza szczególne potrzeby dzieci, także w zakresie odpowiedniego zakwaterowania, kształcenia i opieki. Z jednej strony, jeśli w sprawie nie ma pewności co do wieku ofiary, a istnieją powody, żeby przypuszczać, że ofiara jest dzieckiem, to państwo może, w zakresie dozwolonym przez prawo krajowe, traktować ofiarę jako dziecko zgodnie z postanowieniami Konwencji o ochronie praw dziecka do czasu zweryfikowania jej

663 Iniguez de Heredia M., op. cit., s. 306.

664 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 56 [§ 210]; Council of Europe Handbook for Parliamentarians, s. 33.

665 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 56 [§ 210].

666 Radhika Coomaraswamy report on trafficking in women, women's migration and violence against women, s. 6 [§ 2].

667 International Framework for Action..., op. cit., s. 8.

668 Ibidem.

669 Fredette K., op. cit., s. 118-120; Garrard V., Sad Stories: Trafficking in Children: Unique Situations Requiring New Solutions, „Georgia Journal of International and Comparative Law” 2006, t. 35, nr 1, s. 164; Potts Jr L. G., op. cit., s. 244-247.

670 UNHCHR Note, s. 4 [§ 13]; UNHCHR, UNICEF and IOM Note, s. 3 [§ 6].

wieku⁶⁷¹. Z drugiej zaś strony państwo powinno także rozważyć: 1) ustanowienie dla dziecka kuratora, który opiekowałby się nim do czasu podjęcia trwałych i ostatecznych decyzji co do jego dalszego losu, 2) zagwarantowanie uniknięcia bezpośredniej konfrontacji dziecka ze sprawcą przestępstwa, zarówno w czasie postępowania przygotowawczego, jak i w toku postępowania sądowego, oraz zapewnienie dzieciom, o ile leży to w ich najlepszym interesie, prawa do pełnej i wyczerpującej informacji na temat spraw bezpieczeństwa oraz procedur sądowych, zanim podejmą one decyzję o składaniu zeznań w postępowaniu karnym (dzieciom, które zdecydują się na występowanie w roli świadka, powinny zostać przyznane specjalne środki ochrony zapewniające ich bezpieczeństwo), 3) zagwarantowanie odpowiedniego zakwaterowania dzieciom ofiarom handlu w celu uniknięcia ich rewiktymizacji, 4) opracowanie specjalnych procedur rekrutacyjnych i programów szkoleniowych w celu zapewnienia, że osoby odpowiedzialne za opiekę nad dziećmi i ich ochronę będą rozumiały ich potrzeby oraz będą posiadały umiejętności potrzebne do udzielenia pomocy dzieciom i obrony ich praw⁶⁷².

Do najlepszego interesu, dobra, szczególnej sytuacji i potrzeb oraz praw dziecka odwołuje się za to w kilku miejscach *Konwencja warszawska*. W celu zapewnienia, że proces identyfikacji ofiar będzie następował z należytym poszanowaniem szczególnej sytuacji dzieci będących ofiarami, państwa zobowiązały się zagwarantować obecność w składzie właściwych organów osób wykwalifikowanych i wyspecjalizowanych w zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, w identyfikowaniu i pomaganiu dzieciom ofiarom, oraz zapewnić, że różne organy nawiążą współpracę między sobą, jak również z odpowiednimi instytucjami wspierającymi (art. 10 ust. 1). Jedynymi przesłankami zezwalającymi na podanie do wiadomości publicznej przez media, bądź w jakikolwiek inny sposób, tożsamości dziecka lub szczegółów umożliwiających jego identyfikację są prawdopodobieństwo odnalezienia członków rodziny, bądź zabezpieczenie dobra i ochrony dziecka (art. 11 ust. 2). Bardzo podobny w brzmieniu do art. 6 ust. 4 *Protokołu z Palermo* jest art. 12 ust. 7 *Konwencji warszawskiej*, który stanowi, że każde państwo dopilnuje, żeby świadczenia dla ofiar były zapewnione w sposób konsensualny i świadomy, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb osób szczególnie narażonych oraz praw dzieci, pod względem zakwaterowania, edukacji i właściwej opieki zdrowotnej. Państwa powinny także uwzględnić potrzeby dzieci w toku postępowania sądowego, chroniąc ich życie prywatne i tożsamość oraz zapewniając im bezpieczeństwo i ochronę przed zastraszaniem poprzez zagwarantowanie im prawa do szczególnych środków ochrony (art. 30). Strony *Konwencji warszawskiej* powinny też kierować się najlepszym interesem dziecka, wydając lub odnawiając pozwolenie na pobyt dla dzieci będących ofiarami, gdy jest to niezbędne ze względów prawnych (art. 14 ust. 2), podejmując decyzję o zawróceniu dziecka ofiary do danego państwa, po uprzednim dokonaniu oceny ryzyka i bezpieczeństwa (art. 16 ust. 7), czy zapewniając specjalne środki ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszaniem (art. 28 ust. 3).

Przejawem troszczenia się społeczności międzynarodowej o najlepszy interes dzieci będących ofiarami handlu jest wypracowanie trzech dokumentów o charakterze soft law poświęconych temu zagadnieniu. W 2005 roku ECOSOC uchwaliła *Rezolucję nr 2005/20*, do której zostały załączone *Wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach obejmujących dzieci ofiary i świadków przestępstw*⁶⁷³. W 2006 roku dwie wyspecjalizowane agendy ONZ, UNICEF i ILO, opracowały własne wytyczne, odnoszące się do postępowania z ofiarami handlu dziećmi. Dzięki doświadczeniom zebranych podczas realizacji z różnymi partnerami wielu projektów w Europie Południowo-Wschodniej UNICEF stworzył *Wytyczne dotyczące ochrony dzieci ofiar handlu*⁶⁷⁴. Natomiast ILO, dzięki realizacji projektu w Azji Południowo-Wschodniej w ramach IPEC, wypracowało dokument o nazwie *Zwalczanie handlu dziećmi: Przyjazne dzieciom standardy i wytyczne dotyczące powrotu do zdrowia i integracji dzieci ofiar handlu*⁶⁷⁵.

671 Legislative Guides, s. 289 [§ 65].

672 Ibidem, s. 289-290 [§ 65].

673 Zob. Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime, Economic and Social Council, Nowy Jork 2005 (E/CN.15/2005/L.2/Rev.1).

674 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 75-77. Zob. Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking, United Nations Children's Fund, Nowy Jork 2006. W tym samym roku UNICEF wydał poradnik dotyczący implementacji procedur i dobrych praktyk zawartych w tym dokumencie. Zob. Reference Guide on Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe, United Nations Children's Fund, Genewa 2006.

675 Zob. Combating Child Trafficking: Child-friendly Standards and Guidelines for the Recovery and Integration of Trafficked Children, International Labour Office, Bangkok 2006.

Zasada respektowania praw oskarżonego jest wyrazem uznawania i szanowania praw człowieka osób oskarżonych o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi i ona również znajduje swoje odzwierciedlenie w różnych postanowieniach prawnomiędzynarodowych instrumentów służących zwalczaniu handlu ludźmi. Zgodnie z art. 8 ust. 6 Protokołu w sprawie handlu dziećmi żaden element art. 8 (dotyczącego pomocy, ochrony oraz uprawnień procesowych dzieci ofiar handlu) nie może być interpretowany jako naruszający prawa oskarżonego do sprawiedliwego i bezstronnego procesu lub jako niezgodny z tymi prawami. Także *Konwencja z Palermo* i *Protokół z Palermo* zawierają kilka ważnych postanowień. Państwa zbyt często zezwalają groźnym przestępcom, członkom zorganizowanych grup na opuszczenie aresztu po wpłaceniu kaucji, nawet w sytuacji, kiedy istnieje wysokie prawdopodobieństwo ich ucieczki, jednakże konieczność zapewnienia obecności oskarżonego w postępowaniu sądowym nie powinna z góry pozbawiać go prawa do zwolnienia z aresztu za kaucją czy prawa do wysłuchania przez sąd podczas wydawania postanowienia o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego⁶⁷⁶. W związku z tym każde państwo jest zobowiązane podjąć, zgodnie ze swoim prawem wewnętrznym oraz przy należnym poszanowaniu prawa do obrony, odpowiednie środki, dążąc do zapewnienia, aby warunki ustanowione w związku z decyzjami o zwolnieniu oskarżonego przed rozpoczęciem rozprawy głównej lub postępowania odwoławczego uwzględniały potrzebę zagwarantowania obecności oskarżonego w dalszym toku postępowania karnego (art. 11 ust. 3 *Konwencji z Palermo*). W czasie postępowania sądowego oskarżony powinien mieć możliwość konfrontacji z osobami obciążającymi go zeznaniami i nawet jeśli prawo to może być ograniczone w sprawach karnych z udziałem członków zorganizowanych grup przestępczych, to z uwagi na konieczność zagwarantowania uczciwego procesu oskarżony nie może być całkowicie go pozbawiony⁶⁷⁷. Dlatego też środki ochrony świadków (a zwłaszcza przepisy proceduralne, umożliwiające świadkom składanie zeznań w sposób zapewniający bezpieczeństwo) nie powinny naruszać praw oskarżonego, w tym prawa do należytego procesu (art. 24 ust. 2 *Konwencji z Palermo*). Również przedstawianie przez ofiary handlu ludźmi swoich poglądów i wątpliwości na odpowiednich etapach postępowania karnego powinno odbywać się w sposób nienaruszający prawa do obrony (art. 6 ust. 2 pkt b *Protokołu z Palermo*)⁶⁷⁸.

3.1.2. Identyfikacja

Pierwszym krokiem w kierunku uznania osób będących przedmiotem handlu ludźmi za ofiary, którym przysługują podstawowe prawa człowieka oraz ochrona i pomoc, jest ich właściwe zidentyfikowanie jako takich⁶⁷⁹. Często nawet same ofiary handlu ludźmi mogą nie mieć świadomości pokrzywdzenia i nie uważać się za pokrzywdzone, co niewątpliwie utrudnia proces identyfikacji⁶⁸⁰. Jeśli osoba będąca przedmiotem handlu ludźmi nie zostanie zidentyfikowana jako ofiara, to może wtedy zostać potraktowana jako nielegalny imigrant i być pozbawiona jakiegokolwiek ochrony i wsparcia⁶⁸¹. Wiele czynników hamuje i zakłóca szybką oraz odpowiednią identyfikację ofiar handlu ludźmi. Są to np.: traumatyzacja ofiar, obawa o bezpieczeństwo własne oraz osób im bliskich, brak zaufania do służb państwowych, strach przed zatrzymaniem i deportacją, bariery kulturalne i językowe, brak społecznej świadomości na temat handlu ludźmi, brak świadomości wśród pracowników służb państwowych, brak szkoleń i procedur identyfikacji ofiar handlu ludźmi, trudności w odróżnieniu przemytu ludzi od handlu ludźmi, dysponowanie niewystarczającymi środkami, czy reakcyjne podejście do zwalczania handlu ludźmi⁶⁸². Osoby, które ze względów zawodowych mogą mieć kontakt z ofiarami handlu ludźmi (np. policjanci, strażnicy graniczni, służby imigracyjne, pracownicy służby zdrowia, inspektorzy pracy), powinny

676 Boister N., Human Rights Protection in the Suppression Conventions, „Human Rights Law Review” 2002, t. 2, nr 2, s. 213.

677 Ibidem.

678 Analogiczny przepis zawarty jest w art. 25 ust. 3 *Konwencji z Palermo*, z tym że zamiast „poglądów i wątpliwości” jest w nim mowa o „opiniach i obawach”.

679 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 184; IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 40; Mattar M.Y., Human Security or State Security? The Overriding Threat in Trafficking in Persons, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 265-266.

680 IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 41.

681 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 173.

682 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 184-185; Sigmon J.N., op. cit., s. 253-256.

odbyć odpowiednie szkolenia, umożliwiające im identyfikację ofiar oraz uzmysłowienie sobie ich potrzeb⁶⁸³. Przed rozpoczęciem procesu identyfikacji ofiar handlu ludźmi odpowiednie służby powinny zrozumieć znaczenie takich czynników jak płeć, status imigracyjny, obawa przed represjami, kontekst kulturowy, czy warunki osobiste potencjalnych ofiar⁶⁸⁴. W tym miejscu trzeba odnotować, że w 2005 roku Anti-Slavery International wydało przeznaczoną dla praktyków Skrzynkę szkoleniową dotyczącą identyfikacji ofiar handlu ludźmi i pomocy im⁶⁸⁵.

W kwestii identyfikacji ofiar handlu ludźmi strony *Konwencji z Lake Success* w art. 18 zobowiązały się do, zgodnego z warunkami ustalonymi przez własne prawo krajowe, zarządzenia zbierania deklaracji od obcokrajowców zajmujących się prostytutką, w celu ustalenia ich tożsamości i stanu cywilnego oraz stwierdzenia, kto spowodował opuszczenie przez nich ich państwa. Uzyskane w ten sposób informacje mają być komunikowane władzom państwa pochodzenia tych osób celem przeprowadzenia repatriacji.

Poważną słabością *Protokołu z Palermo* jest to, że nie obejmuje on zakresem swojej regulacji kwestii identyfikacji ofiar, przez co nie tworzy bardzo potrzebnych w tej dziedzinie nowych standardów międzynarodowych⁶⁸⁶. W Przewodniku legislacyjnym do *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* zostało jedynie zauważone, że zidentyfikowanie osoby będącej przedmiotem handlu ludźmi jako ofiary może nastąpić na podstawie uznania sądu karnego lub cywilnego, który zidentyfikuje taką osobę w trakcie postępowania sądowego, na podstawie decyzji administracyjnej lub orzeczenia sądowego opartego na oświadczeniu funkcjonariusza organów ścigania, strażnika granicznego lub innego urzędnika, który natrafi na taką osobę podczas śledztwa lub postępowania administracyjnego, bądź na podstawie decyzji administracyjnej lub orzeczenia sądowego podjętego na podstawie oświadczenia zainteresowanej osoby lub przedstawiciela organizacji pozarządowej⁶⁸⁷. Również Protokół w sprawie handlu dziećmi nie zawiera postanowień odnoszących się do identyfikacji dzieci ofiar handlu.

Rozbudowane unormowania dotyczące identyfikacji ofiar handlu ludźmi zostały natomiast zawarte w art. 10 *Konwencji warszawskiej*. Ustęp pierwszy tego artykułu stanowi, że każde państwo zapewni obecność w składzie właściwych organów osób wykwalifikowanych i wyspecjalizowanych w zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, w identyfikowaniu i pomaganiu ofiarom, w tym dzieciom, oraz zapewni, że różne organy nawiążą współpracę między sobą, jak również z odpowiednimi instytucjami wspierającymi, w celu zapewnienia, że proces identyfikacji ofiar będzie następował z należyтым poszanowaniem szczególnej sytuacji kobiet i dzieci będących ofiarami, a w odpowiednich wypadkach ofiarom będą wydawane pozwolenia na pobyt na warunkach określonych w art. 14 *Konwencji warszawskiej*. Przez „właściwe organy” należy rozumieć władze publiczne, które mogą mieć kontakt z ofiarami handlu ludźmi, np. policję, inspektorat pracy, urzędy celne, urzędy imigracyjne, ambasady i konsulaty⁶⁸⁸. *Konwencja warszawska* nie nakazuje, żeby właściwe organy posiadały specjalistów w sprawach handlu ludźmi, natomiast wymaga, aby były to osoby przeszkolone i wykwalifikowane⁶⁸⁹. Instytucjami wspierającymi mogą być zwłaszcza organizacje pozarządowe udzielające wsparcia i pomocy ofiarom handlu ludźmi⁶⁹⁰. Art. 10 ust. 2 *Konwencji warszawskiej* stwierdza, że każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne dla identyfikacji ofiar, stosownie do okoliczności we współpracy z innymi państwami i odpowiednimi organizacjami wspierającymi. Jednocześnie każde państwo ma zapewnić, że w przypadku, gdy właściwe organy mają uzasadnione podstawy, aby przypuszczać, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi, to osoba ta nie zostanie wydalona z jego terytorium, dopóki proces jej identyfikacji jako ofiary przestępstwa handlu ludźmi nie zostanie zakończony przez właściwe organy. Każde

683 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 253.

684 Ibidem, s. 255-256

685 Zob. Protocol for Identification and Assistance to Trafficked Persons and Training Kit, Anti-Slavery International, Londyn 2005.

686 Abolishing Slavery..., op. cit., s. 25; Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols..., op. cit., s. 994-995; Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 166; Gallagher A.T., Trafficking, Smuggling and Human Rights..., op. cit., s. 27; IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 40; Mattar M.Y., Incorporating the Five Basic Elements..., op. cit., s. 388.

687 Legislative Guides, s. 289 [§ 64].

688 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 45 [§ 129].

689 Ibidem, s. 45-46 [§ 130].

690 Ibidem, s. 46 [§ 130].

państwo ma też zapewnić, że osoba ta będzie korzystać z pomocy przewidzianej w art. 12 ust. 1 i 2 *Konwencji warszawskiej*. Przepis ten ma na celu uniknięcie niezwłocznej deportacji osób nielegalnie przebywających na terytorium państwa, w którym zostały poddane eksploatacji, jeszcze przed zakończeniem procesu identyfikacji⁶⁹¹. *Konwencja warszawska* nie wymaga, aby właściwe organy miały absolutną pewność co do statusu danej osoby jako ofiary handlu ludźmi zanim podejmą decyzję o jej wydaleniu, gdyż wystarczające w takim przypadku jest uzasadnione przypuszczenie⁶⁹². Wyrażenie „wydalona z jego terytorium” odnosi się zarówno do ekspulsji do państwa pochodzenia, jak i do państwa trzeciego⁶⁹³. Proces identyfikacji jest niezależny od jakiegokolwiek postępowania karnego prowadzonego przeciwko osobom odpowiedzialnym za handel ludźmi, w związku z czym wyrok karny nie jest potrzebny ani do rozpoczęcia procesu identyfikacji, ani do jego zakończenia⁶⁹⁴. Chociaż proces identyfikacji może toczyć się szybciej niż równoległe postępowania karne, to ofiary handlu ludźmi mogą potrzebować pomocy zanim jeszcze zostaną rozpoznane jako takie. Dlatego też właściwe władze w razie posiadania uzasadnionych przypuszczeń, że ktoś jest ofiarą handlu ludźmi, powinny zagwarantować takiej osobie korzystanie z pomocy przewidzianej w art. 12 ust. 1 i 2 *Konwencji warszawskiej*⁶⁹⁵. Niestety w procesie opracowywania tekstu *Konwencji warszawskiej* nie zostały uwzględnione zalecenia Amnesty International i Anti-Slavery International, nakazujące przyznanie osobom, które nie zostały zidentyfikowane przez właściwe organy jako ofiary handlu ludźmi, prawa do zaskarżenia negatywnej dla nich decyzji do niezależnego i bezstronnego organu utworzonego przez prawo⁶⁹⁶. Także Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wystąpiło z takim postulatem⁶⁹⁷.

Konwencja warszawska zawiera również specjalne postanowienia dotyczące właściwej identyfikacji ofiar handlu dziećmi⁶⁹⁸. Czasami trudno jest stwierdzić, czy dana osoba ma mniej, czy więcej niż 18 lat⁶⁹⁹. W sytuacji, gdy nie ma pewności co do wieku ofiary i istnieją powody, aby sądzić, że ofiara jest dzieckiem, to należy domniemywać, że ofiara jest dzieckiem i zapewnić jej specjalne środki ochrony do czasu zakończenia sprawdzania jej wieku (art. 10 ust. 3). Powinny one obejmować zwłaszcza środki ochrony przewidziane w *Konwencji o prawach dziecka* z 1989 roku⁷⁰⁰. Natomiast w sytuacji, gdy dziecko pozostawione bez opieki zostanie zidentyfikowane jako ofiara, każde państwo ma: a) zapewnić reprezentację dziecka przez kuratora, organizację lub organ odpowiedzialny za działanie w najlepszym interesie dziecka, b) podjąć niezbędne kroki w celu ustalenia tożsamości i obywatelstwa dziecka oraz c) podjąć wszelkie wysiłki w celu zlokalizowania rodziny dziecka, jeżeli jest to w najlepszym interesie dziecka (art. 10 ust. 4). Niekiedy znalezienie rodziny dziecka nie leży w jego najlepszym interesie, gdyż to członkowie jego rodziny mogą być odpowiedzialni za to, że stało się ono przedmiotem handlu⁷⁰¹. Słabością art. 10 ust. 4 jest to, że odnosi się on tylko do dzieci bez opieki, natomiast pomija m.in. dzieci uchodźców wewnętrznych, które niekoniecznie podlegają tej kategorii⁷⁰², oraz nie rozszerza zakresu przywilejów takich dzieci np. o: obowiązkową reprezentację przez odpowiednio doświadczonego prawnika, wymóg kierowania się we wszelkich działaniach przez instytucje publiczne i prywatne najlepszym interesem dziecka, czy obowiązek informowania o przysługujących im prawach, pomocy i świadczeniach w języku dla nich zrozumiałym oraz umieszczeniu ich w bezpiecznym i odpowiednio przystosowanym schronisku⁷⁰³.

691 Ibidem, s. 46 [§ 131].

692 Ibidem, s. 46 [§ 132].

693 Ibidem, s. 46 [§ 133].

694 Ibidem, s. 46 [§ 134].

695 Ibidem, s. 46 [§ 135].

696 Według obydwu organizacji pozarządowych ofiary handlu ludźmi powinny mieć też prawo kwestionowania wszelkich innych naruszających ich interesy i prawa decyzji, m.in. dotyczących udzielanej pomocy, rehabilitacji, tzw. czasu do namysłu, zezwolenia na pobyt, czy repatriacji. Zob. Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 7, 14-15.

697 Opinia Nr 253 (2005), [§ 14 pkt iv ppkt d].

698 Council of Europe Handbook for Parliamentarians, s. 24.

699 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 46 [§ 136].

700 Ibidem.

701 Ibidem, s. 46 [§ 137].

702 Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 7-8.

703 Ibidem, s. 8.

3.1.3. Niekaralność ofiar

Państwa często skłaniają się do traktowania osób będących przedmiotem handlu jako przestępców, nie zaś jako ofiary – i to zarówno przestępstwa, jak i naruszeń praw człowieka⁷⁰⁴. Rozpoznanie takich osób jako ofiar pociąga za sobą konieczność uwolnienia ich od odpowiedzialności karnej za popełnienie czynów, do których zostały zmuszone w następstwie handlu ludźmi, np. za nielegalne przekroczenie granicy czy legitymowanie się podrobionymi dokumentami tożsamości i podróży⁷⁰⁵. Państwa powinny zaniechać ścigania, zatrzymywania, karania i deportowania osób poddanych handlowi ludźmi za naruszenie przez nie prawa imigracyjnego oraz udział w czynach będących bezpośrednią konsekwencją ich krytycznego położenia⁷⁰⁶. W praktyce państwa przyjmują dwa modele niekarania ofiar handlu ludźmi: model przymusowy (*duress model*), który wyłącza ściganie ze względu na zmuszenie osoby do popełnienia przestępstwa, oraz model przyczynowy (*causation model*), który nakazuje zaniechanie ścigania wszelkich przestępstw bezpośrednio związanych z handlem ludźmi⁷⁰⁷.

Co prawda *Konwencja z Lake Success* nie zawiera wyraźnego odniesienia do niekarania osób uprawiających prostytucję w rezultacie handlu ludźmi, jednak analizując jej preambułę i poszczególne artykuły można dostrzec, że prezentuje ona abolicjonistyczne podejście do zjawiska prostytucji i traktuje wszystkie osoby trudniące się tym procederem – zarówno dobrowolnie, jak i pod wpływem przymusu – jako ofiary. Uprawianie prostytucji nie stanowi przestępstwa, natomiast penalizacji podlegają czyny związane z eksploatacją prostytucji innych osób, tj. werbowanie prostytutek, sutenerstwo, kuplerstwo, posiadanie domów publicznych, zarządzanie nimi czy ich finansowanie.

Protokół w sprawie handlu dziećmi nie zawiera wśród swoich postanowień klauzuli niekaralności dzieci ofiar handlu. Również *Protokół z Palermo* nie chroni ofiar handlu ludźmi przed ściganiem za popełnienie przestępstw, do których zostały zmuszone, w związku z czym mogą być one skazane np. za pracę bez wymaganego zezwolenia, posiadanie fałszywych dokumentów czy uprawianie prostytucji w państwach, w których jest to zakazane⁷⁰⁸.

Z kolei *Konwencja warszawska*, adaptując w art. 26 model przymusowy, wprowadza klauzulę niekaralności dla ofiar handlu ludźmi, według której każde państwo, zgodnie z podstawowymi zasadami swojego wewnętrznego systemu prawnego, zapewni możliwość niekarania ofiar za ich udział w czynach bezprawnych w zakresie, w jakim były do tego zmuszone. Zmuszenie ofiar do udziału w bezprawnej działalności powinno być rozumiane jako obejmujące przynajmniej zastosowanie względem ofiar nielegalnych metod wymienionych w definicji handlu ludźmi, które skutkuje powstaniem sytuacji przymusowej⁷⁰⁹.

3.1.4. Ochrona tożsamości i prywatności

Po raz pierwszy państwa zostały zobowiązane do ochrony tożsamości i prywatności ofiar handlu ludźmi przez Protokół w sprawie handlu dziećmi. Zgodnie z jego art. 8 ust. 1 pkt e państwa mają podejmować odpowiednie kroki w celu ochrony praw i interesów dzieci ofiar handlu na wszystkich etapach postępowania karnego, w szczególności poprzez właściwą ochronę prywatności i tożsamości dzieci ofiar oraz podjęcie środków, zgodnych z prawem krajowym, w celu uniknięcia niewłaściwego rozpowszechnienia informacji mogących doprowadzić do identyfikacji dzieci ofiar.

704 Haynes D.F., *Used, Abused, Arrested and Deported: Extending Immigration Benefits to Protect the Victims of Trafficking and to Secure the Prosecution of Traffickers*, „Human Rights Quarterly” 2004, t. 26, nr 2, s. 238; *Non-punishment and non-prosecution of victims of trafficking in persons: administrative and judicial approaches to offences committed in the process of such trafficking*. Background paper prepared by the Secretariat, Working Group on Trafficking in Persons, Wiedeń 2009, s. 2 [§ 5]; Raymond J.G., *Guide to the New UN Trafficking Protocol*, North Amherst 2001, s. 9; *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 253.

705 IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 43.

706 IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 44; Jordan A.D., *Human Rights or Wrongs?...*, op. cit., s. 34.

707 IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 44; *Non-punishment and non-prosecution...*, op. cit., s. 3-4 [§ 11].

708 Hyland K. E., *The Impact of the Protocol...*, op. cit., s. 31; IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 43; *Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008*, s. 254.

709 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 64 [§ 273].

Z kolei art. 6 ust. 1 *Protokołu z Palermo* stanowi, że w stosownych przypadkach oraz w zakresie przewidzianym przez swoje prawo wewnętrzne, każde państwo będzie chroniło prywatność i tożsamość ofiar handlu ludźmi, włączając w to m.in. utajnienie postępowania prawnego dotyczącego takiego handlu. Ochrona prywatności i tożsamości ofiar handlu ludźmi może obejmować wyłączenie publiczności i przedstawicieli mediów z udziału w rozprawie sądowej, czy ograniczenie publikowania określonych informacji, np. szczegółów, które umożliwią zidentyfikowanie ofiar⁷¹⁰. Należy pamiętać, że wykluczenie publiczności i reprezentantów środków masowego przekazu z uczestnictwa w postępowaniu sądowym ogranicza efektywność, jawność i przejrzystość tego postępowania oraz może naruszać wolność wypowiedzi, w związku z czym skład orzekający podejmujący taką decyzję powinien znaleźć należyte jej usprawiedliwienie, mające swoje źródło w prawie proceduralnym⁷¹¹.

Kwestia ochrony tożsamości i prywatności ofiar handlu ludźmi została też unormowana w art. 11 *Konwencji warszawskiej*. Zgodnie z ustępem pierwszym tego artykułu każde państwo ma zapewnić ochronę życia prywatnego oraz tożsamości ofiar, a dane osobowe ofiar mają być przechowywane i używane w zgodzie z warunkami określonymi przez Konwencję o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych z dnia 28 stycznia 1981 roku⁷¹². Przepis ten jest podtyktowany ryzykiem, że dane osobowe ofiar handlu ludźmi będą udostępniane bez żadnej kontroli i ochrony⁷¹³. Należy zauważyć, że państwa muszą stosować postanowienia konwencji o ochronie danych osobowych do ofiar handlu ludźmi bez względu na to, czy ratyfikowały ten dokument⁷¹⁴. Zgodnie z art. 11 ust. 2 *Konwencji warszawskiej* każde państwo ma podjąć działania zapewniające zwłaszcza, że tożsamość lub szczegóły umożliwiające identyfikację dziecka ofiary handlu ludźmi nie będą podawane do wiadomości publicznej przez media ani w jakikolwiek inny sposób, poza wyjątkowymi sytuacjami, gdy ułatwi to odnalezienie członków rodziny bądź zabezpieczenie dobra i ochrony dziecka. Przepis ten odnosi się nie tylko do tożsamości dziecka, ale również do „szcze-gółów umożliwiających identyfikację dziecka”, co może prowadzić do tego, że media bez wspomina-nia imienia dziecka mogą czasem ujawnić szczegóły dotyczące miejsca jego pobytu lub pracy, a to z kolei może pozwolić na jego zidentyfikowanie⁷¹⁵. Państwa mają wolną rękę w przyjęciu środków zapobiegających publicznemu ujawnieniu tożsamości dziecka lub szczegółów umożliwiających jego identyfikację, co oznacza, że mogą też ustanowić sankcje karne za takie zachowanie⁷¹⁶. Udostępnienie informacji na temat tożsamości dziecka jest dozwolone, jeśli usprawiedliwiają to wyjątkowe okoliczności, takie jak możliwość odnalezienia członków rodziny dziecka lub zabezpieczenie dobra i ochrony dziecka⁷¹⁷. Ponadto każde państwo powinno rozważyć, zgodnie z art. 10 Europejskiej konwencji praw człowieka w wykładni Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, podjęcie działań zachęcających media do ochrony życia prywatnego i tożsamości ofiar, zarówno poprzez samoregulację, jak i poprzez działania regulacyjne podejmowane przez państwo lub wspólnie z państwem (art. 11 ust. 3).

Konwencja warszawska przewiduje też ochronę prywatności i tożsamości ofiar w postępowaniu sądowym, stanowiąc w art. 30 pkt a, że zgodnie z Europejską konwencją praw człowieka oraz z warunkami określonymi w prawie krajowym każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne do zapewnienia w toku postępowania sądowego ochrony życia prywatnego ofiar i, kiedy to odpowiednie, ich tożsamości. W przypadku ofiar będących dziećmi działania państw powinny być nastawione na zaspokojenie potrzeb dzieci i zadbanie o ich prawa do szczególnych środków ochrony. Ochrona prywatności i tożsamości ofiar w czasie postępowania sądowego może być

710 IPU / UNODC Handbook for Parliamentarians, s. 52; Legislative Guides, s. 283 [§ 53].

711 Legislative Guides, s. 284 [§ 54].

712 Dz. U. z 2003, Nr 3, poz. 25. 8 listopada 2001 roku został przyjęty Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych dotyczący organów nadzoru i transgranicznych przepływów danych (Dz. U. z 2006 r., Nr 3, poz. 15).

713 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 47 [§ 140].

714 Ibidem, s. 47 [§ 141].

715 Ibidem, s. 47 [§ 142].

716 Ibidem, s. 47 [§ 143].

717 Ibidem, s. 47 [§ 144].

urzeczywistniona dzięki wyłączeniu z całości lub części rozprawy sądowej prasy i publiczności, tak jak to dopuszcza art. 6 ust. 1 Europejskiej konwencji praw człowieka⁷¹⁸, bądź też zezwoleniu przez sąd na utajnienie personaliów ofiary i dopuszczeniu jej do składania zeznań w charakterze tzw. świadka anonimowego⁷¹⁹.

3.1.5. Uprawnienia procesowe

Konwencja z Lake Success przewiduje jedno ograniczone uprawnienie procesowe, umożliwiające ofiarom handlu ludźmi uczestniczenie w postępowaniu sądowym w sprawie przeciwko przestępcom⁷²⁰. Art. 5 *Konwencji z Lake Success* wprowadza zasadę traktowania narodowego stanowiąc, że w przypadkach, w których osoby pokrzywdzone są według prawa krajowego uprawnione do występowania jako strony w postępowaniu dotyczącym któregośkolwiek z przestępstw wymienionych w konwencji, cudzoziemcy będą uprawnieni do tego na tych samych warunkach, co obywatele danego kraju.

Natomiast art. 8 Protokołu w sprawie handlu dziećmi przyznaje dzieciom ofiarom handlu kilka uprawnień procesowych. W świetle tego artykułu państwa powinny podjąć odpowiednie kroki w celu ochrony praw i interesów dzieci ofiar handlu na wszystkich etapach postępowania karnego, w szczególności poprzez: 1) uznanie szczególnej wrażliwości dzieci ofiar oraz dostosowanie procedur, tak aby uwzględniły ich szczególne potrzeby, w tym te wynikające z roli świadków (art. 8 ust. 1 pkt a), 2) informowanie dzieci ofiar o ich prawach, roli oraz o zakresie, czasie trwania i przebiegu postępowań, jak również o rozstrzygnięciu ich spraw (art. 8 ust. 1 pkt b), 3) umożliwienie przedstawienia i uwzględnienia opinii, potrzeb i trosk dzieci ofiar w postępowaniach, które dotyczą ich osobistych interesów, w sposób zgodny z zasadami postępowania przewidzianymi prawem krajowym (art. 8 ust. 1 pkt c), 4) zapewnienie w ciągu całego procesu sądowego wsparcia odpowiednich służb dla dzieci ofiar (art. 8 ust. 1 pkt d). Państwa mają podjąć środki, aby zapewnić odpowiednie szkolenie, w szczególności prawne i psychologiczne, osób pracujących z dziećmi ofiarami (art. 8 ust. 4). Państwa powinny też spowodować, że niepewność co do faktycznego wieku ofiary nie będzie wstrzymywać rozpoczęcia postępowania karnego, w tym postępowania mającego na celu ustalenie wieku ofiary (art. 8 ust. 2). Ponadto najlepiej pojęty interes dziecka ma być podstawowym celem w traktowaniu przez system prawa karnego dzieci ofiar handlu (art. 8 ust. 3). Żaden element art. 8 Protokołu w sprawie handlu dziećmi nie może być interpretowany jako naruszający prawa oskarżonego do sprawiedliwego i bezstronnego procesu lub jako niezgodny z tymi prawami (art. 8 ust. 6).

Art. 6 ust. 2 *Protokołu z Palermo* nakazuje państwom zapewnienie w ich krajowych porządkach prawnych środków umożliwiających, w stosownych przypadkach, udzielanie ofiarom handlu ludźmi: a) informacji o dotyczących ich postępowaniach sądowym i administracyjnym oraz b) pomocy mającej na celu umożliwienie im przedstawienia swoich poglądów i wątpliwości na odpowiednim etapie postępowania karnego, w sposób nienaruszający prawa do obrony. Dla właściwej implementacji unormowań zawartych w art. 6 ust. 2 *Protokołu z Palermo* wystarczające jest przyjęcie środków administracyjnych⁷²¹. Treść art. 6 ust. 2 pkt b *Protokołu z Palermo* koresponduje z treścią art. 25 ust. 3 *Konwencji z Palermo*, w świetle którego państwa, zgodnie ze ich prawem wewnętrznym, mają umożliwić ofiarom przedstawienie swoich opinii oraz obaw, które zostaną rozważone na odpowiednich etapach postępowania karnego, w sposób nienaruszający prawa do obrony. Przepis z *Protokołu z Palermo* posuwa się jednak dalej niż jego odpowiednik z *Konwencji z Palermo*, ponieważ nie tylko wymaga, żeby poglądy i wątpliwości ofiar zostały wysłuchane, ale również nakazuje udzielenie ofiarom pomocy w ich przedstawieniu⁷²². Przedstawienie opinii i obaw ofiar handlu ludźmi może nastąpić w formie pisemnych wniosków lub ustnych

718 Zob. Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 68 [§ 308].

719 Zob. Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 69-71 [§ 318-326].

720 Farrior S., *The International Law...*, op. cit., s. 219.

721 Legislative Guides, s. 284 [§ 55].

722 McClean D., op. cit., s. 338.

oświadczeń⁷²³. Wdrażając postanowienia art. 6 ust. 2 do prawa krajowego ustawodawcy powinni też wziąć pod uwagę – zgodnie z dyspozycją art. 6 ust. 4 – wiek, płeć oraz szczególne potrzeby ofiar handlu ludźmi, co miałyby ułatwić szczególnie podatnym ofiarom dostęp do postępowania sądowego⁷²⁴.

Art. 12 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* przewiduje, że każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne w celu pomocy ofiarom w odzyskaniu równowagi fizycznej, psychicznej i społecznej. W kontekście uprawnień procesowych pomoc ta powinna obejmować: umożliwienie ofiarom przedstawienia i rozpatrzenia ich praw i interesów na odpowiednim etapie postępowania karnego prowadzonego przeciwko sprawcom (art. 12 ust. 1 pkt e), poradnictwo i informację dotyczące w szczególności praw przysługujących ofiarom w języku dla nich zrozumiałym (art. 12 ust. 1 pkt d) oraz pomoc tłumacza w stosownych przypadkach (art. 12 ust. 1 pkt c). Udzielane ofiarom handlu ludźmi informacje mogą dotyczyć w szczególności spraw związanych z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości, np. konsekwencji śledztwa i procesu sądowego, długości procesu sądowego, obowiązków świadków, możliwości uzyskania zadośćuczynienia od sprawców przestępstwa lub od innych osób fizycznych lub prawnych, czy szans właściwego wyegzekwowania wyroku sądowego⁷²⁵. Informacje i porady powinny umożliwić ofiarom właściwą ocenę ich sytuacji prawnej i podjęcie najlepszej z możliwych decyzji⁷²⁶. W przypadku ofiar niemówiących w języku oficjalnym państwa pobytu pomoc ze strony tłumacza jest podstawowym środkiem gwarantującym dochodzenie ich praw, a zwłaszcza korzystanie z prawa do sądu⁷²⁷. Dostęp do tłumacza nie jest jednakże ograniczony wyłącznie do postępowań sądowych⁷²⁸. Ponadto art. 27 ust. 3 *Konwencji warszawskiej* stanowi, że każde państwo poprzez działania ustawodawcze lub inne zapewni, zgodnie z warunkami przewidzianymi w jego prawie wewnętrznym, każdej grupie, fundacji, stowarzyszeniu lub organizacji pozarządowej, której celem jest zwalczanie handlu ludźmi bądź ochrona praw człowieka, możliwość udzielenia ofierze za jej zgodą pomocy i wsparcia w trakcie trwających postępowań karnych dotyczących popełnienia przestępstwa handlu ludźmi.

3.1.6. Pomoc i wsparcie

Ofiary handlu ludźmi powinny być uprawnione do korzystania z pomocy medycznej, psychologicznej, prawnej i socjalnej, dzięki czemu możliwa będzie ich reintegracja, rehabilitacja i repatriacja⁷²⁹. Najistotniejsze przy tworzeniu programów wsparcia i pomocy dla ofiar handlu ludźmi jest to, że powinny być one wszechstronne i zintegrowane. Pomoc w postaci świadczeń medycznych, porad psychologicznych i usług prawnych, gwarancji zakwaterowania czy dostępu do edukacji nie może przynieść zadowalających rezultatów, jeśli każda z jej form będzie funkcjonowała w odosobnieniu, niezależnie od innych⁷³⁰. Planowanie i dostarczanie świadczeń w sposób skoordynowany i konsensualny leży w najlepszym interesie ofiar handlu ludźmi⁷³¹. Ogólnie rzecz biorąc zaspokajanie socjalnych, edukacyjnych, psychologicznych i innych potrzeb ofiar handlu ludźmi od samego momentu ich zidentyfikowania może w ostatecznym rozrachunku okazać się mniej kosztowne niż rozpoczęcie udzielania takiej pomocy dopiero w późniejszym etapie postępowania karnego⁷³².

Konwencja z Lake Success odnosi się do pomocy ofiarom handlu ludźmi w art. 16, w którym stwierdza, że jej państwa strony zgadzają się podjąć lub zachęcać do podjęcia kroków za pośrednictwem swych publicznych i prywatnych organów oświatowych, zdrowotnych, społecznych, gospodarczych i innych organów pokrewnych, dla zapobieżenia prostytucji oraz przysposobienia do pracy i społecznego uzdro-

723 Legislative Guides, s. 171 [§ 372(d)].

724 Ibidem, s. 284-285 [§ 56].

725 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 49 [§ 160].

726 Ibidem.

727 Ibidem, s. 49 [§ 158].

728 Ibidem.

729 Mattar M.Y., *Incorporating the Five Basic Elements...*, op. cit., s. 400-401.

730 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 351.

731 Ibidem.

732 Legislative Guides, s. 288 [§ 62].

wienia ofiar prostytucji i przestępstw wymienionych w konwencji. Ponadto w art. 19 pkt 1 państwa zobowiązały się – zgodnie z warunkami ustalonymi przez prawo krajowe i nie przesądzając ścigania lub innej akcji za jego pogwałcenie w granicach możliwości – do przedsięwzięcia odpowiednich środków dla zapewnienia w czasie oczekiwania na ukończenie przygotowań do repatriacji tymczasowej opieki i utrzymania pozostałym bez środków ofiarom międzynarodowego handlu żywym towarem w celach prostytucji.

Z kolei art. 9 ust. 3 Protokołu w sprawie handlu dziećmi stanowi, że państwa podejmą wszelkie możliwe środki w celu zapewnienia wszelkiej możliwej pomocy ofiarom handlu dziećmi, w tym ich pełnej reintegracji społecznej, jak również pełnej rekonwalescencji fizycznej i psychicznej. W ciągu całego procesu sądowego państwa powinny zapewnić wsparcie odpowiednich służb dla dzieci ofiar handlu (art. 8 ust. 1 pkt d), a także zadbać o to, by osoby pracujące z ofiarami handlu dziećmi przeszły odpowiednie szkolenie, w szczególności prawne i psychologiczne (art. 8 ust. 4).

Art. 6 ust. 3 *Protokołu z Palermo* zawiera obszerną listę środków wsparcia dla ofiar handlu ludźmi. Ich celem jest zmniejszenie cierpień ofiar i doznanej krzywdy oraz pomoc w powrocie do zdrowia i w rehabilitacji⁷³³. W świetle tego przepisu każde państwo powinno rozważyć podjęcie działań, mających na celu odzyskanie przez ofiary handlu ludźmi fizycznej, psychicznej i społecznej równowagi. W stosownych przypadkach działania te mogą się odbywać we współpracy z organizacjami pozarządowymi, innymi właściwymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego. Powinny obejmować w szczególności zapewnienie: a) odpowiedniego zakwaterowania (art. 6 ust. 3 pkt a), b) poradnictwa i informacji, zwłaszcza dotyczących praw przysługujących ofierze handlu ludźmi, w języku dla niej zrozumiałym (art. 6 ust. 3 pkt b), c) pomocy medycznej, psychologicznej i materialnej (art. 6 ust. 3 pkt c) oraz d) możliwości zatrudnienia, kształcenia i szkolenia (art. 6 ust. 3 pkt d). Ponadto art. 25 ust. 1 *Konwencji z Palermo* stanowi, że państwa przyjmą odpowiednie środki w granicach swoich możliwości w celu zapewnienia pomocy ofiarom handlu ludźmi, zwłaszcza w przypadkach groźby odwetu lub zastraszania. Co prawda *Protokół z Palermo* przewiduje bardziej rozbudowane postanowienia dotyczące środków pomocy dla ofiar niż art. 25 ust. 1 *Konwencji z Palermo*, jednak ich implementacja pozostaje nieobowiązkowa⁷³⁴.

Udzielanie ofiarom handlu ludźmi wsparcia, schronienia i ochrony zwiększa prawdopodobieństwo, że będą one skłonne współpracować z organami ścigania i prokuratorami, jednak takie wsparcie i pomoc nie powinny być uzależniane od zdolności i gotowości ofiar do podjęcia współpracy w postępowaniu karnym⁷³⁵. Z racji tego, że ochrona przewidziana przez *Protokół z Palermo* jest dyskrejonalna, ofiary handlu ludźmi, które pozostały w państwie przyjmującym w celu składania zeznań przeciwko handlarzom, mogą przez dłuższy czas być przetrzymywane w schroniskach bez gwarancji uregulowania ich statusu w państwie przyjmującym, a także bez dostępu do podstawowych świadczeń i możliwości podjęcia pracy⁷³⁶. *Protokół z Palermo* nie wspomina też nic o reintegracji ofiar handlu ludźmi i świadczeniu im usług po ich repatriacji, co umożliwiłoby ich powrót do społeczeństwa oraz zapobiegło rewiktymizacji⁷³⁷. Co prawda w czasie wiedeńskich negocjacji nad protokołem dotyczącym handlu ludźmi reprezentanci państw deliberowali nad osobnym artykułem poświęconym rehabilitacji ofiar handlu ludźmi, jednakże przepis taki nie został włączony do ostatecznego tekstu protokołu⁷³⁸.

Formy pomocy określone w art. 6 ust. 3 *Protokołu z Palermo* powinny być stosowane zarówno przez państwa przyjmujące, jak i przez państwa pochodzenia, ale odnosi się to wyłącznie do ofiar znajdujących się na ich terytorium, tzn. państwo przyjmujące udziela pomocy ofiarom tylko do momentu ich powrotu

733 Legislative Guides, s. 287 [§ 62]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 351.

734 McClean D., op. cit., s. 339.

735 Legislative Guides, s. 288 [§ 62]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 351.

736 Hyland K.E., The Impact of the Protocol..., op. cit., s. 31; Limanowska B., Konrad H., Problems of Anti-Trafficking Cooperation, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 446; Netkova B., op. cit., s. 281. Szerzej na ten temat w: Gallagher A.T., Pearson E., The High Cost of Freedom: A Legal and Policy Analysis of Shelter Detention for Victims of Trafficking, „Human Rights Quarterly” 2010, t. 32, nr 1, s. 73-114.

737 Hyland K.E., The Impact of the Protocol..., op. cit., s. 31, 38.

738 Zob. Travaux Préparatoires, s. 373-376.

do państwa pochodzenia, państwo pochodzenia zaś – po dokonaniu repatriacji⁷³⁹. Zgodnie z art. 6 ust. 4 *Protokołu z Palermo* każde państwo, stosując postanowienia art. 6 ust. 3, ma uwzględnić wiek, płeć oraz szczególne potrzeby ofiar handlu ludźmi, zwłaszcza szczególne potrzeby dzieci, także w zakresie odpowiedniego zakwaterowania, kształcenia i opieki. Niektóre z organizacji międzynarodowych wydały bardzo użyteczne podręczniki, poradniki oraz zalecenia dotyczące postępowania z ofiarami handlu ludźmi oraz udzielania im pomocy, adresowane do praktyków stykających się w swojej pracy z takimi osobami⁷⁴⁰.

Art. 12 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* określa środki pomocy, które państwa muszą zapewnić ofiarom⁷⁴¹. Zgodnie z tym przepisem każde państwo ma podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne, w celu pomocy ofiarom w odzyskaniu równowagi fizycznej, psychicznej i społecznej. Pomoc ta obejmuje co najmniej: a) warunki życia zapewniające egzystencję, poprzez takie środki jak odpowiednie i bezpieczne zakwaterowanie, pomoc psychologiczna i materialna, b) dostęp do pomocy medycznej w nagłych wypadkach, c) pomoc tłumacza, w stosownych przypadkach, d) poradnictwo i informację, dotyczące w szczególności praw przysługujących ofiarom oraz dostępnych dla nich świadczeń, w języku dla nich zrozumiałym, e) dostęp do edukacji dla dzieci. Postanowienia art. 12 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* odnoszą się nie tylko do oficjalnie rozpoznanych ofiar handlu ludźmi i ofiar, które podjęły decyzję o współpracy z organami ścigania, ale także do osób, które ostatecznie nie zostaną zidentyfikowane jako ofiary, bądź którym nie zostanie wydane pozwolenie na pobyt na warunkach przewidzianych w art. 10 ust. 2 i art. 13 ust. 2⁷⁴².

Rodzaj odpowiedniego zakwaterowania powinien zależeć od warunków osobistych ofiary⁷⁴³. Jednakże ofiary handlu ludźmi lub osoby, względem których istnieją uzasadnione podstawy, żeby przypuszczać, że mogą być ofiarami, a zwłaszcza dzieci, nie powinny być umieszczane w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców lub aresztach⁷⁴⁴. Wsparcie psychologiczne jest niezbędne, aby pomóc ofiarom w przezwyciężeniu traumatycznych przeżyć oraz ułatwić im społeczną reintegrację⁷⁴⁵. Z kolei pomoc materialna, którą należy odróżnić od pomocy finansowej, może przybrać różną formę, np. zaopatrzenia w żywność i odzież⁷⁴⁶.

Pomoc medyczna jest szczególnie potrzebna ofiarom, które były eksploatowane i doznały przemocy⁷⁴⁷. Taka pomoc może pozwolić również na zabezpieczenie dowodów potwierdzających, że względem ofiar była stosowana przemoc fizyczna, oraz na późniejsze ich wykorzystanie w postępowaniu prawnym przeciwko przestępcom⁷⁴⁸. Należy jednak zauważyć, że pomoc medyczna nie przysługuje jednakowo wszystkim ofiarom, gdyż ta przewidziana w art. 12 ust. 1 pkt b dotyczy tylko nagłych wypadków. Dostęp do pełnego zakresu pomocy medycznej ustanawia dopiero art. 12 ust. 3 *Konwencji warszawskiej*, w myśl którego każde państwo musi zapewnić konieczną pomoc medyczną lub inną ofiarom legalnie przebywającym na jego terytorium, które nie mają odpowiednich środków i potrzebują takiej pomocy⁷⁴⁹. Taka wszechstronna pomoc medyczna może być w szczególności udzielona ofiarom będącym w ciąży, nosicielom wirusa HIV lub chorym na AIDS⁷⁵⁰.

Pomoc ze strony tłumacza ma zagwarantować, że bariery językowe nie doprowadzą do izolacji ofiar handlu ludźmi oraz nie uniemożliwią im dochodzenia swoich praw⁷⁵¹. Natomiast informacje i porady udzielane ofiarom handlu ludźmi powinny dotyczyć takich spraw jak programy ochrony i wsparcia dla

739 Interpretative Notes, s. 13 [§ 71].

740 Zob. m.in. *Caring for Trafficked Persons: Guidance for Health Providers*, International Organization for Migration and United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Genewa 2009; *The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking*, International Organization for Migration, Genewa 2007; *WHO Ethical and Safety Recommendations for Interviewing Trafficked Women*, World Health Organization, Genewa 2003.

741 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 47 [§ 146].

742 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 47 [§ 146].

743 Ibidem, s. 48 [§ 154].

744 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 48 [§ 155]; Netkova B., op. cit., s. 281.

745 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 48 [§ 156].

746 Ibidem, s. 48 [§ 156].

747 Ibidem, s. 49 [§ 157].

748 Ibidem.

749 Ibidem, s. 49 [§ 157, 165].

750 Ibidem, s. 49 [§ 165].

751 Ibidem, s. 49 [§ 158].

ofiar, ryzyko związane z podjęciem określonych decyzji, warunki zalegalizowania pobytu w państwie przyjmującym, czy prawne możliwości uzyskania zadośćuczynienia i odszkodowania, oraz umożliwić ofiarom właściwą ocenę ich sytuacji i dokonanie najlepszego wyboru spośród dostępnych opcji⁷⁵².

Amnesty International i Anti-Slavery International postulowały, żeby państwa dokonywały regularnej okresowej oceny potrzeb ofiar handlu ludźmi i na tej podstawie podejmowały odpowiednie środki w celu zapewnienia właściwej pomocy spełniającej takie oczekiwania⁷⁵³. Każde państwo powinno określić zasady, na podstawie których ofiary legalnie przebywające na jego terytorium będą uprawnione do dostępu do rynku pracy, szkolenia zawodowego i edukacji (art. 12 ust. 4). Przepis ten wymaga, aby państwa dokonały określonych zmian prawodawczych, tak żeby zainteresowane osoby nie musiały występować do organów administracyjnych o wydanie dokumentu zezwalającego na podjęcie pracy⁷⁵⁴. Państwa powinny nawiązać współpracę, stosownie do okoliczności i na podstawie warunków przewidzianych w ich prawie wewnętrznym, z organizacjami pozarządowymi, innymi odpowiednimi organizacjami lub też innymi czynnikami społeczeństwa obywatelskiego zajmującymi się pomocą ofiarom (art. 12 ust. 5). Państwa powinny także zapewnić, poprzez działania ustawodawcze lub inne, zgodnie z warunkami przewidzianymi w ich prawie wewnętrznym, każdej grupie, fundacji, stowarzyszeniu lub organizacji pozarządowej, której celem jest zwalczanie handlu ludźmi bądź ochrona praw człowieka, możliwość udzielenia ofierze za jej zgodą pomocy i wsparcia w trakcie trwających postępowań karnych dotyczących popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 27 ust. 3). Jednakże możliwość udzielania pomocy ofiarom handlu ludźmi przez podmioty prywatne nie zwalnia państwa z obowiązku wypełnienia zobowiązań wynikających z konwencji⁷⁵⁵. Art. 12 ust. 6 *Konwencji warszawskiej* stanowi, że każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne dla zapewnienia, że pomoc dla ofiary nie będzie uzależniona od jej zgody na występowanie w charakterze świadka. Z kolei państwa, stosownie do art. 14 *Konwencji warszawskiej*, mogą uzależnić wydanie pozwolenia na pobyt od tego, czy ofiara handlu ludźmi zgodzi się wcielić w rolę procesową świadka i składać zeznania przeciwko handlarzom ludźmi⁷⁵⁶. Nikt nie może powołać się na przepis art. 12 ust. 6 *Konwencji warszawskiej*, żeby odmówić występowania w charakterze świadka w czasie postępowania, jeżeli według prawa krajowego jest do tego zobowiązany⁷⁵⁷. W celu implementacji postanowień art. 12 *Konwencji warszawskiej* każde państwo ma dopilnować, żeby świadczenia dla ofiar były zapewnione w sposób konsensualny i świadomy, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb osób szczególnie narażonych oraz praw dzieci, pod względem zakwaterowania, edukacji i właściwej opieki zdrowotnej (art. 12 ust. 7).

3.1.7. Ochrona

Rola świadków (ofiar) i dostarczane przez nich dowody w postępowaniu karnym bardzo często są decydujące dla skazania przestępców, a zwłaszcza członków zorganizowanych grup przestępczych handlujących ludźmi⁷⁵⁸. Z uwagi na niebezpieczeństwo grożące ofiarom występującym w postępowaniach sądowych w charakterze świadków państwa powinny stworzyć specjalne mechanizmy i środki ochrony w postaci programów ochrony świadków⁷⁵⁹. Środki ochrony świadków mogą obejmować zarówno ochronę fizyczną (np. ochronę policji, zapewnienie bezpieczeństwa na sali sądowej czy informowanie ofiary o przebiegu postępowania karnego, a zwłaszcza o zwolnieniu oskarżonego z aresztu), ochronę psychologiczną (np. zezwolenie na obecność psychologa podczas przesłuchiwania świadka na sali sądowej), zapewnienie w sądzie osobnej sali dla świadków, w celu uniknięcia konfrontacji świadka z oskarżonym i jego zwolennikami poza salą sądową, czy uwrażliwienie sędziów, prokuratorów i policjantów na

752 Ibidem, s. 49 [§ 160].

753 Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 10.

754 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 50 [§ 166].

755 Ibidem, s. 48 [§ 149].

756 Ibidem, s. 50 [§ 162].

757 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 50 [§ 170].

758 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 227.

759 Netkova B., op. cit., s. 294.

specjalne potrzeby świadków), jak i ochronę przed niesprawiedliwym traktowaniem, naruszającym ich godność i prawa człowieka, np. wielokrotnymi przesłuchaniami, dokonywaniem inwazyjnych zabiegów medycznych czy umieszczeniem w areszcie⁷⁶⁰.

3.1.7.1. Ochrona ofiar będących świadkami

Protokół w sprawie handlu dziećmi nie różnicuje zakresu ochrony dzieci ofiar handlu i świadków. Zgodnie z jego art. 8 ust. 1 pktem f państwa zobowiązały się w odpowiednich przypadkach zapewnić ochronę przed zastraszaniem i zemstą dzieciom ofiarom handlu, a także ich rodzinom i świadkom występującym w ich imieniu. Ponadto państwa w odpowiednich przypadkach mają zastosować środki, mające na celu ochronę bezpieczeństwa i integralności osób lub organizacji zaangażowanych w zapobieganie handlowi dziećmi lub ochronę oraz rehabilitację ofiar tego przestępstwa (art. 8 ust. 5).

W literaturze można spotkać się z poglądem, że *Protokół z Palermo* nie gwarantuje ochrony fizycznej ofiar handlu ludźmi, które nie są świadkami⁷⁶¹. Po dokładnej analizie art. 6 ust. 5 *Protokołu z Palermo* oraz art. 24 *Konwencji z Palermo*, w których zostały uregulowane środki ochrony świadków, rzeczywiście można dojść do takich wniosków. Środki ochrony świadków przewidziane w *Konwencji z Palermo* mają zastosowanie do ofiar, o ile oczywiście są one świadkami (art. 24 ust. 4). Zgodnie z art. 24 ust. 1 *Konwencji z Palermo* każde państwo powinno przyjąć odpowiednie środki, w granicach swoich możliwości, w celu zapewnienia skutecznej ochrony przed potencjalnym odwetem wobec osób lub zastraszaniem osób występujących w postępowaniach karnych w charakterze świadków, które składają zeznania dotyczące handlu ludźmi, oraz tam, gdzie jest to właściwe, ochrony ich krewnych oraz osób bliskich. Z uwagi na wysokie koszty ustanowienia efektywnych środków ochrony świadków (np. wymagających odpowiednich zasobów lub zdolności technicznych) państwa mają obowiązek przyjęcia ich jedynie „w granicach swoich możliwości”⁷⁶². Decyzja o udzieleniu ochrony i wykorzystaniu określonego jej środka należy do konkretnego urzędnika, który podejmuje ją, jeśli jest uzasadniona oceną ryzyka i zagrożeń⁷⁶³.

Oprócz samych świadków ochroną powinny zostać objęte osoby z nimi spokrewnione, a także osoby bliskie, do których można zaliczyć życiowych partnerów czy np. partnerów biznesowych⁷⁶⁴. Według art. 24 ust. 2 *Konwencji z Palermo* środki ochrony świadków, nie naruszając praw oskarżonego, w tym prawa do należytego procesu, mogą obejmować m.in. następujące działania: a) ustanowienie procedur dla fizycznej ochrony tych osób, takich jak, w zakresie niezbędnym oraz możliwym, zmiana miejsca ich zamieszkania oraz zezwolenie, tam gdzie jest to właściwe, na nieujawnianie lub ograniczenia w ujawnianiu informacji dotyczących tożsamości oraz miejsca pobytu takich osób oraz b) zapewnienie przepisów proceduralnych umożliwiających świadkom składanie zeznań w sposób zapewniający im bezpieczeństwo, takich jak umożliwienie składania zeznań z wykorzystaniem technologii komunikacyjnych, np. łączy wideo lub innych odpowiednich środków. Państwa mają rozważyć zawarcie z innymi państwami porozumień lub uzgodnień o relokacji ofiar będących świadkami oraz ich krewnych i osób bliskich. (art. 24 ust. 3). W 2008 roku w ramach Oddziału przeciwko Handlowi Ludźmi (*Anti-Trafficking Section*) w UNODC został opracowany dokument specjalnie poświęcony tematyce ochrony świadków zatytułowany *Dobre praktyki ochrony świadków w postępowaniach karnych dotyczących przestępczości zorganizowanej*⁷⁶⁵.

Kwestia ochrony ofiar handlu ludźmi jest także normowana przez art. 28 *Konwencji warszawskiej*. Środki ochrony przewidziane w tym artykule odnoszą się nie tylko do ofiar i członków ich rodzin, ale również do świadków i członków ich rodzin, osób składających doniesienie o popełnieniu handlu ludźmi

760 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 227-228.

761 Human Rights and Trafficking in Persons: A Handbook, Global Alliance Against Traffic in Women, Bangkok 2000, s. 88; Sullivan B., op. cit., s. 84.

762 Legislative Guides, s. 167 [§ 356]; McClean D., op. cit., s. 260.

763 Legislative Guides, s. 167 [§ 356].

764 McClean D., op. cit., s. 260-261.

765 Zob. Good Practices for the Protection of Witnesses in Criminal Proceedings Involving Organized Crime, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2008.

i osób w inny sposób współpracujących z organami prowadzącymi postępowanie przygotowawcze lub sądowe, i są stosowane zarówno w czasie jakiegokolwiek postępowania prawnego, jak i poza nim. Zgodnie art. 28 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* każde państwo ma podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne dla udzielenia ofiarom – oraz w sytuacji, gdy jest to konieczne, członkom rodzin ofiar – skutecznej i właściwej ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszeniem, w szczególności w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego lub sądowego (art. 28 ust. 1 pkt a i d). Jednocześnie każde państwo powinno podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne dla zapewnienia i zafiarowania różnych rodzajów ochrony, obejmujących np. ochronę fizyczną, zmianę miejsca zamieszkania, zmianę tożsamości oraz pomoc w uzyskaniu pracy (art. 28 ust. 2). Dziecku będącemu ofiarą mają zostać zapewnione specjalne środki ochrony, uwzględniające jego najlepszy interes (art. 28 ust. 3). Użycie określonego środka zależy od oceny ryzyka zagrożenia dla konkretnej osoby⁷⁶⁶. W niektórych przypadkach wystarczające powinno być zainstalowanie prewencyjnego sprzętu technicznego, ustanowienie procedury alarmowej, nagrywanie połączeń telefonicznych, czy zastrzeżenie numeru telefonu, w innych zaś konieczne może być zagwarantowanie policyjnej ochrony, czy nawet objęcie dalej idącymi środkami ochrony świadków, takimi jak zmiana tożsamości, pracy i miejsca pobytu⁷⁶⁷. Jeśli środki ochrony ofiar mają być skuteczne, to powinny pozostać nieznane handlarzom ludźmi, w związku z czym państwa muszą zapewnić, że jakiegokolwiek informacje na ich temat zostaną zabezpieczone przed nieuprawnionym dostępem⁷⁶⁸. Okres, w którym środki ochrony ofiar będą gwarantowane i stosowane, nie jest uzależniony od długości trwania postępowania przygotowawczego lub sądowego, lecz od zagrożenia dla danej osoby⁷⁶⁹. Zasadniczo środki ochrony powinny zostać przyznane tylko takiej osobie, która wyrazi na nie zgodę, jednakże w wyjątkowych i nagłych sytuacjach środki ochrony mogą zostać zastosowane nawet bez zgody zainteresowanej osoby⁷⁷⁰. Konwencja przewiduje również, że każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne dla zapewnienia, gdy jest to niezbędne, właściwej ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszeniem dla członków grup, fundacji, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, które udzielają ofierze handlu ludźmi pomocy i wsparcia w trakcie trwających postępowań karnych dotyczących popełnienia tego przestępstwa, w szczególności w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego i sądowego przeciwko sprawcom (art. 28 ust. 4). Państwa powinny rozważyć zawarcie umów lub porozumień z innymi państwami w celu implementacji postanowień art. 28 *Konwencji warszawskiej* (art. 28 ust. 5). Porozumienia takie mogą zawierać zwłaszcza państwa pochodzenia i państwa przyjmujące, w celu ochrony rodzin ofiar handlu ludźmi⁷⁷¹.

3.1.7.2. Ochrona ofiar niebędących świadkami

Art. 25 ust. 1 *Konwencji z Palermo* nakazuje państwom przyjęcie odpowiednich środków w granicach swoich możliwości w celu zapewnienia ochrony ofiarom handlu ludźmi, zwłaszcza w przypadkach groźby odwetu lub zastraszania. Celem tego przepisu jest skoncentrowanie się na fizycznej ochronie ofiar⁷⁷². Art. 6 ust. 5 *Protokołu z Palermo* ma charakter dodatkowy w stosunku do art. 25 ust. 1 *Konwencji z Palermo*⁷⁷³. Stanowi on, że każde państwo podejmie wysiłki, mające na celu zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom handlu ludźmi podczas ich pobytu na jego terytorium. W praktyce środki ochrony ofiar handlu ludźmi przyjęte na podstawie protokołu będą wchodziły w zakres środków przyjętych na podstawie konwencji⁷⁷⁴. Ponadto państwa zostały zobowiązane do określenia ogólnych założeń polityki, programów oraz innych działań mających na celu ochronę ofiar handlu ludźmi, w szczególności kobiet i dzieci, przed ponownym ich wykorzystaniem (art. 9 ust. 1 pkt b *Protokołu z Palermo*).

766 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 65 [§ 286].

767 Ibidem.

768 Ibidem, s. 65 [§ 287].

769 Ibidem, s. 65 [§ 288].

770 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 173; Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 65 [§ 289].

771 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 66 [§ 291].

772 Interpretative Notes, s. 9 [§ 48].

773 Legislative Guides, s. 285 [§ 57].

774 Ibidem, s. 285 [§ 59].

Zgodnie z art. 12 ust. 2. *Konwencji warszawskiej* każde państwo w sposób należyty ma wziąć pod uwagę potrzeby bezpieczeństwa i ochrony ofiar. Potrzeby ofiar mogą znacząco różnić się w zależności od ich warunków osobistych, np. wieku, płci, formy eksploatacji, której były poddane, rodzaju i stopnia zaznanej przemocy, państwa pochodzenia, odizolowania od środowiska rodzinnego i kulturowego, czy posiadanych środków materialnych i finansowych⁷⁷⁵. Szczególnie ważne jest, aby miejsce zakwaterowania ofiar było utrzymane w tajemnicy i chronione przed jakimikolwiek próbami odzyskania ofiar przez handlarzy ludźmi⁷⁷⁶. Ochronę ofiar handlu ludźmi – jednakże wyłącznie w czasie postępowania sądowego – przewiduje także art. 30 *Konwencji warszawskiej*⁷⁷⁷. W myśl tego przepisu, zgodnie z Europejską konwencją praw człowieka i warunkami określonymi w prawie krajowym, każde państwo ma podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne dla zapewnienia w toku postępowania sądowego bezpieczeństwa ofiar i ich ochrony przed zastraszaniem, a w przypadku ofiar będących dziećmi, poprzez zaspokojenie ich potrzeb i zapewnienie im prawa do szczególnych środków ochrony. Trzeba w tym miejscu odnotować, że dla ochrony ofiar w postępowaniu sądowym duże znaczenie ma możliwość wykorzystywania podczas przesłuchania technologii audiowizualnych⁷⁷⁸, oparcia się przez sąd na zeznaniach złożonych przez ofiarę w czasie postępowania przygotowawczego⁷⁷⁹, czy jej anonimizacji⁷⁸⁰.

3.1.8. Rekompensata

Ofiary handlu ludźmi mają prawo do uzyskania od handlarzy ludźmi rekompensaty za szkody fizyczne i cierpienia psychiczne, których doznały, a także z racji nieotrzymania wynagrodzenia za ich przymusową pracę i usługi⁷⁸¹. Przyznanie ofiarom handlu ludźmi odszkodowania pełni nie tylko funkcję kompensacyjną, ale również akcentuje nieopłacalność przestępstwa, pomaga ofiarom przezwyciężyć traumę i doznałą krzywdę oraz odbudować własne życie. Jednocześnie ma też pewne symboliczne znaczenie⁷⁸².

W świetle art. 9 ust. 4 Protokołu w sprawie handlu dziećmi państwa powinny zapewnić wszystkim dzieciom ofiarom handlu dostęp do odpowiednich procedur, mających na celu dochodzenie, bez żadnej dyskryminacji, odszkodowania za szkody od osób prawnie za nie odpowiedzialnych. Ograniczenie kręgu podmiotów legitymowanych biernie jedynie do osób prawnie odpowiedzialnych za dzieci jest niezrozumiałe. Takie sformułowanie tego przepisu wyklucza wszakże możliwość dochodzenia przez dzieci ofiary handlu odszkodowania nie tylko od handlarzy ludźmi, ale także od osób, które są za nie odpowiedzialne na mocy zwyczaju. Wynika więc z tego, że art. 9 ust. 4 Protokołu w sprawie handlu dziećmi daje podstawę do uzyskania odszkodowania jedynie od rodziców lub opiekunów prawnych dziecka, którzy byli zaangażowani w handel dziećmi.

Z kolei art. 25 ust. 2 *Konwencji z Palermo* stwierdza, że państwa ustanowią odpowiednie procedury w celu zapewnienia dostępu do odszkodowania oraz restytucji dla ofiar handlu ludźmi. Przepis ten nie gwarantuje ofiarom uzyskania odszkodowania czy restytucji, ale nakazuje przyjęcie środków prawnych lub innych, które zapewnią procedury umożliwiające ich dochodzenie⁷⁸³. Z treścią art. 25 ust. 2 *Konwencji z Palermo* koresponduje treść art. 6 ust. 6 *Protokołu z Palermo*, zgodnie z którym każde państwo ma zapewnić w swoim krajowym porządku prawnym środki umożliwiające ofiarom handlu ludźmi uzyskanie zadośćuczynienia za doznałą krzywdę. Ani *Konwencja z Palermo*, ani *Protokół z Palermo* nie określają, z jakiego źródła ma pochodzić odszkodowanie. W praktyce przyjmuje się, że

775 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 49 [§ 164].

776 Ibidem.

777 Ibidem, s. 67 [§ 300].

778 Zob. Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 68-69 [§ 309-311].

779 Zob. Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 68-69 [§ 312-317].

780 Zob. Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 69-71 [§ 318-326].

781 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 404.

782 Ibidem.

783 Legislative Guides, s. 170 [§ 368].

ofiary mogą uzyskać rekompensatę poprzez dochodzenie roszczeń cywilnych w postępowaniu karnym lub roszczeń z tytułu czynu niedozwolonego w postępowaniu cywilnym, bądź dzięki państwowemu funduszowi kompensacyjnemu dla ofiar niektórych przestępstw⁷⁸⁴. Trzeba też zauważyć, że dostęp do rekompensaty jest bardzo blisko związany z prawem ofiar do informacji o dotyczącym ich postępowaniu sądowym (z uwagi na to, że ofiary często nie są świadome posiadania prawa do uzyskania odszkodowania i zadośćuczynienia od swoich oprawców, a także procedur z tym związanych) oraz z konfiskatą majątków handlarzy ludźmi⁷⁸⁵. Ważną w tym kontekście regulację zawiera art. 14 ust. 2 *Konwencji z Palermo*, który stanowi, że państwo, działając na wniosek złożony przez inne państwo zgodnie przepisami dotyczącymi współpracy międzynarodowej dla celów konfiskaty (art. 13), w zakresie dozwolonym przez prawo wewnętrzne oraz jeżeli było to wnioskowane, w pierwszej kolejności rozważy zwrot skonfiskowanych dochodów z przestępstwa lub mienia wzywającemu państwu, tak aby mogło ono przyznać odszkodowanie ofiarom przestępstwa. Podczas wiedeńskich negocjacji nad protokołem dotyczącym handlu ludźmi jedna z organizacji pozarządowych zaproponowała, aby skonfiskowane dochody zorganizowanych grup przestępczych przeznaczyć na rekompensaty dla ofiar handlu ludźmi (a także na opłacenie kosztów ich rehabilitacji i reintegracji oraz sfinansowanie środków pomocy dla ofiar handlu ludźmi w państwach pochodzenia i przeznaczenia oraz programów prewencyjnych skierowanych do grup osób najbardziej podatnych na wiktyimizację). Pomysł ten nie spotkał się jednak z akceptacją przedstawicieli państw⁷⁸⁶.

Konwencja warszawska reguluje sprawy odszkodowania oraz prawnego zadośćuczynienia ofiarom handlu ludźmi w art. 15. W ustępie 1 tego artykułu zapisano, że każde państwo zapewni ofiarom, od momentu ich pierwszego kontaktu z właściwymi organami, dostęp do informacji dotyczących stosownych postępowań sądowych i administracyjnych, w języku dla nich zrozumiałym. Ofiary handlu ludźmi nielegalnie przebywające w państwie przyjmującym powinny być też poinformowane o możliwości ubiegania się o pozwolenie na pobyt w warunkach przewidzianych w art. 14 *Konwencji warszawskiej*, ponieważ bardzo trudno byłoby im otrzymać rekompensatę, jeśli nie mogłyby pozostać w państwie przyjmującym w czasie trwania postępowania⁷⁸⁷. Odniesienie do „postępowań sądowych i administracyjnych” uwzględnia odmiennosc krajowych systemów prawnych, gdyż w niektórych państwach to organy administracyjne mogą być kompetentne do przyznawania odszkodowań ofiarom⁷⁸⁸. Wymóg zapewnienia ofiarom dostępu do informacji o stosownych postępowaniach od momentu ich pierwszego kontaktu z właściwymi organami nie oznacza, że właściwe organy (np. policja, prokuratura czy inspektorat pracy) dostarczą im odpowiednich wiadomości. Wystarczające będzie bowiem skierowanie ofiar do osób, służb czy organizacji, które będą zdolne do udzielenia im potrzebnych informacji⁷⁸⁹. Każde państwo w swoim prawie wewnętrznym ma zapewnić ofiarom prawo do uzyskania bezpłatnej pomocy prawnej na warunkach określonych w jego prawie wewnętrznym (art. 15 ust. 2) oraz prawo do uzyskania odszkodowania od sprawców (art. 15 ust. 3). Odszkodowanie ma charakter pieniężny i ma za zadanie wyrównać szkodę materialną (np. koszty leczenia ofiary i jej opieki medycznej) oraz szkodę niematerialną (np. doznane cierpienia)⁷⁹⁰. Ponadto każde państwo ma podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne dla zagwarantowania ofiarom odszkodowania zgodnie z warunkami określonymi w jego prawie wewnętrznym, np. poprzez utworzenie funduszu odszkodowawczego dla ofiar, bądź też poprzez działania lub programy, mające na celu pomoc socjalną ofiarom i ich integrację społeczną, które mogłyby być finansowane z aktywów uzyskanych dzięki zastosowaniu metod określonych w art. 23 *Konwencji warszawskiej* (art. 15 ust. 4). W przypadku, kiedy sprawca przestępstwa handlu ludźmi nie jest znany, ukrywa się lub nie posiada majątku, obowiązek zadośćuczynienia ofierze spoczywa na państwie, które powinno zagwarantować w prawie utworzenie państwowego funduszu kompensacyjnego lub programów pomocy

784 Legislative Guides, s. 170 [§ 369], 286 [§ 60]; McClean D., op. cit., s. 341; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 403.

785 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 404.

786 Jordan A.D., Human Rights or Wrongs?..., op. cit., s. 34; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 64.

787 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 52 [§ 192].

788 Ibidem, s. 53 [§ 193].

789 Ibidem, s. 53 [§ 194].

790 Ibidem, s. 53 [§ 197].

socjalnej i integracji społecznej ofiar⁷⁹¹. Amnesty International i Anti-Slavery International były za tym, żeby wypłacać ofiarom handlu ludźmi odszkodowanie z funduszu publicznego niezależnie od tego, czy sprawca został zidentyfikowany, aresztowany, oskarżony, czy skazany⁷⁹². Stworzenie państwowych systemów kompensacji dla ofiar brutalnych przestępstw, które zostały popełnione z użyciem przemocy, przewiduje Europejska konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 roku⁷⁹³. Należy to odnieść także do ofiar handlu ludźmi.

3.1.9. Zagwarantowanie tzw. czasu do namysłu (*reflection period*)

Instytucja tzw. czasu do namysłu została zaadoptowana wyłącznie przez *Konwencję warszawską*. Zgodnie z art. 13 ust. 1 tej konwencji każde państwo ma zagwarantować w swoim prawie wewnętrznym okres dochodzenia do równowagi i do namysłu, trwający co najmniej 30 dni, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy, aby sądzić, że osoba, o którą chodzi, jest ofiarą⁷⁹⁴. Okres ten powinien być wystarczający, aby umożliwić zainteresowanej osobie dojście do równowagi, jak również uwolnienie się spod wpływu osób dopuszczających się handlu ludźmi i/lub podjęcie świadomej decyzji dotyczącej współpracy z odpowiednimi organami. W tym okresie nie można wykonać jakiegokolwiek nakazu wydalenia ofiary. Przepis ten nie wyklucza działań prowadzonych przez właściwe władze na wszystkich etapach stosownych postępowań krajowych, w szczególności podczas prowadzonych postępowań przygotowawczych i sądowych dotyczących handlu ludźmi. W tym okresie państwa mają zezwolić osobom zainteresowanym na pozostanie na ich terytorium. Jednocześnie osoby te będą w tym okresie uprawnione do korzystania ze środków pomocy i ochrony przewidzianych w artykule 12 ust. 1 i 2 *Konwencji warszawskiej* (art. 13 ust. 2). Państwa nie są zobowiązane do przestrzegania tego okresu, jeśli sprzeciwia się to względem porządku publicznego lub jeśli okaże się, iż status ofiary został przyznany niewłaściwie (art. 13 ust. 3). Tzw. czas do namysłu powinien zostać zaferowany ofiarom handlu ludźmi niezależnie od ich statusu migracyjnego w państwie przyjmującym⁷⁹⁵. W konsekwencji art. 13 *Konwencji warszawskiej* odnosi się zarówno do ofiar handlu ludźmi, które są rezydentami z krótkoterminowym pozwoleniem na pobyt, jak i do tych nielegalnie przebywających na terytorium danego państwa⁷⁹⁶. Tzw. czas do namysłu jest okresem, w którym ofiara może dojść do równowagi psychicznej (tj. przewyciężyć traumatyczne doświadczenia), jak i fizycznej (tj. zagoić rany i powrócić do zdrowia po zaznanej przemocy fizycznej)⁷⁹⁷. Konsekwencją zakazu wydalenia ofiary jest konieczność zaopatrzenia jej, zgodnie z prawem krajowym i bez zbędnej zwłoki, w odpowiedni dokument upoważniający do pozostania na terytorium danego państwa w okresie dochodzenia do równowagi i do namysłu⁷⁹⁸. Decyzja o podjęciu lub niepodjęciu współpracy z właściwymi organami nie wyklucza obowiązku składania zeznań przed sądem, jeśli jest to wymagane przez prawo, w związku z czym osoba prawnie zobowiązana do udziału w rozprawie sądowej jako świadek nie może odmówić złożenia zeznań, powołując się na art. 13 ust. 1 *Konwencji warszawskiej*⁷⁹⁹. Warunkiem koniecznym dla dojścia do równowagi i uwolnienia się ofiar spod wpływu handlarzy ludźmi jest udzielenie im odpowiedniej pomocy i ochrony, których zakres dokładnie określa art. 12 ust. 1 i 2 *Konwencji warszawskiej*⁸⁰⁰.

3.1.10. Legalizacja pobytu

791 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 53 [§ 198]; Jernow A., Human Trafficking, Prosecutors & Judges, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 357-358; Mattar M.Y., Incorporating the Five Basic Elements..., op. cit., s. 395.

792 Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 13-14.

793 European Treaty Series No. 116.

794 Amnesty International i Anti-Slavery International zalecały przyznanie ofiarom handlu ludźmi tzw. czasu do namysłu trwającego co najmniej trzy miesiące. Por. Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 10-11.

795 Arsovska J., Janssens S., op. cit., s. 188.

796 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 50 [§ 172].

797 Ibidem, s. 50 [§ 173].

798 Ibidem, s. 51 [§ 178].

799 Ibidem, s. 51 [§ 176].

800 Ibidem, s. 51 [§ 179].

Pozwolenia na pobyt w państwie przyjmującym są zazwyczaj wydawane ofiarom handlu ludźmi po upływie tzw. czasu do namysłu, a ich otrzymanie jest uzależnione od zgody ofiar na podjęcie współpracy z organami ścigania w postępowaniu karnym⁸⁰¹. W okresie objętym pozwoleniem na pobyt ofiary powinny mieć dostęp do zakwaterowania, pomocy socjalnej, poradnictwa, edukacji oraz do rynku pracy⁸⁰².

Sprawy związane z legalizacją pobytu ofiar handlu ludźmi zostały unormowane w art. 7 *Protokołu z Palermo*. W myśl art. 7 ust. 1 tego protokołu każde państwo ma rozważyć, niezależnie od działań określonych w art. 6 tego protokołu, podjęcie ustawodawczych lub innych stosownych działań umożliwiających ofiarom handlu ludźmi pozostanie na jego terytorium na pobyt czasowy lub stały, stosownie do okoliczności. Wykonując postanowienia art. 7 ust. 1 *Protokołu z Palermo*, każde państwo z odpowiednią troską ma wziąć pod uwagę względy humanitarne oraz okoliczności losowe (art. 7 ust. 2). Przepis ten wyraża humanitarne podejście do ofiar handlu ludźmi, nakazując uwzględnienie czynników humanitarnych i losowych przy regulowaniu ich statusu i legalizacji pobytu w państwie przyjmującym⁸⁰³. „Okoliczności losowe” należy odnosić do warunków osobistych ofiary, takich jak wiek czy sytuacja rodzinna, które powinny być rozpatrywane indywidualnie i w zależności od okoliczności w konkretnym przypadku⁸⁰⁴. Pobyt stały powinien zostać przyznany w szczególności ofiarom, których powrót do państwa pochodzenia wiązałby się z niebezpieczeństwem dla nich, bądź których reintegracja ze społecznością, z której się wywodzą, byłaby niezmiernie trudna⁸⁰⁵. Państwa nie mają bezwzględnego obowiązku umożliwienia ofiarom handlu ludźmi pozostania na ich terytorium⁸⁰⁶. Jednakże przyznanie ofiarom pozwolenia na pobyt może przyczynić się do ich pozytywnej decyzji co do zeznawania przeciwko handlarzom ludźmi oraz ułatwić organizacjom pozarządowym, które świadczą pomoc i usługi ofiarom, zachęcanie ich do składania organom ścigania doniesień o popełnionym przestępstwie⁸⁰⁷. Słabością art. 7 *Protokołu z Palermo* wydaje się nieuwzględnienie możliwości przyznania pozwolenia na pobyt członkom najbliższej rodziny ofiary handlu ludźmi⁸⁰⁸.

Według art. 14 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* każde państwo powinno wydać ofiarom handlu ludźmi odnawialne pozwolenie na pobyt w jednej z poniższych sytuacji bądź w obu: a) gdy właściwy organ uzna, że ich pobyt jest niezbędny ze względu na ich sytuację osobistą lub b) gdy właściwy organ uzna, że ich pobyt jest niezbędny dla celów ich współpracy z właściwymi organami w zakresie postępowania przygotowawczego lub karnego sądowego. Sytuacja osobista ofiar może dotyczyć ich bezpieczeństwa, stanu zdrowia, sytuacji rodzinnej, a także innych czynników, które powinny być wzięte pod uwagę⁸⁰⁹. Przesłanka podjęcia współpracy z właściwymi organami została wprowadzona ze względu na to, że ofiary powstrzymują się przed kontaktami z władzami państwa pobytu, w obawie przed niezwłoczną deportacją do państwa pochodzenia z powodu nielegalnego przekroczenia granicy⁸¹⁰. Określenie czasu trwania pozwolenia na pobyt zostało pozostawione uznaniu państw, niemniej długość tego okresu powinna odpowiadać celom art. 14 *Konwencji warszawskiej*⁸¹¹. Zaskakujące jest to, że państwa nie mają obowiązku chociażby rozważenia przyznania zezwolenia na pobyt – nie wspominając już o możliwości połączenia się z rodziną – ofiarom, które na drodze prawnej dochodzą rekompensaty⁸¹². Amnesty International i Anti-Slavery International oraz Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w procesie opracowywania tekstu *Konwencji warszawskiej* rekomendowały właśnie, żeby przyznać ofiarom handlu ludźmi co najmniej sześciomiesięczny okres pobytu, podczas którego mogłyby one połączyć się z rodziną⁸¹³.

Pozwolenie na pobyt dla dzieci będących ofiarami, gdy jest to niezbędne ze względów prawnych, jest

801 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 314.

802 Ibidem.

803 Mattar M.Y., Human Security or State Security?..., op. cit., s. 261.

804 McClean D., op. cit., s. 343.

805 Jordan A.D., Human Rights or Wrongs?..., op. cit., s. 34.

806 Legislative Guides, s. 291 [§ 68].

807 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 313.

808 Jordan A.D., Human Rights or Wrongs?..., op. cit., s. 34.

809 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 52 [§ 184].

810 Ibidem, s. 52 [§ 185].

811 Ibidem, s. 52 [§ 187].

812 Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 180.

813 Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 12-13; Opinia Nr 253 (2005), [§ 14 pkt vii].

wydawane zgodnie z najlepszym interesem dziecka i stosownie odnawiane na tych samych warunkach (art. 14 ust. 2). Zatem przy rozpatrywaniu wniosku o przyznanie dziecku pozwolenia na pobyt najlepszy interes dziecka ma pierwszeństwo nie tylko przed jego sytuacją osobistą, ale również przed koniecznością współpracy z organami ścigania w postępowaniu karnym⁸¹⁴. Sformułowanie „niezbędne ze względów prawnych” zostało wprowadzone z uwagi na to, że niektóre państwa nie wymagają od dzieci uzyskania pozwolenia na pobyt⁸¹⁵. Nieprzedłużenie lub wycofanie pozwolenia na pobyt podlega warunkom określonym w prawie wewnętrznym państwa (art. 14 ust. 3). Jeżeli ofiara złoży wniosek o inny rodzaj pozwolenia na pobyt, zainteresowane państwo powinno wziąć pod uwagę to, że ofiara posiada bądź posiadała pozwolenie na pobyt zgodnie z art. 14 ust. 1 *Konwencji warszawskiej* (art. 14 ust. 4). Przepis ten jest zachętą dla państw do uwzględnienia w procedurze wydawania jakiegokolwiek innego typu pozwolenia na pobyt tego, że konkretna osoba otrzymała już wcześniej pozwolenie pobytowe dla ofiar handlu ludźmi⁸¹⁶. Mając na względzie postanowienia art. 40 *Konwencji warszawskiej*, każde państwo jest zobowiązane zapewnić, że wydanie zezwolenia zgodnie z art. 14 nastąpi bez uszczerbku dla prawa ubiegania się o azyl i korzystania z niego (art. 14 ust. 5).

3.1.11. Repatriacja

Ofiary handlu ludźmi, które nie chcą uczestniczyć w procesie sądowym przeciwko handlarzom ludźmi, albo którym nie został przyznany dokument pobytowy po zakończeniu postępowania prawnego w sprawie, w której były osobami pokrzywdzonymi, powinny być dobrowolnie repatriowane do państwa pochodzenia⁸¹⁷. Powrót ofiar do państwa ich stałego zamieszkania jest trudnym i skomplikowanym procesem, podczas którego muszą one zmierzyć się z różnego rodzaju problemami natury psychologicznej, rodzinnej, zdrowotnej, prawnej, czy finansowej, a także z trudnościami wiążącymi się z reintegracją z rodziną i społecznością lokalną⁸¹⁸. Repatriacja ofiar handlu ludźmi może stwarzać dla nich zagrożenie, narażając je przede wszystkim na odwet ze strony grup kryminalnych odpowiedzialnych za ich pokrzywdzenie⁸¹⁹. Ofiary mogą być także represjonowane przez miejscowe władze za nielegalną emigrację lub pracę w seksbiznesie oraz spotkać się z napiętnowaniem i ostracyzmem ze strony swoich rodzin i społeczności lokalnych⁸²⁰. Integralną częścią programów powrotu ofiar do ich państw pochodzenia powinny być plany ich reintegracji, które wzmacniałyby pozycję ofiar w państwach pochodzenia oraz pomagałyby w neutralizacji czynników sprzyjających handlowi ludźmi i uniknięciu ponownej wiktyimizacji po powrocie⁸²¹.

Sprawy związane z repatriacją ofiar handlu ludźmi zostały uregulowane w art. 19 ust. 2 *Konwencji z Lake Success*. Zgodnie z nim państwa zobowiązały się, zgodnie z warunkami ustalonymi przez prawo krajowe i nie przesądzając ścigania lub innej akcji za jego pogwałcenie w granicach możliwości, repatriować obcokrajowców zajmujących się prostytutką, którzy życzą sobie repatriacji, których repatriacji domagają się osoby sprawujące nad nimi władzę, lub których wydalenie zarządzone zostało zgodnie z prawem. Repatriacja powinna nastąpić dopiero po osiągnięciu z państwem przeznaczenia porozumienia co do tożsamości i narodowości⁸²², jak również co do miejsca i terminu przybycia do punktu granicznego. Każda strona *Konwencji z Lake Success* powinna ułatwić przejazd takich osób przez swoje terytorium. Jeżeli osoby repatriowane nie mogą same opłacić kosztów repatriacji i nie mają małżonka ani krewnych lub opiekuna, którzy by za nich zapłacili, koszty repatriacji aż do najbliższej granicy, por-

814 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 52 [§ 186].

815 Ibidem.

816 Ibidem, s. 52 [§ 187].

817 Netkova B., op. cit., s. 290.

818 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 320.

819 Potts Jr L.G., op. cit., s. 240.

820 Hyland K.E., Protecting Human Victims of Trafficking: An American Framework, „Berkeley Women’s Law Journal” 2001, t. 16, s. 43-44.

821 Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 320.

822 Stosownie do art. 18 *Konwencji z Lake Success* tożsamość i narodowość repatriowanych osób powinny zostać ustalone na podstawie deklaracji zebranych od obcokrajowców zajmujących się prostytutką. Dopiero potem informacje te powinny zostać zakomunikowane władzom państwa pochodzenia tych osób celem przeprowadzenia ich repatriacji.

tu lądowania lub portu lotniczego w kierunku państwa pochodzenia będą poniesione przez państwo, w którym osoby te zamieszkują, a koszty pozostałej części podróży – przez państwo pochodzenia.

Repatriacji ofiar handlu ludźmi został poświęcony art. 8 *Protokołu z Palermo*. Zgodnie z ustępem 1 tego artykułu państwo, którego obywatelem jest ofiara handlu ludźmi lub też w którym osoba ta posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, ma ułatwić i przyjąć, z należytym uwzględnieniem bezpieczeństwa tej osoby, jej powrót, bez zbędnej zwłoki. Określenie „stały pobyt” odnosi się do pobytu długoterminowego, nie jest zaś konieczne precyzyjne ustalenie miejsca pobytu ofiary⁸²³. Z jednej strony byłoby sprzeczne z duchem *Protokołu z Palermo*, gdyby państwo, które przyjęło powrót ofiary handlu ludźmi, następnie niezwłocznie wydało taką osobę za złamanie prawa imigracyjnego, z drugiej zaś strony samo umożliwienie powrotu nie może gwarantować prawa zamieszkiwania w tym państwie przez cały czas⁸²⁴. Dlatego też art. 8 ust. 1 *Protokołu z Palermo* nie może być rozumiany jako naruszający jakiegokolwiek prawo krajowe, przyznające prawo do pobytu i określające czas trwania takiego pobytu⁸²⁵.

O ile przepis ten dotyczy obowiązków państwa pochodzenia, o tyle art. 8 ust. 2 *Protokołu z Palermo* traktuje o obowiązkach państwa przyjmującego⁸²⁶. W świetle tego przepisu powrót ofiary handlu ludźmi z państwa przyjmującego do państwa, którego osoba ta jest obywatelem lub w którym posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, powinien nastąpić z należytym uwzględnieniem bezpieczeństwa tej osoby, jak również z uwzględnieniem postępowania prawnego związanego z faktem, że osoba ta jest ofiarą handlu ludźmi, przy czym powrót taki powinien być w miarę możliwości dobrowolny. Proces repatriacji ofiary handlu ludźmi powinien zostać odłożony przynajmniej do czasu zakończenia świadczenia niektórych usług przewidzianych w art. 6 ust. 3 *Protokołu z Palermo*, które pomogą odzyskać ofierze równowagę fizyczną i psychiczną oraz umożliwią jej powrót do społeczeństwa⁸²⁷. Zarówno państwo przyjmujące, jak i państwo pochodzenia, powinny zagwarantować ofiarom handlu ludźmi bezpieczny powrót niezależnie od tego, czy składały one zeznania jako świadkowie, czy też nie⁸²⁸. Zwrot „powinien być w miarę możliwości dobrowolny” należy rozumieć jako nienakładający żadnych obowiązków na państwo przyjmujące, które dokonuje repatriacji⁸²⁹. Na wniosek państwa przyjmującego wezwane państwo ma sprawdzić, bez zbędnej zwłoki, czy osoba będąca ofiarą handlu ludźmi jest jego obywatelem lub posiadała prawo stałego pobytu na jego terytorium w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego (art. 8 ust. 3). Dopóki obywatelstwo ofiary handlu ludźmi i jej prawo do stałego pobytu nie zostanie należycie zweryfikowane przez zainteresowane państwo, dopóty jej powrót nie powinien być organizowany i przeprowadzany⁸³⁰. W celu ułatwienia powrotu ofierze handlu ludźmi nieposiadającej odpowiednich dokumentów, państwo, którego obywatelem jest ta osoba lub na terytorium którego posiadała ona prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, ma, na wniosek tegoż państwa przyjmującego, wyrazić zgodę na wydanie takich dokumentów podróży lub upoważnienia, jakie mogą być niezbędne dla umożliwienia tej osobie wielokrotnego wjazdu na terytorium tego państwa (art. 8 ust. 4). Przepis ten wyraża przede wszystkim zobowiązanie administracyjne, jednakże dla jego skutecznego podjęcia działań ustawodawczych, które zapewnią, że właściwi urzędnicy lub biura będą mieli kompetencję lub obowiązek wydania odpowiednich dokumentów, jeśli warunki przewidziane w art. 8 *Protokołu z Palermo* zostaną spełnione⁸³¹. Wyrażenie „dokumenty podróży” obejmuje jakiegokolwiek rodzaju dokumenty przewidziane przez prawo wewnętrzne, które są potrzebne do wjazdu na terytorium państwa i do jego opuszczenia⁸³².

823 Interpretative Notes, s. 13 [§ 72].

824 McClean D., op. cit., s. 346-347.

825 Interpretative Notes, s. 13 [§ 72].

826 McClean D., op. cit., s. 347.

827 Ibidem.

828 Legislative Guides, s. 287 [§ 61(c)].

829 Interpretative Notes, s. 14 [§ 73].

830 Ibidem, s. 14 [§ 74].

831 Legislative Guides, s. 287 [§ 61(c)].

832 Interpretative Notes, s. 14 [§ 75].

Postanowienia art. 8 *Protokołu z Palermo* nie naruszają żadnych praw przysługujących ofiarom handlu ludźmi na podstawie prawa wewnętrznego państwa przyjmującego (art. 8 ust. 5), ani żadnych obowiązujących dwustronnych lub wielostronnych umów lub porozumień, które, w całości lub części, dotyczą powrotu ofiar handlu ludźmi (art. 8 ust. 6). Odniesienie w art. 8 ust. 6 do umów i porozumień obejmuje zarówno umowy dotyczące spraw będących przedmiotem *Protokołu z Palermo*, jak i bardziej ogólne umowy o readmisji, które zawierają postanowienia dotyczące nielegalnej imigracji⁸³³. Jednocześnie przepis ten nie powinien być interpretowany jako naruszający jakiegokolwiek obowiązki wynikające ze zwyczajowego prawa międzynarodowego odnoszące się do powrotu migrantów⁸³⁴.

Nieco zaskakujący jest fakt, że twórcy *Protokołu z Palermo*, redagując art. 8, nie przewidzieli w nim udziału w przeprowadzaniu repatriacji organizacji pozarządowych, które przecież odgrywają bardzo ważną rolę w tym procesie⁸³⁵. Skuteczność postanowień art. 8 *Protokołu z Palermo* może osłabiać też fakt, że wiele państw nie ma ustanowionych ram współpracy w obszarze repatriacji⁸³⁶. Jedynie w ramach Rady Europy w odniesieniu do repatriacji dzieci ofiar handlu może być stosowana Europejska konwencja o repatriacji nieletnich z dnia 28 maja 1970 roku⁸³⁷. Pomimo braku odniesienia (takiego, jakie ma miejsce w przypadku art. 6 ust. 4) w art. 8 *Protokołu z Palermo* do specjalnych potrzeb dzieci, państwa, dokonując repatriacji dziecka, powinny uwzględnić kilka szczególnych czynników⁸³⁸. W sprawach obejmujących dzieci ofiary handlu państwa powinny dokonać repatriacji dziecka tylko wtedy, gdy jest to zgodne z najlepszym interesem dziecka i kiedy rodzic dziecka, jego krewny lub ośrodek zajmujący się udzielaniem pomocy dzieciom w państwie pochodzenia wyrazi na to zgodę i będzie zdolny do wzięcia odpowiedzialności za dziecko oraz zagwarantuje mu odpowiednią opiekę i ochronę⁸³⁹. Właściwe władze sądowe i rządowe we współpracy z odpowiednimi służbami społecznymi i tymczasowym opiekunem dziecka powinny ustalić, czy repatriacja dziecka ofiary będzie bezpieczna, oraz powinny zagwarantować, że proces ten odbędzie się z poszanowaniem godności dziecka i będzie leżał w jego najlepszym interesie⁸⁴⁰. Jednocześnie właściwe służby społeczne i władze rządowe powinny podjąć niezbędne kroki w celu zidentyfikowania, odszukania i zlokalizowania rodziny dziecka ofiary, ułatwić mu połączenie się z rodziną, o ile jest to w jego najlepszym interesie, a także dopilnować, że zostanie ono odebrane przez odpowiednią osobę⁸⁴¹. Jeśli repatriacja dziecka ofiary jest dobrowolna i leży w jego najlepszym interesie, każde państwo powinno zagwarantować, że będzie ona przebiegała szybko, sprawnie i bezpiecznie⁸⁴². Natomiast w sytuacji, gdy bezpieczny powrót dziecka ofiary do państwa pochodzenia jest niemożliwy lub nie leży w najlepszym interesie dziecka, służby społeczne powinny przyjąć długookresowe środki, gwarantujące dziecku efektywną opiekę i ochronę oraz zabezpieczające jego prawa człowieka. Odpowiednie władze państwa przyjmującego i państwa pochodzenia powinny zaś porozumieć się ze sobą, nawiązać współpracę i uzgodnić procedury kooperacji w celu zapewnienia, że dokładne ustalenie warunków osobistych i rodzinnych dziecka ofiary będzie determinowało podejmowanie dalszych, możliwie najlepszych, działań względem dziecka⁸⁴³.

Repatriacja ofiar handlu ludźmi została poddana regulacji w art. 16 *Konwencji warszawskiej*. Przepis ten został częściowo zainspirowany przez art. 8 *Protokołu z Palermo*⁸⁴⁴. Państwo, którego ofiara jest obywatelem lub też na terytorium którego posiadała ona prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium

833 Ibidem, s. 14 [§ 76].

834 Ibidem, s. 14 [§ 77].

835 Limanowska B., Konrad H., op. cit., s. 438.

836 Obuah E., *Transnational Regimes for Combating Trafficking in Persons: Reflections on the UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons*, Alabama 2005, s. 23.

837 European Treaty Series No. 71.

838 McClean D., op. cit., s. 348.

839 Legislative Guides, s. 290 [§ 66]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 341.

840 Legislative Guides, s. 290 [§ 66]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 343.

841 Legislative Guides, s. 290 [§ 66]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 343.

842 Legislative Guides, s. 290-291 [§ 67]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 343.

843 Legislative Guides, s. 291 [§ 67]; Toolkit to Combat Trafficking in Persons 2008, s. 343.

844 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 55 [§ 200].

państwa przyjmującego, z należyтым szacunkiem dla praw, bezpieczeństwa oraz godności ofiary, ułatwi jej powrót i wyrazi na niego zgodę bez nadmiernej i nieuzasadnionej zwłoki (art. 16 ust. 1). Jeżeli państwo odsyła ofiarę do innego państwa, to powrót ten powinien nastąpić z należyтым poszanowaniem bezpieczeństwa i godności tej osoby, jak również z uwzględnieniem stanu wszelkich postępowań prawnych związanych z faktem, że dana osoba jest ofiarą, i powinien być w miarę możliwości dobrowolny (art. 16 ust. 2). Obowiązek poszanowania przysługujących ofercie praw, jej bezpieczeństwa oraz godności ciąży zarówno na państwie przyjmującym, jak i na państwie ułatwiającym powrót oraz państwie pochodzenia⁸⁴⁵. Amnesty International i Anti-Slavery International oraz Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zgodnie opowiadały się za tym, żeby nie dokonywać repatriacji bez przeprowadzenia pełnej oceny ryzyka i zagrożeń dla życia i bezpieczeństwa konkretnej osoby⁸⁴⁶.

Art. 16 ust. 3 i 4 *Konwencji warszawskiej* traktują o specyficznych sposobach współpracy międzynarodowej pomiędzy państwem przyjmującym a państwem, którego osoba jest obywatelem lub na którego terytorium posiadała prawo stałego pobytu w chwili wkroczenia na terytorium państwa przyjmującego⁸⁴⁷. Na wniosek państwa przyjmującego państwo wezwane sprawdzi, czy osoba będąca ofiarą jest jego obywatelem lub też czy posiadała prawo stałego pobytu na jego terytorium w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego (art. 16 ust. 3). W celu ułatwienia powrotu ofercie nie posiadającej właściwych dokumentów, państwo, którego obywatelem jest ofiara lub na terytorium którego ofiara posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, wyrazi zgodę, na wniosek państwa przyjmującego, na wydanie takich dokumentów podróży lub innego upoważnienia, jakie mogą okazać się konieczne dla umożliwienia danej osobie wielokrotnego wjazdu na jego terytorium (art. 16 ust. 4).

Art. 16 ust. 5 *Konwencji warszawskiej* zobowiązuje państwa do opracowania i wdrożenia programów repatriacji, których celem będzie zapobiegnięcie rewiktymizacji ofiar handlu ludźmi⁸⁴⁸. Zgodnie z tym przepisem każde państwo podejmie działania ustawodawcze lub inne konieczne dla stworzenia programów repatriacji, włączając w to odpowiednie instytucje krajowe i międzynarodowe, w tym organizacje pozarządowe. Programy te mają na celu ochronę ofiar przed ponowną wiktymizacją. Każde państwo powinno podjąć wszelkie starania dla reintegracji ofiar ze społeczeństwem państwa, do którego ofiary powracają, łącznie z reintegracją w systemie edukacji i na rynku pracy, w szczególności poprzez nabywanie i doskonalenie zdolności zawodowych ofiar. W odniesieniu do dzieci, programy te powinny obejmować korzystanie z prawa do edukacji oraz działania, mające na celu zapewnienie odpowiedniej opieki albo przyjęcia ich przez rodziny lub odpowiednie instytucje opiekuńcze. Z kolei art. 16 ust. 6 *Konwencji warszawskiej* nakłada na państwa obowiązek poinformowania ofiar handlu ludźmi o dostępnych usługach i podmiotach, które mogą udzielić im pomocy po ich powrocie⁸⁴⁹. W myśl tego przepisu każde państwo ma podjąć działania ustawodawcze lub inne konieczne dla udostępnienia ofiarom, stosownie do okoliczności, we współpracy z jakimkolwiek innym zainteresowanym państwem, informacji kontaktowych dotyczących instytucji takich jak organy stosowania prawa, organizacje pozarządowe, przedstawiciele zawodów prawniczych, mogący udzielać porad, oraz organy opieki społecznej, mogące udzielić im pomocy w kraju, do którego powracają bądź do którego są repatriowani. Z kolei według art. 16 ust. 7 *Konwencji warszawskiej* dzieci będące ofiarami nie mogą być zawracane do danego państwa, jeżeli istnieje wskazanie, będące następstwem oceny ryzyka i bezpieczeństwa, że powrót ten nie leży w ich najlepszym interesie. Władze powinny dokonać oceny ryzyka i bezpieczeństwa, jakie może wiązać się z powrotem dziecka do państwa, zanim wcielą w życie jakiegokolwiek środki prowadzące do repatriacji dziecka⁸⁵⁰.

845 Ibidem, s. 55 [§ 202].

846 Amnesty International and Anti-Slavery International Recommendations, s. 14; Opinia Nr 253 (2005), [§ 14 pkt ix ppkt a].

847 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 55 [§ 204].

848 Ibidem, s. 55 [§ 205].

849 Ibidem, s. 55 [§ 206].

850 Ibidem, s. 56 [§ 207].

3.2. Zestawienie i porównanie regulacji ONZ i Rady Europy

Konwencja warszawska – jak głosi jej art. 39 – nie narusza praw i obowiązków wynikających z postanowień *Protokołu z Palermo* i dąży do wzmocnienia zapewnionej przez niego ochrony oraz rozwoju zawartych w nim standardów [podkreślenie autora]. Analiza tekstów tych dwóch umów międzynarodowych, a także tekstu *Konwencji z Palermo*, rzeczywiście prowadzi do takiej konstatacji. *Konwencja warszawska* rozwija standardy ochrony ofiar handlu ludźmi określone w *Konwencji z Palermo* i *Protokole z Palermo*, dotyczące takich zagadnień jak ochrona tożsamości i prywatności, uprawnienia procesowe, pomoc i ochrona, legalizacja pobytu czy rekompensata. Oprócz tego w kilku obszarach sama tworzy nowe standardy międzynarodowe, czym ponownie potwierdza, że stanowi wartość dodaną w stosunku do obydwu uchwalonych w 2000 roku dokumentów ONZ.

Po pierwsze *Konwencja warszawska*, w przeciwieństwie do *Protokołu z Palermo*, zdefiniowała pojęcie ‘ofiary’, dzięki czemu zapewniła, że jej postanowienia (zwłaszcza te dotyczące ochrony ofiar handlu ludźmi) mogą być poprawnie stosowane⁸⁵¹. Po drugie wprowadziła przepisy dotyczące identyfikacji ofiar handlu ludźmi, dzięki czemu będzie można uniknąć pomylenia ich z osobami podlegającymi pod inne kategorie, np. nielegalnych imigrantów, słabo opłacanych pracowników czy przemycanych migrantów⁸⁵². Po trzecie ustaliła niekaralność ofiar handlu ludźmi za udział w czynach bezprawnych, do których zostały zmuszone⁸⁵³. Po czwarte nałożyła na państwa obowiązek przyznania ofiarom handlu ludźmi co najmniej trzydziestodniowego okresu na dojście do równowagi i podjęcie przemyślanej decyzji co do współpracy z organami ścigania⁸⁵⁴. Po piąte inkorporowała zasadę równości płci, która powinna być stosowana podczas podejmowania działań, mających na celu ochronę ofiar handlu ludźmi⁸⁵⁵. Po szóste w wielu miejscach nakazuje respektowanie praw dzieci, uwzględnianie ich specjalnych potrzeb oraz kierowanie się najlepszym interesem dziecka⁸⁵⁶.

Tabela 3. Zestawienie postanowień *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* z postanowieniami *Konwencji warszawskiej* dotyczącymi ochrony ofiar handlu ludźmi

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo</i> + <i>Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
identyfikacja	–	zagwarantowanie: <ul style="list-style-type: none"> • obecności w składzie właściwych organów osób wykwalifikowanych i wyspecjalizowanych w zapobieganiu i zwalczaniu handlu ludźmi, w identyfikowaniu i pomaganiu ofiarom, w tym dzieciom • współpracy między różnymi organami, a także współpracy z odpowiednimi instytucjami wspierającymi, w celu zapewnienia, że proces identyfikacji ofiar będzie następował z należytym poszanowaniem szczególnej sytuacji kobiet i dzieci będących ofiarami • wydawania w odpowiednich wypadkach ofiarom handlu ludźmi pozwoleń na pobyt na warunkach określonych w art. 14 <i>Konwencji warszawskiej</i> (art. 10 ust. 1) zobowiązanie do podjęcia działań mających na celu identyfikację ofiar, stosownie do okoliczności, we współpracy z innymi państwami i odpowiednimi organizacjami wspierającymi

851 Gallagher A.T., *Recent Legal Developments...*, op. cit., s. 176

852 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 164.

853 Ibidem.

854 Ibidem.

855 Ibidem, s. 163.

856 Gallagher A.T., *Recent Legal Developments...*, op. cit., s. 178; Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 163.

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
		<p>zapewnienie – w razie zaistnienia uzasadnionego przypuszczenia, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi – że osoba ta nie zostanie wydalona z terytorium państwa, dopóki proces jej identyfikacji jako ofiary handlu ludźmi nie zostanie zakończony przez właściwe organy, a także zapewnienie takiej osobie pomocy przewidzianej w art. 12 ust. 1 i 2 <i>Konwencji warszawskiej</i> (art. 10 ust. 2)</p> <p>domniemanie, że ofiara handlu ludźmi jest dzieckiem, w sytuacji, gdy nie ma pewności co do jej wieku i istnieją powody, aby sądzić, że ofiara jest dzieckiem, a ponadto obowiązek zapewnienia ofierze specjalnych środków ochrony do czasu zakończenia sprawdzania jej wieku (art. 10 ust. 3)</p> <p>szczególne postępowanie wobec dziecka bez opieki zidentyfikowanego jako ofiara handlu ludźmi:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. zapewnienie reprezentacji dziecka przez kuratora, organizację lub organ odpowiedzialny za działanie w najlepszym interesie dziecka b. podjęcie niezbędnych kroków w celu ustalenia tożsamości i obywatelstwa dziecka c. podjęcie wszelkich wysiłków w celu zlokalizowania rodziny dziecka, jeżeli jest to w najlepszym interesie dziecka (art. 10 ust. 4)
niekaralność ofiar	–	obligatoryjna klauzula niekaralności dla ofiar handlu ludźmi za ich udział w czynach bezprawnych w zakresie, w jakim były do tego zmuszone (art. 26)
ochrona tożsamości i prywatności	obligatoryjne zapewnienie ochrony prywatności i tożsamości ofiar handlu ludźmi, w tym poprzez utajnienie postępowania prawnego dotyczącego takiego handlu (art. 6 ust. 1 Protokołu z Palermo)	<p>zapewnienie ochrony życia prywatnego oraz tożsamości ofiar handlu ludźmi, a także przechowywanie i używanie danych osobowych ofiar w zgodzie z warunkami określonymi przez Konwencję o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych z dnia 28 stycznia 1981 roku (art. 11 ust. 1)</p> <p>zapewnienie, że tożsamość lub szczegóły umożliwiające identyfikację dziecka ofiary handlu ludźmi nie będą podawane do wiadomości publicznej przez media, bądź w jakikolwiek inny sposób, poza wyjątkowymi sytuacjami, gdy ułatwi to odnalezienie członków rodziny, bądź zabezpieczenie dobra i ochrony dziecka (art. 11 ust. 2)</p> <p>zachęcanie mediów do ochrony życia prywatnego i tożsamości ofiar handlu ludźmi, zarówno poprzez samoregulację, jak i poprzez działania regulacyjne podejmowane przez państwo lub wspólnie z państwem (art. 11 ust. 3)</p> <p>zapewnienie w toku postępowania sądowego, zgodnie z Europejską konwencją praw człowieka oraz warunkami określonymi w prawie krajowym, ochrony życia prywatnego ofiar handlu ludźmi i, kiedy to odpowiednie, ich tożsamości, a w przypadku ofiar handlu będących dziećmi – poprzez zaspokojenie ich potrzeb i zapewnienie im prawa do szczególnych środków ochrony (art. 30 pkt a)</p>

Kryterium	Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo	Konwencja warszawska
uprawnienia procesowe	<p>umożliwienie ofiarom przedstawienia swoich opinii oraz obaw, które zostaną rozważone na odpowiednich etapach postępowania karnego, w sposób nienaruszający prawa do obrony (art. 25 ust. 3 Konwencji z Palermo)</p> <p>obligatoryjne zapewnienie środków umożliwiających udzielanie ofiarom handlu ludźmi:</p> <p>a. informacji o dotyczących ich postępowaniach sądowym i administracyjnym</p> <p>b. pomocy mającej na celu umożliwienie im przedstawienia swoich poglądów i wątpliwości na odpowiednim etapie postępowania karnego, w sposób nienaruszający prawa do obrony (art. 6 ust. 2 Protokołu z Palermo)</p> <p>nakaz uwzględnienia wieku, płci oraz szczególnych potrzeb ofiar handlu ludźmi, zwłaszcza szczególnych potrzeb dzieci (art. 6 ust. 4 Protokołu z Palermo)</p>	<p>zapewnienie ofiarom handlu ludźmi pomocy, w celu odzyskania przez nie równowagi fizycznej, psychicznej i społecznej; pomoc ta obejmuje co najmniej:</p> <p>a. pomoc tłumacza w stosownych przypadkach (art. 12 ust. 1 pkt c)</p> <p>b. poradnictwo i informację, dotyczące w szczególności praw przysługujących ofiarom oraz dostępnych dla nich świadczeń, w języku dla nich zrozumiałym (art. 12 ust. 1 pkt d)</p> <p>c. pomoc mającą na celu umożliwienie im przedstawienia i rozpatrzenia swoich praw i interesów na odpowiednim etapie postępowania karnego prowadzonego przeciwko sprawcom (art. 12 ust. 1 pkt e)</p> <p>zapewnienie każdej grupie, fundacji, stowarzyszeniu lub organizacji pozarządowej, której celem jest zwalczanie handlu ludźmi bądź ochrona praw człowieka, możliwości udzielenia ofierze, za jej zgodą, pomocy i wsparcia w trakcie trwających postępowań karnych dotyczących popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 27 ust. 3)</p>
pomoc i wsparcie	<p>zapewnienie pomocy ofiarom handlu ludźmi, zwłaszcza w przypadkach groźby odwetu lub zastraszania (art. 25 ust. 1 Konwencji z Palermo)</p> <p>fakultatywne podjęcie działań, mających na celu odzyskanie przez ofiary handlu ludźmi fizycznej, psychicznej i społecznej równowagi, także we współpracy z organizacjami pozarządowymi, innymi właściwymi organizacjami oraz czynnikami społeczeństwa obywatelskiego, w szczególności zaś zapewnienie:</p> <p>a. odpowiedniego zakwaterowania</p> <p>b. poradnictwa i informacji, w szczególności dotyczących praw przysługujących ofierze handlu ludźmi, w języku dla niej zrozumiałym</p> <p>c. pomocy medycznej, psychologicznej i materialnej oraz</p> <p>d. możliwości zatrudnienia, kształcenia i szkolenia (art. 6 ust. 3 Protokołu z Palermo)</p> <p>nakaz uwzględnienia wieku, płci oraz szczególnych potrzeb ofiar handlu ludźmi, zwłaszcza szczególnych potrzeb dzieci, także w zakresie odpowiedniego zakwaterowania, kształcenia i opieki (art. 6 ust. 4 Protokołu z Palermo)</p>	<p>zapewnienie ofiarom handlu ludźmi pomocy, w celu odzyskania przez nie równowagi fizycznej, psychicznej i społecznej; pomoc ta obejmuje co najmniej:</p> <p>a. warunki życia zapewniające egzystencję poprzez takie środki, jak: odpowiednie i bezpieczne zakwaterowanie, pomoc psychologiczna i materialna (art. 12 ust. 1 pkt a)</p> <p>b. dostęp do pomocy medycznej w nagłych wypadkach (art. 12 ust. 1 pkt b)</p> <p>c. pomoc tłumacza w stosownych przypadkach (art. 12 ust. 1 pkt c)</p> <p>d. poradnictwo i informację, dotyczące w szczególności praw przysługujących ofiarom oraz dostępnych dla nich świadczeń, w języku dla nich zrozumiałym (art. 12 ust. 1 pkt d)</p> <p>e. dostęp do edukacji dla dzieci (art. 12 ust. 1 pkt f)</p> <p>zapewnienie koniecznej pomocy medycznej lub innej ofiarom handlu ludźmi legalnie przebywającym na terytorium państwa, które nie mają odpowiednich środków i potrzebują takiej pomocy (art. 12 ust. 3)</p> <p>określenie zasad, na podstawie których ofiary handlu ludźmi legalnie przebywające na terytorium państwa będą uprawnione do dostępu do rynku pracy, szkolenia zawodowego i edukacji (art. 12 ust. 4)</p> <p>podjęcie działań w celu współpracy z organizacjami pozarządowymi, innymi odpowiednimi organizacjami lub też innymi czynnikami społeczeństwa obywatelskiego zajmującymi się pomocą ofiarom handlu ludźmi (art. 12 ust. 5)</p> <p>zapewnienie, że pomoc dla ofiary nie będzie uzależniona od jej zgody na występowanie w charakterze świadka (art. 12 ust. 6)</p> <p>zagwarantowanie, że świadczenia dla ofiar są zapewnione w sposób konsensualny i świadomy, z uwzględnieniem specjalnych potrzeb osób szczególnie narażonych oraz praw dzieci pod względem zakwaterowania, edukacji i właściwej opieki zdrowotnej (art. 12 ust. 7)</p> <p>zapewnienie każdej grupie, fundacji, stowarzyszeniu lub organizacji pozarządowej, której celem jest zwalczanie handlu ludźmi bądź ochrona praw człowieka, możliwości udzielenia ofierze, za jej zgodą, pomocy i wsparcia w trakcie trwających postępowań karnych dotyczących popełnienia przestępstwa handlu ludźmi (art. 27 ust. 3)</p>

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
ochrona ofiar będących świadkami	<p>zobowiązanie do przyjęcia środków, zapewniających skuteczną ochronę przed potencjalnym odwetem wobec ofiar handlu ludźmi lub zastraszaniem ofiar handlu ludźmi występujących w postępowaniach karnych w charakterze świadków, które składają zeznania dotyczące przestępstwa handlu ludźmi, oraz ochronę ich krewnych oraz osób bliskich (art. 24 ust. 1 Konwencji z Palermo w związku z art. 24 ust. 4 Konwencji z Palermo)</p> <p>środki zapewniające skuteczną ochronę świadków ofiar handlu ludźmi, ich krewnych oraz osób bliskich mogą obejmować, nie naruszając praw oskarżonego, w tym prawa do należytego procesu, następujące działania:</p> <p>a. ustanowienie procedur dla fizycznej ochrony tych osób, takich jak, w zakresie niezbędnym oraz możliwym, zmiana miejsca ich zamieszkania oraz zezwolenie, tam gdzie jest to właściwe, na nieujawnianie lub ograniczenia w ujawnianiu informacji dotyczących tożsamości oraz miejsca pobytu takich osób</p> <p>b. zapewnienie przepisów proceduralnych, umożliwiających świadkom składanie zeznań w sposób zapewniający im bezpieczeństwo, np. umożliwienie składania zeznań z wykorzystaniem technologii komunikacyjnych, takich jak łącza wideo lub inne odpowiednie środki (art. 24 ust. 2 Konwencji z Palermo w związku z art. 24 ust. 4 Konwencji z Palermo)</p>	<p>zobowiązanie do podjęcia działań, mających na celu udzielenie skutecznej i właściwej ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszaniem, w szczególności w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego lub sądowego, dla:</p> <p>a. ofiar handlu ludźmi (art. 28 ust. 1 pkt a)</p> <p>b. w sytuacji gdy jest to konieczne – członków rodzin ofiar handlu ludźmi (art. 28 ust. 1 pkt d)</p> <p>zapewnienie i zaoferowanie ofiarom handlu ludźmi różnych rodzajów ochrony, która może obejmować: ochronę fizyczną, zmianę miejsca zamieszkania, zmianę tożsamości oraz pomoc w uzyskaniu pracy (art. 28 ust. 2)</p> <p>zapewnienie specjalnych środków ochrony dziecku będącemu ofiarą handlu ludźmi, przy uwzględnieniu najlepszego interesu dziecka (art. 28 ust. 3)</p> <p>zapewnienie właściwej ochrony przed potencjalnym odwetem lub zastraszaniem dla członków grup, fundacji, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych udzielających ofierze, za jej zgodą, pomocy i wsparcia w trakcie trwających postępowań karnych dotyczących popełnienia handlu ludźmi, w szczególności w trakcie i po zakończeniu postępowania przygotowawczego i sądowego przeciwko sprawcom (art. 28 ust. 4)</p>
ochrona ofiar niebędących świadkami	<p>zapewnienie ochrony ofiarom handlu ludźmi, zwłaszcza w przypadkach groźby odwetu lub zastraszania (art. 25 ust. 1 Konwencji z Palermo)</p> <p>obligatoryjne zapewnienie fizycznego bezpieczeństwa ofiarom handlu ludźmi podczas ich pobytu na terytorium państwa (art. 6 ust. 5 Protokołu z Palermo)</p>	<p>wzięcie pod uwagę potrzeby bezpieczeństwa i ochrony ofiar handlu ludźmi (art. 12 ust. 2)</p> <p>zapewnienie w toku postępowania sądowego, zgodnie z Europejską konwencją praw człowieka oraz warunkami określonymi w prawie krajowym, bezpieczeństwa ofiar handlu ludźmi i ich ochrony przed zastraszaniem, a w przypadku ofiar handlu będących dziećmi – poprzez zaspokojenie ich potrzeb i zapewnienie im prawa do szczególnych środków ochrony (art. 30 pkt b)</p>
rekompensata	<p>ustanowienie odpowiednich procedur w celu zapewnienia dostępu do odszkodowania oraz restytucji dla ofiar handlu ludźmi (art. 25 ust. 2 Konwencji z Palermo)</p> <p>zapewnienie środków umożliwiających ofiarom handlu ludźmi uzyskanie zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 6 ust. 6 Protokołu z Palermo)</p>	<p>zapewnienie ofiarom handlu ludźmi, od momentu ich pierwszego kontaktu z właściwymi organami, dostępu do informacji dotyczących stosownych postępowań sądowych i administracyjnych, w języku dla nich zrozumiałym (art. 15 ust. 1)</p> <p>zapewnienie ofiarom handlu ludźmi prawa do uzyskania bezpłatnej pomocy prawnej (art. 15 ust. 2)</p> <p>zapewnienie ofiarom handlu ludźmi prawa do uzyskania odszkodowania od sprawców (art. 15 ust. 3)</p> <p>zagwarantowanie ofiarom handlu ludźmi odszkodowania, np. poprzez utworzenie funduszu odszkodowawczego dla ofiar, bądź też poprzez działania lub programy mające na celu pomoc socjalną i integrację społeczną ofiar; działania i programy, o których mowa, mogłyby być finansowane z aktywów uzyskanych dzięki zastosowaniu metod określonych w art. 23 <i>Konwencji warszawskiej</i> (art. 15 ust. 4)</p>

Kryterium	Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo	Konwencja warszawska
zagwarantowanie tzw. czasu do namysłu (reflection period)	–	<ul style="list-style-type: none"> • zagwarantowanie okresu do namysłu i dochodzenia do równowagi, trwającego co najmniej 30 dni, jeżeli istnieją uzasadnione podstawy, aby sądzić, że osoba, o którą chodzi, jest ofiarą handlu ludźmi • okres ten powinien być wystarczający, aby umożliwić zainteresowanej osobie dojście do równowagi, jak również uwolnienie się spod wpływu osób dopuszczających się handlu ludźmi lub podjęcie świadomej decyzji dotyczącej współpracy z odpowiednimi organami • w tym okresie nie można wykonać jakiegokolwiek nakazu wydalenia ofiary, a państwo ma pozwolić jej na pozostanie na jego terytorium • nie wyklucza to działań prowadzonych przez właściwe władze na wszystkich etapach stosownych postępowań krajowych, w szczególności podczas prowadzonych postępowań przygotowawczych i sądowych dotyczących handlu ludźmi (art. 13 ust. 1) <p>uprawnienie ofiar handlu ludźmi w czasie trwania okresu do namysłu do korzystania ze środków przewidzianych w art. 12 ust. 1 i 2 <i>Konwencji warszawskiej</i> (art. 13 ust. 2)</p> <p>brak obowiązku przestrzegania czasu do namysłu, jeśli sprzeciwia się to względem porządku publicznego lub jeśli okaże się, iż status ofiary został przyznany niewłaściwie (art. 13 ust. 3)</p>
legalizacja pobytu	<p>fakultatywne podjęcie działań umożliwiających ofiarom handlu ludźmi pozostanie na terytorium państwa na pobyt czasowy lub stały (art. 7 ust. 1 Protokołu z Palermo)</p> <p>wzięcie pod uwagę względów humanitarnych oraz okoliczności losowych (art. 7 ust. 2 Protokołu z Palermo)</p>	<p>zobowiązanie do wydania ofiarom handlu ludźmi odnawialnego pozwolenia na pobyt w jednej z poniższych sytuacji bądź w obu:</p> <p>a) gdy właściwy organ uzna, że ich pobyt jest niezbędny ze względu na ich sytuację osobistą (art. 14 ust. 1 pkt a)</p> <p>b) gdy właściwy organ uzna, że ich pobyt jest niezbędny dla celów ich współpracy z właściwymi organami w zakresie postępowania przygotowawczego lub karnego sądowego (art. 14 ust. 1 pkt b)</p> <p>pozwolenie na pobyt dla dzieci będących ofiarami handlu wydawane zgodnie z najlepszym interesem dziecka i stosownie odnawiane na tych samych warunkach, gdy jest to niezbędne ze względów prawnych (art. 14 ust. 2)</p> <p>nieprzedłużenie lub wycofanie pozwolenia na pobyt podlega warunkom określonym w prawie wewnętrznym państwa (art. 14 ust. 3)</p> <p>wzięcie pod uwagę faktu, że ofiara posiada bądź posiadała pozwolenie na pobyt zgodnie z art. 14 ust. 1 <i>Konwencji warszawskiej</i>, jeżeli złoży ona wniosek o inny rodzaj pozwolenia na pobyt (art. 14 ust. 4)</p> <p>zapewnienie, że wydanie zezwolenia na pobyt ofierze nastąpi bez uszczerbku dla prawa ubiegania się o azyl i korzystania z niego (art. 14 ust. 5)</p>

Kryterium	<i>Konwencja z Palermo + Protokół z Palermo</i>	<i>Konwencja warszawska</i>
repatriacja	<p>procedura repatriacji ofiary handlu ludźmi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • państwo, którego obywatelem jest ofiara handlu ludźmi lub też w którym osoba ta posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, ułatwi i przyjmie, z należyтым uwzględnieniem bezpieczeństwa tej osoby, jej powrót, bez zbędnej zwłoki (art. 8 ust. 1 Protokołu z Palermo) • w przypadku powrotu ofiary handlu ludźmi z państwa przyjmującego do państwa, którego osoba ta jest obywatelem lub w którym posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, powrót ten powinien nastąpić z należyтым uwzględnieniem bezpieczeństwa tej osoby, jak również z uwzględnieniem postępowania prawnego związanego z faktem, że osoba ta jest ofiarą handlu ludźmi, przy czym powrót taki powinien być w miarę możliwości dobrowolny (art. 8 ust. 2 Protokołu z Palermo) • na wniosek państwa przyjmującego wezwane państwo sprawdzi, bez zbędnej zwłoki, czy osoba będąca ofiarą handlu ludźmi jest jego obywatelem lub posiadała prawo stałego pobytu na jego terytorium w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego (art. 8 ust. 3 Protokołu z Palermo) • w celu ułatwienia powrotu ofierze handlu ludźmi nieposiadającej odpowiednich dokumentów, państwo, którego obywatelem jest ta osoba lub na terytorium którego posiadała ona prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, wyrazi na wniosek tegoż państwa przyjmującego zgodę na wydanie takich dokumentów podróży lub upoważnienia, jakie mogą być niezbędne dla umożliwienia tej osobie wielokrotnego wjazdu na terytorium tego państwa (art. 8 ust. 4 Protokołu z Palermo) • postanowienia dotyczące repatriacji ofiar handlu ludźmi nie naruszają żadnych praw przysługujących ofiarom handlu ludźmi na podstawie prawa wewnętrznego państwa przyjmującego (art. 8 ust. 5 Protokołu z Palermo), ani nie naruszają żadnych obowiązujących dwustronnych lub wielostronnych umów lub porozumień, które, w całości lub części, dotyczą powrotu ofiar handlu ludźmi (art. 8 ust. 6 Protokołu z Palermo) 	<p>procedura repatriacji ofiary handlu ludźmi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • państwo, obywatelem którego jest ofiara lub też na terytorium którego posiadała ona prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, z należyтым szacunkiem dla praw, bezpieczeństwa oraz godności ofiary, ułatwi i wyrazi zgodę na jej powrót bez nadmiernej i nieuzasadnionej zwłoki (art. 16 ust. 1) • jeżeli państwo odsyła ofiarę do innego państwa, to powrót ten powinien nastąpić z należyтым poszanowaniem bezpieczeństwa i godności tej osoby, jak również z uwzględnieniem stanu wszelkich postępowań prawnych związanych z faktem, że dana osoba jest ofiarą, i powinien być w miarę możliwości dobrowolny (art. 16 ust. 2) • na wniosek państwa przyjmującego państwo wezwane sprawdzi, czy osoba będąca ofiarą jest jego obywatelem lub też czy posiadała prawo stałego pobytu na jego terytorium w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego (art. 16 ust. 3) • w celu ułatwienia powrotu ofierze nie posiadającej właściwych dokumentów, państwo, którego obywatelem jest ofiara lub na terytorium którego ofiara posiadała prawo stałego pobytu w chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego, wyrazi zgodę, na wniosek państwa przyjmującego, na wydanie takich dokumentów podróży lub innego upoważnienia, jakie mogą okazać się konieczne dla umożliwienia danej osobie wielokrotnego wjazdu na jego terytorium (art. 16 ust. 4) • państwa są zobowiązane do podjęcia działań koniecznych dla stworzenia programów repatriacji, wraz z odpowiednimi instytucjami krajowymi i międzynarodowymi, w tym organizacjami pozarządowymi (programy te mają na celu ochronę ofiar przed ponowną wiktyimizacją); ponadto są zobowiązane do reintegracji ofiar ze społeczeństwem państwa, do którego ofiary powracają, w tym do reintegracji w systemie edukacji i na rynku pracy, w szczególności poprzez umożliwienie im nabywania i doskonalenia zdolności zawodowych; w odniesieniu do dzieci programy te powinny obejmować korzystanie z prawa do edukacji oraz działania mające na celu zapewnienie odpowiedniej opieki albo przyjęcie ich przez rodziny lub odpowiednie instytucje opiekuńcze (art. 16 ust. 5) • państwa są zobowiązane do podjęcia działań koniecznych dla udostępnienia ofiarom informacji kontaktowych, dotyczących instytucji takich jak organy stosowania prawa, organizacje pozarządowe, przedstawiciele zawodów prawniczych mogący udzielać porad oraz organy opieki społecznej, które mogą im udzielić pomocy w kraju, do którego powracają bądź do którego są repatriowane (art. 16 ust. 6) • dzieci będące ofiarami nie będą zwracane do danego państwa, jeżeli istnieje wskazanie, będące następstwem oceny ryzyka i bezpieczeństwa, że powrót ten nie leży w najlepszym interesie dziecka (art. 16 ust. 7)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku* (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158), *Protokołu I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi z dnia 15 listopada 2000 roku* (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160) oraz *Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku* (Dz. U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107)..

3.3. Uwagi końcowe

Jak zostało wykazane w tym rozdziale *Konwencja z Lake Success*, *Protokół w sprawie handlu dziećmi*, *Konwencja z Palermo* wraz z *Protokołem z Palermo* oraz *Konwencja warszawska* wyznaczają wiążące prawnomiędzynarodowe standardy ochrony ofiar handlu ludźmi. *Konwencja z Lake Success* wprowadza jedynie zasadę traktowania narodowego w odniesieniu do uprawnień procesowych, szczegółowo reguluje sprawy związane z repatriacją oraz przewiduje pewien zakres pomocy i wsparcia dla ofiar zanim się ona rozpocznie. Z kolei *Protokół w sprawie handlu ludźmi*, pomimo że jest instrumentem rozszerzającym postanowienia Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku w obszarze ochrony dzieci ofiar handlu, to jego postanowienia, dotyczące zwłaszcza pomocy dla dzieci, ich ochrony fizycznej, możliwości starania się o przyznanie rekompensaty czy o uregulowanie statusu w państwie przyjmującym, są nad wyraz ubogie w treść. Zatem – podobnie jak w przypadku ścigania handlu ludźmi – zagadnienie ochrony ofiar tego przestępstwa zostało najszerzej unormowane w *Konwencji z Palermo* i *Protokole z Palermo*, a przede wszystkim w *Konwencji warszawskiej*. Instrumenty te nakazują respektowanie pewnych fundamentalnych zasad (np. zasady niedyskryminacji, zasady równości płci, zasady kierowania się dobrem i najlepszym interesem dziecka, czy zasady respektowania praw oskarżonego) oraz określają międzynarodowe standardy identyfikowania ofiar handlu ludźmi i niekarania ich za udział w czynach bezprawnych, do których zostały zmuszone. Ponadto wyznaczają standardy ochrony tożsamości i prywatności ofiar, przewidują katalog podstawowych uprawnień procesowych, a także środków pomocy i wsparcia oraz ochrony, zobowiązują do przyznawania rekompensaty, gwarantowania tzw. czasu do namysłu, legalizowania pobytu oraz przeprowadzania repatriacji.

Protokół z Palermo zawiera wiele środków ochrony ofiar, jednak większość z nich jest opcjonalna i państwa nie mają bezwzględnie obowiązku wcielenia ich w życie. Charakter obligatoryjny mają przepisy określające podstawowe wymagania i gwarancje proceduralne (tj. art. 6 ust. 1, 2, 5 i 6 oraz art. 8), natomiast postanowienia wzywające do udzielania ofiarom handlu ludźmi pomocy i wsparcia oraz do roztoczenia nad nimi opieki pozostawiają państwom pewien element uznania (art. 6 ust. 3 i 4 oraz art. 7)⁸⁵⁷. W obszarze najważniejszym dla ochrony ofiar handlu ludźmi *Protokół z Palermo* posługuje się takimi sformułowaniami jak „w stosownych przypadkach”, „każde państwo-strona rozważy” czy „stosownie do okoliczności”, przez co jego postanowienia mają jedynie charakter dyskrecjonalny⁸⁵⁸. Niewątpliwie głównym czynnikiem powstrzymującym państwa przed stanowczym i bezwzględnym sformułowaniem przepisów gwarantujących ofiarom handlu ludźmi korzyści w sferze socjalnej oraz poczucie bezpieczeństwa były wysokie koszty wdrożenia do krajowych porządków prawnych środków, czyniących zadość tym postanowieniom, które w takim samym stopniu dotyczyłyby państw, niezależnie od ich poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz posiadanych zasobów⁸⁵⁹. Z kolei przepisy *Konwencji warszawskiej* zostały zredagowane w taki sposób, że nie pozwalają państwom na uchylenie się od implementacji niektórych niewygodnych rozwiązań prawnych, które za bardzo obciążałyby ich budżety oraz wiązałyby się ze zbyt daleko idącą liberalizacją prawa cudzoziemców i koniecznością znacznego dofinansowania systemu pomocy społecznej. Należy zauważyć, że gdyby CAHTEH przyjął wszystkie poprawki zaproponowane do projektu *Konwencji warszawskiej* przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy oraz Amnesty International i Anti-Slavery International, to konwencja ta byłaby zupełnie innym traktatem – takim, który zajmowałby zdecydowaną pozycję względem ochrony ofiar handlu ludźmi⁸⁶⁰. Jednak nawet w jej obecnym kształcie *Konwencja warszawska* jest uważana za

857 Art. 6-8 *Protokołu z Palermo* powinny być implementowane i interpretowane w związku z art. 24 i 25 *Konwencji z Palermo*, które z racji bardzo bliskiego powiązania ze zwalczaniem transnarodowej przestępczości zorganizowanej i potrzebą zabezpieczenia właściwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości mają charakter mandatoryjny. Zob. Legislative Guides, s. 282-283 [§ 51-52].

858 Abolishing Slavery and..., op. cit., s. 23-24; Gallagher A.T., Trafficking, Smuggling and Human Rights..., op. cit., s. 26-27; Human Rights and Trafficking in Persons..., op. cit., s. 88; Netkova B., op. cit., s. 117; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 63; Sigmon J.N., op. cit., s. 252; Wiśniewski M., Kilka uwag o zwalczaniu handlu ludźmi w dokumentach ONZ i Rady Europy, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 122-123.

859 Legislative Guides, s. 287-288 [§ 62].

860 Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 145-146.

najbardziej kompletny i zaawansowany spośród istniejących na świecie prawnomiędzynarodowych instrumentów służących zwalczaniu handlu ludźmi, który powinien być brany przez inne międzyrządowe organizacje międzynarodowe jako przykład podczas opracowywania ich własnych regionalnych konwencji⁸⁶¹.

ZAKOŃCZENIE

Handel ludźmi jest zarówno przestępstwem międzynarodowym, jak i transnarodowym, które jednocześnie stanowi poważne naruszenie praw człowieka. W doktrynie coraz częściej można spotkać się z opinią, że zakaz handlu ludźmi stanowi już normę *ius cogens*, tak jak zakaz niewolnictwa i handlu niewolnikami. Eliminowanie handlu ludźmi z rzeczywistości międzynarodowej jest jednym z tych obszarów międzynarodowej współpracy w sprawach karnych, którym państwa i powołane przez nie instytucje międzynarodowe poświęcają w ostatnim czasie stosunkowo wiele uwagi. Najważniejszą organizacją międzynarodową zaangażowaną w zwalczanie tego zjawiska jest Organizacja Narodów Zjednoczonych, którą wspierają liczne wyspecjalizowane jednostki działające w jej systemie oraz utworzone w jej ramach mechanizmy ochrony praw człowieka. Na płaszczyźnie regionalnej wiodącą rolę odgrywają organizacje europejskie, takie jak Rada Europy, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Unia Europejska. Z punktu widzenia prawa karnego dwoma bardzo ważnymi aspektami globalnej walki z handlem ludźmi i międzynarodowej koordynacji działań są ściganie sprawców tego przestępstwa i innych osób zaangażowanych w jego popełnienie, a także sprawców przestępstw powiązanych z handlem ludźmi (np. osób legalizujących zyski pochodzące z handlu ludźmi, skorumpowanych funkcjonariuszy i urzędników państwowych, ułatwiających popełnienie tego przestępstwa, czy klientów świadomie wykorzystujących zniewolone ofiary) oraz ochrona ofiar tego przestępstwa i udzielanie im pomocy, które w odpowiednich sytuacjach powinny obejmować również członków ich rodzin.

Należy zwrócić uwagę na trzy zasadnicze czynniki warunkujące właściwą implementację międzynarodowych standardów dotyczących ścigania handlu ludźmi i ochrony ofiar tego przestępstwa do krajowych systemów prawnych.

Po pierwsze charakterystyczne jest, że wszystkie współczesne umowy międzynarodowe służące zwalczaniu handlu ludźmi formułują jedynie minimalne wymagania, które krajowe ustawodawstwa powinny spełniać⁸⁶². Jednocześnie traktaty później przyjęte określają stosunek własnych postanowień do regulacji innych istniejących już instrumentów prawnomiędzynarodowych, które potencjalnie mogą nakładać na państwa dalej idące zobowiązania⁸⁶³. Państwa mają więc wolną rękę w zawieraniu nowych bilateralnych i multilateralnych umów międzynarodowych oraz w kształtowaniu wewnętrznych porządków prawnych, które przewidują zdecydowanie bardziej restrykcyjne normy w zakresie ścigania handlu ludźmi oraz przynajmniej szerszy zakres pomocy i ochrony. Istotne przy tym jest, aby nowe regulacje nie kłóciły się z wcześniej zaciągniętymi zobowiązaniami w obszarze międzynarodowego prawa karnego, międzynarodowego prawa praw człowieka, międzynarodowego prawa uchodźców czy międzynarodowego prawa pracy i nie udaremniały ich stosowania.

861 Ibidem, s. 163.

862 Zob. m.in. Protokół końcowy do *Konwencji z Lake Success*, art. 11 Protokołu w sprawie handlu dziećmi, art. 34 ust. 3 *Konwencji z Palermo*.

863 Zob. m.in. art. 14 ust. 1 *Protokołu z Palermo* oraz art. 39 i 40 *Konwencji warszawskiej*.

Po drugie ważnym czynnikiem jest charakter twardych międzynarodowych zobowiązań. O ile artykuły dotyczące różnych aspektów ścigania handlu ludźmi i wzmacniające międzynarodową współpracę w tym obszarze są formułowane w sposób bezwzględny, niedający państwom swobody w przyjmowaniu odpowiednich środków, o tyle redakcja przepisów odnoszących się do ochrony ofiar handlu ludźmi z jednej strony wskazuje, że obowiązki w tej sferze mają jedynie charakter fakultatywny, z drugiej zaś strony poprzez swoją ogólnikowość przyznaje państwom zbyt daleko idącą dowolność w transponowaniu norm konwencyjnych.

Po trzecie niezwykle istotne znaczenie mają systemy monitorowania implementacji umów międzynarodowych. Każda z omawianych w niniejszej pracy konwencji posiada taki mechanizm. *Konwencja z Lake Success* przewiduje jedynie dostarczanie Sekretarzowi Generalnemu ONZ ustaw i aktów administracyjnych, które dotyczą jej stosowania. Protokół w sprawie handlu dziećmi zobowiązuje państwa do przedkładania Komitetowi Praw Dziecka okresowych raportów z wdrażania jego postanowień, a w oparciu o te informacje komitet może czynić państwom wyłącznie sugestie i dawać ogólne zalecenia. Z kolei system ustanowiony przez *Konwencję z Palermo*, który opiera się na dostarczaniu Konferencji Stron Konwencji informacji dotyczących programów, planów i praktyk oraz środków ustawodawczych i administracyjnych podejmowanych w celu implementacji *Protokołu z Palermo*, jest dosyć powszechnie uznawany za jedną ze słabszych stron tego dokumentu⁸⁶⁴. Wydaje się również, że opracowywany obecnie przez ekspertów uzupełniający mechanizm przeglądkowy nie przyczyni się do rzeczywistego wzmocnienia implementacji obydwu instrumentów. Z kolei wieloetapowy mechanizm monitoringu *Konwencji warszawskiej* w postaci działań podejmowanych przez grono niezależnych ekspertów skupionych w GRETA jest jedną z najmocniejszych jej stron i jest silniejszy od mechanizmu przewidzianego przez *Konwencję z Palermo* i *Protokół z Palermo*⁸⁶⁵. Z oceną jego skuteczności trzeba się jednakże powstrzymać przynajmniej do zakończenia pierwszej rundy ewaluacyjnej. Z uwagi na wciąż rosnącą skalę zjawiska handlu ludźmi na świecie skuteczność wszystkich tych mechanizmów jest wątpliwa, jednakże wynika ona raczej z istoty i natury prawa międzynarodowego, w którym brak jest zinstytucjonalizowanego i scentralizowanego systemu sankcji, a nie z niedoskonałości systemów monitorowania. Jedynym – oprócz tworzenia efektywnych systemów monitorowania implementacji poszczególnych konwencji – sposobem zapewnienia skuteczności i wykonalności postanowień aktów prawa międzynarodowego, które kryminalizują handel ludźmi oraz zobowiązują państwa do ścigania jego sprawców i zagwarantowania ochrony jego ofiarom, jest stosowanie dolegliwych, nieuchronnych i dających się wyegzekwować sankcji oraz wywieranie na państwa innych form presji politycznej⁸⁶⁶.

Polska jest stroną prawie wszystkich powszechnych umów międzynarodowych dotyczących zwalczania handlu ludźmi, z wyjątkiem Protokołu, zmieniającego Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z 1904 roku i Międzynarodową konwencję dotyczącą zwalczania handlu żywym towarem z 1910 roku, z dnia 3 grudnia 1948 roku oraz jedyne jak do tej pory regionalnego instrumentu prawnomiędzynarodowego – *Konwencji warszawskiej* (patrz tabela str. 179). Należy pamiętać, że w świetle art. 38 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości⁸⁶⁷ konwencje międzynarodowe, obok zwyczaju międzynarodowego i ogólnych zasad prawa, są jednym ze źródeł prawa międzynarodowego⁸⁶⁸, a zgodnie z art. 9 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku⁸⁶⁹ „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”⁸⁷⁰. Moc wiążącą mają zwyczajowe prawo międzynarodowe oraz umowy międzynarodowe, których Polska jest stroną i

864 Abolishing Slavery and..., op. cit., s. 26; Netkova B., op. cit., s. 119; Obuah E., op. cit., s. 21-22; Wiśniewski M., op. cit., s. 120-121.

865 Council of Europe Convention Explanatory Report, s. 76 [§ 354]; Gallagher A.T., Recent Legal Developments..., op. cit., s. 186; Scarpa S., Trafficking in Human Beings..., op. cit., s. 164.

866 Bertone A.M., Transnational Activism to Combat Trafficking in Persons, „Brown Journal of World Affairs” 2003, t. 10, nr 2, s. 16.

867 Dz. U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90.

868 Ponadto istotne znaczenie dla wykładni norm prawa międzynarodowego mają orzecznictwo sądów międzynarodowych oraz zdania najznakomitszych znawców prawa publicznego, które MTS stosuje jako środek pomocniczy do stwierdzania przepisów prawnych.

869 Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

870 Jednakże art. 9 konstytucji nie nadaje konstytucyjnej rangi standardom międzynarodowym wiążącym Polskę, ponieważ co innego wynika z treści art. 8 konstytucji, w świetle którego jest ona najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej i co do zasady jej postanowienia stosowane są bezpośrednio, oraz z systemu źródeł prawa określonego w rozdziale III konstytucji. Zob. Piechowiak M., Służebność państwa wobec człowieka i jego praw jako naczelna idea Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku – osiągnięcie czy zadanie?, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 4, s. 70-71.

które zostały ratyfikowane w trybie przewidzianym w konstytucji⁸⁷¹ oraz w Ustawie o umowach międzynarodowych z dnia 14 kwietnia 2000 roku⁸⁷². Potwierdza to art. 87 ust. 1 konstytucji, który stanowi, że ratyfikowane umowy międzynarodowe są źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy (art. 91 ust. 1 konstytucji). Polski ustawodawca nadał ratyfikowanym umowom międzynarodowym rangę równą ustawom. Wyjątkowo postanowienia ratyfikowanej umowy międzynarodowej mogą mieć status wyższy niż przepisy ustaw krajowych. O takiej sytuacji mówi art. 91 ust. 2 konstytucji, który stanowi, że umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową⁸⁷³. Zatem jak wynika z powyższych unormowań, prawo polskie musi być interpretowane zgodnie z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, które należy stosować przed ustawami krajowymi⁸⁷⁴. Z kolei nie są dla Polski wiążące tzw. akty prawa miękkiego (np. deklaracje Zgromadzenia Ogólnego ONZ, rekomendacje organów Rady Europy czy decyzje Rady Ministerialnej i Stałej Rady OBWE). Są one jednak ważne, ponieważ wskazują pożądane kierunki rozwoju ustawodawstwa i praktyki w zakresie problematyki będącej ich przedmiotem. Tak więc Polska powinna, chociażby z tytułu samej przynależności do danej organizacji międzynarodowej, brać pod uwagę postanowienia zawarte w uchwalanych przez nią aktach *soft law*⁸⁷⁵.

Należy też zauważyć, że postanowienia wielu umów międzynarodowych z zakresu międzynarodowego prawa karnego, w tym także te dotyczące handlu ludźmi, nie zawierają sankcji karnych za popełnienie czynów poddanych kryminalizacji. Dają one jedynie legalną definicję poszczególnych rodzajów przestępstw międzynarodowych, zobowiązując państwa-strony do przyjęcia w swych systemach prawa krajowego odpowiednich środków prewencyjnych oraz represyjnych dla zwalczania szczególnie groźnych kategorii przestępstw⁸⁷⁶. Umowy takie pozbawione są przymiotu samowykonalności, a tym samym z uwagi na konieczność przestrzegania zasady *nulla poena sine lege* nie mogą być bezpośrednio stosowane⁸⁷⁷. Dlatego też, mimo konstytucyjnej regulacji zapewniającej bezpośrednie stosowanie ratyfikowanych umów międzynarodowych, polski ustawodawca powinien systematycznie dostosowywać prawo krajowe do wiążących Polskę standardów międzynarodowych, zwłaszcza w obszarze prawa karnego materialnego.

871 W świetle art. 89 konstytucji:

„1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:

- 1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
- 2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
- 3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
- 4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
- 5) spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.

2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.

3. Zasady oraz tryb zawierania, ratyfikowania i wypowiedzania umów międzynarodowych określa ustawa”.

872 Dz. U. z 2000 r., Nr 39, poz. 443.

873 Umowy międzynarodowe ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie są ogłaszane w trybie wymaganym dla ustaw. Zasady ogłaszania innych umów międzynarodowych określa ustawa (art. 88 ust. 3).

874 Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 13.

875 *Ibidem*, s. 13-14.

876 Wasilewski T., *Stosunek wzajemny: porządek międzynarodowy, prawo międzynarodowe, europejskie prawo wspólnotowe, prawo krajowe*, Toruń 2004, s. 91.

877 Sakowicz A., *Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 3, s. 64-65; Zielińska E., *O potrzebie zmian kodeksu karnego w związku z ratyfikacją Protokołu o zapobieganiu oraz karaniu handlu ludźmi*, „Studia Iuridica” 2006, nr 46, s. 338.

Tabela 4. Status ratyfikacji przez Polskę umów międzynarodowych dotyczących zwalczania handlu ludźmi i handlu dziećmi

Umowa międzynarodowa	Data wejścia w życie	Data ratyfikacji (przystąpienia) przez Polskę
Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z dnia 18 maja 1904 r.	18 lipca 1905 r.	12 stycznia 1921 r.
Międzynarodowa konwencja dotycząca zwalczania handlu żywym towarem z dnia 4 maja 1910 r.	8 sierpnia 1912 r.	12 stycznia 1921 r.
Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z dnia 30 września 1921 r.	15 czerwca 1922 r.	28 sierpnia 1924 r.
Konwencja dotycząca zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi z dnia 11 października 1933 r.	24 sierpnia 1934 r.	8 września 1937 r.
Protokół, zmieniający Konwencję o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z 1921 roku i Konwencję dotyczącą zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi z 1933 roku, z dnia 20 października 1947 r.	12 listopada 1947 r.	7 listopada 1950 r.
Protokół, zmieniający Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z 1904 roku i Międzynarodową konwencję dotyczącą zwalczania handlu żywym towarem z 1910 roku, z dnia 3 grudnia 1948 r.	4 maja 1949 r.	–
Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z dnia 2 grudnia 1949 r.	25 lipca 1951 r.	29 lutego 1952 r.
Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r.	3 września 1981 r.	18 lipca 1980 r.
Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.	2 września 1990 r.	30 kwietnia 1991 r.
Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku	1 lipca 2002 r.	9 października 2001 r.
Konwencja ILO nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 r.	19 listopada 2000 r.	15 maja 2002 r.
Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 r.	18 stycznia 2002 r.	31 grudnia 2004 r.
Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r.	29 września 2003 r.	2 października 2001 r.
Protokół I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 r.	25 grudnia 2003 r.	18 sierpnia 2003 r.
Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku	1 lutego 2008 r.	22 października 2008 r.

Źródło: Opracowanie własne

Na zakończenie należy przypomnieć, że twarde standardy międzynarodowe wyznaczone przez pięć omówionych w niniejszej pracy konwencji nie są jedynymi normami, które ich państwa-strony, w tym Polska, powinny transponować do wewnętrznych porządków prawnych. Przykładowo wiele z praw ofiar handlu ludźmi jest potwierdzanych także przez Deklarację podstawowych zasad sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z dnia 29 listopada 1985 roku⁸⁷⁸. Co prawda jako rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ jest to jedynie instrument o charakterze soft law, jednak w literaturze podnosi się, że w niedalekiej przyszłości przynajmniej część jego postanowień uzyska status norm powszechnie obowiązujących w prawie międzynarodowym⁸⁷⁹. Na płaszczyźnie międzynarodowej istnieje też wiele innych standardów o charakterze niewiążącym, które są przyjmowane przez organy różnych organizacji międzynarodowych, np. zalecenia Komitetu Ministrów i Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy czy decyzje Stałej Rady i Rady Ministerialnej OBWE (chodzi zwłaszcza o Plan działań OBWE z 2003 roku). Ponadto pewne uniwersalne standardy wynikają z działalności interpretacyjnej i ewaluacyjnej traktatowych organów ochrony praw człowieka funkcjonujących w systemie Narodów Zjednoczonych czy opracowanych przez UNHCHR Zalecanych zasad i wytycznych w sprawie praw człowieka i handlu ludźmi (bardzo ważną rolę odgrywają również tematyczni Specjalni Sprawozdawcy ustanowieni przez Radę Praw Człowieka, którzy odbywają misje w terenie, formułują konkretne rekomendacje pod adresem rządów oraz wystosowują do nich pilne apele w przypadku poważnych naruszeń praw człowieka w danym państwie). Niezwykle użyteczne są przy tym narzędzia opracowane przez ekspertów UNODC, szczególnie zaś Przewodnik Legislacyjny do *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* oraz Prawo modelowe (w procesie właściwej implementacji postanowień *Konwencji z Palermo* i *Protokołu z Palermo* bardzo przydatne są też, zgodnie z regułami interpretacyjnymi wynikającymi z Konwencji wiedeńskiej, Noty interpretacyjne (art. 31) oraz Travaux Préparatoires (art. 32)) oraz podręczniki, przewodniki, wytyczne i zalecenia publikowane przez inne ciała funkcjonujące w systemie Narodów Zjednoczonych. Dla prawidłowego wprowadzania w życie i stosowania postanowień umów międzynarodowych ważne jest też orzecznictwo sądów, zwłaszcza tych międzynarodowych. Bardzo dobrym przykładem w tej dziedzinie jest najnowszy wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji, w którym trybunał dokonał wykładni niektórych postanowień Europejskiej konwencji praw człowieka w kontekście zapobiegania, ścigania i ochrony ofiar handlu ludźmi. Także Unia Europejska obecnie intensyfikuje swoje prace, aby dokonać nowelizacji Decyzji ramowej 2001/220/WSiSW oraz Dyrektywy 2004/81/WE w celu uaktualnienia i rozszerzenia postanowień obydwu aktów prawa wtórnego, zwłaszcza w zakresie ochrony ofiar handlu ludźmi.

878 A/RES/40/34. Są to przede wszystkim prawo do wymiaru sprawiedliwości i równego traktowania, prawo do naprawienia szkody i wyrównania poniesionych strat oraz prawo do pomocy.

879 Scarpa S., *Trafficking in Human Beings...*, op. cit., s. 77-78. Szerzej na temat praw ofiar przestępstw na płaszczyźnie międzynarodowej w: Bassiouni M.C., *International Recognition of Victims' Rights*, „Human Rights Law Review” 2006, t. 6, nr 2, s. 203-279.

Bibliografia

I. AKTY PRAWNE

A. Akty prawa międzynarodowego

Konwencje międzynarodowe Ligi Narodów /ONZ

- › Międzynarodowe porozumienie z dnia 18 maja 1904 roku dotyczące zwalczania handlu żywym towarem (Dz. U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783).
- › Międzynarodowa konwencja z dnia 4 maja 1910 roku dotycząca zwalczania handlu żywym towarem (Dz. U. z 1922 r., Nr 87, poz. 783).
- › Konstytucja Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 28 czerwca 1919 roku (Dz. U. z 1948 r., Nr 43, poz. 308).
- › Pakt Ligi Narodów z dnia 28 czerwca 1919 roku (Dz. U. z 1920 r., Nr 35, poz. 200).
- › Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z dnia 30 września 1921 roku (Dz. U. z 1925 r., Nr 125, poz. 893).
- › Konwencja w sprawie niewolnictwa z dnia 25 września 1926 roku (Dz. U. z 1931 r., Nr 4, poz. 21).
- › Konwencja ILO nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej z dnia 28 czerwca 1930 roku (Dz. U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122).
- › Konwencja dotycząca zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi z dnia 11 października 1933 roku (Dz. U. z 1938 r., Nr 7, poz. 27).
- › Karta Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 roku (Dz. U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90).
- › Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1945 roku (Dz. U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90).
- › Protokół, zmieniający Konwencję o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi z 1921 roku i Konwencję dotyczącą zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi z 1933 roku, z dnia 20 października 1947 roku (Dz. U. z 1950 r., Nr 59, poz. 405).
- › Protokół, zmieniający Międzynarodowe porozumienie dotyczące zwalczania handlu żywym towarem z 1904 roku i Międzynarodową konwencję dotyczącą zwalczania handlu żywym towarem z 1910 roku, z dnia 3 grudnia 1948 roku (United Nations Treaty Series, vol. 30, p. 23).
- › Konwencja ILO nr 97 dotycząca pracowników migrujących z dnia 1 lipca 1949 roku (United Nations Treaty Series, vol. 120, p. 70).
- › Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z dnia 2 grudnia 1949 roku (Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278).
- › Konwencja dotycząca statusu uchodźców z dnia 28 lipca 1951 roku (Dz. U. z 1991 r., Nr 119, poz. 515).
- › Protokół, zmieniający Konwencję w sprawie niewolnictwa z 1926 roku, z dnia 23 października 1953 roku (United Nations Treaty Series, vol. 182, p. 51).
- › Uzupełniająca konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa z dnia 7 września 1956 roku (Dz. U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185).
- › Konwencja ILO nr 105 o zniesieniu pracy przymusowej z dnia 25 czerwca 1957 roku (Dz. U. z 1959 r., Nr 39, poz. 240).

- › Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku (Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167).
- › Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966 roku (Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169).
- › Protokół I fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku (Dz. U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80).
- › Protokół dotyczący statusu uchodźców z dnia 31 stycznia 1967 roku (Dz. U. z 1991 r., Nr 119, poz. 517).
- › Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z dnia 23 maja 1969 roku (Dz. U. z 1990 r., Nr 74, poz. 439).
- › Konwencja ILO nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia z dnia 26 czerwca 1973 roku (Dz. U. z 1978 r., Nr 12, poz. 53).
- › Konwencja ILO nr 143 dotycząca migracji w niewłaściwych warunkach oraz popierania równości szans i traktowania pracowników migrujących z dnia 24 czerwca 1975 roku (United Nations Treaty Series, vol. 1120, p. 323).
- › Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 roku (Dz. U. z 1982 r., Nr 10, poz. 71).
- › Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 10 grudnia 1984 roku (Dz. U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378).
- › Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi z dnia 20 grudnia 1988 roku (Dz. U. z 1995 r., Nr 15, poz. 69).
- › Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku (Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).
- › Konwencja o ochronie praw wszystkich migrantów pracowników i członków ich rodzin z dnia 18 grudnia 1990 roku (United Nations Treaty Series, vol. 2220, p. 93).
- › Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z dnia 29 maja 1993 roku (Dz. U. z 2000 r., Nr 39, poz. 448).
- › Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 roku (Dz. U. z 2003 r., Nr 78, poz. 708).
- › Konwencja ILO nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci z dnia 17 czerwca 1999 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 139, poz. 1474).
- › Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 6 października 1999 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 248, poz. 2484).
- › Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z dnia 25 maja 2000 roku (Dz. U. z 2007 r., Nr 76, poz. 494).
- › Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne z dnia 25 maja 2000 roku (Dz. U. z 2007 r., Nr 91, poz. 608).
- › Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 158).
- › Protokół I o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 160).

- › Protokół II przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z dnia 15 listopada 2000 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 18, poz. 162).
- › Protokół III przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i obrotowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją z dnia 31 maja 2001 roku, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (Dz. U. z 2005 r., Nr 252, poz. 2120).
- › Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji z dnia 31 października 2003 roku (Dz. U. z 2007 r., Nr 84, poz. 563).

Dokumenty soft law ONZ

- › Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku (A/RES/3/217A).
- › Deklaracja praw dziecka z dnia 20 listopada 1959 roku (A/RES/1386).
- › Deklaracja podstawowych zasad sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z dnia 29 listopada 1985 roku (A/RES/40/34).
- › Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 827 z dnia 25 maja 1993 roku (S/RES/827).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 48/141 z dnia 20 grudnia 1993 roku (A/RES/48/141).
- › Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 955 z dnia 8 listopada 1994 roku (S/RES/955).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 51/120 z dnia 12 grudnia 1996 roku (A/RES/51/120).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 52/85 z dnia 12 grudnia 1997 roku (A/RES/52/85).
- › Deklaracja ILO dotycząca fundamentalnych zasad i praw w pracy z dnia 18 czerwca 1998 roku.
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 53/111 z dnia 9 grudnia 1998 roku (A/RES/53/111).
- › Rezolucja Komisji Praw Człowieka nr 2004/110 z dnia 21 kwietnia 2004 roku (E/CN.4/DEC/2004/110).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 64/293 z dnia 30 lipca 2010 roku (A/RES/64/293).

Dokumenty soft law ONZ

- › Powszechna deklaracja praw człowieka z dnia 10 grudnia 1948 roku (A/RES/3/217A).
- › Deklaracja praw dziecka z dnia 20 listopada 1959 roku (A/RES/1386).
- › Deklaracja podstawowych zasad sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z dnia 29 listopada 1985 roku (A/RES/40/34).
- › Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 827 z dnia 25 maja 1993 roku (S/RES/827).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 48/141 z dnia 20 grudnia 1993 roku (A/RES/48/141).
- › Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 955 z dnia 8 listopada 1994 roku (S/RES/955).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 51/120 z dnia 12 grudnia 1996 roku (A/RES/51/120).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 52/85 z dnia 12 grudnia 1997 roku (A/RES/52/85).
- › Deklaracja ILO dotycząca fundamentalnych zasad i praw w pracy z dnia 18 czerwca 1998 roku.

- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 53/111 z dnia 9 grudnia 1998 roku (A/RES/53/111).
- › Rezolucja Komisji Praw Człowieka nr 2004/110 z dnia 21 kwietnia 2004 roku (E/CN.4/DEC/2004/110).
- › Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 64/293 z dnia 30 lipca 2010 roku (A/RES/64/293).

Dokumenty soft law ONZ

- › Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 roku (Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).
- › Protokół nr 4 do Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zapewniający niektóre prawa i wolności inne niż już zawarte w Konwencji i Protokole nr 1 do Konwencji, z dnia 16 września 1963 roku (Dz. U. z 1995 r., Nr 36, poz. 175).
- › Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci z dnia 24 kwietnia 1967 roku (Dz. U. z 1999 r., Nr 99, poz. 1157).
- › Europejska konwencja o repatriacji nieletnich z dnia 28 maja 1970 roku (European Treaty Series No. 71).
- › Konwencja o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych z dnia 28 stycznia 1981 roku (Dz. U. z 2003, Nr 3, poz. 25).
- › Europejska konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 roku (European Treaty Series No. 116).
- › Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 26 listopada 1987 roku (Dz. U. z 1995 r., Nr 46, poz. 238).
- › Konwencja o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa z dnia 8 listopada 1990 roku (Dz. U. z 2003 r., Nr 46, poz. 394).
- › Protokół Nr 1 do Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 4 listopada 1993 roku (Dz. U. z 2000 r., Nr 21, poz. 261).
- › Protokół Nr 2 do Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 4 listopada 1993 roku (Dz. U. z 2000 r., Nr 21, poz. 261).
- › Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie z dnia 4 kwietnia 1997 roku (European Treaty Series No. 164).
- › Prawnokarna konwencja o korupcji z dnia 27 stycznia 1999 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 29, poz. 249).
- › Cywilnoprawna konwencja o korupcji z dnia 4 listopada 1999 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 244, poz. 2443).
- › Protokół dodatkowy do Konwencji o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych dotyczący organów nadzoru i transgranicznych przepływów danych z dnia 8 listopada 2001 roku (Dz. U. z 2006 r., Nr 3, poz. 15).
- › Protokół dodatkowy do Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie dotyczący transplantacji organów i tkanek ludzkich z dnia 24 stycznia 2002 roku (European Treaty Series No. 186).
- › Protokół dodatkowy do Prawnikarnej konwencji o korupcji z dnia 15 maja 2003 roku (European Treaty Series No. 191).

- › Konwencja Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu z dnia 16 maja 2005 roku (Dz. U. z 2008 r., Nr 165, poz. 1028).
- › Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 16 maja 2005 roku (Dz. U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107).
- › Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z dnia 12 lipca 2007 roku (Council of Europe Treaty Series No. 201).

Dokumenty soft law Rady Europy

- › Zalecenie Nr R (85) 11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie sytuacji ofiar w postępowaniu karnym, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 28 czerwca 1985 roku na 378. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie Nr R (87) 21 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie zapobiegania wiktymizacji i pomocy dla ofiar przestępstw, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 17 września 1987 roku na 410. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 1065 (1987) w sprawie handlu dziećmi i innych form wykorzystywania dzieci, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 6 października 1987 roku na 15. posiedzeniu.
- › Zalecenie Nr R (91) 11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie wykorzystywania seksualnego, pornografii i prostytucji oraz handlu w odniesieniu do dzieci i młodych osób dorosłych, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 9 września 1991 roku na 461. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 1325 (1997) w sprawie handlu kobietami i przymusowej prostytucji w państwach członkowskich Rady Europy, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 23 kwietnia 1997 roku na 13. posiedzeniu.
- › Zalecenie Nr R (97) 13 Komitetu Ministrów do państw członkowskich dotyczące zastraszania świadków i praw pozwanych, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 10 września 1997 roku na 600. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie Nr R (2000) 11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie przeciwdziałania handlowi ludźmi w celu wykorzystania seksualnego, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 maja 2000 roku na 710. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 1523 (2001) w sprawie niewolnictwa domowego, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 26 czerwca 2001 roku na 18. posiedzeniu.
- › Zalecenie Nr Rec (2001) 16 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 31 października 2001 roku na 771. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 1545 (2002) w sprawie kampanii przeciwko handlowi kobietami, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 21 stycznia 2002 roku na 1. posiedzeniu.
- › Zalecenie Nr Rec (2002) 5 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie ochrony kobiet przed przemocą, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 30 kwietnia 2002 roku na 794. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 1610 (2003) w sprawie migracji związanej z handlem kobietami i prostytucją, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 25 czerwca 2003 roku na 21. posiedzeniu.

- › Zalecenie 1611 (2003) w sprawie handlu organami w Europie, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 25 czerwca 2003 roku na 21. posiedzeniu.
- › Zalecenie Nr Rec (2004) 7 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie handlu organami, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 maja 2004 roku na 884. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 1663 (2004) w sprawie niewolnictwa domowego: zniewolenie, au pairs i korespondencyjne żony, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 22 czerwca 2004 roku na 19. posiedzeniu.
- › Opinia Nr 253 (2005) w sprawie projektu Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, przyjęta przez Zgromadzenie Parlamentarne w dniu 26 stycznia 2005 roku na 5. posiedzeniu.
- › Zalecenie 1695 (2005) w sprawie projektu Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, przyjęte przez Stały Komitet działający w imieniu Zgromadzenia Parlamentarnego w dniu 18 marca 2005 roku.
- › Zalecenie Nr Rec (2005) 9 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie ochrony świadków i współpracowników wymiaru sprawiedliwości, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 20 kwietnia 2005 roku na 924. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Zalecenie 165 (2005) w sprawie walki przeciwko handlowi ludźmi i ich eksploatacji seksualnej: rola miast i regionów, przyjęte przez Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych w dniu 2 czerwca 2005 roku na 3. posiedzeniu.
- › Zalecenie Nr Rec (2006) 8 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw, przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 14 czerwca 2006 roku na 967. posiedzeniu Zastępców Ministrów.
- › Rezolucja (2008) 7 Komitetu Ministrów w sprawie zasad procedury wyboru członków Grupy ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi, przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 czerwca 2008 roku na 1029. posiedzeniu Zastępców Ministrów.

Dokumenty soft law OBWE

- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 1: Wzmocnienie wysiłków OBWE w walce z handlem ludźmi, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 28 listopada 2000 roku w Wiedniu (MC(8).DEC/1).
- › Decyzja Stałej Rady OBWE Nr 557: Plan działań OBWE w sprawie zwalczania handlu ludźmi, przyjęta przez Stałą Radę OBWE dnia 24 lipca 2003 roku w Wiedniu (PC.DEC/557).
- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 2/03: Zwalczanie handlu ludźmi, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 2 grudnia 2003 roku w Maastricht (MC.DEC/2/03).
- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 13/04: Specjalne potrzeby dzieci ofiar handlu w zakresie ochrony i pomocy, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 7 grudnia 2004 roku w Sofii (MC.DEC/13/04).
- › Decyzja Stałej Rady OBWE Nr 685: Uzupelnienie Planu działań OBWE w sprawie zwalczania handlu ludźmi: kierowanie się specjalnymi potrzebami dzieci ofiar handlu w zakresie ochrony i pomocy, przyjęta przez Stałą Radę OBWE dnia 7 lipca 2005 roku w Wiedniu (PC.DEC/685).
- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 13/05: Zwalczanie handlu ludźmi, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 6 grudnia 2005 roku w Ljubljanie (MC.DEC/13/05).

- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 3/06: Zwalczenie handlu ludźmi, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 21 czerwca 2006 roku w Brukseli (MC.DEC/3/06).
- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 14/06: Wzmocnienie wysiłków w walce z handlem ludźmi, zwłaszcza w celu eksploatacji pracy, poprzez wszechstronne i operatywne podejście, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 5 grudnia 2006 roku w Brukseli (MC.DEC/14/06).
- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 8/07: Zwalczenie handlu ludźmi w celu eksploatacji pracy, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 30 listopada 2007 roku w Madrycie (MC.DEC/8/07).
- › Decyzja Rady Ministerialnej OBWE Nr 5/08: Wzmocnienie reakcji wymiaru sprawiedliwości na handel ludźmi poprzez wszechstronne podejście, przyjęta przez Radę Ministerialną OBWE dnia 5 grudnia 2008 roku w Helsinkach (MC.DEC/5/08).

Inne regionalne konwencje międzynarodowe

- › Międzyamerykańska konwencja o międzynarodowym handlu nieletnimi z dnia 18 marca 1994 roku (Organization of American States Treaty Series, No. 79).
- › Konwencja SAARC w sprawie zapobiegania i zwalczania handlu kobietami i dziećmi w celu prostytucji z dnia 5 stycznia 2002 roku.

B. Akty prawa wspólnotowego

- › Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 roku (tekst jednolity z dnia 9 maja 2008 roku – Dz. Urz. UE z 2008 r. C 115).
- › Traktat o Unii Europejskiej z dnia 7 lutego 1992 roku (tekst jednolity z dnia 9 maja 2008 roku – Dz. Urz. UE z 2008 r. C 115).
- › Konwencja sporządzona na podstawie artykułu K.3 Traktatu o Unii Europejskiej w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Policji z dnia 26 lipca 1995 roku (Dz. U. z 2005 r., Nr 29, poz. 243).
- › Wspólne działanie 1997/154/WSiSW z dnia 24 lutego 1997 roku przyjęte przez Radę Unii Europejskiej dotyczące działań mających na celu zwalczanie handlu ludźmi oraz seksualnego wykorzystywania dzieci (Dz. Urz. WE z 1997 r. L 63/1).
- › Decyzja Rady Unii Europejskiej z dnia 3 grudnia 1998 roku uzupełniająca definicję kategorii przestępstw „handel ludźmi” w Załączniku do Konwencji o Europolu (Dz. Urz. WE z 1999 r. C 26).
- › Karta praw podstawowych z dnia 7 grudnia 2000 roku (Dz. Urz. UE z 2007 r. C 303).
- › Decyzja Rady Unii Europejskiej 2001/87/WE z dnia 8 grudnia 2000 roku w sprawie podpisania – w imieniu Wspólnoty Europejskiej – Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i jej protokołów uzupełniających o zwalczaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, oraz przemyśle migrantów drogą lądową, powietrzną i morską (Dz. Urz. WE z 2001 r. L 30).
- › Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2001/220/WSiSW z dnia 15 marca 2001 roku w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (Dz. Urz. WE z 2001 r. L 82/1).
- › Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 roku w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz. Urz. WE z 2002 r. L 203/1).
- › Deklaracja brukselska w sprawie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi z dnia 20 września 2002 roku (Dz. Urz. UE z 2003 r. C 137).

- › Decyzja Komisji Europejskiej 2003/209/WE z dnia 25 marca 2003 roku ustanawiająca grupę konsultacyjną określoną jako „Grupa Ekspertów w dziedzinie handlu ludźmi” (Dz. Urz. UE z 2003 r. L 79).
- › Decyzja Komisji Europejskiej z dnia 27 sierpnia 2003 roku „Nowy skład Grupy Ekspertów w dziedzinie handlu ludźmi” (Dz. Urz. UE z 2003 r. C 205).
- › Dyrektywa Rady Unii Europejskiej 2004/80/WE z dnia 29 kwietnia 2004 roku odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw (Dz. Urz. UE z 2004 r. L 261).
- › Dyrektywa Rady Unii Europejskiej 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami (Dz. Urz. UE z 2004 r. L 261/19).
- › Plan Unii Europejskiej z dnia 1 grudnia 2005 roku przyjęty przez Radę Unii Europejskiej dotyczący najlepszych praktyk, standardów i procedur zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu (Dz. Urz. UE z 2005 r. C 311).
- › Decyzja Rady Unii Europejskiej 2006/618/WE z dnia 24 lipca 2006 roku w sprawie zawarcia w imieniu Wspólnoty Europejskiej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, dotycząca tych postanowień protokołu, które są objęte zakresem zastosowania art. 179 i 181a Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE z 2006 r. L 262).
- › Decyzja Rady Unii Europejskiej 2006/619/WE z dnia 24 lipca 2006 roku w sprawie zawarcia w imieniu Wspólnoty Europejskiej Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, dotycząca tych postanowień protokołu, które są objęte zakresem zastosowania tytułu IV część III Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE z 2006 r. L 262).
- › Decyzja Komisji Europejskiej 2007/675/WE z dnia 17 października 2007 roku ustanawiająca Grupę Ekspertów ds. Handlu Ludźmi (Dz. Urz. UE z 2007 r. L 277).
- › Traktat lizboński z dnia 13 grudnia 2007 roku (Dz. Urz. UE z 2007 r. C 306/1).
- › Wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych z dnia 14 grudnia 2007 roku (Dz. Urz. UE z 2007 r. C 303).
- › Decyzja Komisji Europejskiej 2008/604/WE z dnia 22 lipca 2008 roku w sprawie powołania członków Grupy Ekspertów ds. Handlu Ludźmi (Dz. Urz. UE z 2008 r. L 194).
- › Dokument roboczy Komisji Europejskiej z dnia 17 października 2008 roku. Ocena i monitorowanie implementacji Planu Unii Europejskiej dotyczącego najlepszych praktyk, standardów i procedur zwalczania handlu ludźmi i zapobiegania mu [KOM (2008) 657].
- › Decyzja Rady Unii Europejskiej 2009/371/WSiSW z dnia 6 kwietnia 2009 roku ustanawiająca Europejski Urząd Policji (Europol) (Dz. Urz. UE z 2009 r. L 121).
- › Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca Decyzję ramową Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW (Dz. Urz. UE z 2011 r. L 101).

C. Prawo amerykańskie

- › Trafficking Victims Protection Act of 2000 (Pub. L. No. 106-386, 114 Stat. 1464).
- › Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2003 (Pub. L. No. 108-193, 117 Stat. 2875).
- › Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2005 (Pub. L. No. 109-164, 119 Stat. 3558).
- › William Wilberforce Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2008 (Pub. L. No. 110-457, 122 Stat. 5044).

D. Prawo polskie

- › Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku (Dz. U. z 1990 r., Nr 30, poz. 179).
- › Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
- › Ustawa Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553).
- › Ustawa Przepisy wprowadzające Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 554).
- › Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555).
- › Ustawa o umowach międzynarodowych z dnia 14 kwietnia 2000 roku (Dz. U. z 2000 r., Nr 39, poz. 443).
- › Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary z dnia 28 października 2002 roku (Dz. U. z 2002 r., Nr 197, poz. 1661).
- › Ustawa o cudzoziemcach z dnia 13 czerwca 2003 roku (Dz. U. z 2003 r., Nr 128, poz. 1175).
- › Zarządzenie nr 23 Prezesa Rady Ministrów w sprawie utworzenia Zespołu do spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi z dnia 5 marca 2004 roku.
- › Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593).
- › Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z dnia 20 kwietnia 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 99, poz. 1001).
- › Ustawa o zmianie ustawy Kodeks karny, Ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego z dnia 20 maja 2010 roku (Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626).

II. PUBLIKACJE

- › Abass A., The International Criminal Court and Universal Jurisdiction, „International Criminal Law Review” 2006, t. 6, nr 3, s. 349-385.
- › Abramson K., Beyond Consent, Toward Safeguarding Human Rights: Implementing United Nations Trafficking Protocol, „Harvard International Law Journal” 2003, t. 44, nr 2, s. 473-502.
- › Agustín L., The Disappearing of a Migration Category: Migrants Who Sell Sex, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2006, t. 32, nr 1, s. 29-47.
- › Albrecht H.-J., Trafficking in Humans and Human Rights, [w:] Parmentier S., Weitekamp E.G.M., Crime and Human Rights, Vol. 9: Sociology of Crime, Law and Deviance, Amsterdam 2007, s. 39-71.
- › Allain J., The Definition of Slavery in International Law, „Howard Law Journal” 2009, t. 52, nr 2, s. 239-276.

- › Allain J., Rantsev v Cyprus and Russia: The European Court of Human Rights and Trafficking as Slavery, „Human Rights Law Review” 2010, t. 10, nr 3, s. 546-557.
- › Amiel A., Integrating a Human Rights Perspective into the European Approach to Combating the Trafficking of Women for Sexual Exploitation, „Buffalo Human Rights Law Review” 2006, t. 12, s. 5-56.
- › Anderson B., Andrijasevic R., Sex, Slaves and Citizens: The Politics of Anti-Trafficking, „Soundings” 2008, nr 40, s. 135-145.
- › Anker van den C.L., Doornik J. (red.), Trafficking and Women’s Rights, Nowy Jork 2006.
- › Argibay C.M., Sexual Slavery and the “Comfort Women” of World War II, „Berkeley Journal of International Law” 2003, t. 21, nr 2, s. 375-389.
- › Aronowitz A.A., Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade in Human Beings, Westport 2009.
- › Aronowitz A.A., Smuggling and Trafficking in Human Beings: The Phenomenon, The Markets that Drive It and the Organizations that Promote It, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2001, t. 9, nr 2, s. 163-195.
- › Aronowitz A.A., Trafficking in Human Beings: An International Perspective, [w:] Siegel D., Bunt van de H., Zaitch D. (red.), Global Organized Crime: Trends and Developments, Dordrecht 2003, s. 85-95.
- › Aronowitz A.A., Victimization of Trafficked Persons and Illegal Migrants, „International Review of Victimology” 2004, t. 11, nr 1, s. 11-32.
- › Arsovska J., Janssens S., Human Trafficking & Policing: Good & Bad Practices, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 169-211.
- › Askola H., Legal Responses to Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the European Union, Portland 2007.
- › Askola H., Violence Against Women, Trafficking, and Migration in the European Union, „European Law Journal” 2007, t. 13, nr 2, s. 204-217.
- › Bakirci K., Human Trafficking and Forced Labour. A Criticism of the International Labour Organisation, „Journal of Financial Crime” 2009, t. 16, nr 2, s. 160-165.
- › Bales K., International Labor Standards: Quality of Information and Measures of Progress in Combating Forced Labor, „Comparative Labour Law and Policy Journal” 2003, t. 24, nr 2, s. 321-363.
- › Bales K., Lize S., Investigating Human Trafficking: Challenges, Lessons Learned, and Best Practices, „FBI Law Enforcement Bulletin” 2007, t. 76, nr 4, s. 24-32.
- › Bales K., Cornell B., The Next Step in the Fight against Human Trafficking: Outlawing the Trade in Slave-Made Goods, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 211-247.
- › Bales K., Robbins P.T., No One Shall Be Held in Slavery or Servitude : A Critical Analysis of International Slavery Agreements and Concepts of Slavery, „Human Rights Review” 2001, t. 2, nr 2, s. 18-45.
- › Balos B., The Wrong Way to Equality: Privileging Consent in the Trafficking of Women for Sexual Exploitation, „Harvard Women’s Law Journal” 2004, t. 27, s. 137-175.
- › Banach-Gutiérrez J., Europejska współpraca w zwalczaniu przestępczości, Wrocław 2000 (publikacja elektroniczna).

- › Banaszak B. i inni, System ochrony praw człowieka, Kraków 2005.
- › Banaszak B., Zagadnienia podstawowe. Terminologia, [w:] Banaszak B. i inni, System ochrony praw człowieka, Kraków 2005, s. 13-55.
- › Barry K., Female Sexual Slavery: Understanding the International Dimensions of Women's Oppression, „Human Rights Quarterly” 1981, t. 3, nr 2, s. 44-52.
- › Bassiouni M.C., “Crimes Against Humanity”: The Need for Specialized Convention, „Columbia Journal of Transnational Law” 1994, t. 31, nr 3, s. 457-494.
- › Bassiouni M.C., Enslavement as an International Crime, „New York University Journal of International Law and Politics” 1991, t. 23, nr 2, s. 445-518.
- › Bassiouni M.C., International Crimes: Ius Cogens and Obligatio Erga Omnes, „Law and Contemporary Problems” 1996, t. 59, nr 4, s. 63-74.
- › Bassiouni M.C., International Criminal Law. Crimes, Nowy Jork 1999.
- › Bassiouni M.C., International Recognition of Victims' Rights, „Human Rights Law Review” 2006, t. 6, nr 2, s. 203-279.
- › Bassiouni M.C., Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice, „Virginia Journal of International Law” 2001, t. 42, nr 1, s. 81-162.
- › Bastia T., Stolen Lives or Lack of Rights? Gender, Migration and Trafficking, „Labour, Capital and Society” 2006, t. 39, nr 2, s. 21-47.
- › Bergman L.T., Proposals for Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child, „International Journal of Children's Rights” 1994, t. 2, s. 425-427.
- › Berman J., Friesendorf C., EU Foreign Policy and the Fight against Human Trafficking: Coercive Governance as Crime Control, „European Foreign Affairs Review” 2008, t. 13, nr 2, s. 189-210.
- › Berman J., (Un)Popular Strangers And Crises (Un)Bounded: Discourses of Sex-Trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the Modern State, „European Journal of International Relations” 2003, t. 9, nr 1, s. 37-86.
- › Bertone A.M., Transnational Activism to Combat Trafficking in Persons, „Brown Journal of World Affairs” 2003, t. 10, nr 2, s. 9-22.
- › Bertozzi S., Europe's Fight against Human Trafficking, Paryż 2009.
- › Betti S., New Prospects for Inter-state Co-operation in Criminal Matters: The Palermo Convention, „International Criminal Law Review” 2003, t. 3, nr 2, s. 151-167.
- › Beyrer Ch., Stachowiak J., Health Consequences of Trafficking of Women and Girls in Southeast Asia, „Brown Journal of World Affairs” 2003, t. 10, nr 1, s. 105-117.
- › Bhattacharyya R., Establishing a Rule-of-Law International Criminal Justice System, „Texas International Law Journal” 1996, t. 31, nr 1, s. 57-99.
- › Bieńczyk-Missala A., Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Wybór dokumentów, Warszawa 2008.
- › Bieńkowska E., Mazowiecka L., Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych, Warszawa 2009.
- › Bińczycka J. (red.), Prawa dziecka: deklaracje i rzeczywistość. Materiały z konferencji Rembertów 19-21 czerwca 1992 r., Warszawa 1993.
- › Bisztyga A., Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy, [w:] Banaszak B. i inni, System ochrony praw człowieka, Kraków 2005, s. 117-165.

- › Boister N., Human Rights Protection in the Suppression Conventions, „Human Rights Law Review” 2002, t. 2, nr 2, s. 199-227.
- › Boister N., ‘Transnational Criminal Law’?, „European Journal of International Law” 2003, t. 14, nr 5, s. 953-976.
- › Boister N., Treaty Crimes, International Criminal Court?, „New Criminal Law Review” 2009, t. 12, nr 3, s. 341-365.
- › Bralczyk K., Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 91-107.
- › Braspenning C., Human Trafficking in the Netherlands: The Protection of and Assistance to Victims in Light of Domestic and International Law and Policy, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 329-371.
- › Bravo K.E., Exploring the Analogy Between Modern Trafficking in Humans and the Trans-Atlantic Slave Trade, „Boston University International Law Journal” 2007, t. 25, nr 2, s. 207-296.
- › Bravo K.E., Follow the Money? Does the International Fight against Money Laundering Provide a Model for International Anti-Human Trafficking Efforts?, „University of St. Thomas Law Journal” 2008, t. 6, s. 138-203.
- › Brown D., Defending the Fortress? Assessing the European Union’s Response to Trafficking, „European Security” 2004, t. 13, nr 1/2, s. 95-116.
- › Bruch E.M., Models Wanted: The Search for an Effective Response to Human Trafficking, „Stanford Journal of International Law” 2004, t. 40, nr 1, s. 1-46.
- › Buchowska S., Jasiński F., Problematyka walki z handlem ludźmi w świetle rozwiązań instytucjonalno-prawnych Unii Europejskiej, [w:] Wojciechowski S. (red.), Europejskie dylematy i wyzwania, Poznań 2004, s. 77-94.
- › Buckland B.S., More Than Just Victims: The Truth About Human Trafficking, „Public Policy Research” 2008, t. 15, nr 1, s. 42-47.
- › Cameron S., Newman E. (red.), Trafficking in Humans: Social, Cultural and Political Dimensions, Nowy Jork 2008.
- › Chuang J., Beyond a Snapshot: Preventing Human Trafficking in the Global Economy, „Indiana Journal of Global Legal Studies” 2006, t. 13, nr 1, s. 137-163.
- › Chuang J., Redirecting the Debate over Trafficking in Women: Definitions, Paradigms, and Contexts, „Harvard Human Rights Journal” 1998, t. 11, s. 65-107.
- › Chuang J., The United States as Global Sheriff: Using Unilateral Sanctions to Combat Human Trafficking, „Michigan Journal of International Law” 2006, t. 27, nr 2, s. 437-494.
- › Clark R.S., The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, „Wayne Law Review” 2004, t. 50, nr 1, s. 161-184.
- › Cole A., Reconceptualizing Female Trafficking: The Inhuman Trade in Women, „Cardozo Journal of Law and Gender” 2006, t. 12, nr 3, s. 789-820.
- › Coonan T., Thompson R., Ancient Evil, Modern Face: The Fight Against Human Trafficking, „Georgetown Journal of International Affairs” 2005, t. 6, nr 1, s. 43-51.
- › Corrigan K., Putting the Breaks on the Global Trafficking of Women for the Sex Trade: An Analysis of Existing Regulatory Schemes to Stop the Flow of Traffic, „Fordham International Law Journal” 2001, t. 25, nr 1, s. 151-214.

- › Corrin C., Transitional Road for Traffic: Analysing Trafficking in Women From and Through Central and Eastern Europe, „Europe-Asia Studies” 2005, t. 57, nr 4, s. 543-560.
- › Coster van Voorhout J.E.B., Human Trafficking for Labour Exploitation: Interpreting the Crime, „Utrecht Law Review” 2007, t. 3, nr 2, s. 44-69.
- › Couldrey M., Herson M. (red.), Climate Change and Displacement, „Forced Migration Review” październik 2008, nr 31.
- › Couldrey M., Morris T. (red.), Dilemmas of Development-Induced Displacement, „Forced Migration Review” styczeń 2002, nr 12.
- › Couldrey M., Morris T. (red.), People Trafficking: Upholding Rights and Understanding Vulnerabilities, „Forced Migration Review” maj 2006, nr 25.
- › Cullen H., Siliadin v France: Positive Obligations under Article 4 of the European Convention on Human Rights, „Human Rights Law Review” 2006, t. 6, nr 3, s. 585-592.
- › Czapliński W., Wróbel A. (red.), Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i karnych, Warszawa 2007.
- › Defeis E.F., Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons – A New Approach, „ILSA Journal of International and Comparative Law” 2004, t. 10, nr 2, s. 485-491.
- › Demleitner N.V., Forced Prostitution: Naming An International Offense, „Fordham International Law Journal” 1994, t. 18, nr 1, s. 163-197.
- › Dennis M.J., Newly Adopted Protocols to the Convention on the Rights of the Child, „American Journal of International Law” 2000, t. 94, s. 789-796.
- › Desyllas M.C., A Critique of the Global Trafficking Discourse and U.S. Policy, „Journal of Sociology and Social Welfare” 2007, t. 34, nr 4, s. 57-79.
- › Di Chio R., The International Protection of Victims of Trafficking in Human Beings and the Geneva Convention Relating to the Status of Refugees, „Pakistan Journal of Women’s Studies” 2009, t. 16, nr 1/2, s. 99-119.
- › Dillon S., What Human Rights Law Obscures: Global Sex Trafficking and the Demand for Children, „UCLA Women’s Law Journal” 2008, t. 17, nr 1, s. 121-186.
- › Di Nicola A., Trafficking in Human Beings and Smuggling of Migrants, [w:] Reichel P. (red.), Handbook of Transnational Crime and Justice, Londyn 2005, s. 181-203.
- › Doezema J., Who Gets to Choose? Coercion, Consent, and the UN Trafficking Protocol, „Gender and Development” 2002, t. 10, nr 1, s. 20-27.
- › Drew S., Human Trafficking: A Modern Form of Slavery?, „European Human Rights Law Review” 2002, t. 4, s. 481-492.
- › Dunbar M.O.P., The Past, Present, and Future of International Trafficking in Women for Prostitution, „Buffalo Women’s Law Journal” 1999-2000, t. 8, s. 103-128.
- › Edwards A., Traffic in Human Beings: At the Intersection of Criminal Justice, Human Rights, Asylum/ Migration and Labor, „Denver Journal of International Law and Policy” 2007, t. 36, nr 1, s. 9-54.
- › Everts D., Human Trafficking: The Ruthless Trade in Human Misery, „Brown Journal of World Affairs” 2003, t. 10, nr 1, s. 149-158.
- › Farrior S., Human Trafficking Violates Anti-Slavery Provision: Introductory Note to Rantsev v. Cyprus and Russia European Court of Human Rights Judgment of 7 January 2010, „International Legal Materials” 2010, t. 49, nr 2, s. 415-473.

- › Fariior S., The International Law on Trafficking in Women and Children for Prostitution: Making it Live Up to its Potential, „Harvard Human Rights Journal” 1997, t. 10, s. 213-255.
- › Fehér L., International Efforts Against Trafficking in Human Beings, „Acta Juridica Hungarica” 2000, t. 41, nr 3/4, s. 181-198.
- › Ferola L., The Fight Against Organized Crime in Europe. Building an Area of Freedom, Security and Justice in the E.U., „International Journal of Legal Information” 2001, t. 30, nr 1, s. 53-91.
- › Fijnaut C., Transnational Crime and the Role of United Nations in its Containment through International Cooperation: A Challenge for the 21st Century, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 2000, t. 8, nr 2, s. 119-127.
- › Fitzpatrick J., Trafficking as a Human Rights Violation: The Complex Intersection of Legal Frameworks for Conceptualizing and Combating Trafficking, „Michigan Journal of International Law” 2003, t. 24, nr 4, s. 1143-1167.
- › Floor M., UNHCR’s Role in Combating Human Trafficking in Europe, [w:] Couldrey M., Morris T. (red.), People Trafficking: Upholding Rights and Understanding Vulnerabilities, „Forced Migration Review” maj 2006, nr 25, s. 23-24.
- › Fredette K., Revisiting the UN Protocol on Human Trafficking: Striking Balances for More Effective Legislation, „Cardozo Journal of International and Comparative Law” 2009, t. 17, nr 1, s. 101-134.
- › Friesendorf C., Pathologies of Security Governance: Efforts Against Human Trafficking in Europe, Berlin 2006.
- › Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009.
- › Gallagher A.M., Triply Exploited: Female Victims of Trafficking Networks – Strategies for Pursuing Protection and Legal Status in Countries of Destination, „Georgetown Immigration Law Journal” 2004, t. 19, nr 1, s. 99-123 (także w: Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), Trafficking and Women’s Rights, Nowy Jork 2006, s. 152-181).
- › Gallagher A.T., Holmes P., Developing an Effective Criminal Justice Response to Human Trafficking: Lessons from the Front Line, „International Criminal Justice Review” 2008, t. 18, nr 3, s. 318-343.
- › Gallagher A.T., Pearson E., The High Cost of Freedom: A Legal and Policy Analysis of Shelter Detention for Victims of Trafficking, „Human Rights Quarterly” 2010, t. 32, nr 1, s. 73-114.
- › Gallagher A.T., Human Rights and Human Trafficking: Quagmire or Firm Ground? A Response to James Hathaway, „Virginia Journal of International Law” 2009, t. 49, nr 4, s. 789-848.
- › Gallagher A.T., Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis, „Human Rights Quarterly” 2002, t. 23, nr 4, s. 975-1004.
- › Gallagher A.T., Recent Legal Developments in the Field of Human Trafficking: A Critical Review of the 2005 European Convention and Related Instruments, „European Journal of Migration and Law” 2006, t. 8, nr 2, s. 163-189.
- › Gallagher A.T., Trafficking, Smuggling and Human Rights: Tricks and Treaties, [w:] Couldrey M., Morris T. (red.), Dilemmas of Development-Induced Displacement, „Forced Migration Review” styczeń 2002, nr 12, s. 25-28.
- › Gallagher A.T., Using International Human Rights Law to Better Protect Victims of Trafficking: The Prohibitions on Slavery, Servitude, Forced Labor, and Debt Bondage, [w:] Sadat L.N., Scharf M.P. (red.), The Theory and Practice of International Criminal Law: Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni, Leiden 2008, s. 397-430.

- › Gardocki L., Zarys prawa karnego międzynarodowego, Warszawa 1985.
- › Garrard V., Sad Stories: Trafficking in Children: Unique Situations Requiring New Solutions, „Georgia Journal of International and Comparative Law” 2006, t. 35, nr 1, s. 145-173.
- › Gekht A., Shared but Differentiated Responsibility: Integration of International Obligations in Fight against Trafficking in Human Beings, „Denver Journal of International Law and Policy” 2008, t. 37, nr 1, s. 29-62.
- › Getu M., Human Trafficking and Development: The Role of Microfinance, „Transformation” 2006, t. 23, nr 3, s. 142-156.
- › Giammarinaro M.G., Standardy Rady Europy w zwalczaniu handlu ludźmi, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 75-89.
- › Gold F., Redefining the Slave Trade: The Current Trends in International Trafficking of Women, „University of Miami International and Comparative Law Review” 2003, t. 11, nr 1, s. 99-134.
- › Goodey J., Migration, Crime and Victimhood: Responses to Sex Trafficking in the EU, „Punishment and Society” 2003, t. 5, s. 415-431.
- › Goodey J., Sex Trafficking in Women from Central and East European Countries: Promoting a ‘Victim-Centred’ and ‘Woman-Centred’ Approach to Criminal Justice Intervention, „Feminist Review” 2004, nr 76, s. 26-45.
- › Górski A., Sakowicz A. (red.), Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych, Warszawa 2006.
- › Gramegna M., Human Trafficking in Europe, „Refugee Survey Quarterly” 2001, t. 20, nr 2, s. 97-101.
- › Guild E., Minderhoud P. (red.), Immigration and Criminal Law in the European Union: The Legal Measures and Social Consequences of Criminal Law in Member States on Trafficking and Smuggling in Human Beings, Leiden 2006.
- › Gushulak B.D., MacPherson D.W., Health Issues Associated with the Smuggling and Trafficking of Migrants, „Journal of Immigrant Health” 2000, t. 2, nr 2, s. 67-78.
- › Halley J., Kotiswaran P., Shamir H., Thomas C., From the International to the Local in Feminist Legal Responses to Rape, Prostitution/Sex Work, and Sex Trafficking: Four Studies in Contemporary Governance Feminism, „Harvard Journal of Law and Gender” 2006, t. 29, nr 2, s. 335-423.
- › Hauber L., The Trafficking of Women for Prostitution: A Growing Problem Within the European Union, „Boston College International and Comparative Law Review” 1998, t. 21, nr 1, s. 183-199.
- › Hathaway J.C., The Human Rights Quagmire of “Human Trafficking”, „Virginia Journal of International Law” 2008, t. 49, nr 1, s. 1-59.
- › Haynes D.F., Used, Abused, Arrested and Deported: Extending Immigration Benefits to Protect the Victims of Trafficking and to Secure the Prosecution of Traffickers, „Human Rights Quarterly” 2004, t. 26, nr 2, s. 221-272.
- › Hodgson D., A Critical Evaluation of the Effectiveness of International and National Legal Regulatory Responses to the Problems of Child Trafficking, Prostitution and Sex Tourism, „Forum on Public Policy: A Journal of the Oxford Round Table” 2008, t. 4, nr 3, s. 1-15.
- › Holmes L., Human Trafficking and Corruption: Triple Victimization?, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 83-114.
- › Hołyst B., Bryk J., Malinowska I. (red.), Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi, Szczytno 2008.

- › Hyland K.E., The Impact of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, „Human Rights Brief” 2001, t. 8, nr 2, s. 30-31, 38.
- › Hyland K.E., Protecting Human Victims of Trafficking: An American Framework, „Berkeley Women’s Law Journal” 2001, t. 16, s. 29-71.
- › Inglis C.S., Expanding International and National Protections against Trafficking for Forced Labor Using a Human Rights Framework, „Buffalo Human Rights Law Review” 2001, t. 7, s. 55-104.
- › Iñiguez de Heredia M., People Trafficking: Conceptual Issues with the United Nations Trafficking Protocol 2000, „Human Rights Review” 2008, t. 9, nr 3, s. 299-316.
- › Ionescu M., A Human Security Approach to Anti-Trafficking Policies in the EU: Tackling the Structural Sources of Vulnerability, „European Studies” 2007, t. 6, s. 211-230.
- › Iontsev V.A. (red.), International Migration Trends, Moskwa 2006.
- › Jahic G., Finckenauer J.O., Representations and Misrepresentations of Human Trafficking, „Trends in Organized Crime” 2005, t. 8, nr 3, s. 24-40.
- › Jasiński F., National Co-ordination of the Fight against Trafficking in Human Beings: Recommendations for Poland as a ‘New’ EU Member State, San Domenico di Fiesole 2006.
- › Jasiński F., Praktyczne znaczenie przepisów Unii Europejskiej dotyczących walki z handlem ludźmi, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 127-143.
- › Jasiński F., Unia Europejska wobec handlu ludźmi, [w:] Górski A., Sakowicz A. (red.), Zwalczenie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych, Warszawa 2006, s. 202-247.
- › Jasiński F., Karsznicki K., Walka z handlem ludźmi z perspektywy Unii Europejskiej, „Państwo i Prawo” 2003, nr 8, s. 84-96.
- › Jasiński F., Prus M., Dyrektywa Rady nr 2004/81/WE z 29 kwietnia 2004 r. w sprawie krótkoterminowego zezwolenia na pobyt wydawanego obywatelom krajów trzecich, będącymi ofiarami handlu ludźmi lub przestępstw polegających na nielegalnej imigracji, które współpracują z właściwymi organami – komentarz, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2004, nr 3, s. 165-200.
- › Jasiński F., Zielińska E., Decyzja ramowa Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (2002/629/WSiSW) – komentarz, [w:] Zielińska E. (red.), Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne. Część II. Tom 6, Warszawa 2005, s. 531-568.
- › Jernow A., Human Trafficking, Prosecutors & Judges, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 329-377.
- › Jordan A.D., The Annotated Guide to the Complete UN Trafficking Protocol, Waszyngton 2002.
- › Jordan A.D., Human Rights or Wrongs? The Struggle for a Right-Based Response to Trafficking in Human Beings, „Gender and Development” 2002, t. 10, nr 1, s. 28-37.
- › Kangaspunta K., Mapping the Inhuman Trade: Preliminary Findings of the Database on Trafficking in Human Beings, „Forum on Crime and Society” 2003, t. 3, nr 1/2, s. 81-103.
- › Kangaspunta K., Measuring the Immeasurable. Can the Severity of Human Trafficking Be Ranked?, „Criminology and Public Policy” 2010, t. 9, nr 2, s. 257-265.
- › Kanics J., Reiter G., 2000 – A Year of Significant Achievements in the Fight against Trafficking in Human Beings, „Helsinki Monitor” 2001, t. 12, nr 2, s. 112-121.

- › Kanics J., Reiter G., Uhl B.H., Trafficking in Human Beings – a Threat Under Control? Taking Stock Four Years After Major International Efforts Started, „Helsinki Monitor” 2005, t. 16, nr 1, s. 53-67.
- › Karsznicki K., Grupa Niezależnych Ekspertów Komisji Europejskiej do spraw zwalczania handlu ludźmi, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 145-149.
- › Kaufmann P., Hemingway S., Legal Responses to Women as Victims of Trafficking: A European Perspective, „Pakistan Journal of Women’s Studies” 2009, t. 16, nr 1/2, s. 71-97.
- › Kelly L., „You Can Find Anything You Want”: A Critical Reflection on Research on Trafficking in Persons within and into Europe, [w:] Laczko F., Goździak E.M. (red.), Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey, Genewa 2005, s. 235-265 (także w: „International Migration” 2005, t. 43, nr 1/2).
- › Kelly L., The Wrong Debate: Reflections on Why Force Is not the Key Issue with Respect to Trafficking in Women for Sexual Exploitation, „Feminist Review” 2003, nr 73, s. 139-144.
- › Kemp G., The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime: A Milestone in International Criminal Law, „South African Journal of Criminal Justice” 2001, t. 14, nr 2, s. 152-167.
- › King S., Human Trafficking: Addressing the International Criminal Industry in the Backyard, „University of Miami International and Comparative Law Review” 2008, t. 15, nr 3, s. 369-388.
- › Kociucki L., Zwalczanie nielegalnego transferu dzieci, [w:] Smyczyński T. (red.), Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia, Poznań 1999, s. 353-373.
- › Konrad H., Combating Trafficking in Human Beings, „Refugee Survey Quarterly” 2006, t. 25, nr 4, s. 51-55.
- › Konrad H., The Fight against Trafficking in Human Beings from the European Perspective, [w:] Cameron S., Newman E. (red.), Trafficking in Humans: Social, Cultural and Political Dimensions, Nowy Jork 2008, s. 161-180.
- › Konrad H., OSCE Promoting Coordination to Fight Human Trafficking, [w:] Couldrey M., Morris T. (red.), People Trafficking: Upholding Rights and Understanding Vulnerabilities, „Forced Migration Review” maj 2006, nr 25, s. 27.
- › Konrad H., The OSCE and the Struggle against Human Trafficking: The Argument for a Comprehensive, Multi-Pronged Approach, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 79-89.
- › Konrad H., Trafficking in Human Beings: A Comparative Account of Legal Provisions in Belgium, Italy, the Netherlands, Sweden and the United States, [w:] Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), Trafficking and Women’s Rights, Nowy Jork 2006, s. 118-137.
- › Konrad H., Trafficking in Human Beings – The Ugly Face of Europe, „Helsinki Monitor” 2002, t. 13, nr 3, s. 260-271.
- › Koss M., Wieczorek Ł., Forum Walki z Handlem Ludźmi (Wiedeń, 13-15 II 2008), „Państwo i Prawo” 2008, nr 11, s. 136-137.
- › Koss M., Międzynarodowe instrumenty zwalczania handlu dziećmi, [w:] Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), Handel dziećmi: wybrane problemy, Warszawa 2007, s. 69-77.
- › Kozłowska U., Problematyka prawna – handel ludźmi w dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę, [w:] Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007, s. 12-22.
- › Kremplewski A., O przestępstwie handlu kobietami, [w:] Porowski M. (red.), IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa, Warszawa 1998, s. 205-217.

- › Krieg S.H., Trafficking in Human Beings: The EU Approach between Border Control, Law Enforcement and Human Rights, „European Law Journal” 2009, t. 15, nr 6, s. 775-790.
- › Kukołowicz M., Polityka Unii Europejskiej wobec problemu handlu dziećmi, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 60-68.
- › Kulesza C., Bienkowska E., Europejskie standardy kształtowania sytuacji ofiar przestępstw, Białystok 1997.
- › Laczko F., Goździak E.M. (red.), Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey, Genewa 2005.
- › Laczko F., Gramegna M.A., Developing Better Indicators of Human Trafficking, „Brown Journal of World Affairs” 2003, t. 10, nr 1, s. 179-194.
- › Laskowska K., Handel ludźmi jako problem prawny i kryminologiczny, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004, nr 2, s. 29-39.
- › Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), Handel dziećmi: wybrane problemy, Warszawa 2007.
- › Lasocik Z., Handel ludźmi – aspekty społeczne i prawne, „Studia Socjologiczne” 2007, nr 4, s. 31-57.
- › Lasocik Z., Handel ludźmi jako przestępstwo i naruszenie praw człowieka – wyzwania dla kryminologii, „Archiwum Kryminologii” 2007, nr 28, s. 233-253.
- › Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006.
- › Lasocik Z., Wiśniewski M. (red.), Handel narządami ludzkimi: etyka, prawo i praktyka, Warszawa 2006.
- › Lassen N., Slavery and Slavery-Like Practices: United Nations Standards and Implementation, „Nordic Journal of International Law” 1988, t. 57, nr 2, s. 197-227.
- › Lenzerini F., International Legal Instruments on Human Trafficking and a Victim-Oriented Approach: Which Gaps Are To Be Filled?, „Intercultural Human Rights Law Review” 2009, t. 4, s. 205-238.
- › Leppänen K., Movement of Women: Trafficking in the Interwar Era, „Women’s Studies International Forum” 2007, t. 30, nr 6, s. 523-533.
- › Liempt van I., Trafficking in Human Beings: Conceptual Dilemmas, [w:] Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), Trafficking and Women’s Rights, Nowy Jork 2006, s. 27-42.
- › Liemt van G., Human Trafficking in Europe: An Economic Perspective, Genewa 2004.
- › Limanowska B., Konrad H., Problems of Anti-Trafficking Cooperation, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 427-458.
- › Lindo R.V., The Trafficking of Persons into the European Union for Sexual Exploitation: Why it Persists and Suggestions to Compel Implementation and Enforcement of
- › Legal Remedies in Non-Complying Member States, „Boston College International and Comparative Law Review” 2006, t. 29, nr 1, s. 135-151.
- › Locher B., International Norms and European Policy Making: Trafficking in Women in the EU, „WeltTrends” 2002, t. 36, nr 6, s. 59-80.
- › Locher B., Trafficking in Women in the European Union: Norms, Advocacy-Networks and Policy-Change, Wiesbaden 2007.
- › Lööf L., Dzieci i młodzież – ofiary handlu. Działania regionalne na rzecz zapewnienia im prawa do ochrony, opieki i rehabilitacji, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 25-46.

- › Łopatka A., Dziecko – jego prawa człowieka, Warszawa 2000.
- › Łopatka A. (red.), Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w gmachu Sejmu RP w dniach 19-20 marca 1991 r., Warszawa 1991.
- › Łopatka A., Konwencja praw dziecka w Polsce, [w:] Bińczycka J. (red.), Prawa dziecka: deklaracje i rzeczywistość. Materiały z konferencji Rembertów 19-21 czerwca 1992 r., Warszawa 1993, s. 15-32.
- › MacKinnon C.A., Pornography as Trafficking, „Michigan Journal of International Law” 2005, t. 26, nr 4, s. 993-1012.
- › Malone L.A., Economic Hardship as Coercion under the Protocol on International Trafficking in Persons by Organised Crime Elements, „Fordham International Law Journal” 2001, t. 25, nr 1, s. 55-94.
- › Mamelì P.A., Stopping the Illegal Trafficking of Human Beings: How Transnational Police Work Can Stem the Flow of Forced Prostitution, „Crime, Law and Social Change” 2002, t. 38, nr 1, s. 67-80.
- › Markiewicz J., Zakaz niewolnictwa, poddaństwa i pracy przymusowej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Studia Lubuskie” 2007, nr 3, s. 103-113.
- › Martynov S., Human Trafficking: Beyond the Protocol, [w:] Couldrey M., Herson M. (red.), Climate Change and Displacement, „Forced Migration Review” październik 2008, nr 31, s. 68-69.
- › Mathews S., International Trafficking in Children: Will New U.S. Legislation Provide An Ending To The Story, „Houston Journal of International Law” 2005, t. 27, nr 3, s. 649-702.
- › Mattar M.Y., Comparative Models of Reporting Mechanisms on the Status of Trafficking in Human Beings, „Vanderbilt Journal of Transnational Law” 2008, t. 41, nr 5, s. 1355-1415.
- › Mattar M.Y., Human Security or State Security? The Overriding Threat in Trafficking in Persons, „Intercultural Human Rights Law Review” 2006, t. 1, s. 249-279.
- › Mattar M.Y., Incorporating the Five Basic Elements of a Model Antitrafficking in Persons Legislation in Domestic Laws: From the United Nations Protocol to the European Convention, „Tulane Journal of International and Comparative Law” 2006, t. 14, nr 2, s. 357-419.
- › McClean D., Transnational Organized Crime: A Commentary on the United Nations Convention and its Protocols, Nowy Jork 2007.
- › McCreight M.V., Smuggling of Migrants, Trafficking in Human Beings and Irregular Migration on a Comparative Perspective, „European Law Journal” 2006, t. 12, nr 1, s. 106-129.
- › McSherry B., Kneebone S., Trafficking in Women and Forced Migration: Moving Victims Across the Border of Crime into the Domain of Human Rights, „The International Journal of Human Rights” 2008, t. 12, nr 1, s. 67-87.
- › Monzini P., Trafficking in Women and Girls and the Involvement of Organized Crime in Western and Central Europe, „International Review of Victimology” 2004, t. 11, nr 1, s. 73-88.
- › Morawska A., Handel dziećmi w perspektywie europejskiej – wyzwanie dla praktyków, [w:] Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), Handel dziećmi: wybrane problemy, Warszawa 2007, s. 29-41.
- › Morawska A., Proceder handlu dziećmi – perspektywa doświadczeń europejskich, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 7-24.
- › Morawska E., Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 57-73.
- › Morawski L., Pozytywizm „twardy”, pozytywizm „miękki” i pozytywizm martwy, „Ius et Lex” 2003, nr 1, s. 319-346.

- › Morrison J., Crosland B., *The Trafficking and Smuggling of Refugees: The End Game in European Asylum Policy?*, Genewa 2001.
- › Mueller G.O.W., *Transnational Crime: Definitions and Concepts*, [w:] Williams P., Vlassis D. (red.), *Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses*, Nowy Jork 2005, s. 13-21.
- › Munro E.V., *Of Rights and Rhetoric: Discourses of Degradation and Exploitation in the Context of Sex Trafficking*, „*Journal of Law and Society*” 2008, t. 35, nr 2, s. 240-264.
- › Munro E.V., *Stopping Traffic? A Comparative Study of Responses to the Trafficking in Women for Prostitution*, „*The British Journal of Criminology*” 2006, t. 46, nr 2, s. 318-333.
- › Nagan W.P., Medeiros de A., *Old Poison in New Bottles: Trafficking and the Extinction of Respect*, „*Tulane Journal of International and Comparative Law*” 2006, t. 14, nr 2, s. 255-267.
- › Namysłowska-Gabrysiak B., *Ratyfikacja Konwencji Rady Europy z 3.05.2005 r. w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi – znaczenie i skutki*, [w:] *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu 2009*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2009, s. 7-15.
- › Nanda V.P., Bassiouni M.C., *Slavery and Slave Trade: Steps Toward Eradication*, „*Santa Clara Lawyer*” 1972, t. 12, nr 2, s. 424-442.
- › Nelson K.E., *Sex Trafficking and Forced Prostitution: Comprehensive New Legal Approaches*, „*Houston Journal of International Law*” 2002, t. 24, nr 3, s. 551-574.
- › Netkova B., *Human Rights and Trafficking in Women*, Groningen 2007.
- › Nowicki M.A., *Pierwszy wyrok Trybunału w Strasburgu dotyczący problemu współczesnej niewoli domowej i poddaństwa w Europie*, [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 109-113.
- › Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej: komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2010.
- › Obokata T., *EU Action against Trafficking of Human Beings: Past, Present and the Future*, [w:] Guild E., Minderhoud P. (red.), *Immigration and Criminal Law in the European Union: The Legal Measures and Social Consequences of Criminal Law in Member States on Trafficking and Smuggling in Human Beings*, Leiden 2006, s. 387-406.
- › Obokata T., *EU Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings: A Critical Appraisal*, „*Common Market Law Review*” 2003, t. 40, nr 4, s. 917-936.
- › Obokata T., *A Human Rights Framework to Address Trafficking of Human Beings*, „*Netherlands Quarterly of Human Rights*” 2006, t. 24, nr 3, s. 377-409.
- › Obokata T., *‘Trafficking’ and ‘Smuggling’ of Human Beings in Europe: Protection of Individual Rights or States’ Interests?*, „*Web Journal of Current Legal Issues*” 2001, nr 5 (<http://webjcli.ncl.ac.uk/2001/issue5/obok5.html>; wizyta 31 lipca 2011 roku).
- › Obokata T., *Trafficking and Smuggling of Refugees from a Human Rights Perspective*, Oxford 2006.
- › Obokata T., *Trafficking of Human Beings as a Crime Against Humanity: Some Implications for the International Legal System*, „*International and Comparative Law Quarterly*” 2005, t. 54, nr 2, s. 445-457.
- › Obokata T., *Trafficking of Human Beings from a Human Rights Perspective: Towards a Holistic Approach*, Leiden 2006.
- › Obuah E., *Transnational Regimes for Combating Trafficking in Persons: Reflections on the UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons*, Alabama 2005.

- › O'Connell Davidson J., Anderson B., The Trouble with 'Trafficking', [w:] Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), *Trafficking and Women's Rights*, Nowy Jork 2006, s. 11-26.
- › O'Flaherty M., The Concluding Observations of United Nations Human Rights Treaty Bodies, „*Human Rights Law Review*” 2006, t. 6, nr 1, s. 27-52.
- › Outshoorn J., The Political Debates on Prostitution and Trafficking of Women, „*Social Politics*” 2005, t. 12, nr 1, s. 141-155.
- › Panjabi R.K.L., Born Free Yet Everywhere in Chains: Global Slavery in the Twenty-First Century, „*Denver Journal of International Law and Policy*” 2008, t. 37, nr 1, s. 1-28.
- › Parmentier S., Weitekamp E.G.M., *Crime and Human Rights, Vol. 9: Sociology of Crime, Law and Deviance*, Amsterdam 2007.
- › Pati R., States' Positive Obligations with Respect to Human Trafficking: The European Court of Human Rights Breaks New Ground in *Rantsev v. Cyprus and Russia*, „*Boston University International Law Journal*” 2011, t. 29, nr 1, s. 79-142.
- › Pawłowski M.P., *Międzynarodowe działania na rzecz zlikwidowania handlu ludźmi w dobie globalizacji*, Warszawa 2009 (praca niepublikowana).
- › Pearson E., Half-hearted Protection: What Does Victim Protection Really Mean for Victims of Trafficking in Europe, „*Gender and Development*” 2002, t. 10, nr 1, s. 56-59.
- › Pearson E., *Human Traffic, Human Rights: Redefining Victim Protection*, Londyn 2002.
- › Piechowiak M., Służebność państwa wobec człowieka i jego praw jako naczelną ideą Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku – osiągnięcie czy zadanie?, „*Przegląd Sejmowy*” 2007, nr 4, s. 65-91.
- › Piotrowicz R., European Initiatives in the Protection of Victims who Give Evidence Against Their Traffickers, „*International Journal of Refugee Law*” 2002, t. 14, nr 2/3, s. 263-278.
- › Piotrowicz R., The Legal Nature of Trafficking in Human Beings, „*Intercultural Human Rights Law Review*” 2009, t. 4, s. 175-203.
- › Piotrowicz R., A Response to Anne Gallagher by Ryszard Piotrowicz, b.m.w. 2009 (<http://opiniojuris.org/2009/06/08/a-response-to-anne-gallagher-by-ryszard-piotrowicz/>; wizyta 31 maja 2010 r.).
- › Piotrowicz R., The UNHCR's Guidelines on Human Trafficking, „*International Journal of Refugee Law*” 2008, t. 20, nr 2, s. 242-252.
- › Piotrowicz R., Victims of People Trafficking and Entitlement to International Protection, „*Australian Year Book of International Law*” 2005, t. 24, s. 159-179.
- › Pocar F., *Human Trafficking: A Crime Against Humanity*, [w:] Savona E.U., Stefanizzi S. (red.), *Measuring Human Trafficking: Complexities and Pitfalls*, Nowy Jork 2007, s. 5-12.
- › Pomarańska-Bielecka M., Warzeszkiewicz J., Wiśniewski M., *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie. Projekt szkoleniowy*, „*Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*” 2005, nr 12, s. 121-123.
- › Popova D., Trafficking in Women, Female Migration, and Identity, „*Social Development Issues*” 2006, t. 28, nr 3, s. 70-86.
- › Porowski M. (red.), *IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa*, Warszawa 1998.
- › Potts Jr L.G., Global Trafficking in Human Beings: Assessing the Success of the United Nations Protocol to Prevent Trafficking in Persons, „*The George Washington International Law Review*” 2003, t. 35, nr 1, s. 227-249.

- › Quirk J., Trafficked into Slavery, „Journal of Human Rights” 2007, t. 6, nr 2, s. 181-207.
- › Rassam A.Y., Contemporary Forms of Slavery and the Evolution of the Prohibition of Slavery and the Slave Trade Under Customary International Law, „Virginia Journal of International Law” 1999, t. 39, nr 2, s. 303-352.
- › Rassam A.Y., International Law and Contemporary Forms of Slavery: An Economic and Social Rights-Based Approach, „Penn State International Law Review” 2005, t. 23, nr 4, s. 809-855.
- › Raymond J.G., Guide to the New UN Trafficking Protocol, North Amherst 2001.
- › Raymond J.G., The New UN Trafficking Protocol, „Women’s Studies International Forum” 2002, t. 25, nr 5, s. 491-502.
- › Reanda L., Prostitution as a Human Rights Question: Problems and Prospects of United Nations Action, „Human Rights Quarterly” 1991, t. 13, nr 2, s. 202-228.
- › Redman R.C., The League of Nations and the Right to Be Free from Enslavement: The First Human Right to Be Recognized as Customary International Law, „Chicago-Kent Law Review” 1994, t. 70, nr 2, s. 759-800.
- › Reichel P. (red.), Handbook of Transnational Crime and Justice, Londyn 2005.
- › Reilly A.A., Slavery Legislation vs. Trafficking Legislation in Prosecuting the Crime of Female Sexual Slavery: An International Law Perspective, [w:] Anker van den C.L., Doomernik J. (red.), Trafficking and Women’s Rights, Nowy Jork 2006, s. 89-117.
- › Revaz C.R., The Optional Protocols to the UN Convention on the Rights of the Child on Sex Trafficking and Child Soldiers, „Human Rights Brief” 2001, t. 9, nr 1, s. 13-16.
- › Richards K., The Trafficking of Migrant Workers: What are the Links Between Labour Trafficking and Corruption?, „International Migration” 2004, t. 42, nr 5, s. 147-168.
- › Rijken C., Challenges to Criminal Justice Co-operation in Combating Trafficking in Human Beings in the European Union, „ERA Forum” 2005, t. 6, nr 2, s. 267-281.
- › Rijken C., Volder de E., The European Union’s Struggle to Realize a Human Rights-Based Approach to Trafficking in Human Beings, „Connecticut Journal of International Law” 2009, t. 25, s. 49-79.
- › Rijken C., A Human Rights-Based Approach to Trafficking in Human Beings, „Security and Human Rights” 2009, t. 20, nr 3, s. 212-222.
- › Rijken C., Koster D., A Human Rights Based Approach to Trafficking in Human Beings in Theory and Practice, Tilburg 2008.
- › Rijken C., Trafficking in Persons: Prosecution from a European Perspective, Haga 2003.
- › Ruggiero V., Trafficking in Human Beings: Slaves in Contemporary Europe, „International Journal of the Sociology of Law” 1997, t. 25, nr 3, s. 231-244.
- › Rumpf R.M., The New Slavery: The United Nations’ Interregional Crime and Justice Research Institute’s Global Program Against Trafficking in Human Beings, „New York Law School Journal of Human Rights” 2003, t. 19, nr 3, s. 879-888.
- › Sadat L.N., Scharf M.P. (red.), The Theory and Practice of International Criminal Law: Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni, Leiden 2008.
- › Saito K., International Protection for Trafficked Persons and Those Who Fear Being Trafficked, Genewa 2007.
- › Sajkowska M., Szymańczak J., Międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, nr 6, s. 6-13.

- › Sakowicz A., Przepięstwo handlu ludźmi z perspektywy regulacji międzynarodowych, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 3, s. 52-69.
- › Salt J., Trafficking and Human Smuggling: A European Perspective, „International Migration” 2000, t. 38, nr 1, s. 31-56.
- › Salt J., Stein J., Migration as a Business: The Case of Trafficking, „International Migration” 1997, t. 35, nr 4, s. 467-494.
- › Sarrica F., The Criminal Dynamics of Human Trafficking in Europe, [w:] Compilation of Reports from the Conference on “When People are Treated as Commodities in the Global Market”. Verona, Italy 26-27 October 2006, Anti-Slavery International, Londyn 2006, s. 3-6.
- › Savona E.U., Stefanizzi S. (red.), Measuring Human Trafficking: Complexities and Pitfalls, Nowy Jork 2007.
- › Scarpa S., Child Trafficking: International Instruments to Protect the Most Vulnerable Victims, „Family Court Review” 2006, t. 44, nr 3, s. 429-447.
- › Scarpa S., Child Trafficking: The Worst Face of the World, Genewa 2005.
- › Scarpa S., EU Enlargement and Trafficking in Women in Europe, [w:] Iontsev V.A. (red.), International Migration Trends, Moskwa 2006, s. 202-219.
- › Scarpa S., Trafficking in Human Beings: Modern Slavery, Nowy Jork 2008.
- › Scarpa S., Universalism and Regionalism: The Synergy to Fight Against Trafficking in Human Beings, „Human Rights Law Review” 2004, numer specjalny, s. 4-19.
- › Schloenhardt A., International Conventions Relating to Trafficking in Persons (pre-2000), Brisbane 2009.
- › Schloenhardt A., Organized Crime and the Business of Migrant Trafficking: An Economic Analysis, „Crime, Law and Social Change” 1999, t. 32, nr 3, s. 203-233.
- › Schloenhardt A., Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children – Commentary, Brisbane 2009.
- › Schloenhardt A., Transnational Organized Crime and the International Criminal Court: Developments and Debates, „University of Queensland Law Journal” 2005, t. 24, nr 1, s. 93-122.
- › Schreier F., Human Trafficking, Organised Crime & Intelligence, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 213-259.
- › Seaman A.L., Permanent Residency for Human Trafficking Victims in Europe: The Potential Use of Article 3 of the European Convention as a Means of Protection, „Columbia Journal of Transnational Law” 2009-2010, t. 48, nr 2, s. 287-320.
- › Segrave M., Order at the Border: The Repatriation of Victims of Trafficking, „Women’s Studies International Forum” 2009, t. 32, nr 4, s. 251-260.
- › Sembacher A., The Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings, „Tulane Journal of International and Comparative Law” 2006, t. 14, nr 2, s. 435-454.
- › Shearer Demir J., The Trafficking of Women for Sexual Exploitation: A Gender-Based and Well-Founded Fear of Persecution?, Genewa 2003.
- › Siegel D., Bunt van de H., Zaitch D. (red.), Global Organized Crime: Trends and Developments, Dordrecht 2003.
- › Sigmon J.N., Combating Modern-Day Slavery: Issues in Identifying and Assisting Victims of Human Trafficking Worldwide, „Victims and Offenders” 2008, t. 3, nr 2/3, s. 245-257.

- › Simic O., *Victims of Trafficking for Forced Prostitution: Protection Mechanisms and the Right to Remain in the Destination Countries*, Genewa 2004.
- › Simm G., *Negotiating the United Nations Trafficking Protocol: Feminist Debates*, „*Australian Year Book of International Law*” 2004, t. 23, s. 135-160.
- › Sitarz O., *Problem implementacji przepisów prawa międzynarodowego dotyczących handlu dziećmi*, [w:] Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), *Handel dziećmi: wybrane problemy*, Warszawa 2007, s. 15-28.
- › Smartt U., *Human Trafficking: Simply a European Problem?*, „*European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*” 2003, t. 11, nr 2, s. 164-177.
- › Smith J.M., *An International Hit Job: Prosecuting Organized Crime Acts as Crimes Against Humanity*, „*The Georgetown Law Journal*” 2009, t. 97, s. 1111-1154.
- › Smith L., Mattar M.Y., *Creating International Consensus on Combating Trafficking in Persons: U.S. Policy, the Role of the UN, and Global Responses and Challenges*, „*Fletcher Forum of World Affairs*” 2004, t. 28, nr 1, s. 155-178.
- › Smyczyński T. (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia*, Poznań 1999.
- › Sullivan B., *Trafficking in Women: Feminism and New International Law*, „*International Feminist Journal of Politics*” 2003, t. 5, nr 1, s. 67-91.
- › Symonides J. (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych – bilans i perspektywy*, Warszawa 2006.
- › Tavakoli N., *A Crime that Offends the Conscience of Humanity: A Proposal to Reclassify Trafficking in Women as an International Crime*, „*International Criminal Law Review*” 2009, t. 9, nr 1, s. 77-98.
- › Tiefenbrun S.W., *Sex Sells but Drugs Don't Talk: Trafficking of Women Sex Workers and an Economic Solution*, „*Thomas Jefferson Law Review*” 2002, t. 24, nr 2, s. 161-189.
- › Todres J., *The Importance of Realizing “Other Rights” to Prevent Sex Trafficking*, „*Cardozo Journal of Law and Gender*” 2006, t. 12, nr 3, s. 885-907.
- › Toepfer S.J., Wells B.S., *The Worldwide Market for Sex: A Review of International and Regional Legal Prohibitions Regarding Trafficking in Women*, „*Michigan Journal of Gender and Law*” 1994, t. 2, s. 83-128.
- › Trapalis V., *Extraterritorial Jurisdiction: A Step Towards Eradicating the Trafficking of Women into Greece for Forced Prostitution*, „*Golden Gate University Law Review*” 2002, t. 32, nr 2, s. 207-238.
- › Turnbull P., *The Fusion of Immigration and Crime in the European Union: Problems and Cooperation and the Fight against Trafficking in Women*, [w:] Williams P. (red.), *Illegal Immigration and Commercial Sex: The New Slave Trade*, Portland 1999, s. 189-213.
- › Tyldum G., Brunovskis A., *Describing the Unobserved: Methodological Challenges in Empirical Studies on Human Trafficking*, [w:] Laczko F., Goździak E.M. (red.), *Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey*, Genewa 2005, s. 17-34 (także w: „*International Migration*” 2005, t. 43, nr 1/2).
- › Twitty C.Y., *Pretty Pennies for Pretty Faces: Trafficking of Women for the International Sex Trade*, „*Regent Journal of International Law*” 2003-2004, t. 2, s. 115-144.
- › Vermeulen G., *Handel kobietami i dziećmi – perspektywa międzynarodowa*, [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 153-175.
- › Vlachová M., *Trafficking in Humans: The Slavery of Our Age*, „*PfP Consortium Quarterly Journal*” 2005, t. 4, nr 4, s. 1-16.

- › Warylewski J., Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego, „Palestra” 2000, nr 7/8, s. 43-57.
- › Wasilewski T., Stosunek wzajemny: porządek międzynarodowy, prawo międzynarodowe, europejskie prawo wspólnotowe, prawo krajowe, Toruń 2004.
- › Weitzer R., The Social Construction of Sex Trafficking: Ideology and Institutionalization of a Moral Crusade, „Politics and Society” 2007, t. 35, nr 3, s. 447-475.
- › Welch Jr C.E., Defining Contemporary Forms of Slavery: Updating a Venerable NGO, „Human Rights Quarterly” 2009, t. 31, nr 1, s. 70-128.
- › Wieruszewski R., ONZ-owski system ochrony praw człowieka, [w:] Banaszak B. i inni, System ochrony praw człowieka, Kraków 2005, s. 57-116.
- › Wieruszewski R., ONZ-owski system ochrony praw człowieka – bilans dokonań, [w:] Symonides J. (red.), Organizacja Narodów Zjednoczonych – bilans i perspektywy, Warszawa 2006, s. 292-315.
- › Wijers M., Dittmore M., The Negotiations on the UN Protocol on Trafficking in Persons, „Nemesis” 2003, nr 4, s. 79-88.
- › Williams P., Combating Human Trafficking: Improving Governance Institutions, Mechanisms & Strategies, [w:] Friesendorf C. (red.), Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector, Wiedeń-Genewa 2009, s. 381-425.
- › Williams P., Vlassis D. (red.), Combating Transnational Crime: Concepts, Activities and Responses, Nowy Jork 2005.
- › Williams P. (red.), Illegal Immigration and Commercial Sex: The New Slave Trade, Portland 1999.
- › Williams P., Trafficking in Women: The Role of Transnational Organized Crime, [w:] Cameron S., Newman E. (red.), Trafficking in Humans: Social, Cultural and Political Dimensions, Nowy Jork 2008, s. 126-157.
- › Winding J., Dmitruk D., U.S. and E.U. Responses to Human Trafficking, Waszyngton 2006.
- › Wiśniewski L., Geneza Konwencji o prawach dziecka i stosunek jej norm do innych aktów prawa międzynarodowego, [w:] Smyczyński T. (red.), Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia, Poznań 1999, s. 11-18.
- › Wiśniewski M., Kilka uwag o zwalczaniu handlu ludźmi w dokumentach ONZ i Rady Europy, [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006, s. 115-125.
- › Wojciechowski S. (red.), Europejskie dylematy i wyzwania, Poznań 2004.
- › Yacoubian Jr G.S., Clawson H.J., Dutch N., An Examination of Law Enforcement Responses to Human Trafficking in the United States: A Compliance Assessment of U.S. Obligations Under Customary and Conventional International Law, „U.C. Davis Journal of International Law and Policy” 2008, t. 15, nr 1, s. 157-187.
- › Yakushko O., Human Trafficking: A Review for Mental Health Professionals, „International Journal for the Advancement of Counselling” 2009, t. 31, nr 3, s. 158-167.
- › Yarnold B.M., Doctrinal Basis for the International Criminalization Process, „Temple International and Comparative Law Journal” 1994, t. 8, nr 1, s. 85-115.
- › Young M.A., The Smuggling and Trafficking of Refugees and Asylum Seekers: Is the International Community Neglecting the Duty to Protect the Persecuted in the Pursuit of Combating Transnational Organized Crime?, „Suffolk Transnational Law Review” 2003-2004, t. 27, nr 1, s. 101-125.
- › Zalewski A., Migrants for Sale: The International Failure to Address Contemporary Human

- Trafficking, „Suffolk Transnational Law Review” 2005, t. 29, nr 1, s. 113-137.
- › Zielińska E., Handel ludźmi jako naruszenie praw kobiet, [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 177-190.
 - › Zielińska E., O potrzebie zmian Kodeksu karnego w związku z ratyfikacją Protokołu o zapobieganiu oraz karaniu handlu ludźmi, „Studia Iuridica” 2006, nr 46, s. 337-344.
 - › Zielińska E., O zgodności polskiego ustawodawstwa karnego z Protokołem dodatkowym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2005, nr 12, s. 47-59.
 - › Zielińska E. (red.), *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Dokumenty karne. Część II. Tom 6*, Warszawa 2005.
 - › Zielińska E., Zakaz handlu ludźmi w polskim prawie karnym, [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi: zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 219-229.
 - › Zimmerman C. i inni, The Health of Trafficked Women: A Survey of Women Entering Posttrafficking Services in Europe, „American Journal of Public Health” 2008, t. 98, nr 1, s. 55-59.

III. RAPORTY I INNE PODOBNE DOKUMENTY

- › Abolishing Slavery and its Contemporary Forms, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Nowy Jork-Genewa 2002.
- › Analysis of Key Concepts of the Trafficking in Persons Protocol. Background paper prepared by the Secretariat, Working Group on Trafficking in Persons, Wiedeń 2009 (CTOC/COP/WG.4/2010/2).
- › Annex to the General Guidelines Regarding the Form and Content of Periodic Reports to be submitted by States Parties under Article 44, Paragraph 1 (b), of the Convention, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2005 (CRC/C/58/Rev.1).
- › Anti-Human Trafficking Manual for Criminal Justice Practitioners, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.
- › Caring for Trafficked Persons: Guidance for Health Providers, International Organization for Migration and United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Genewa 2009.
- › Combating Child Trafficking: Child-friendly Standards and Guidelines for the Recovery and Integration of Trafficked Children, International Labour Office, Bangkok 2006.
- › Combating Child Trafficking: Handbook for Parliamentarians, Inter-Parliamentary Union and United Nations Children’s Fund, Genewa 2005.
- › Combating Trafficking in Persons: A Handbook for Parliamentarians, Inter-Parliamentary Union and United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.
- › Compensation for Trafficked and Exploited Persons in the OSCE Region, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2008.
- › Compilation of Reports from the Conference on “When People are Treated as Commodities in the Global Market”. Verona, Italy 26-27 October 2006, Anti-Slavery International, Londyn 2006.
- › Concluding Comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Poland, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Nowy Jork 2007 (CEDAW/C/POL/CO/6).
- › Consideration of Reports submitted by States Parties under article 12(1) of the Optional Protocol

- to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Initial Reports of States Parties due in 2007, Poland, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2009 (CRC/C/OPSC/POL/1).
- › Consideration of Reports submitted by States Parties under article 12, paragraph 1 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Poland, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2009 (CRC/C/OPSC/POL/CO/1).
 - › Consideration of Reports submitted by States Parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Poland, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Genewa 2002 (E/C.12/1/Add.82).
 - › Consideration of Reports submitted by States Parties under articles 16 and 17 of the Covenant, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Poland, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Genewa 2009 (E/C.12/POL/CO/5).
 - › Consideration of Reports submitted by States Parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Combined Fourth and Fifth Periodic Reports of States Parties, Poland, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Nowy Jork 2004 (CEDAW/C/POL/4-5).
 - › Consideration of Reports submitted by States Parties under article 19 of the Convention, Conclusions and Recommendations of the Committee Against Torture, Poland, Committee against Torture, Genewa 2007 (CAT/C/POL/CO/4).
 - › Consideration of Reports submitted by States Parties under article 40 of the Covenant, Fifth Periodic Report, Poland, Human Rights Committee, Nowy Jork 2004 (CCPR/C/POL/2004/5).
 - › Consideration of Reports submitted by States Parties under article 44 of the Convention, Concluding Observations: Poland, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2002 (CRC/C/15/Add.194).
 - › Corruption: The Grease that Turns the Wheel of Human Trafficking. Background Paper, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008.
 - › Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report, Council of Europe, Warszawa 2005.
 - › Council of Europe: Recommendations to Strengthen the December 2004 Draft European Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Amnesty International and Anti-Slavery International, Londyn 2005.
 - › Criminal Justice Responses to Trafficking in Human Beings in Poland, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, Turyn 2006.
 - › Draft Rules of Procedure for the Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2004 (CTOC/COP/2004/3-A/AC.254/43).
 - › Druk sejmowy z dnia 23 września 2009 roku, nr 2387.
 - › Druk sejmowy z dnia 27 marca 2008 roku, nr 374.
 - › General Guidelines Regarding the Form and Content of Periodic Reports to be submitted by States Parties under Article 44, Paragraph 1 (b), of the Convention, Committee on the Rights of the Child, Nowy Jork 2005 (CRC/C/58/Rev.1).
 - › Global Report on Trafficking in Persons, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.

- › Good Practices for the Protection of Witnesses in Criminal Proceedings Involving Organized Crime, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2008.
- › Guidelines on International Protection: The Application of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees to Victims of Trafficking and Persons at Risk of Being Trafficked, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2006 (HCR/GIP/06/07) (także w: „International Journal of Refugee Law” 2007, t. 19, nr 2 s. 372-390).
- › Guidelines on International Protection: Gender-Related Persecution within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2002 (HCR/GIP/02/01).
- › Guidelines on International Protection: “Membership of a particular social group” within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2002 (HCR/GIP/02/02).
- › Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime, Economic and Social Council, Nowy Jork 2005 (E/CN.15/2005/L.2/Rev.1).
- › Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking, United Nations Children’s Fund, Nowy Jork 2006.
- › Handbook for Parliamentarians: The Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasbourg 2007.
- › Handbook on Performance Indicators for Counter-Trafficking Projects, International Organization for Migration, Genewa 2008.
- › Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees, United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 1992 (HCR/IP/4/Eng/REV.1).
- › Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007.
- › Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu 2009, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2009.
- › Human Rights Standards for the Treatment of Trafficked Persons, Global Alliance Against Traffic in Women, Foundation Against Trafficking in Women and International Human Rights Law Group, b.m.w. 1999.
- › Human Rights and Trafficking in Persons: A Handbook, Global Alliance Against Traffic in Women, Bangkok 2000.
- › ILO Action against Trafficking in Human Beings, International Labour Office, Genewa 2008.
- › Informal Note by the United Nations High Commissioner for Human Rights, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 1999 (A/AC.254/16).
- › Internal Rules of Procedure of the Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA), Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2009 [THB-GRETA(2009)1].
- › International Framework for Action. To Implement the Trafficking in Persons Protocol, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.
- › International Human Rights Instruments, Volume I. Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, United Nations, Nowy Jork 2008 [HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I)].

- › International Human Rights Instruments, Volume II. Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, United Nations, Nowy Jork 2008 [HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. II)].
- › An Introduction to Human Trafficking: Vulnerability, Impact and Action, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008.
- › The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking, International Organization for Migration, Genewa 2007.
- › Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 5 maja 2009 roku.
- › Krajowy plan działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2011-2012, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 10 czerwca 2011 roku.
- › Krajowy program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 16 września 2003 roku.
- › Krajowy program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2005-2006, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 20 kwietnia 2005 roku.
- › Krajowy program zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2007-2008, przyjęty przez Radę Ministrów dnia 8 maja 2007 roku.
- › Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocol Thereto, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2004.
- › Model Law against Trafficking in Persons, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.
- › Multi-Agency Synopsis of Mandates and Research Activities Related to Combating Human Trafficking, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008.
- › National Referral Mechanisms. Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons: A Practical Handbook, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2004.
- › National Report submitted in accordance with paragraph 15(a) of the annex to Human Rights Council Resolution 5/1, Poland, Human Rights Council, Nowy Jork 2008 (A/HRC/WG.6/1/POL/1).
- › Non-criminal Remedies for Crime Victims, Council of Europe, Strasbourg 2009.
- › Non-punishment and non-prosecution of victims of trafficking in persons: administrative and judicial approaches to offences committed in the process of such trafficking. Background paper prepared by the Secretariat, Working Group on Trafficking in Persons, Wiedeń 2009 (CTOC/COP/WG.4/2010/4).
- › Note by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, the United Nations Children's Fund and the International Organization for Migration on the draft protocols concerning migrant smuggling and trafficking in persons, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2000 (A/AC.254/27).
- › Observations by the United Nations High Commissioner for Human Rights and the United Nations High Commissioner for Refugees on the Proposal for an EU Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings, United Nations High Commissioner for Human Rights and United Nations High Commissioner for Refugees, Genewa 2001.
- › ODIHR Anti-Trafficking Programme. Identification, Assistance and Protection of Victims of Trafficking in the Russian Federation (focusing on the Moscow region), Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2008.

- › Opinia prawna o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz Ustawy o Policji (Druk sejmowy nr 2387), Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2009.
- › Opinion No. 4/2009 of the Group of Experts on Trafficking in Human Beings set up by the European Commission On a possible revision of Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities, 16 June 2009, Group of Experts on Trafficking in Human Beings, Bruksela 2009.
- › Opinion of the Expert Group on Trafficking in Human Beings of the European Commission on Measures in the Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings to Establish a Monitoring Mechanism, Experts Group on Trafficking in Human Beings, Bruksela 2004.
- › OSCE Human Dimension Commitments. A Reference Guide, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2001.
- › Proposals and contributions received from Governments, Addendum, Belgium, Poland and United States of America: proposed changes to the revised draft Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (A/AC.254/4/Add.3/Rev.2), Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 1999 (A/AC.254/5/Add.13).
- › Protocol for Identification and Assistance to Trafficked Persons and Training Kit, Anti-Slavery International, Londyn 2005.
- › Question of the Elaboration of an International Convention against Organized Transnational Crime, Letter dated 24 September 1996 from the Minister for Foreign Affairs of the Republic of Poland addressed to the Secretary-General, General Assembly, Nowy Jork 1996 (A/C.3/51/7).
- › Questionnaire for the Evaluation of the Implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties. First Evaluation Round, Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2010 [GRETA(2010)1].
- › Questionnaire on Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2004.
- › Questionnaire on the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2005.
- › Questionnaire on the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2004.
- › Questionnaire on the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2005.
- › Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. Commentary, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Genewa 2010.
- › Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social Council, Addendum, Economic and Social Council, Nowy Jork 2002 (E/2002/68/Add.1).

- › Reference Guide for Anti-Trafficking Legislative Review with Particular Emphasis on South Eastern Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 2001.
- › Reference Guide on Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe, United Nations Children's Fund, Geneva 2006.
- › Refugee Protection and Human Trafficking: Selected Legal Reference Materials, United Nations High Commissioner for Refugees, Geneva 2008.
- › Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh session, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Nowy Jork 2000 (A/55/383).
- › Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh sessions, Addendum, Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime, Nowy Jork 2000 (A/55/383/Add.1).
- › Report of the Experts Group on Trafficking in Human Beings, European Commission, Bruksela 2004.
- › Report of the Fourth World Conference on Women. Beijing, 4-15 September 1995, General Assembly, Nowy Jork 1996 (A/CONF.177/20/Rev.1).
- › Report of the International Conference on Population and Development. Cairo, 5-13 September 1994, General Assembly, Nowy Jork 1995 (A/CONF.171/13/Rev.1).
- › Report of the meeting of the inter-sessional open-ended intergovernmental group of experts on the elaboration of a preliminary draft of a possible comprehensive international convention against organized transnational crime (Warsaw, 2-6 February 1998), Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Wiedeń 1998 (E/CN.15/1998/5).
- › Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the latest developments in the United Nations relating to combating trafficking in persons as well as on the activities of the Office on this issue, Human Rights Council, Nowy Jork 2009 (A/HRC/10/64).
- › Report of the Special Rapporteur, Ms. Gabriela Rodríguez Pizarro, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 2003/46, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2004 (E/CN.4/2004/76).
- › Report of the Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery, including its Causes and Consequences, Gulnara Shahinian, Human Rights Council, Nowy Jork 2009 (A/HRC/12/21).
- › Report of the Special Rapporteur on the Human Rights Aspects of the Victims of Trafficking in Persons, especially Women and Children, Sigma Huda, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2006 (E/CN.4/2006/62).
- › Report of the Special Rapporteur on the Human Rights Aspects of the Victims of Trafficking in Persons, especially Women and Children, Sigma Huda, Human Rights Council, Nowy Jork 2007 (A/HRC/4/23).
- › Report submitted by the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Juan Miguel Petit, Human Rights Council, Nowy Jork 2006 (A/HRC/4/31).
- › Report submitted by the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Juan Miguel Petit, Human Rights Council, Nowy Jork 2008 (A/HRC/7/8).
- › Report of the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, Ms. Ofelia Calcetas-Santos, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1999 (E/CN.4/1999/71).

- › Report of the Special Rapporteur on Trafficking in Persons, especially Women and Children, General Assembly, Nowy Jork 2009 (A/64/290).
- › Report of the Special Rapporteur on Trafficking in Persons, especially Women and Children, Joy Ngozi Ezeilo, Addendum, Mission to Poland, Human Rights Council, Nowy Jork 2010 (A/HRC/14/32/Add.3).
- › Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1997 (E/CN.4/1997/47).
- › Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, Addendum, Report on the mission of the Special Rapporteur to Poland on the issue of trafficking and forced prostitution of women, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1996 (E/CN.4/1997/47/Add.1).
- › Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44, Addendum, Policies and practices that impact women's reproductive rights and contribute to, cause or constitute violence against women, Commission on Human Rights, Nowy Jork 1999 (E/CN.4/1999/68/Add.4).
- › Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, on trafficking in women, women's migration and violence against women, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2000 (E/CN.4/2000/68).
- › Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2000/45, Violence against women perpetrated and/or condoned by the State during times of armed conflict (1997-2000), Commission on Human Rights, Nowy Jork 2001 (E/CN.4/2001/73).
- › Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2002/52, Addendum 1, International, regional and national developments in the area of violence against women 1994-2003, Commission on Human Rights, Nowy Jork 2003 (E/CN.4/2003/75/Add.1).
- › Report on the meeting of experts on possible mechanisms to review implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime held in Vienna on 30 September 2009, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2009 (CTOC/COP/WG.1/2009/3).
- › Report on the meeting of experts on possible mechanisms to review implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, held in Vienna on 25 and 26 January 2010, Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2010 (CTOC/COP/EG.1/2010/3).
- › Report on the meeting of the Working Group on Trafficking in Persons held in Vienna on 14 and 15 April 2009, Working Group on Trafficking in Persons, Wiedeń 2009 (CTOC/COP/WG.4/2009/2).
- › Report on the meeting of the Working Group on Trafficking in Persons held in Vienna, 27-29 January 2010, Working Group on Trafficking in Persons, Wiedeń 2010 (CTOC/COP/WG.4/2010/6).
- › Report submitted by the Special Rapporteur on Trafficking in Persons, especially Women and Children, Joy Ngozi Ezeilo, Human Rights Council, Nowy Jork 2010 (A/HRC/14/32).

- › The Role of Corruption in Trafficking in Persons. Background Paper for the Side Event “The Role of Corruption in Trafficking in Persons” at the Third Session of the Conference of State Parties to the United Nations Convention against Corruption (09-13 November 2009), Anti-Slavery International, Transparency International and United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń-Londyn-Berlin 2009.
- › Rules of Procedure for Evaluating Implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties, Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2009 [THB-GRETA(2009)3].
- › Rules of Procedure of the Committee of the Parties, Committee of the Parties of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Strasbourg 2008 [THB-CP(2008)2].
- › Społeczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy zagranicą. Wyniki badania TNS OBOP, Ośrodek Badania Opinii Publicznej, Warszawa 2010.
- › Sprawozdanie z wykonania Krajowego planu działań przeciwko handlowi ludźmi na lata 2009-2010, Zespół do spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2011.
- › Sprawozdanie z wykonania Krajowego programu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi, Zespół do spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2004.
- › Sprawozdanie z wykonania Krajowego programu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2005-2006, Zespół do spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2007.
- › Sprawozdanie z wykonania Krajowego programu zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi na lata 2007-2008, Zespół do spraw Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, Warszawa 2009.
- › Status of Responses of States to the Checklist/Questionnaires on the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto: First and Second Reporting Cycles (updated as of 20 August 2009), Conference of the Parties to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Wiedeń 2009.
- › Toolkit to Combat Trafficking in Persons. Global Programme against Trafficking in Human Beings, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2006.
- › Toolkit to Combat Trafficking in Persons. Global Programme against Trafficking in Human Beings, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2008.
- › Trafficking in Human Beings: Implications for the OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warszawa 1999.
- › Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe, United Nations Children’s Fund, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights and Office for Democratic Institutions and Human Rights, Nowy Jork 2005.
- › Trafficking in Organs, Tissues and Cells and Trafficking in Human Beings for the Purpose of the Removal of Organs, Council of Europe and United Nations, Strasbourg 2009.
- › Trafficking in Persons: Analysis on Europe, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2009.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2001.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2002.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2003.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2004.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2005.

- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2006.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2007.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2008.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2009.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2010.
- › Trafficking in Persons Report, United States of America Department of State, Waszyngton 2011.
- › Travaux Préparatoires of the Negotiations for the Elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, United Nations Office on Drugs and Crime, Wiedeń 2006.
- › Unfinished Business: A Comparative Survey of Historical and Contemporary Slavery, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paryż 2009.
- › Vienna Declaration and Programme of Action, World Conference on Human Rights, Wiedeń 1993 (A/CONF.157/23).
- › The Vienna Forum Report: A Way Forward To Combat Human Trafficking, United Nations Global Initiative to Fight Human Trafficking, Wiedeń 2008.
- › WHO Ethical and Safety Recommendations for Interviewing Trafficked Women, World Health Organization, Genewa 2003.

IV. STRONY INTERNETOWE

Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA)

http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/home/home_en.htm

Amnesty International

<http://www.amnesty.org>

Anti-Slavery International

<http://www.antislavery.org/english>

Baza aktów prawnych Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka

<http://www.legislationline.org>

Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR)

<http://www.osce.org/odihr>

Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC)

<http://www.unodc.org>

Departament ds. Operacji Pokojowych (DPKO)

<http://www.un.org/Depts/dpko/dpko>

Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych (DESA)

<http://www.un.org/esa/desa>

Departament Stanu USA

<http://www.state.gov>

Europejski Urząd Policji (Europol)

<http://www.europol.europa.eu>

Europejski Urząd na rzecz Poszerzania Współpracy Sądowniczej (Eurojust)

<http://www.eurojust.europa.eu>

Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL)

<http://www.cepol.europa.eu>

Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu „La Strada”

<http://www.strada.org.pl>

Fundusz Ludnościowy Narodów Zjednoczonych (UNFPA)

<http://www.unfpa.org/public>

Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF)

<http://www.unicef.org/index.php>

Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Kobiet (UNIFEM)

<http://www.unifem.org>

Globalna Inicjatywa Narodów Zjednoczonych na rzecz Walki z Handlem Ludźmi (UN.GIFT)

<http://www.ungift.org>

Grupa Ekspertów ds. Działań przeciwko Handlowi Ludźmi (GRETA)

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Monitoring/GRETA_en.asp

Grupa Robocza ds. Współczesnych Form Niewolnictwa

<http://www2.ohchr.org/english/issues/slavery/group.htm>

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

<http://www.hfhrpol.waw.pl>

Instytut Narodów Zjednoczonych ds. Szkolenia i Badań (UNITAR)

<http://www.unitar.org>

Komisja Praw Człowieka

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/index.htm>

Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/index.htm>

Komitet Pracowników Migrujących

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/index.htm>

Komitet Praw Człowieka

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/index.htm>

Komitet Praw Dziecka

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>

Komitet Stron Konwencji Rady Europy w sprawie Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Monitoring/COP_en.asp

Konferencja Stron Konwencji Narodów Zjednoczonych Przeciwko Międzynarodowej Przestępczości Zorganizowanej i jej Protokołów

<http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/CTOC-COP.html>

Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi (KCIK)

<http://www.kcik.pl>

Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM)

<http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp>

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnych (Interpol)

<http://www.interpol.int>

Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO)

<http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>

Międzynarodowy Program na rzecz Eliminowania Pracy Dzieci (IPEC)

<http://www.ilo.org/ipecc>

Międzyregionalny Instytut Narodów Zjednoczonych ds. Badań nad Przestępczością i Wymiarem Sprawiedliwości (UNICRI)

<http://www.unicri.it>

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA)

<http://www.mswia.gov.pl>

Ministerstwo Sprawiedliwości

<http://www.ms.gov.pl>

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)

<http://www.osce.org>

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)

<http://www.un.org>

Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO)

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=29008&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO)

<http://www.nato.int>

Policja

<http://www.policja.pl>

Program Międzynarodowych Migracji (MIGRANT)

<http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/about/index.htm>

Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP)

<http://www.undp.org>

Prokuratura Generalna

<http://www.pg.gov.pl>

Rada Europy

<http://www.coe.int>

Rada Państw Morza Bałtyckiego (RPMB)

<http://www.cbss.org>

Rada Praw Człowieka

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil>

Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO)

<http://www.rpo.gov.pl>

Specjalny Program Działań w sprawie Zwalczenia Pracy Przymusowej (SAP-FL)

<http://www.ilo.org/sapfl/lang-en/index.htm>

Specjalny Przedstawiciel i Koordynator OBWE ds. Zwalczenia Handlu Ludźmi

<https://www.osce.org/cthb>

Specjalny Sprawozdawca ds. Handlu Dziećmi, Dziecięcej Prostyucji i Dziecięcej Pornografii
<http://www2.ohchr.org/english/issues/children/rapporteur/index.htm>

Specjalny Sprawozdawca ds. Handlu Ludźmi, w szczególności Kobietami i Dziećmi
<http://www2.ohchr.org/english/issues/trafficking/index.htm>

Specjalny Sprawozdawca ds. Praw Człowieka Migrantów
<http://www2.ohchr.org/english/issues/migration/rapporteur/index.htm>

Specjalny Sprawozdawca ds. Przemocy przeciw Kobietom, jej Przyczyn i Konsekwencji
<http://www2.ohchr.org/english/issues/women/rapporteur/index.htm>

Specjalny Sprawozdawca ds. Współczesnych Form Niewolnictwa, ich Przyczyn i Konsekwencji
<http://www2.ohchr.org/english/issues/slavery/rapporteur/index.htm>

Straż Graniczna
<http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal>

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO)
<http://www.who.int/en>

Traktatowa baza danych Międzynarodowej Organizacji Pracy
<http://www.ilo.org/ilolex>

Traktatowa baza danych Organizacji Narodów Zjednoczonych
<http://treaties.un.org>

Unia Europejska (UE)
<http://europa.eu>

Uniwersytet Narodów Zjednoczonych (UNU)
<http://www.unu.edu>

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (UNHCHR)
<http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx>

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR)
<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>

